

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BISMARCK

HUSÛSÎ VE SİYASÎ HAYATI

ALİ REŞAD - İSMAIL HAKKI

ÖTÜKEN

Ali Reşad - İsmail Hakkı

BİSMARCK

Husûsî ve Siyasî Hayatı

Osmanlıcasından yeni harflere çeviren:
Hüseyin Özdemir

*

Eklerle, dilini bugüne uyarlayıp yayına hazırlayan:
Erol Kılınç

YAYIN NU: 1296
KÜLTÜR SERİSİ: 752

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-668-0

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1.Basım: 2018

2.BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: [0212] 251 03 50 • [0212] 293 88 71 - Faks: [0212] 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Resmi: Franz von Lenbach (1836 - 1904) tarafından Bismarck'ın 75. yaşgünü onuruna 1890'da yapılmıştır [Viyana, Kunsthistorisches Museum].

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 45523 Tel: [0212] 444 62 18

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BİSMARCK YAZAR BİYOGRAFİLERİ

Ali Reşad: 1877 yılında Lofça (Bulgaristan)'da doğmuştur. Rüştîye eğitimini takiben İstanbul İdadisi'ni ve Mekteb-i Mülkiye'yi bitirerek çeşitli okullarda tarih öğretmenliği ve müdürlük yapmış, Maarif-i Umumiye Nezareti müsteşarlığına kadar yükselmiştir. 1928'de Darülfünûn Kurun-ı Vustâ (Ortaçağ) Kürsüsü'ne serbest müderris olarak atanan Ali Reşad Bey, 9 Nisan 1929'da vefat etmiştir. Çeşitli gazetelerde tarih yazıları da yazan Ali Reşad Bey, tarih alanında tercüme ve telif pek çok esere adını koymuş velut bir kalem sahibiydi. Yayınevimizden Eduard Philippe Engelhardt'tan çevirdiği *Türkiye ve Tanzîmat -Devlet-i Osmaniye'nin Târih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye* (2017) başlıklı tercümesi ile *Mufasssal Musavver Fransa İhtilal-i Kebiri Tarihi* (*Mufasssal Musavver Büyük Fransa İhtilali Tarihi* başlığıyla, 2018) adlı telifi neşredilmiştir.

İsmail Hakkı: 1876 doğumlu İsmail Hakkı Bey, Kuzey Irak'ta Süleymaniye şehrinin kurucusu Baban aşiretine mensuptur. Çeşitli valilik görevlerinde bulunan Mustafa Zihni Paşa'nın oğludur. 1876 tarihinde dünyaya gelen İsmail Hakkı, Mekteb-i Sultani'den Abdülhamid muhalifliği sebebiyle kovulunca Hukuk Mektebi'ne devam ederek buradan diploma almıştır (1902). 1908 seçimlerinde İttihad ve Terakki'nin Bağdat mebusu olarak Meclis-i Mebusân'da yerini almıştır. İbrahim Hakkı Paşa Kabinesi'nde kısa bir süre Maarif Vekilliği de yapan İsmail Hakkı Bey, bir sonraki dönem Divaniye mebusu olmuştur. Siyasette ılımlı görüşlere sahip olmuş, eğitim ve ordunun siyasetten arındırılmasını savunmuştur. Mülkiye ve Mühendis Mekteplerinde öğretmenlik de yapan İsmail Hakkı Bey, 26 Aralık 1913 tarihinde ders sırasında geçirdiği kalp krizi sonucunda vefat etmiştir.

\

Bismarck Hayat-ı Husûsî ve Siyasîsi

Muharrirleri:
İsmail Hakkı - Ali Reşad

*

Maarif Nezâret-i Celîlelesinin fî 10 Cemâziyelâhir sene:
316 ve fî 14 Teşrinievvel sene 314 tarih ve
565 numrolu ruhsatnamesiyle tab' olunmuştur.

*

Matbaa-i Âmire

*

Dersaâdet
1316

*

Mühür
(Darü't-Tıbaatî'l-Âmire-1316)

İÇİNDEKİLER

Sunuş	15
Mukaddime	17

BİRİNCİ KISIM BİSMARCK'IN ÖZEL HAYATI

1- Otto de Bismarck'ın ataları – Gümüş kadeh – Schönhausen Şatosu – Balayı – Fransızlar'ın istilası – Bir heykelin yara alması – Bismarck'ın mektebe girişi – Göttingen Darülfünunu'nda Bismarck – Darülfünun müdürüyle bir tartışma – Bismarck'ın çizimleri – Bismarck Almanya birliği için giriştiği bir bahsi kaybeder – Düellolar – Bismarck'ın İena'dan atılması – İlk memuriyet. (25-35)

2- Mahkeme kâtibi – Dışarı! – Konukseverlik dersi – Askerlik hizmeti – Bismarck'ın cankurtaran madalyası alması – Yüzücülükteki ustalığı – Garip bir tilki avı – Aşk ve alâka – Acele eden nişanlı – Matmazel Johanna de Puttkamer ile evlenmesi – Landtag Meclisi'ne azâ tayin olunması – Frankfurt'ta – Olağanüstü memuriyet – Diploması seyahati – Petersburg sefâreti – Prens Bariyanski'nin bir sözü – Bismarck'ın hastalığı – Bir mektup – Paris sefâreti. (36-47)

3- Bismarck'ın Paris sefâreti – III. Napolyon ile Guizot'un sözü – Albüm üzerindeki hatıralar – Bismarck'ın Berlin'e daveti – Sadowa – Mahmuz darbesi – Bismarck politikasının galebesi – III. Napolyon'un Prusya aleyhine ilan-ı harbi – Bismarck muharebede – Uykusuz kalmasının esbâbı – Başvekilin muavinleri – Başvekil ile erkân-ı harbiye hey'eti arasında ihtilâf – Almanya generalleri – Sedan'ın teslimi – Yaralı bir nefer ile şakalaşma ve Bismarck'ın mağlubiyeti (48-61)

4- Versailles'da – Mideye düşkünlük üzerine sohbetler – Bismarck'ın müstehziyâne sözleri – Avrupa politikasının merkezi – Bismarck gecelik entarisiyle – Bir Fransız subayının günlüğü – Yine sofrada başında – Sigara hakkında bir nazariye – Bismarck ve Garibaldi – Başvekilin nişanları – Prusyalıların Versailles'dan gidişleri – Madam Jese'nin tavukları – Bir saatin hikâyesi. (62-71)

5- Bismarck'ın emlâkı – Friedrichsruh – Çocukluk arkadaşı – Edebiyat hakkında Bismarck'ın düşünceleri ve sevdiği romanlar – Bismarck hitâbet kürsüsünde – Fesâhat ve İçkiler – 1875'te Bismarck – Âile arasında – Husûsî bir mektup – Bismarck'ın 70. Doğum yıldönümü – Schönhausen Şatosu ve Fransız topları – Hediyeler – Birinci Wilhelm'in vefâtı – Reichstag hitâbet

kürsüsünde Bismarck'ın ağlaması – İstifa – Prens Bismarck'ın vefâtı. (72-82)

6 - Sachsenwald ormanında bir ihtiyâr – Profesör Schachinger– Tedâvi usûlû – Bismarck'ın hânese – Borsa oyunları – Siyasî entrikalar – Birinci Tiras, İkinci Tiras, Rebeka – Kantar ve dinamometre – Yatak odası – Bismarck'ın fabrikası – Varzin Şatosu – Bismarck'ın hayvandan düşmesi – Gizli bir merdiven – Ziyaretçiler – Bismarck'ın son demleri – Vefâtı – Vasiyeti. (83-98)

İKİNCİ KISIM BİSMARCK'IN SİYÂSÎ HAYATI

1- 1847'den evvel Bismarck – Vilâyet Meclisi – Berlin'e azâ muavinliği ile gitmesi – Bu sırada Bismarck'ın tutumu – Frankfurt İttihad Meclisi – Landtag – Almanya birliği – Schleswig Holstein meselesinin ilk defa olarak ortaya çıkışı – Prusya'nın müdahalesi – Bismarck'ın harp hakkındaki fikri – Birleşme hakkındaki fikri – Kral'ın Almanya tacını reddi – Landtag'ın bozulması – Kral'ın tereddütlü politikası – Üç Kral Muahedesi – Erfurt Meclisi – Avusturya'nın tehdit ve müdahalesi – Prusya'nın teslimiyeti – Olmütz Mukavelenâmesi – Bismarck'ın bu durumlara tesiri. (99-108)

2 - Bismarck Frankfurt'ta – Avusturya'ya her münasebette husûmet göstermek – Manteuffel ile yazışmalarının şekli – Prusya'nın umûmî politikasına tesiri – Zollverein münâsebetiyle Avusturya ile rekabet – Kırım Muharebesi'nde Prusya'nın mevki – Bismarck'ın bu konudaki fikri – Paris Kongresi – Yeniden Schleswig-Holstein – Bismarck'ın Paris sergisini ziyareti – Prens Wilhelm ile münasebeti – Prens'e takdim eylediği lâyiha – Lâyihanın ehemmiyet derecesi – İtalya Muharebesi ve Bismarck – Bismarck'ın Petersburg sefâreti – Rusya'ya karşı takip ettiği yol – Paris sefâreti – Napolyon ve Bismarck. (109-115)

3- 1861'de Almanya'nın kamuoyu – Königsberg nutku – Kral Wilhelm'in huyu ve meşrebi – Bismarck Hâriciye Nazırı ve daha sonra Başbakan – Askerî lâyihaları münâkaşaları – Landtag'ın üç sene süren dağıtılması – Kuvvet hakka tekaddüm eder! – Bismarck kamuoyundan ne sûretle istifâde eder – Bismarck'ın birleşme tutumu – Kral'a nüfûz ve tesiri – Avusturya'nın politikası – Beust– Üç kuvvet – Dükâlıklar meselesi – Menşei – Sebepleri – Dük d'Augustenburg – Avusturya ile ittifak – Müştereken hücum – Danimarka'nın mağlubiyeti – Müşterek idare – Gastein Mukavelenâmesi. (116-126)

4- Prusya ve Avusturya'nın her ikisi de harp istiyor. – Silahlanma – Alman hükümetleri – Düvel-i Muazzama'nın [Büyük Devletlerin] tutumu – Fransa ve Bismarck – Bismarck ve İtalya ittifakı – Gastein'in dağılması – Diyet Meclisi'nin kaldırılması – Muharebe – Sadowa – Fransa'nın arabuluculuğu – Müzâkereler sırasında Bismarck – Muvaffakiyeti – Nikolsburg ve Prag – Prusya büyüyor – Kuzeyliler Konfederasyonu – Bismarck ile Napolyon arasında entrikalar – Belçika hakkında gizli anlaşma – Benedetti'nin safderûnluğu, Napolyon'un hiddeti. (127-138)

5- Bismarck'ın harp meydanından dönüşü – Alkışlanması – Landtag'ın açılışı – Fikir farklılıkları – Kılıcın kazandığını kalem kaybeder mi? – Bismarck'ın fetih hakkı – Reichstag'ın seçim kanunları – Frankfurt'un âkıbeti – İttihad [hakkında] bazı değerlendirmeler – Kuzey Kadrosu Nizamnâmesi – Bismarck'ın bundaki mahâreti – Bundersrat ve Reichstag – Bismarck ne sûretle ihtilâftan istifade ediyor? – Reichstag'ın açılması – Bismarck'ın mühim bir nutku – Lehistan ve Schleswig – Askerlik kanunu ve müddeti. (139-151)

6- Bismarck ve Vilport – Fransa hakkında birkaç söz – İmparatorluğun tutumu – Bismarck'ın bundan faydalanış şekli – Lüksemburg meselesi – Bunun esası – Fransa ve Hollanda arasında müzâkereler – Almanya'da telaş – Bennigsen – Bismarck'ın Lüksemburg meselesinde tutumu – Nutku – Bismarck'ın muharebeye lüzûm görmemesi – Bunun sebepleri – Müzâkereler yoluyla meselenin halli – Napolyon Lüksemburg'un zaptından ferâgat eder – Prusya'nın Lüksemburg'dan askerini geri çekmesi – Fransa'nın siyasi mağlubiyeti – Bütün Almanya Bismarck'a sarılıyor – Avusturya ve Prusya münâsebetleri – İttifak teklifi – Beust ve Bismarck – Bismarck ve Danimarka – Bismarck ve Rusya. (152-161)

7- Zollverein, birleşmeye olan hizmeti – Tarihi – Avusturya ve Zollverein – Bismarck ve Zollverein – Eski Zollverein'in mahzurları – Yeni teşkilât – Zülbunderschat – Mentâne hâdisesi ve Bismarck – 225 Taler – Reichstag'ın 1868 senesi toplantı dönemi – 1869 senesi toplantısı – Bismarck'ın bir hud'ası, Reichstag'ı iğfal edemiyor – Reichstag'ın 1870 toplantı dönemi – Bad'ın ilhak işi hakkında ihtilâf – Mösyö Lasker – Bismarck'ın Bad meselesindeki fikri – Bir müverrihin mütâlaaları – Saint Gothard ve Bismarck – Emile Ollivier. (162-168)

8- Muharebenin maddî ve manevî sebepleri – 1870 en münâsip zamandı. – Fransa ve III. Napolyon politikası – Prens de Hohenzollern'in adaylığı – Dük de Gramont'un resmî ifâdeleri – Tehditkâr yazışmalar – Prens'in

adaylıktan ferâgatı – Ems olayı – Bismarck'ın umûmî yazışmaları – Fransa'da bunun tesiri – Eugeni.- Nüfuzu – Benim harbim – Mareşal Leboeuf, Emilie Ollivier – Thiers'in himaye edici sözleri – Gördüğü tahkirât – İttifak hülyası – Avrupa'nın siyâsî ahvâli – İlan-ı harb, Bismarck'ın Berlin'e dönüşü – Meclis'lerin açılması – Bismarck mesûliyeti Fransa'ya atıyor – Times'de ifşâât. (169-180)

9- Harp meydanlarında Bismarck – Bismarck'ın Reims şehrinden gönderdiği bir nota – Diğer bir nota daha – Ferriere mülâkatı – Versailles'a varış– Kesin birleşme için teşebbüsler – Bavyera'nın başlangıçta çekinmesi – Versailles'da müzâkereler – İttihad müzâkereleri ve bunların genel meclislerde kabulü – Prusya Kralı ve İmparatorluk – Bu konudaki teşebbüsler – II. Louis'nin İmparatorluk tâcını Wilhelm'e arz etmesi – Versailles'da taç giyme töreni – Bismarck merâmına eriyor – Bu esnâda muharebenin ahvâli – Mütâreke – Barış protokolü için müzâkereler – Anlaşma – Berlin'e dönüş – Kesin anlaşma ve prenslik pâyesi – Alsace-Lorraine'in tarihçesi – Bazı mütâlalar – Bismarck'ın bu konudaki düşünceleri – Alsace-Lorraine'in idâresi. (181-191)

10- Papa IX. Pius – Günahsızlık/Kusursuzluk – Ortaçağa dönüş – Almanya'daki Katolikler – Muharebenin sonunu bekleyiş – Kulturkampf – Çekişmelerin başlangıcı – Bir nutuk – Ortacılar Fırkası – Windthorst – Papalık makamıyla münasebetlerin kesilmesi – Biz Canossa'ya gitmeyiz! – Cizvitlerin atılması – Mayıs kanunları – Çekişmelerin son dereceye erişmesi – Uyuşma lüzûmu – XIII. Leon –İmparator I. Wilhelm ve bazı manevî haller – XIII. Leon'un tebriknâmesi – Papa'nın hakem seçilmesi – Bismarck'ın Papa'dan nişan alması – Mayıs kanunlarının ta'dili – Askerî lâyiha'nın bu sayede kabulü. (192-200)

11- Bazı değerlendirmeler – Makam hırsı Bismarck'a galebe edemedi – Muharebeden sonra muhâfazakârlık – Dâhilî politika ve bazı vergiler koyma teşebbüsü – Almanya'da fırkalar – Merkez Fırkası – Muhâfazakârlar – Bismarck'ın Prusya Başbakanlığından istifâsı – Nasyonal Liberal – Progresist – Reichstag'ın iki defa dağıtılması – Bismarck'ın memuriyetleri – 1874, 1881 ve 1887 senelerinde askerî lâyiha çekişmeleri. (201-206)

12- Dış siyaset işleri – Statükoyu muhâfazaya karar – Rusya'nın harbden istifâdesi – Avusturya'ya temâyül – Üç İmparator İttifakı, ziyaret teâtisi – D'Arnim– İhtilâf sebebi- Fransa ile bir harb zuhûru korkusu – Hakikaten fikri var mıydı? – 1876-77 olayları – Rusya ve Avusturya arasında arabuluculuk politikası – Bismarck'ın hatası – Namuslu simsar – Rusya'nın

Tehdit edici hareketleri ve Gorçakof ile soğukluk zuhûru – Üçlü İttifak için temâyül – Avusturya ve Rusya ittifaklarından hangisi faydalıdır? – Umûmî ahvâlî tasvir eden mufassal bir mektup – Gastein’de ittifak müzakereleri – Bismarck’ın Viyana’ya seyahati – Fransa ile güzel kaynaşma – II. Aleksandr’ın vefâtı – Yeniden Üç İmparator İttifakı söylentileri – Müstemlekeler politikası – Karolin meselesi –İspanya ile ihtilâf – 1885-86 olayları – Fransa ile yine ihtilâf – Alsace-Lorraine’in idâre şekli – Şiddetli ve etkili tedbirler – İmparator Wilhelm’in vefâtı. (207-224)

13- İmparator Wilhelm ile Bismarck’ın samimiyet derecesi – İmparator Friedrich’in sağlığının bozuk olması – Onun Bismarck ile olan münâsebetleri – Bismarck’ın ümidi genç Wilhelm’dedir. – Friedrich’in vefâtı – İmparator II. Wilhelm – Bismarck’ın Rusya’ya karşı taassupkârca tutumu – Gorçakof ve Bismarck – Hâricî ve dâhilî politika – İngiltere’ye uyma – Ameleden dolayı İmparator ile Başbakan arasında fikir ayrılığı – Bismarck’ın hasımları – İhtilafın artması – İmparator’un Caprivi ile mülâkatı – Bismarck’ın Windthorst ile görüşmesi – İmparator Bismarck’ı hânesinde ziyaret ve istifâ vermesini teklif eder. – Bismarck’da tereddüt, nihayet istifâsını sunması – İstifanâmenin sûreti – Kral beni tekrar görecektir! – Gazeteciler ve Bismarck – Viyana’ya zelilâne bir seyahat – Bismarck’ın hastalığı – Prens de Hohenlohe – Sekseninci yıldönümü – Fransa-Rusya ittifakı – Bismarck’ın meşhur ifşaatları, tesirleri – Bismarck’ın vefâtı. (225-245)

Hâtime [Sonuç]	246
Ekleme	257
Bismarck’ın meşhur sözleri	269

Sunuş

Ali Reşad Bey'in İsmail Hakkı Bey ile müştereken hazırlamış olduğu *Bismarck, Hayat-ı Hususî ve Siyasîsi* adlı kitabını da okurlara kazandırıyoruz. Bismarck, malumdur ki, 19. yy'ın ikinci yarısında, Avrupa'nın ortasında 30 civarındaki Alman prensliklerini tek bir bayrak altında toplamayı başarak, büyük bir siyasî kudret oluşturmuş, böylelikle dünya dengelerini bozmuş olan Alman İmparatorluğu'nun "Demir Şansölye"sidir. Kitap ilk olarak hicrî 1316/1898'de İstanbul'da basılmış. Biz, 4 yıl sonra, 1320'deki ikinci basımını esas aldık. Hüseyin Özdemir'in Osmanlı yazısından yeni harflere yayınevimiz için büyük bir itina ile aktarmış olduğu kıymetli çalışmasından faydalandık. Dilini, bugünkü yazı dilimize uyarladık. Kullanımdan düşmüş olan kelime, terkip ve ibareleri, dilimizin bugün kazandığı zengin imkânları kullanarak, kitabın manâ ve mefhumuna hiçbir zarar vermeksizin, rahat okunur anlaşılır bir metin halinde yayına hazırladık. Bazı yabancı kelime ve isimlerin orijinal imlalarına erişemediğimiz için, onları Osmanlıcasındaki okunuşları gibi bıraktıksa da, ekserisini günümüzün yazılış usûlüne uyarak orijinal imlalarıyla vermeye dikkat ettik. Bazı yayınlarımızda yaptığımız gibi, köşeli parantezler içinde açıklama yaparak yayınlamayı, kitabın bir belgesel niteliği taşımadığı, genel kültür kitabı mahiyetinde olduğu düşüncesiyle, tercih etmedik; rahat okunup anlaşılın yeter diye düşündük.

Kitabın orijinalinde birkaç Bismarck resmi vardı; bunların basılması iyi netice vermeyecekti. Biz de kitabı değişik ortamlardan bulduğumuz resim ve karikatürlerle ve bir de harita ile daha ilgi çekici hale koyduk.

Hatta Ali Reşad Bey'in, Bismarck'ın politikalarının Osmanlı İmparatorluğu'nu ilgilendiren yönlerine yeterince yer vermemiş olduğunu gördüğümüz için, kitabın Hâtime'sinden önce, bir "Ekleme" yaptık; bunu da 1925 yılında yayınlanmış olan Mahmud Muhtar Paşa'nın çok değerli eseri *Maziye Bir Nazar* kitabının ilgili bölümlerinden pasajlar almak suretiyle yerine getirdik. Böylece, bu kitabı okuyanlar, Bismarck'ın Almanya, Avrupa, Osmanlı ve genel olarak tarih karşısındaki yerini, konumunu layıkıyla anlayacaktır sanıyoruz. Hatta, Almanya'yı askerî bir siyasî kudret olarak büyütme yolunda her imkânı sonuna kadar kullanan siyaset kurdunun, âdeta Hitler'in yarım asır önceki hazırlayıcısı olduğunu da sezeceklerini söylemekte bir mahzur görmüyoruz.

İmparatorları parmağında oynatan ve rakiplerini merhametsizce ezip geçmekte hiçbir beis görmeyen Demir Şansölye, siyasetle ilgisi olan herkes için icraat ve prensipleriyle bilinmesi, tanınması, ibret alınması gereken bir fenomendir. Onun Mareşal Von Moltke ve Savaş Bakanı Mareşal Von Roon gibi askerî dehâ ve hizmetlerinden faydalandığı kişilerle ortaya çıkardığı siyasî kudret, yine onun bozduğu siyasî denge sebebiyle, ölümünden bir müddet sonra, devletleri kolayca Balkanlara ve Kuzey Afrika'ya yönlendirmiştir. Böylece önce İtalya-Osmanlı savaşı, ardından Balkan Savaşları ve bunun ardından da Birinci Dünya Savaşına yol açacak olan muazzam olaylarla cihanı bir savaş alanına çevirmekte baş ve ilk etken, o olmuştur...

Velhasıl, ibretlik bir siyaset "dehâ"*sının hayatını biraz öğrenmekte fayda vardır düşüncesiyle, Bismarck'ı mütalaalarınıza sunuyoruz.

Erol Kılınç

* Siyasî Dehâ, siyasette oyunbazlık, hilebazlık, düzenbazlık, menfaat ve güç hesabını iyi yapmak, rakiplerini aldatmak, onların ilgilerini başka yönlere çevirmek... Bütün bu entrikaları en iyi becerenlere verilen bir sıfat ise, öyle denebilir.

Mukaddime

Ünlülerden birinin hal tercümesini yazacak olan muharririn, bu görevde kusur etmemek ve kendilerine yöneltilecek manevî mes'ûliyetten azade bulunmak için birçok hasletleri şahsında toplamış olması gerekir. Evveleminde bîtaraf bulunmak, yani tanıtılacak kişinin aleyhinde veya lehinde önceden kararlaştırılmış, hükmü verilmiş bir fikrin sahibi olmamak; ikinci olarak tam bir ciddiyet sahibi olmak lazımdır. Bu tertip üzere yazılacak bir eser, gâyet mükemmel bir ayna gibi, biyografisi yazılacak kişinin maddî ve manevî şeklini noktası noktasına aksettirmelidir.

Fakat her şeyden evvel muharrir, tanıtımını üzerine aldığı zatın manevî ve gizli yönlerini deşelemeye, kalbinin anahtarını okuyuculara teslim etmeye çalışmalı, ahlakını muntazam bir şekil haline dönüştürüp öylece nazarlarda canlandırmalı, gizlilik perdesi altında kalan bütün emellerini, fikir ve niyetlerini -âdetâ röntgen ışınıyla aydınlatarak- açıklık alanına çıkarmalıdır. Sözün kısası muharrir, kendisini bir ressam farz edecek olursa, etten ve kemikten oluşmuş, giysilerle örtülmüş, çağdaşlarının hem nefretini hem muhabbetini çekmiş ve resmini yaptırmak üzere karşısına çıkmış olan zatın -bütün maddî ârıza ve özelliklerini unutarak- yalnız manevî yönlerinin gözler önünde tecelli etmesi, bu konuda yazılacak eserin âdetâ zihnî bir muamele gibi okuyucuyu yalnız bir neticeye, bir hal şekline doğru sevk etmesi gereklidir.

Hal tercümesi yazılacak zat kim olursa olsun bu nitelikler lazımsa da Bismarck gibi siyaset âleminde otuz sene kadar büyük nüfuz icrâ eden, milyonlardan mürekkep bir milletin mutluluğunu hazırlayıp ikmal ederek muhabbet ve şükrânını, ve yine milyonlardan oluşan başka bir milleti zebun eyleyerek nefret ve düşmanlığını çeken, taraftarlarınca insanlığın en yüksek noktasına yüceltilen, hasımları tarafından insaniyet dairesinin dışına itilmiş olan... kısacası hakkında yüzbinlerce muhtelif, birbirine zıt fikir ve görüşler ileri sürülerek tarafsızca bir netice çıkarmak, haddin ötesinde müşkül bulunan bir zat için bu niteliklerin yazarda var-olması en lüzumlu bir derecede kalır.

Bu gibi nitelikleri tamamıyla nefsinde bir araya getirmek her müellifin kârı olmadığı muhakkak ise de, uzun müddet Avrupa'yı yalnız bir işarete baktıran Bismarck gibi siyasî bir dâhinin umûmî ve kendine has hallerinin Osmanlı okuyucularınca meçhul kalması, ondokuzuncu asır tarihinin cisimleşmiş timsali, hakikî makesi [yansıması] olan böyle bedîi [orijinal] bir tasvirin, mâzinin karanlıklarına, unutulmuşluğun ebedî yokluğuna atılması da uygun olamayacağından, noksanımıza bakmayarak elimizden geldiği kadar bu büyük zâtı, kalemimizle tasvire gayret etmeyi tasarladık. Bismarck'ı Osmanlı okuyucularına tanıtmak gibi müşkül bir vazife, açıklandığı gibi ağır bir mes'uliyeti davet ediyor olsa bile, buna olan zaruret ve ihtiyaç bu mes'uliyet ile kıyaslanınca, birincisinin ikincisine galip geleceği ve bu suretle bize düşen böyle ağır bir yükün mümkün mertebe hafifleyeceği düşüncesi, en azından anlaşılmış olur.

Bismarck herkes gibi bir insan olduğundan tabiatıyla noksandan ârî olduğunu iddia etmek kimsenin hatırına gelmez. Bu cihet düşünülürse gerek siyasî hayatında ve gerek husûsî hayatında görülmüş olan birbirine zıt fiillerin, mübalağakârca hareketlerin, şiddetli muamelelerin sebepleri anlaşılmış olur. Fakat ciddiyet ile şakayı, hiddet ile soğukkanlılığı, felaket ile zevki, kısacası iki zıt durumu bir yere toplamaya çalışmak Bismarck'ın tıynetinde saklı bir tabiat, bir temel haslettir. Serbestçe laf döndürmeyi, içindeki amacı açıktan açığa söylemeyi kendine âdet edinmiş ve bu suretle sözlerinin ciddiyet ve inanırlılığına herkesi ikna edebilmiş olduğu halde, hakikat yolundan saptığı defalarca görülmüştür. Bismarck'ın siyasî konularda fevkalade âlicenap olduğu iddia edilemez. Siyasî hasımlarını merhametsiz bir şekilde ezmiştir. Maksat ve neticeye ulaşmak için kullandığı vâsıtalar tümüyle meşru değildir. Lakin netice göz önüne getirilir, 50 milyonluk bir milletin oluşturduğu, bu milletin durumunun mutluluğunu, kuvvet ve satvetini sağladığı düşünülürse, bu vâsıtaları kullanmakta ne dereceye kadar mazur olduğu belirlenmiş olur. Kurduğu azametli ve metin yapı kendisine her yönden hak vermez mi?

Bismarck haddizatında fena adam değildi. Husûsî hayatında saadetine gölge düşüren bir hareket görülmüyor. Zevcesini, evladını, hemşiresini samimi, pek bir muhabbetle seviyor. Âile arasındaki hayatı bir intizam, bir âhenk bütünlüğü içerisinde geçiyor. Kimsenin kalbini kırmıyor. Sonra yine aynı adam siyasî işlerin anafuruna atıldı

mı dehşetli bir ateş parçası kesiliyor. Ne kadar engeller, zahmetli işler varsa acımasız bir surette kırıp döküyor. Her türlü mukavemetleri ezerek, bütün emel ve maksatları bir merkeze toplayarak cümlesini demirden elleriyle idare ediyor. Hükûmet dizginlerini kudretli eline alarak devletini iki konakta hedef edindiği menzile erdiliyor.

Kısacası Bismarck'ın âilesi arasında geçirdiği hayat ile siyasî hayatı mukayese edilirse büyük bir karşıtlık ve tezat müşâhede olunur. O halde siyasî konulardaki şiddeti -Fransızların iddia ettikleri gibi- haddizatında fena bir adam olduğundan mı ileri geliyor? Öyle ise âile saadetine ne demeli?.. Yukarıda da söylediğimiz gibi, bunu, tabiatında saklı olan tezada hamletmek [yormak] lâzım gelir. Fikrimizi daha ziyâde teşrih edelim [açalım]: Bismarck'ın hususiyet nokta-i nazarından hayatında gürültüden, şiddetten eser görülmez. Çünkü bir âileyi mesut etmek için, o yolda hareket etmek lâzımdır. Orada [insana] böyle bir vazife düşer. Âileyi mutluluk hedefine götürmek ancak bununla mümkün olur. Fakat bu kanunu husûsîlikten çıkarıp umûmîliğe tatbik etmek, bir milleti esas istenilen şey olan saadete yönlendirmek için aynı hareket doğrultusunu takibe çalışmak mümkün olamaz. Bunun içindir ki Bismarck hanesinden çıkar çıkmaz başka bir adam kesiliyor; hitabet mevkiinde bulundu mu ulvî maksadına mâni olmak isteyen hasımlarına karşı zehir saçan bir lisan kullanıyor. Bunun içindir ki vicdanının sesini dinlemeyerek memleketini mutlu olacağı bir devre ulaştırmak için her türlü vâsitayı meşru görüyor, âdeta herkes için vicdanî rahatını feda ediyor. Zaten siyaset âleminde bundan başka türlü bir meslek [tutum, yol] muvaffakiyete erdirmeyebilir.

Şu izahattan görülür ki Fransızlar Bismarck'ın bu tutumunu küçültmek için yaptıkları saldırılarda pek haksızdırlar. Herkesin menfaati için kendi manevî varlığını bile unutan bir zâtın, asıl böyle bir hareketi büyük görülmelidir. Gerçi bu hareket Pastör'ün keşfi gibi bütün insaniyet âlemine faydalı olamaz. Zaten siyasî ricâlden böyle bir hareket beklemek abestir. Beşerî hareketleri, bakış açılarının farklılıklarına göre muhakeme etmelidir. Bu nokta-i nazardan muhakeme edilirse Bismarck asrımızın en büyük adamıdır.

Bismarck'ın huy bakımından şiddet sahiplerinden olduğunu yukarıda söylemiştik. Gerek diplomat ve gerek hatip olmak haysiyetiyle Bismarck bu şiddeti her vakit ortaya koymuştur. Bismarck'ın

nâtika-perdâzlığı [nutukçuluğu] öyle göz kamaştıracak, dinleyenleri susturacak ve hayran edecek yüksek bir mertebede değilse de, sözle-rinden ekseriya tehdit ve korkutma kokusu alındığından, birkaç keli-me ile karşısındakini saf dışı ettiği çok defa görülmüştür. Bismarck'ın tehdit âleti dâima Fransa tecavüzü, Fransa tehlikesi olmuştur.

Bismarck tabiatıyla bir edip kadar yazı yazamazdı. Lakin gerek siyasî ve gerek hususî yazışmalarında az kelime ile çok şeyler anlatır, mutadî olan şiddeti açığa vurur, hasımlarına kuvvetli tarizlerde bulunurdu. Frankfurt'ta iken zevcesine gönderdiği şu mektup tabiat ve ahlakını pek güzel tasvir eder:

Hâricî büyük zorluklar çıkmadıkça -Almanya'yı oluşturan devletlerin temsilcileri olan bizler ise ne bu zorlukları doğuracak ve ne de bundan kurtulabilecek iktidara malikiz- bir, iki veya beş seneye değin ne kadar iş görebileceğimizi tamamen biliyorum. Eğer diğer arkadaşlarım bir gün akıllarını başlarına alarak ciddi davranmaya karar verirlerse ben bu kadar senede bile görülemeyecek olan bu işleri yirmi dört saat içinde yapmayı taahhüt ederim. Fakat ne yapayım? İtiraf ederim ki herkese bulaşmış olan bu miskinlik bana da sirayet ediyor. Bana evdeki hizmetkârı, aşçıyı yollayın; fakat temiz yıkansınlar, giyinsinler, taransınlar. Garanti ederim ki buradaki diplomatlar kadar ve belki de daha ziyâde mahâret gösterebilirler. Sonu gelmez müteselsil kelimeler içinde hiçbir maksat beyan etmemek, hiçbir söz söylememek sanatını hayrete şâyân bir surette öğreniyorum. Gazetele-rin siyasî bendlerinden daha büyük, birçok sayfalardan oluşmuş, açık, vâzih, anlam kesinliği olan ibarelerle Manteuffel'e (o vakitki Prusya Başvekili) bir sürü mektuplar yazıyorum. Eğer Manteuffel bu mektupları okuduktan sonra içindekileri bana söyleyebilirse mektuplarımı benden iyi anlamış olduğuna hükmederek aşk olsun derim... Hiçbir kimse, hatta diplomasinin düşmanı olan halkın en ileri gelenleri bile bu diplomatlık mesleğinin ne kadar kof, ne büyük şarlatanlık olduğunu tamamen anlayamaz.

Bismarck'ın tabiatını yukarıda teşrih [analiz] ettikten sonra kendisinin yandaşlarının tutumunu bu suretle batırdığına artık şaşılmaz. Bismarck birbirine zıt fikirler ileri sürmekten hoşlandığı

gibi nükteli konuşmaktan, istihza etmekten de lezzet alırdı. Husûsî hayatında bununla ilgili birçok fıkralara tesâdüf edilecektir.

Bismarck -kitabımızın husûsî hayatı kısmında görüleceği gibi- atadan dededen Prusya kraliyet hanedanına güzel hizmetler etmiş bir âilenin mahsûlü bulunduğundan atalarının izine uygun olarak, zamanındaki kralların en sâdik, en itaatkâr bendelerinden idi. Bu sadakat ve doğrultusu sayesinde ki yüksek makamlara geçerek birçok büyük başarılarla mazhar olmuştur. Bismarck Cenâb-ı Hakka, diyanete inanırdı. Fakat inancı da kendisine mahsus bir tarzdaydı. Ne suretle inanmış olduğunu kendisi şöyle şerh ve izâh ediyor:

Cenâb-ı Hakk'a, âhirete itikat etmeksizin nasıl yaşanabileceğini bir türlü anlayamıyorum. Eğer dindar bir Hıristiyan olmasaydım bir dakika bile görevimin başında kalmaya razı olmazdım. Cenâb-ı Hakk'a itaat, mabuduma [taptığım varlığa] kalbimi bağlamış olmasam hiç şüphe yok bu fânî dünyanın büyük tantanasıyla uğraşmazdım. Hâlim vaktim yerindedir. Oldukça mümtaz mevkiler işgal ediyorum. Eğer Cenâb-ı Hakk'a karşı bir vazife ile mükellef olduğumu hissetmesem neden kendimi sıkıntıya sokayım da durmaksızın çalışayım; neden çeşit çeşit endişeye, meraka, bühtana [karalanmaya] hedef olayım? Alman milletinin azamet ve saadetini ezelî iradesi sâdir olmuş [çıkışmış] olan Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücut'un meşîyyetini [irade ve tutumunu] tasdik etmesem siyâset yollarına asla girmez veya hiç olmazsa hemen şimdi bu tutumdan feragat ederdim. İlham ve ilâhî takdir olmasa vazife ile mütehalli [hallenmiş, bütünleşmiş] olabilir miydim? Rütbe ve nişanlar benim için bir zevk teşkil edemez. Âhirete kat'îyyen inanıyorum. İşte bunun içindir ki kral taraftarıyım. On seneden beri tasvire gelmez itirazlara direnişim sırf sökülüp atılması kabil olmayan samimî inancımın semeresidir. Benden inancımı alınız, o vakit memleketsiz kalırım. Hıristiyan olmasam, kurduğum bina dinin mucizevî esası üzerine kurulu olmasa bugün gördüğünüz Başvekil asla meydana gelmezdi. Bana bu inançlar ile kişiliğini süslemiş bir halef bulunuz, derhal işten el çekerim. O vakit bu mesuliyetin ağır yükünden kurtulduğumdan dolayı ne kadar mesut olurdum. Kır âlemine perestiş ederim. Dağlar, ormanlar, tabiatın güzellikleri beni kendimden geçirir. Beni Cenâb-ı Hak'tan ayırınız hemen yarın pılıyı pırtıyı toplayıp Varzin'de ziraat etmek üzere buradan ayrılıyorum.

Bismarck “Dünyada hiçbir işe ciddi bir nazarla bakmamalıdır.” kaidesini koyduğu gibi hemen dâima Schopenhauer’in meşhur olan “Ne kimseyi sevmek ne de kimseye buğz ve adâvette bulunmak hayatın bir yarısı; sükût edip hiçbir şeye inanmamak, diğer yarısını teşkil eder.” nazariyesine uyar gibi görünmüştür. İşte bundan dolayıdır ki siyasî hayatında dâima bir tezat, bir renklilik müşâhede olunur. Onun hal tercümesini yazan bazı kişiler olağanüstü bir fikrî tutarlığa mâlik olduğunu, övgü makamında ifade ederler. Fakat Bismarck’ın hayatını daha yakından tetkik edenlere Avrupa siyasetinde ne kadar farklılıklar, değişiklikler gösterdiğini ve kendini dâima Avrupa’nın önemli siyasî işlerini idare ediyor gibi göstermeye çalıştığını, hakikatte ise fiil ve hareketlerini mâhirâne bir surette maskeleyerek zamanın ahvâline uyarladığını ve umûmî politikayı takip eylediğini anlarlar. Bir tâcir veya bir sanatkâr nazarı, sâbit bir noktaya dikilmiş olabilir. Lakin Bismarck gibi milyonlarca adamın mutluluğunu sağlamakla görevli olanlar zamana bağlı dönüşüm ve devrim niteliğindeki değişimleri nazar-ı dikkate almaksızın hiçbir harekette bulunamazlar. Bismarck vaktiyle Almanya İmparatorluğu tâcının Prusya Kralı’na takdimi aleyhinde şiddetle laf döndürmüşken, daha sonraları bu tâcı bizzat efendisinin [Prusya Kralı’nın] başına koyan kendisi oldu. Bununla beraber bu gibi siyasî ricâlin maksatsız olarak hareket ettikleri iddia edilemez. Bu gibi kişiler dâima aslî bir maksat gözetirler. Ancak kullandıkları araçları dâima değiştirmeye mecbur bulunurlar.

Bismarck bir dâhî miydi? Bunun cevabını bırakalım da kendisi versin:

“Ben öyle hilkaten büyük yaratılmış dâhîlerin var olduğuna inanmam. En meşhur siyasî ricâl ya bir tesâdüf sayesinde veyahut kendilerinin bile keşif ve tahmin edemedikleri bir takım umûmî halleri neticesinde bu şöhrati kazanabilmişlerdir.”

Hakikatte dahi Bismarck sırf bir tesâdüf veya daha doğrusu izzet-i nefsine güç gelen bir halden dolayı siyasî işler âlemine dâhil olmuştur:

1839 senesinde Aix-la-Chapelle beldesinde mülkiye memuruydu. Bir gün âmirlerinden biri bekleme salonunda kendisini birçok zaman beklettikten sonra kabul ettiği için Bismarck içeriye girer girmez gâyet ağır bir tavırla:

- *Bir iş için görüşmeye gelmiştim... Lakin düşündüm taşındım nihayet istifamı takdim ediyorum*, demiş ve hakikaten bu komedilik olaydan sonra devlet memurluğundan tamamiyle yüz çevirmiştir.

Bismarck'ın ahlak ve tabiatına dair bu mukaddimede husûsî bir fikir vermeye çalıştık. Fakat gerek siyaset âleminde çevirdiği dolapları ve gerek özel hayatını nasıl sürdürdüğünü iyice anlamak için kitabımızı başlıca iki kısma ayırdık: Birincisine "Bismarck'ın Özel Hayatı", ikincisine "Bismarck'ın Siyasî Hayatı" namlarını verdik. Bir de sonuç şeklinde vefatından sonra meydana gelen halleri ortaya döktük. Birinci kısım hal tercümesi sâhibinin manevî durumlarını tetkik yolunda yazılmış birçok faydalı bilgileri, latif fıkraları içine alır. İkinci kısım ise âdeta Prusya ve Almanya'nın kırk senelik bir tarihçesidir. Avrupa'nın son asır tarihinin müşahhas timsali demek olan bir zât hakkındaki bilgileri bu küçük eserde toplayarak hiçbir halini kaçırmamak pek müşküldür. Bununla beraber özet olarak elden geldiği kadar izahat vermeye çalıştık. Böyle geniş kapsamlı bir vazifeyi bu küçük cilde sığdırmanın özür bildirecek derecede olduğunu takdir buyuranlar, bu bâbdaki eksiklerimizi elbette mazur görerek affedici nazarlarıyla örterler. Zaten biz de bu affı umarak böyle nâzik bir işe karışmaya cüret ediyoruz.

BİRİNCİ KISIM

BİSMARCK'IN ÖZEL HAYATI

I

*Otto de Bismarck'ın ataları • Gümüş kadeh •
Schönhausen Şatosu • Balayı • Fransızlar'ın istilası •
Bir heykelin yara alması • Bismarck'ın mektebe girişi •
Göttingen Darülfünunu'nda Bismarck •
Darülfünun müdürüyle bir tartışma • Bismarck'ın çizimleri •
Bismarck Almanya birliği için giriştiği bir bahsi kaybeder •
Düellolar • Bismarck'ın İena'dan atılması • İlk memuriyet.*

Brandenburg ve Pomeranya toprağında kök salmış olan Bismarck âilesi fikirlerindeki şiddet ve metânetle, cengâver kişiler yetiştirmekle şöhret bulmuştur. Prens Bismarck'tan itibaren dikey silsile üzerine on beş zât biliniyor ki bunlardan birincisinin ismine 1309 ve 1338 miladî seneleri arasında tarih sahifelerinde tesadüf edilir. Hepsinin hayatı Prusya muharebelerinde kanlarını akıtmak, hükûmet işleri, av ve avcılıkla meşgul olmak, devlet memuriyetinden el çektikçe çocuklarını terbiyeye; âile saadetine sağlanmasını temine çalışmak suretiyle geçmiştir.

Prens Bismarck'ın ceddinin pederi Ogüst Friedrich de Bismarck bir süvari miralay idi. 1742 tarihinde Avusturyalılarla harp ederken Caslau'da vefât etmişti. Zevcesi Brandenburglu meşhûr Mareşal de Flenger'in torunu idi. Bunun yeğeni olan Charlotte de Schuangeld Miralay Bismarck'ın ikinci oğlu ve Başvekil Bismarck'ın büyük pederi Charles Aleksandr ile izdivâc eylemişti. Ecdâdına pek ziyâde muhabbet ve riâyeti olan Prens Bismarck, Mareşal de Flanger'in resmiyle süslenmiş büyük bir gümüş kadehi dâima saklamış ve büyük ziyafetlerde her zaman bu kadehle bira içmiştir.

Fikirlerindeki şiddet ve metânetlele tanınmış olan Bismarck âilesinde ara sıra tatlı, mütebessim simalara da tesadüf edilir. İşte Bismarck'ın büyük pederi Charles Aleksandr bu zümredendi. Charles Aleksandr ilim ve fenlerle uğraşan, gönül rahatlığıyla hayatını sürdürme hevesinde olan bir zât idi. Fakat cengâverlik hissi dört oğlunda ve bilhassa en küçükleri ve Prens Bismarck'ın pederi Karl Wilhelm Ferdinand'da galeyâna gelerek henüz on iki yaşında iken askere gönüllü yazılmış ve 1792 senesinde Fransa aleyhindeki muharebede Dük de Brunswick'in (Prusya ordusu kumandanı) emir subayı sıfatıyla hazır bulunmuştu.

Schönhausen'de Bismarck'ın doğduğu ev.

İşte bu kişilerin birinde görülen şiddet ve metânet, diğerinde gözlemlenen soğukkanlılık, öbüründe geçerli olan dehâ, kısacası her birinde mevcut olan nitelik ve özel haller bir yere toplanarak tamamı Prens Bismarck'ta tecelli etmiştir. Bismarck ecdâdının en seçkini, âdeta kendinden öncekilerin bir hulâsası idi. Atalarının vârisi olduğunu pek küçük yaşta iken ispat eden Bismarck; zevk ve eğlenceyi, gürültü ve patırtıyı sevdiği için ilk tahsil bakımından geri kalmıştı. Meşhurların çoğu çocuklukları esnasında hayalci, dalgın olurlarken Bismarck büsbütün başkaydı. Kuvvetli, sağlam, bedenî hareketlere hırslı Bismarck, mektepten firar için hiçbir fırsatı kaçırmazdı. On altı yaşında iken ava gitmek, balık avlamak, at koşturmak gibi en ziyâde sevdiği eğlenceler için mektep derslerini, imtihanlarını ihmal ederdi.

Otto de Bismarck 1815 senesi Nisan'ının birinci günü Brandenburg dâhilinde Schönhausen Şatosu'nda dünyaya gelmiştir.

Schönhausen Şatosu onsekizinci asra ait bir bina olup yukarıda ismi geçen Miralay Bismarck tarafından derebeylik zamanından kalma bir harâbe üzerine inşâ olunmuştu. Otto de Bismarck'ın babası süvari binbaşısı rütbesiyle askerlik hizmetinden çekildikten sonra bir felsefe öğretmenin torunu ve Prusya Kralı müşâvirlerinden birinin kızı olan Luise Mencken ile evlenmişti. Bu izdivaçtan altı çocuk dünyaya gelmiş ise de yalnız üçü, yani Prens Bismarck, biraderi Bernhard ve 1844 senesinde Senyorlar Meclisi azâsından Oscar d'Arnim ile evlenen hemşiresi Malwine hayatta kalabilmiştir. Bismarck -kitabımızın birkaç yerinde adına tesâdüf edilecek olan- hemşiresi Malwine için dâima büyük bir muhabbet beslemiş ve ara sıra kendisine dokunaklı, coşkulu, alaycı bir hayli mektuplar yazmıştır ki bunlar siyaset dâhîsinin özel hallerini tasvir için her türlü evrâk ve resmî belgelerden daha çok işe yarar.

Daha ileriye gitmezden evvel Bismarck'a pederinden irsen intikal eden Schönhausen Şatosu'nun yine Brandenburg dâhilinde bulunan büyük bir şatoya nispetle ehemmiyetsiz kaldığını söylemek icap eder. Bu ikinci şato önceden Bismarck âilesinin malı iken, bazı ihtiyaçlardan dolayı satılmasına lüzûm görülmüştü. Bismarck'ın bu şatoya ne kadar ehemmiyet verdiği ve ne şekilde tekrar ele geçirdiği aşağıda görülecektir.

Bismarck'ın pederi Wilhelm Ferdinand 1806 senesi Temmuz'unda askerlik hizmetinden çekilerek -yukarıda söylediğimiz üzere- Luise Mencken ile evlenmiş. Bu iki genç hükümdarlık sarayı tarafından biliniyordu ve bilhassa Luise Mencken babasının vefâtından sonra Prusya sarayında eğitim görmüştü. Wilhelm Ferdinand evlendikten sonra zevcesini hemen Schönhausen Şatosu'na götürmüşse de üç ay sonra ortaya çıkan muharebenin doğurduğu elem ve kederler genç karı-kocanın balayını hüznün ve matem içinde bırakmıştır. Çünkü bu sene Ekim'inde Fransızlar memlekete tecâvüz etmiş ve Mareşal Soult ordugâhını Schönhausen civarında kurmuştu.

1816'da yani Otto'nun doğumundan bir sene sonra Goltz, Kinyephof ve Garschlen mâlikaneleri verâset yoluyla Bismarck âilesinin eline geçtiğinden Bismarcklar bunların en büyüğü olan Pomeranya'nın Nugar kazasındaki Kinyephof Şatosu'nda ikamet

etmeye başlamışlardır. Şurası gariptir ki Otto de Bismarck dünyaya geldiği zaman validesi sonraları çocuğunu diplomat¹ yapmaya karar vermişti. Büyük biraderi Bernhard'ı ise mülkiye memuru yapacağını söylemişti. Hemen herkes ebeveyni tarafından arzu edilen mesleğe girmediği ve ebeveynin keşf eylediği istidât sonraları başka bir surette kendini göstermiş olduğu halde, Madam Bismarck'ın bu iki arzusu yerine gelmiştir.

Şu fıkra ise o zamanki Alman soylularının garip bir âdetini gösterir: Otto de Bismarck'ın pederi oğlunun doğum haberini *Gazette de Vüs* [?] gazetesinde şu sûretle ilan etmişti:

“Dünkü gün eşimin hamd olsun sâlimen bir çocuk doğurduğunu sevdiklerime ve dostlarıma ilan eder ve tebrik zahmetinden âzâde olmalarını rica eylerim.

2 Nisan 1815

İmza

Ferdinand de Bismarck”

Otto de Bismarck on yaşında iken Berlin'de bulunan Pallmann Mektebine girdi. Burada geçirdiği beş, altı seneden asla memnun değildi. Mektebin yemekleri fena, düzeni ise pek sıkıydı. Genç Bismarck kuvvet ve nüfuzca arkadaşlarına üstünlük sağlamıştı. Fakat bunlar kendisini sevmekten ziyâde şerrinden korkarlardı. Bismarck mektep tatillerini Pomeranya ormanlarının saf havasını teneffüs etmek, avlanmaya olan şiddetli hevesini yatıştırmaya çalışmak suretiyle geçirirdi.

Aşağıda nakledeceğimiz komik fıkra hem bir tabancayı on, on iki yaşında bir külhanbeyinin eline bırakmaktaki münasebetsizliği gösterir, hem de Bismarck'ın tabiatındaki tuhaflığa delil olabilir:

¹ İhtimal ki Madam de Bismarck bir falcı kadına danıştıktan sonra buna karar vermiştir. Maamâfih biyografi yazar kişilerin meşhurlar hakkında dâima bolca kullandıkları bu gibi boş lakırdılara inanılmaması daha uygundur sanırız.

Otto von Bismarck, çocukken
(Franz Kruger, tebeşir çizimi, Berlin 1926)

Schönhausen Şatosu bahçesinde Herkül'ün bir heykeli vardı. Bir gün avlanmaya gidip hiçbir şey vurmadığı için boş dönen küçük Bismarck tüfek omzunda bahçeden çıkarken Herkül'ün arkasına bir kurşun yapıştırır, heykeli tahrip eder. Ertesi gün pederi bunu görür, Bismarck'a der ki:

— *Bunu yapan sen misin?*

— *Evet! Fakat heykelin bu kadar etkileneceğini bilmiyordum.*

Kurşunu atar atmaz sağ elini arkasına götürdü ve o vaziyette kaldı.

Gerçekten bahçedeki Herkül heykelinin sağ eli arka taraftaydı. Peder bu cevaba gülerек oğlunu azarlamaktan vaz geçti.

1827 senesinde yukarıda ismi geçen Malwine dünyaya geldi. Yine o sene Otto de Bismarck Friedrich Wilhelm Jimnazı'na girdi ve bu defa Doktor Bonnel isminde bir öğretmenin muhabbetini ve dikkatini çekmeye muvaffak oldu. Bismarck'ın serbest tavırları, iyiniyet ve saflığına delâlet eden simâsı, zekâ parıltısı ve canlılığıyla parlayan gözleri doktorun hoşuna gitmişti. İşte bu öğretmenin nezareti altında Bismarck derslerinden ve bilhassa Tarih ile Fransızca'dan pekiyi dereceler almaya başladı. Otto, öğretmenine o kadar muhabbet, o derece bağlılık gösterdi ki biraderi Bernhard birincilikle Jimnazdan çıkıp Hukuk Mektebine girdiği zaman Bismarck Graues Kloster Mektebine giden Doktor Bonnel'i takip etti. Prens Bismarck öğretmenine olan muhabbetini daha sonraları oğulları Herbert ile

Wilhelm'i onun terbiyecisi ellerine bırakmak suretiyle dahi ispat etmiştir.

Otto de Bismarck biraz sonra hukuk tahsil etmek için Göttingen Darülfünunu'na girdi. Bismarck o zaman kıvrıkcık kumral saçlı güzel bir gençti. Bismarck burada bira içmek, düello etmek, çalışmaya vakit bulamamakla ömür sürmüştür ki bu yaşayış tarzı az kalsın siyaset mesleğine girmesine mâni olacaktı. Bununla beraber tabiatı, dağları, ormanları, avı ve avlanmayı seven Bismarck bu sûretle yaşamaktan memnun değildi. Hayvanlar ve bilhassa köpekler için hissettiği muhabbet kalbinde o kadar kökleşmişti ki arkadaşları ile yaşamaktansa bunlarla hayat sürmeyi tercih ederdi. Şu kadar ki Bismarck bütün Avrupa'da şöret kazanmış bir Darülfünun'da öğrenim görmek şerefi için herşeye tahammül ederdi.

Göttingen'de öğrenci Bismarck

O zamanlar Alman darülfünunları talebesinin ağzında dâimî olarak birer pipo, ikametgâhlarında âdetâ birer pipo koleksiyonu bulunurdu. En âdi bir çekişme için uzun kılıçlarla düello ediliyordu. Bu âdet *"bira içmeyeceğini ve asla düello etmeyeceğini resmen taahhüt etmeksizin bir Darülfünun defterine kayd olunmamak"* usûl edinildiği vakte kadar devam etmiştir. Bismarck ise Darülfünun'da bulunduğu müddetçe yirmisekiz defa düello etmiş, bununla beraber yalnız bir kere sol yanağında nişânesi kalan büyük bir yara almıştı.

Bismarck'ın Darülfünun'da geçirdiği zamana dair pek çok fıkralar naklediliyor. Bunların hepsi Bismarck'ın mizaha, istihzâya olan meylini ve bir de hayvanlar hakkında hissettiği fevkalade muhabbeti gösterir. Köpekleri, bilhassa büyük köpekleri pek severdi. Nereye gitse arkasında dâima dehşetli bir köpek bulunurdu.

Darülfünun müdürü ile ilk tartışması hakikaten nakle şâyândır. Bismarck -biraz aşağıda tarif edeceğimiz- Hannover Cemiyeti'ne azâ sıfatıyla dâhil olduğu gün büyük bir ziyafet tertip eder. Ziyafette haliyle pek çok biralar içilir. Davetliler arasında hararetli bir sohbet konusu açılır. Bismarck iddiâsını desteklemek için bağırıp çağırdığı esnâda yanında duran boş bir şişeyi pencereden sokağa fırlatır. Şişe sokakta geçen bir adamın başına isabet etmiş olmalıdır ki Darülfünun müdürüne şikâyet edilir. Müdür Bismarck'ı huzuruna getirtmek için ikametgâhına bir memur gönderir. Hâlbuki memur geldiği zaman Bismarck yatağına yatıp uyumuştur.

Genç Bismarck derhal kalkıp bir gecelik entarisini giyer, ayaklarına uzun çizmelerini geçirir, silindir şapkasını başına kor, dişleri arasında büyük bir pipo, arkasında koca bir köpek bulunduğu halde müdürün odasına girer. Bu acayip kıyafetten şaşırıp kalan müdür, Bismarck'ın yanındaki köpeği görür görmez büsbütün korkarak yazıhanesinin arkasına saklanır ve oradan Darülfünun Mahkemesi'ne daha münasip bir kıyafetle çıkmasını tavsiye ettikten sonra delikanlıyı beş Taler para cezası ödemeye mahkûm eder. Bismarck ise hiç tetiğini bozmayarak sorgulama sırasında boş bir şişenin kendi kendine dahi sokağa düşebileceğini iddia eyler ve iddiasını ispat için müdürün hokkasını alarak pencerenin kenarına kor. Müdür hokkanın aşağıya gideceğini anlayınca işi kısa keserek Bismarck'ı üç gün hapis cezasına mahkûm eder.

Zaten Bismarck'ın Darülfünun hapishânesiyle hayli âşinâlığı vardı. Hatta kendisi gerek Berlin ve gerek Göttingen Darülfünunu'nda on yedi gün kadar hapis cezasına mahkûm olduğunu söylerdi. Bugün Göttingen Darülfünunu hapishânesi hücrelerinden birinin kapısı üzerinde Bismarck adı ve kendisinin elyazısıyla yazılmış bazı sözler bulunmaktadır.

Bismarck'ın içki içmek, kavga çıkarmak hususlarında en seçkin üyeleri arasına geçtiği Hannover Kulübü özel günlerde lokanta ve birahânelerde toplanırlardı. Buna dâhil olanların kıyafeti hakikaten

garipti: Siyah veya mavi kadifeden yapılmış bir ceket, ekseriya mahmuzlu uzun çizmeler, küçük bir kapela². Bismarck siyah ceket ile rugan çizmeler giyerdi. Münasebet gelmişken Bismarck'ın çizmelelerine dair şu fıkrayı kaydedelim:

Birgün Bismarck, ertesi günü Hannover Cemiyeti'ne rugan çizmelerle geleceğini arkadaşlarına söyler ve bir kunduracıya bir çift rugan çizme ısmarlar. Bismarck kunduracının siparişi vakt-ü zamanında yerine getireceğinden şüpheli olduğu ve özellikle de arkadaşının alay etmesinden çekindiği için dükkâna gider, kunduracıya der ki:

— Çizmelerim hazır mı?

— Hayır, henüz bitmedi.

— *Pek güzel! Şimdiden size ihtâr ederim ki eğer yarın saat ve dakikasında hazırlamazsanız köpeğimi üzerinize salar ve sizi parça parça ettiririm.*

Bu sözü söyledikten sonra tam bir azametle ve arkasında koca bir İngiliz köpeği bulunduğu halde dükkândan çıkar ve her çeyrek saatte bir dükkâna giderek:

— *Çizmelerim hazır mı, dehşetli سوالini haykırır. Bu hal bütün gün devam eder. İkide birde ne cevap vereceğini şaşırarak kunduracı çizmeleri yetiştiremezse uğrayacağı belayı düşünerek öyle bir gayretle çalışır ki vakt-ü zamanında çizmeleri teslim eder. Bismarck da belirlenen yere yeni çizmeleri ile gider.*

Aşağıdaki fıkra ise bizzat Bismarck tarafından nakledildiği ve Almanya birliği için tutulan bir bahse dair olduğundan daha ziyâde dikkate şâyândır. Bismarck bu fıkrayı Mösyö Busch'a şöyle nakletmiştir:

— *1833 senesine doğru idi. Hannover Kulübü üyelerinden bir Amerikalı ile Almanya'nın yirmini sene zarfında birlik kurup kuramayacağına dair bir bahse tutuştuk. Kazanan yirmini beş şişe şampanya satın alacak, kaybeden ise Atlas Okyanusu'nu geçip kazananı bulacaktı. Tabiatıyla ben Almanya'nın birleşeceğini iddia etmiştim. Yirmini sene sonra yani 1853'te bu bahsi hatırladım. Kaybetmiş olduğum için Amerika'ya gidip eski arkadaşımı bulmak istiyordum. Fakat*

Amerikalı vefât etmişti. Zaten çok yaşayamayacağı isminden dahi belliydi... İsmi "Gokonsarg" gibi bir şeydi³... Maamâfih bu bahsin asıl önemli olan tarafı daha 1833'te iken bugün vücut bulan Almanya birliğinin gerçeklik mevkiine çıkacağına inanmış olmaklığımdır.

Hakikaten Bismarck yerine getireceği hizmetleri senelerce önceden keşfetmişti. Gençlikte beceriklilik kudretini söylemekten asla hâli kalmazdı. 1840 senesi sonlarında bir gün Güney İsveç'te bulunan dostlarından biri Bismarck'ı büyük bir ava davet eder. Misafir ile avı tertip eden zât, ava gittikten ve mükemmel sûrette yemek yedikten sonra sigaralarını yakarak sohbet etmeye başlarlar. Karşılıklı konuşma ilkin gâyet şen ve şâtır bir vâdide cereyân ettiği halde yavaş yavaş başka bir zemine kayar. Nasılsa politika vâdisine dökülür ve Almanya'nın o vakitki siyasî konumu üzerinde dönmeye başlar. Bismarck Almanya'nın içinde bulunduğu vaziyet ve buhranı tasvir eder ve eğer bu memleketin muhtelif unsurları birleşirlerse faydalı bir netice ortaya çıkacağını dile getirdikten sonra birdenbire pür-heyecan kesilerek saçları dimdik olduğu, gözleri parıl parıl parladığı halde şu sözleri söyler:

— Göreceksiniz ki Almanya'yı ben kurtaracağım. Bu gördüğünüz parça parça arâziden bir konfederasyon vücuda getireceğim. Bir gün gelecektir ki Almanya büyüklük ve kadret sahibi muazzam bir devlet olacaktır.

Bugün maksat ve arzu gerçekleşmiş olduğundan bu fıkranın sahih olup olmadığı hakkında ihtimal ki şüphe hâsıl olur. Lakin bunu Mösyö Tonner Hejalm [?] -ki Bismarck'ı ava davet eden zâttır-gibi bir ecnebi naklettiği için sahih olduğuna inanmak lâzım gelir.

Bismarck, Göttingen'de bir sene kalmış ve bu bir sene zarfında -yukarıda söylediğimiz gibi- yirmi sekiz düello etmişti. Bundan başka bir gün tabanca ile yapılan bir düelloda şahit sıfatıyla bulunduğu için Darülfünun Mahkemesi huzuruna çıkarılmış ve istenilmiş olan izâhatı vermediğinden on gün hapse mahkûm olmuştu.

Darülfünun idâresi bundan sonra Bismarck'ı şiddetli bir gözetim altında bulundurmaya başladı. İlk meselede bundan böyle düello ederse hemen İena'ya gider, orada birkaç gün vur patlasın

3 Sarg Almanca'da tabut demektir.

çal oynasın âlemine dalarlar. Fakat bir sabah Bismarck henüz yatağında yatmaktayken İena Darülfünunu memurlarından biri gelerek Darülfünun Meclisi'nin verdiği kararı kendisine tebliğ eder. Meclis İena Darülfünunu talebesini baştan çıkarmakta oldukları için Bismarck ile arkadaşlarının derhal şehirden çıkıp gitmelerine karar vermişti.

Bismarck'ın misafir olduğu Turingen Cemiyeti ise misafirlerini mutantan bir alay ile şehir hâricine çıkarıp verilmiş olan karara zımnın itiraz etmek isterler. Bunun için altı atlı süslü bir lando tutarlar, Bismarck ile arkadaşını bu landoya bindirirler. Kendileri ise landonun arkasından koşarak alkış sadaları arasında Bismarck'ı şehir hâricine kadar yolcu ederler.

Bismarck'ın sıhhati gençliğinde iyş u işretten, sû-i istimâllerden asla bozulmazdı. Vücudu demirdenmiş gibi her şeye mukavemet ederdi. Bir gün Göttingen'de iken hafif bir mide hummasına tutulur. Tabip kendisine bir ilaç verir. Fakat o akşam Kinyephof'tan bazı hediyeler gelir. Bunlar arasında bir hayli sucuk bulunduğundan Bismarck, tabibin ilacını kullanmaktansa sucuk yemeyi tercih eder. Sabahleyin kalktığı vakit hastalıktan eser bile görmez.

1832 senesi nihayetinde Bismarck'a, Berlin'de tahsilini ikmal etmek üzere Darülfünun'dan atılacağı kendisine ihtâr olundu. Bismarck da artık düellolarda şahit sıfatıyla bulunabildi. Maamâfih bu defa da düello edenleri teşvik etmek töhmetiyle üç gün hapsedildi.

Bismarck genellikle Göttingen'de geçirdiği zamanın gençliği için siyah bir nokta olduğunu söylerdi. Bir gün: *"Fenâlığın asıl sebebi Hannover Kulübü idi. Yalnız olsaydım böyle yaşamazdım. Bütün borçlarımın sebebi arkadaşlarımdı... Senelerce müddet Göttingen'de bıraktığım küçük borçları unutamadım. Hatırıma geldikçe hâlâ mahzûn olurum."* demişti. 1885 tarihinde Berlin Darülfünunu tarafından gönderilen özel bir hey'eti kabul ettiği zaman da şu sözleri söylemişti:

"Darülfünun'da geçirdiğim hayatı teessüflerle yâd ediyorum. Vaktiyle Darülfünun Mahkemesi'nin benim için haketmiş olduğum üstünde merhametli davrandığını şimdi anlıyorum."

Aşağıdaki olay Otto de Bismarck'ın Göttingen'den Berlin Darülfünunu'na nakletmesine sebep olmuştur:

Bismarck'ın garip tavır ve hareketlerini işiten İena Darülfünunu talebesi kendisiyle tanışıklık bağları kurmak arzusuna düştüklerinden resmen İena şehrine davet ederler. Bu davetten fevkalâde memnun olan Bismarck arkadaşı Tarrotta ile beraber Göttingen Darülfünunu'ndan bir tasdikname istedi. Darülfünun müdürü ağır bir yük altından kurtuluyormuş gibi istenilen tasdiknameyi memnuniyetle ve derhal verdi. Hatta Bismarck'ın birkaç günlük hapis cezası daha varken, sadece belayı def etmek için bu cezayı Berlin Darülfünunu'nda tamamlamasına müsaade gösterildi.

Bismarck o seneki tatilden pek faydalanmıştı. Yavaş yavaş kendisini toplamaya başlayarak Berlin'e gittiği zaman ciddî surette tahsile koyuldu. 1835 senesi nihayetinde imtihanlarını vererek Darülfünun şehâdetnâmesini aldı ve bu senenin Haziran'ının dördüncü günü Stadtgericht denilen mahkemelerden birine⁴ kâtip tayin olundu.

⁴ Bizde buna benzer mahkemeler yoktur. "Stadtgericht" hem belediye ve hem de hukuk mahkemesi vazifelerinden bazısını hâiz olup kalem usûlü ile idâre edilir. Sulh mahkemelerine benzerlikleri vardır. Bu mahkemelerin kâtiplerine Almanca "Anscultator" derler.

*Mahkeme kâtibi • Dışarı! • Konukseverlik dersi • Askerlik hizmeti •
 Bismarck'ın cankurtaran madalyası alması • Yüzücülükteki ustalığı •
 Garip bir tilki avı • Aşk ve alâka • Acele eden nişanlı •
 Matmazel Johanna de Puttkamer ile evlenmesi • Landtag Meclisi'ne azâ tayin
 olunması • Frankfurt'ta • Olağanüstü memuriyet •
 Diplomasi seyahati • Petersburg sefâreti •
 Prens Bariyanski'nin bir sözü • Bismarck'ın hastalığı •
 Bir mektup • Paris sefâreti.*

Şimdiye kadar Prens Bismarck'ın Darülfünun'da sürdürdüğü hayatı gözden geçirdik. Yukarıki sayfaları okuyan bir kimse iyş-u işrete fevkalâde alışmış, vur patlasın çal oynasın âlemlerinde tahsile vakit bulamayan, senede otuza yakın düello eden bu gencin yakında en büyük bir siyasî dâhî olacağına belki de ihtimal veremez. O zaman asıl Prens Bismarck meydanda değildi. Ortada hiçbir ciddi işe yaramaz bir çapkın bulunuyordu. Fakat Bismarck ilk memuriyete tayininden sonra kendisinin nasıl bir adam olduğunu derece derece göstermeye başlamıştır.

Otto de Bismarck ilk memuriyette fevkalâde bir ciddiyet, belki de fazla sayılabilecek bir gayret ve faaliyet göstermişti. Mesela şu olay mizah ile ciddiyetin ikisini de içinde toplar:

Bir gün Bismarck görevli olduğu mahkemede bir davadan dolayı sorgulanmakta olan davalının, sadedin hâricinde bazı münasebet-siz söz söylemesi üzerine hemen sandalyesinden fırlayarak sanığa hitaben:

- *Efendi! İfâdelerinizi düzeltiniz. Yoksa şimdi sizi dışarı atarım, der.*

Bismarck'ın hodbehod böyle bir ihtârda bulunmasını kendi hukukuna bir tecâvüz olarak gören mahkeme reisi azarlarcasına bir tavırla şu sözleri söyler:

- *Affedersiniz... Kâtip efendi! Dışarıya atmak benim hakkım olduğunu hatırlınıza getirmelisiniz.*

Cereyân eden şu muameleden cür'etini artırmış olan sanık müdâfalar esnasında münasebetsiz sözlerde bir kat daha ileriye gittiğinden, bu defa Bismarck yine ona hitaben:

- *Bir daha söylüyorum: Ağzını topla! Yoksa şimdi seni reis efendi mâri-fetiyle dışarı attırırım... demiştir.*

Aşağıdaki fıkra ise Bismarck'ın kalbindeki metânete güzel bir delil olabilir:

Bir gün Bismarck Berlin'de birahânenin birine gidip oturur. O sırada yanbaşındaki masada bulunanlardan birinin kraliyet hânedârını aleyhinde hakaret içeren bir söz söylediğini işitir. Hemen o sözü söyleyene dönerek:

- *Dışarı! Ben bu kadehi içinceye kadar dışarı çıkmayacak olursan, onu başında iki parça ederim! diye bağırır.*

Bunun üzerine birahânede büyük bir gürültü ve Bismarck'a karşı tehdit-âmir bir hareket hâsıl olursa da Bismarck asla istifini bozmayarak kadehindeki birayı son damlasına kadar rahat rahat içtikten sonra herifin başına o kadar şiddetle fırlatır ki kadeh derhal kırılarak etrafa dağılır ve herif de yere yıkılır. Bu cüret-perverâne hareketi görenler hayrette kalmakla ne yapacaklarını şaşırırlar. Bismarck ise tam bir soğukkanlılıkla garsonu çağırıp:

- *Garson! Kadehle bira kaç paradır? diye sorar.*

Bunu işitenler yine bir gürültü çıkarırlar. Fakat bu defaki gürültü, metânetine hayranlık duyanlar tarafından Bismarck'ı takdir yolundaydı. Herkes:

- *Pek iyi oldu. Herif müstehaktı, diyordu.*

Bismarck ise evvelce tehdit edenlere mukabelede bulunmadığı gibi bu defa da takdirlerde bulunanlara ehemmiyet vermeyerek kadehle biranın parasını verip çıkar gider.

Genç Bismarck hoş-sohbet ve topluluklarda güzel konuştuğu, özellikle pek mâhirâne dans ettiğinden ara sıra Berlin'in kibar salonlarına devam ederdi. Hele İngilizce ile Fransızca'yı ana dili kadar doğru ve fasih söylediğinden en büyük kibar âlemlerinde mümtâz bir mevki elde etmişti.

Fakat Bismarck esasen "Monden" değildi. Kibar salonlarındaki en parlak müsamerelerde bile istihzâya, mizaha olan meylini göste-

rirdi. “*Tereyağlı ekmek*” fıkrası bu bâbda güldürücü bir misal olarak zikredilebilir:

Bismarck yabancı sefâret memurlarından olup Berlin kibar âlemi gençleri için pek parlak, fakat her türlü büfeden, yani yiyecek ve içeceklerden mahrûm balolar veren bir zâtın evine sık sık devam ederdi. Bu balolar oburlukla şöhret bulan Otto de Bismarck’ın hiç hoşuna gitmezdi. Özellikle boş bir mide ile dans etmek kendisine pek ağır gelirdi. Bundan dolayı hane sâhibine bir konukseverlik dersi vermek için dostları ile işbirliği eder. Bir akşam balonun en ateşli bir zamanında Bismarck ile arkadaşları ceplerinden üzerine tereyağı sürülmüş bir dilim ekmek çıkararak herkesin şaşkın bakışları ve hayreti önünde büyük bir iştahla yemeye başlarlar. Hakikaten bu dersten istenilen netice hâsıl olur. Yani hane sâhibi bundan sonra verdiği balolar için mükemmel birer büfe tertip ederse de, bir daha Bismarck ile arkadaşlarını evine davet etmez.

Bir sene sonra Otto de Bismarck Aix-la-Chapelle Mahkemesi’ne azâ tayin olundu. Daha sonra Potsdam Mahkemesi’ne nakletti. 1838 tarihinde ise bir sene müddetle gönüllü olarak askerlik etti. Bu zamana ait olaylar bizce dikkate değer olmadığından süratle geçeceğiz.

Bununla beraber Fransız istilasından beri iyi gitmeyen arâzi işleri o sırada büsbütün çığıından çıkmıştı. 1839 senesi Ocak ayında Madam Bismarck’ın vefâtı hasebiyle baba evinde toplanan iki birader Pomeranya’daki emlak ve arâziyi yarı yarıya bölüşüp idâre ederek âile işlerini düzeltmeye karar verdiler. Bu plan Bismarck’ın askerlik müddeti son bulduktan sonra uygulamaya konuldu. Pederi kızkardeşi ile beraber yalnızca Schönhausen Şatosu’na çekilerek mülklerini ve diğer arazilerini iki oğlunun idaresine bıraktı. Bismarck ile Bernhard işin başında hayli zorluklarla karşılaştılar. Bununla beraber sarf eyledikleri gayret ve mesaî sayesinde arâzi işlerini memnuniyet verici bir raddeye getirmeye muvaffak oldular.

Bir gün Bismarck bir bölük süvari ile Lippen’den geçerken atları sulamak isteyen hizmetkârları Hildebrand nasılsa Wandersee gölüne düşer, boğulmasına ramak kalır. Atların sulanmasına köprü üzerinden nezâret eden Bismarck tehlikeyi görünce üniformasını, hatta eldivenlerini bile çıkarmaksızın kendisini derhal göle atar ve biçâre hizmetkârı muhakkak bir ölümden kurtarır. *Lippener Kronik* gazetesi

şu âlicenaplık ve cesareti övücü bir lisanla zıkr ve tasvir eyler, Bismarck da bundan dolayı bir kıt'a cankurtaran madalyasına nâil olur.

Zaten Bismarck henüz Pallmann Mektebinde iken yüzücülükteki mahâretini göstermişti. Bu mektepte jimnastik talimlerinden başka talebeye Spree Nehri'nde yüzmek dahi öğretilirdi. Mektebe yeni giren küçük çocuklar birdenbire nehirde yüzmeye cesaret edemezler, korkarlardı ve haliyle bu hal diğerlerine alay sebebi olurdu. Otto de Bismarck mektebe ilk girdiği gün arkadaşları kendisinin yüzmeye bilmediği zannına kapılarak alay etmek fikrine düşerler. Lakin o gün Bismarck nehre öyle bir cesaretle atılır ve o kadar mâhirâne yüzer ki arkadaşlarından başka öğretmenleri dahi hayrette kalır.

O sırada Bismarck'ın biraderi Bernhard evlenmiş ve bir de kaymakamlık dengi bir memuriyet alarak eşiyle beraber Nugar'a gitmişti. Bismarck ise yalnızca Kinyephof ve Garschlen mâlikanelerini idâreye başlamıştı.

İşte Bismarck o zaman büsbütün başka bir hayat geçiriyordu. Artık askerlikten çıktığı için gece gündüz ormanlarda, dağlarda gezer, her gün ava çıkardı. Avladığı tilki sürülerini Şatonun apartmanlarına bırakarak eğlenirdi. Pek çok kimseler kendisine kaçık nazarıyla bakardı. Bu hal evlenmesine kadar devam etmişti.

Bir gün sevdiklerinden biriyle ava gider. Bir bataklık arasından geçerlerken Bismarck'ın gâyet ağır ve şişman olan arkadaşı koltuklarına kadar çamura batır. Kurtulmak için nâfile yere birçok çabaladıktan sonra nihayet Bismarck'tan imdat ve yardım talep eder. Arkadaşının kendisine hiç ehemmiyet vermediğini ve bilakis bir av çıkacak diye fırsat kollamakta olduğunu görünce bütün kuvvetiyle bağırmaya başlar. Bu esnâda çamur boğazına kadar çıktığından Bismarck biçâreye doğru dönerek gâyet serinkanlılıkla der ki:

- *Sevgili dostum! Bu delikten hiç şüphe yok asla çıkamayacaksınız. Sizi kurtarmak ise olmayacak şeydir. Beyhûde yere sarf eylediğiniz şu ölümcül gayrete ve bu pis çamurlarda tam anlamıyla ağır ağır boğulmanıza seyirci olmak bana pek azap veriyor. Azizim! Hâlisâne bir nasihatimi dinlemek ister misiniz? Boğulmak suretiyle gerçekleşecek uzun bir can çekişmekten sizi kurtarmak isterim. Yani beyninize bir kurşun sıkacağım. Bu sûretle hemen ölecek hiç zahmet çekmezsiniz.*

Çamurda bulunan zât ise bataklıktan kurtulmak için ümitsizce hareketlerde bulunarak:

- Deli misiniz? Ne boğulmak, ne de kurşuna dizilmek isterim. Canım, Allah aşkına olsun! Çıkmak için bana yardım ediniz, diye bağıırır.

Hâlbuki Bismarck tüfeğini omuzlayarak dikkatli bir şekilde nişan alır. Sert ve ciddi bir sadâ ile şu cevabı verir:

- Bir saniye kadar kımuldanmayınız. İş derhal biter... Adıyo aziz dostum! Son demlerinizi biçâre zevcenize hikâyeye boynumun borcu olsun.

İki ölüm arasında kalan biçâre adam insan kapasitesinin hâricinde denilebilecek bir sûrette gayret sarf ederek can havliyle kendisini çamurdan nasılsa dışarı atmaya muvaffak olur. Artık tehlikeden kurtulduğunu görünce Bismarck'a dönerek bin türlü söylenmeye başlar. Bismarck ise tebessüm ederek ve tam bir sükûnla:

- Görüyorsunuz ya!.. Nişan almasaydım siz böyle ümitsizce harekette bulunarak kurtulamazdınız, der.

*

1844 senesi Ekim'inde Bismarck'ın hemşiresi Malwine Mösyö d'Arnim ile izdivâc etti. Bismarck hemşiresine kâh Kinyephof, kâh Schönhausen şatosunda pek çok mektuplar yazmıştır. Bu mektupların birinde⁵ şu satırları yazıyor:

“.. Artık evlenmek istiyorum. Pederin gidişinden sonra evlenmek lüzûmunu daha ziyâde hissetmeye başladım. Zira o gittikten sonra burada yalnız, terk edilmiş kaldım, düşündükçe hüznün ve kederim, hevesim artıyor. Aşk ve muhabbet derecesine varıyor. Daha ziyâde mukavemet edemeyeceğim. Matmazel (...) behemehâl zevcem olacaktır. Biliyorum ki beni sevmiyor. Fakat başka kadınlar da bana tesir etmiyor...”

Gariptir ki Bismarck hemşiresine ne kadar mektup yazmışsa hemen cümlesinde hava değişimlerinden bahsetmiş, ısı-ölçer ve barometrenin derecelerini dâima kaydetmiştir. Bu merak zayıf bünyeli ve bundan dolayı hava değişmelerinden etkilenmiş olduğundan kaynaklanmamıştır. Bilakis Bismarck'ın sıhhati yerindeydi. Kendisinin dahi her zaman söylediği gibi “iştihâsı boyunun uzunluğu ile

⁵ Bu mektupların Fransızcası Paris'te Mösyö Antonin Proust tarafından *Prens Bismarck'ın Hususî Mektupları* nâmı tahtında tab' edilmiştir.

mütenâsip” idi. Midesine düşkünlükten asla vaz geçmemişti. Hatta 1870-71 Muharebesi devam ettiği müddetçe Almanya’dan kendisine hediye olarak pek çok erzak ve yiyecekler gönderilmişti. Bir gün Versailles’te yemek yerken Mösyö Busch’a: “*Güzel bir barış anlaşması yapmak için iyi yiyip içmekliğim lâzımdır.*” demişti.

Bismarck biraderi ile dostlarının ısrarı üzerine tekrar memuriyete girdiyse de birkaç hafta sonra istifasını vermeye mecbur oldu. Sonbahar geldiği zaman pederi beklenmedik bir şekilde vefât etti. Bıraktığı mülkler taksim edilirken Bismarck’ın hissesine Kinyephof ve Schönhausen şatoları düştü. Bismarck daha sonraları 1867 senesinde Varzin Şatosu’na sahip olduğu zaman Kinyephof Mâlikanesini biraderi Bernhard’ın oğullarından Filip de Bismarck’a terk etmişti. Kinyephof Şatosu’nun sâhibinin öteden beri Senyörler Meclisi’nde azâ olmak hakkı vardı. Otto de Bismarck, Şatoyu birader-zadesine terk ettikten sonra dahi -o husustaki hükümdarlık emirnâmesi mücibince- bu hakkı muhafaza etmişti.

Bismarck, zaman ilerledikçe yukarıda bir kısmını naklettiğimiz mektupta ismi geçen kız hakkında hissettiği muhabbeti artırmıştı. Bu kız Almanya’nın en kadim hânedânından biri olan Puttkamer âilesine mensuptu. Bismarck iki sene evvel dostu ve komşusu Moris de Blankburg ile Matmazel de Tadanterglab’ın izdivâcî günü ilk defa olarak Matmazel Johanna de Puttkamer’i görmüştü. Bismarck genç kıza pek çabuk tutulmuştu. Matmazel de Puttkamer dahi kendisine gülümseyen bir yüz göstermekten hâli kalmamıştı. Bundan dolayı evlenme işi peder ve validesinin muvafakatine kalmıştı. Fakat Mösyö de Puttkamer kızını Bismarck gibi kaba, nezâketsiz, âdeta kaçıklıkla şöhrat bulmuş bir adama vermeye cesaret edemiyordu. Fakat Matmazel o sırada Landtag Meclisi’ne azâ tayin olunan genç Bismarck’a olan muhabbetini açığa vurmuş ve bundan başka bir zevc ile mesud olamayacağını âilesine bildirmişti. Bunun üzerine ebeveyni izdivaca mecburen muvafakat göstererek Otto de Bismarck’ı Reinfeld’deki hânelerine davet ederler.

Mösyö de Puttkamer ile eşi bir türlü tereddütten kurtulamıyorlar ve Bismarck ile teklifsizce konuşmaktan kaçınıyorlardı. Fakat Bismarck buna aldırmaz ve hatta rivayete göre kız ile ebeveyninin hazır bulundukları odaya pervasızca girer, alenen Matmazeli kucaklayarak öper. Bunun üzerine Mösyö de Puttkamer ile eşi Bismarck’ın kesin

kararlı oluşundan çekinerek beyhûde inadı bir yana bırakıp kızlarını kendisine verirler.

Evlenme töreni 1848 senesi Temmuz'unun 28. günü icrâ edildi. Bismarck evlenmeden evvel bütün evli erkeklere örnek olacak sûrette hareket etti. Hakikat! Prens Bismarck kadar âile saadetine mazhar olmuş kişiler nâdirdir. Madam de Bismarck kocasına olan muhabbet ve sadakatini âhir ömrüne kadar muhâfaza etmiştir. Elli seneye yakın bir müddet beraber yaşayan bu karı-kocanın saadeti -1894'te gerçekleşen- Madam de Bismarck'ın vefatından başka hiçbir şey bozamamıştır. Bu yönü bilhassa ehemmiyet ile yazıyoruz. Çünkü Prens de Bismarck kendisi gibi büyük zatların nâdiren mazhar olduğu bir bahtiyarlığa, âile ve yuva saadetine nâil olmuş, kocalık ve babalık vazifelerini hiçbir vakit unutmamış, âilesinin şeref ve namusunu, faziletini ömrünün sonuna kadar korumuştur.

Bismarck balayını çıkarmak için Venedik'e gittiği zaman ikinci defa olarak Prusya Kralı'na takdim olunma şerefine nâil oldu. İlk görüşme Potsdam'da gerçekleşmişti. Bismarck ikinci görüşmede fikirlerindeki metânîtle Kral'ın nazar-ı dikkat ve teveccühünü çekmeye muvaffak oldu.

Saksonya'nın Landtag Meclisi tarafından Berlin Diyet Meclisi'ne murahhas tayin olunduğu zaman, 1848 olaylarından faydalanarak Muhâfazakârların tarafına geçip bu yolu şiddetle müdafaaya başladı ve bütün hayatı müddetince tutumuna sâdik kaldı. Başlangıçtan nihayete kadar fikir ve tutumunu asla değiştirmemiş bir diplomat varsa o da Bismarck'tır.

1849 senesinde Prusya'nın İkinci Meclisi'ne azâ tayin olunup şahsî fikirlerini desteklemek için *Gazette de la Croix* gazetesini kurdu. 1851 senesi Mayıs'ında Prusya delegesi General de Schof [?]'un muavini sıfatıyla Frankfurt'ta toplanmış olan Konfederasyon Diyet Meclisi'ne tayin olundu.

Başbakan von Manteuffel bu memuriyete Bismarck'ın tayinini Kral IV. Wilhelm'e tavsiye etmişti. O Bismarck'ı Sanssouci Sarayı'na davet ederek bahsedilen memuriyeti teklif etmesi üzerine Bismarck kalben saflığına delâlet eder bir lisan ile:

- *Eğer efendimiz tecrübe buyurmak arzusunda bulunuyorsanız bendeniz de bu hizmeti kabule hazırım, cevabını verir. Kral, Bismarck'ın bu derece safvet ve cesaretine hayret ettiğinden bu memuriyetin taşıdığı*

zorlukları ve ehemmiyeti uzun uzadıya saymaya başlayınca, Bismarck yine aynı şekilde:

- *Efendimiz! Bir kere tecrübe buyurabilirseniz, işler fikrinize muvâfık sûrette geçmeyecek olursa altı ay sonra veya bu müddetten evvel azlim mümkünür*, der.

Kral, Bismarck'ın bu memuriyeti istenildiği gibi yerine getireceğine inanmış olmakla beraber Manteuffel'in garanti etmesi üzerine verir. Bismarck'ın bu görevi nasıl yerine getirdiğini ise, tarih gösterir.

Bismarck Frankfurt'a vardığında ilk iş olarak arkadaşları tarafından soğuk bir tavırla kabul edilir. Hatta o zaman Meclis'e riyâset etmekte olan Avusturya murahhası Kont Thun Hohenstein'ı ziyaret için hânesine gittiği zaman Kont kendisini her türlü saygı kurallarına yakışır bir merasimin dışında bir sûrette kabul eder. Hatta Bismarck'ı oturmaya bile davet etmez. Bismarck ise Kont'un bu muamelesine karşı kesinlikle öfke eseri göstermeksizin hemen cebinden sigara kutusunu çıkarıp bir sigara aldıktan sonra:

- *Ekselans! Ateşinizi lûtfeder misiniz*, diyerek Kont'un içmekte olduğu sigarayı pervasızca elinden alır, kendi sigarasını yakar ve yazı masasının yanında bulunan bir sandalyeyi çekip oturduktan sonra:

- *İşte şimdi rahat rahat konuşabiliriz*, der. Kont ise bu muameleye karşı ne söyleyeceğini şaşırarak hayret içinde kalır.

Bismarck Frankfurt'ta oturduğu hâneye çingirak koydurmak için dahi gâyet garip bir vâsitaya mürâcaat eder:

Bismarck Prusyalılardan ziyâdesiyle nefret eden bir operatörün evinde kiracı olarak ikamet ediyordu. Hizmetkârını çağırmak için oturduğu odaya bir çingirak koydurmak ister ve bunun için hâne sâhibine mürâcaat eder. Fakat mukavelenamede böyle bir şey yazılı olmadığı için hâne sâhibi, çingirak yaptırmak isterse masrafını kendi çekmek lâzım geleceğini cevaben bildirir. Birkaç gün sonra Bismarck'ın oturduğu odadan dehşetli bir tabanca sesi işitilir. Bütün evin içi karmakarışık olur. Pek ziyâde telaşa düşen hâne sâhibi hemen Bismarck'ın odasına koşar. Masanın üzerinde bulunan ve ağzından henüz duman çıkan tabancayı rahat rahat piposunu içmekte olan Bismarck'a göstererek:

- *Allah aşkına burada ne oldu?* diye sorar.

Bismarck ise asla tetiğini bozmayarak şu cevabı verir:

- *Hiçbir şey olmadı. Merak etmeyiniz, hizmetkâr çağırdım. Bu parola-*

nın zararı yok. Özellikle artık siz buna kendinizi alıştırmalısınız. Çünkü bundan sonra ne vakit hizmetkârımı çağırarak olursam tabancaya müracaat edeceğim!

Hâne sâhibi o gün istenilen çingırağı koyar.

Bismarck birkaç ay zarfında dirâyetindeki mahâreti, Başbakan Kont Manteuffel'in ve daha sonra İmparator olan Prusya Prensi'nin himâyesi sayesinde düşmanlarına üstünlük sağladı.

Ertesi sene yani 1852 tarihinde Zollverein (Gümrük Birliği) meselesi için fevkalâde memuriyetle Avusturya İmparatoru François Joseph nezdine gönderildi. Bu memuriyet, taşımış olduğu ehemmiyet nokta-i nazarından hakikaten fevkaladeydi. Avusturya İmparatoru o esnâda Macaristan'da seyahat etmekte bulunduğundan Bismarck, Prusya Kralı Friedrich Wilhelm'in el yazısıyla yazılmış imparatorluk mektubunu takdim için Peşte'ye kadar gitti. Orada hükümdarlık sarayında yapılan şenliklerde, tertip edilen avlarda hazır bulundu. Bismarck Macaristan seyahatini, zevcesine yazdığı mektuplarda an'anesiyle tasvir etmiştir. Bu mektupların ekserisi on beş sayfayı geçecek derecede tafsilatlı olduğundan Bismarck'ın söyleyiş üslubuna numûne olarak buraya konulması mümkün değildir.

Frankfurt'a döndüğü zaman son derece sıkılmaya başladı. Çünkü Diyet Meclisi müzakereleri istediği şekilde cereyân etmiyordu. Kendi tâbiri vechile “*usanç verici toplantılar*”dan bıkmış usanmıştı. Onun için vaktini avlanma ile geçirdiğini hemşiresine yazıyordu. 1853 senesinde izin alarak Belçika, Hollanda, Westfalya, İtalya ve İsviçre'yi baştanbaşa dolaştı.

1853 tarihini takip eden senelerde Bismarck'ın iktidar ve siyasi nüfuzu mütemâdiyen artmaktan hâli kalmadı. Birçok memuriyetler ile yabancı memleketlere gönderildi. Zevcesine yazdığı mektuplarda dâimî bir memuriyete nâil olamayarak böyle memleketten memlekete nakl-i mekân etmeyi “*serserilik*” ile tavsif ediyordu. İşin hakikatinde ise bu hâricî memuriyetlerden pek memnundu. Bismarck'ın emellerinin hedefi o zaman Avrupa siyâsetinin en mühim merkezleri olan Petersburg ve Paris sefâretlerinden birine tayin edilmektir. Bismarck Rusya ve Fransa'nın bir gün gelip de ittifak edeceğini daha o vakit -yani bu ittifakın fiilî mevkie çıkmasından kırk sene evvel-hissetmişti. 1858 senesinde zevcesine yazdığı bir mektupta: “*Frankfurt'ta can sıkıntısı ile vakit geçirmektense Petersburg'a gidip güzel bir ayı*

postuna bürünmek, bol bol havyar yemek, geyik avına çıkmak daha hoştur." demişti. Paris'e ilk defa olarak 1855 senesinde açılan Umumî Sergi [Fuar] münâsebetiyle yarı resmî sûrette gidip ilerideki tasavvurlarına münasip bir zemin hazırlamak için tetkiklerde bulunmuş, hele III. Napolyon'un meşrep ve ahlakını pek güzel anlamıştı.

1859 senesi Martı'nda Bismarck'ın çoktan beri hayal ettiği şey gerçek oldu. Yani Prusya Kralı kendisini Petersburg Kabinesi nezdine sefir tayin etti. Yeni Prusya sefiri bir müdet sonra zevcesi, çocukları, atları, köpekleriyle Petersburg'da birleşti. Hayvan merakı burada da kendini gösterdi. Petersburg'da tedârik ettiği kutup ayılarını bilâhare Almanya'ya götürüp hayvanat menajerisini bir kat daha genişletti.

Senelik otuz bin Taler, yani yüz bin Frank'tan ibaret olan aldığı tahsisat yeterli miktarda olmakla beraber hânesi pek mutantan idi. Zevcesi zerâfet ve nezâketi ile Petersburg kibar âleminin kalbini cezbetmişti. Maamafih Bismarck'ın tercüme-i halini yazan müelliflerden bazıları, Bismarck hükümdarlık sarayı tarafından hürmet ve itibara mazhar olmuş ise de Petersburg kibar âlemince o kadar hoşagitmediğini söylüyorlar. Alaycı sözleri, nezâketsiz ve belki de kaba tavırları bir hayli zâtı misliyle mukabeleye mecbur edermiş. Buna misal olarak bir İngiliz gazetesinin yazdığı fıkrayı zikrediyorlar.

Bir gece Bismarck Prens Bariyantski'nin hânesinde bulunduğu sırada mecliste hazır olmayan bazı diplomatların hareketleri ile -mutadı olduğu üzere- latifeye başlar; bir hayli istihzâlarda bulunur. Sözleri biraz soğuk düşer. Hazır bulunanların kalbini rencide eder. Kalkıp hanesine gideceği zaman bahçeden geçerken şiddetli bir köpek havlaması işitirler. Hane sâhibi Prens Bariyantski bütün gece öteki beriki ile istihzâ eden Bismarck'tan intikam almak için pencereyi açıp:

- *Sefir efendi! Rica ederim köpeğimi ısırmanızı!* diye bağırır.

Bismarck'ın Petersburg'daki vazifesi müşkül olmaktan ziyâde bezdirici idi. Kırk bin Prusyalının hak ve menfaatlerini muhâfaza eylemek ve onlara avukatlık, hâkimlik etmek, askerlik kurasına girenleri Prusya'ya göndermek, her gün kırk elli kâğıt imzalamak, pasaport vermek, hesapsız ziyaretlere gitmek bütün vakitlerini dolduruyordu. Bununla beraber Almanya'nın geçirdiği siyasî devreyi büyük bir dikkatle takip ediyor ve bir taraftan Avusturya ile meşgul

olduğu halde Fransa-Prusya muharebesini muhakkak görüyordu.

1861 senesi Ağustosunda hemşiresi Malwine'nin oğullarından biri vefât etti. Bu münâsebetle Bismarck'ın eniştesine yazdığı mektubu aynen tercüme ediyoruz:

Senin ve Malwine'nin uğramış olduğunuz üzücü felaketi haber aldım. İlk hatırıma gelen şey derhal yanınıza gitmek oldu. Fakat mecburiyet sebebiyle Jean'ın yalnızca gitmesine razı oldum. Böyle bir felaketin sebep olacağı üzüntü ve elemeler, hiçbir teselli ile hafıfletilip değiştirilemez. Bununla beraber insan felaket zamanlarında sevdiği kimselerin yanında bulunmak, üzüntü ve kederini onların üzüntü ve kederi ile karıştırmak, beraberce gözyaşı dökmek istiyor. Bizim yapabileceğimiz şey ancak budur. Sen şimdiye kadar bu derece büyük bir keder hissetmemişsindir. Sevgili ciğerpâreni, sıhhat ve âfiyetle büyüyen o güzel evladını özellikle on beş yaşında kaybetmek tek mil ümitlerini, bütün emellerini kendisiyle beraber defneylemek öyle bir felakettir ki yaşadığın müddetçe hatırından çıkmayacaktır. Onun için senin hakkında büyük bir acıma, kederli bir teessür hissediyorum. Bizim elimizden takdirât-ı ilâhiyeye boyun eğmekten başka bir şey gelmez. Cenâb-ı Hak bize verdiği şeylerin cümlesini tekrar almaya, bizi onlardan mahrûm etmeye kadiridir. Bundan şikâyet eder, takdirât-ı Subhâniye'ye itaat edip boyun eğmiş olmazsak gam ve kasavetimiz iki katına çıkar. Senin fikrine böyle şeyler gelmesin. Kederin ne kadar haklı ve büyük olursa olsun şikâyet etme. Hatırla ki bir oğlun ile bir kızın hayattadır. Bunlar seni mesûd ve bahtiyar edebilir. On beş sene şefkatli bakışlarının önünde bulunan, şimdi yok olan muazzez vücudu düşündüğün zaman kendi halini, evlat saadetini hiç tecrübe etmeyen, peder olmak lezzetini asla tatmayanlar ile mukayese et. Teselli verici olmaktan ziyâde zayıf olan sözlerimle seni tâciz etmek istemem. Yalnız aramızdaki muhabbet ve kardeşlik sebebiyle kendi evladım vefât etmiş kadar müteessir ve mahzun olduğumu söyleyeceğim. Hayatımızda hergün tesâdüf ettiğimiz küçük gâileler, ufak kasavetler hakiki bir felakete uramış olduğumuz zaman ne kadar ehemmiyetsiz kalıyor! Vaktiyle açığa vurduğum arzu ve heveslerden, şikâyetlerden dolayı şimdi kendimi ayıplıyorum. Çünkü o zaman Cenâb-ı Hakk'ın ihsan buyurduğu saadeti unutuyordum; etrafımı kuşatan tehlikeleri -uğramış olmadıkça- hissedemiyordum.

Hayat denilen şeye kalbimizi o kadar bağlamayalım. Yirmi nihayet otuz sene zarfında her ikimiz de şu fâni âlemin sonu gelmez gâilelerinden kurtulacağız. Çocuklarımız dahi bizim şimdi bulunduğumuz yaşa erişince saadet sevinci ile dolu, henüz yeni başlıyor zannettikleri hayatlarının yok olma ve çökme noktasına yaklaştığını büyük bir şaşkınlıkla görüp anlayacaklardır. Eğer herşey hayat ile nihayet bulmuş olsaydı giyinip tekrar soyunmak zahmetine bile değmezdi. Stobemont'a giderken bize seyahat arkadaşlığı etmiş olan zâtın şu sözlerini hatırına getiriyor musun: Ölümün başka bir hayata geçişten ibaret olduğunu düşünürsek kederini değiştirmiş ve yatıştırmış olursun. Haliyle sen sevgili evladının âhir ömrüne kadar sâdık ve müşfik yandaşı, vefâtından sonra da hayırlı halefi olacağını düşünürdün. Fakat biz yaşadıkça sevdiğimiz kimselerin adedi azalır. Giden vücutların yerine başkaları gelmez. Ölüm seni evladından nasıl ayırdıysa bizi dahi yek-diğerimizden ayıracaya kadar dost ve muhib kalalım. Kim bilir? Bu ayrılık zamanı ihtimâl ki pek yakındır.

Şu son cümleden dahi anlaşıldığı üzere, Bismarck'ın evvelen keşif ve istidlâl edemediği [akıl yoluyla çıkarımlayamadığı] birşey varsa o da ömrünün uzunluğudur.

Maamâfih Bismarck Petersburg'un iklim ve havasıyla uyum sağlayamadı, hatta vahim sûrette hastalandı. Herşeye bir parça mizah karıştırmak mutâdı olan Bismarck bu hastalıktan bahsederken sevdiklerinden birinin *"Prusya tarafından Petersburg'a ne kadar sefir gönderilmişse cümlesinin ya vefât ettiğini veya şuurlarına halel geldiğini"* beyân ederek kendisine Petersburg'dan ayrılmasını tavsiye eylediğini söylemiştir.

Bismarck -kendi tâbiri veçhile- serseriliği sevmez ve nakl-i mekânı diri ölüm sayarken bu hastalık sebebiyle Berlin'e döndü. Bu defa Londra, Paris, Bern sefâretlerinden birine tayin edilmek istiyordu. Hatta hemşiresine gönderdiği bir mektupta Paris sefâretine tayin olunduğu gün en iyisinden bir şişe şampanya içeceğini yazmıştı. Her arzusuna muvaffak olan Bismarck 1862 senesi Mayıs'ında Paris sefâretine dahi nâil oldu.

*Bismarck'ın Paris sefâreti • III. Napolyon ile Guizot'un sözü •
 Albüm üzerindeki hatıralar • Bismarck'ın Berlin'e daveti • Sadowa •
 Mahmuz darbesi • Bismarck politikasının galebesi •
 III. Napolyon'un Prusya aleyhine ilan-ı harbi •
 Bismarck muharebede • Uykusuz kalmasının esbâbı • Başvekilin muavinleri •
 Başvekil ile erkân-ı harbiye hey'eti arasında ihtilâf •
 Almanya generalleri • Sedan'ın teslimi •
 Yaralı bir nefer ile şakalaşma ve Bismarck'ın mağlubiyeti.*

Bismarck 1857 senesinde Paris'e gelip Dover Oteli'nde ikamet ettiği zaman Napolyon ile cereyan eden bir görüşmeyi hikâye ederek hemşiresine yazdığı mektupta Paris'teki can sıkıntısını şu sözlerle bildirmişti:

"Beş adet sobam var, yine soğuktan donuyorum. Beş adet işler saatim var, yine saatin hakîkaten kaç olduğunu bilemiyorum. On bir aynam var, yine boyunbağım eğri duruyor. Üç nefer oda hizmetkârım var, yine her işimi kendim görüyorum."

1862'de Prusya Sefîri sıfatıyla Paris'e tekrar geldiği zaman eski can sıkıntısı yine geri geldi. Bu defa hemşiresine sefârethâne güzel bir mahalde ise de içinin karanlık, rutûbetli, soğuk olduğunu yazmıştır.

Bismarck mutad olan merâsim ve teşrifat ile itimatnamesini takdim için III. Napolyon'un huzuruna çıktığı zaman bu İmparator, kendisini gâyet dostâne bir sûrette kabul etmiştir.

Maamâfih Prusya Sefîri Paris'te can sıkıntısından hemen patlayacaktı, meşgul olacak bir iş bulamıyordu. Onun için hemşiresine yazdığı mektuplar her vakitkinden ziyâde hüüzün verici idi. Bismarck yağmurdan, güneşten, yalnız olarak yemek yemesinden, kiminle

Bismarck

konuşacağını bilemediğinden, sözün kisası her şeyden şikâyet ediyordu. Bir mektubunda şu satırları yazmıştır:

“Paris gibi koca bir şehrin ortasında bulunmakla beraber kendimi pek yalnız görüyorum. Bu تنها hânede bir fare gibi yapayalnızım. Hissettiğim yegâne bir zevk varsa o da mutfak masrafını tahammül edilemeyecek derecede çıkaran aşçıyı kapı dışarı etmekliğimdir. Hâl-buki aşçı meselesinde ne kadar iğmâz-ı ayn ettiğimi [kusur görmez olduğumu] bilirsin.”

Bismarck bu mektupta Prusya politikasından bahs etmek için bir girizgâh aramış ve şu sözleri söylemiştir:

“...Bazen lokantada yemek yiyorum. Bu halin ne kadar devam edeceğini ancak Cenâb-ı Hak bilir. Zannediyorum ki sekiz-on güne kadar Berlin’e çağrılacağım. O zaman işler ciddiyet kazanacak...”

En küçük hava değişikliklerine tâbi olan Bismarck'ın manevî barometresi “fena havayı” gösteriyordu. Temmuz ayında İngiltere'ye seyahat edip de Londra'nın sisli havasını gördüğü zaman Paris'in kıymetini anladı.

Üçüncü Napolyon, Bismarck hakkında “Bismarck ciddi bir adam değildir.” demişti. Bismarck'ın ciddi adam olup olmadığını bilâhare tarih meydana koymuştur. Fransa müverrihlerinden Guizot ise 1866'da *Revue de Dumond* adlı dergide Almanya ahvâline dair yazdığı bir makalede şu sözleri söylemiştir: “Avrupa'da hırslı ve cüretperver bir adam varsa o da Bismarck'tır.” İşte fiillerden kişilerin karakter özelliklerini istidlâl edenler [akıl yoluyla çıkaranlar] bahsettikleri kişilerin hakikî mahiyetlerine tercüman olurlar. Hâlbuki bir adamın halinin hakikatine şahsiyle veya sözleriyle hükmetmek isteyenler Napolyon [için olduğu] gibi dıştan bakarak neticeler çıkarırlar.

Hazır münasebet gelmişken şunu da nakledelim: Hessen Grandükalığı'nın Paris maslahatgüzârı Kont Anzenburg meşhurların el yazılarını toplar ve ziyaretine gelen diplomatlara yanında sakladığı bir deftere bazı hatıralar kaydettirirdi. Aşağıdaki sözler bu defterden iktibas olunmuştur:

Bu uzun hayatımda çok ve ekseriya affetmeyi öğrendim, fakat hiçbirşeyi unutmadım. (Guizot)

Hâfızada biraz noksanlık bulunması af ve âtîfetin ciddiyetine hâlel getirmez ve ulviyetini azaltmaz. (Tiers)

Bana gelince; hayat kitabı bana pek çok şeyleri unutmayı ve bundan daha çok şeyleri affetmeyi öğretti. (De Bismarck)

Bismarck Paris'e varışından dört ay sonra keşif ve tahmin ettiği üzere Berlin'e çağırıldı. Zira Kral Birinci Wilhelm ıslahat ve askerî düzenleme meselesinde müşkilâtla karşılaşmış, kabine istifa etmişti. Bunun üzerine Kral, Bismarck'ı Berlin'e çağırmaya mecbur olarak kendisini başbakan tayin etti. İşte Bismarck'ın talih yıldızı o zaman fevkalâde bir sûrette parlamaya başladı.

Kayzer Birinci Wilhelm

Bismarck ileride göreceği önemli hizmetleri şimdiden anlayıp düşünüyor, onun için güzel yiyip içmekten, kendini beslemekten başka bir şey düşünmüyordu. Berlin'e varışından üç hafta sonra hemşiresine yazdığı bir mektupta ne suretle yemek yediğini uzun uzadıya anlatmış ve nasıl çalıştığını dahi tasvir etmişti:

"... Burada işler gittikçe çoğalıyor. Saat sekizden on bire kadar diplomasi, on birden iki buçuğa kadar bakanlar ile fikir teatisi müzakereleri, sonra saat dörde kadar Kral'a takdim olunacak raporun tanzimi, dört buçuktan beşe çeyrek kalaya kadar hayvan ile gezmek, beşte yemek, yediden ona yani şimdiye kadar muhtelif işlerle uğraşmak. İşte bugünkü meşguliyetim. Hulâsası: Sağlam bir sıhhat, güzel bir uyku, şiddetli bir iştihâ!"

Maamâfih o sırada Bismarck'ın hasımları dahi çoğalmıştı. Hatta 1866 senesinde, yani Sadowa Muharebesi esnâsında Doktor Hundegger namında bir adam bir Alman gazetesiyle "*Kont Bismarck'ı*"⁶ canlı

⁶ Bismarck Gastein Mukavelenâmesi'nin akdinden sonra (1865) kont pâyesine terfi edilmişti.

veya ölü olarak ele geçirecek askere yüz Florin mükâfât vereceğini!" vaad ve ilan ettirmişti.

Bismarck, Schleswig-Holstein ve Lauenburg Dükalıkları meselesi için bir mukavelenâme akdetmek üzere bir müddet Gastein'de ikamet etmişti. Bir gün Gastein bahçesinde gezerken Alman aktrislerinden meşhur muganniye [kadın şarkıcı] Polin Luka'ya (Kontes de Rahden'e) [?] tesâdüf eder. Bismarck'ı düşünceli ve mahzun gören muganniye der ki:

— Mösyö de Bismarck! Pek mahzun duruyorsunuz?

— İnsan her gün neşeli olamaz ya! Bu sırada ise şen ve şâtır olmak için hiçbir sebep yok.

— Öyle ise haydi beraber fotoğrafımızı çıkartalım. Birkaç dakika eğlenmiş olursunuz.

Bismarck aktristin teklifini kabul edip aktris ile beraber resmini çıkartır. Bu fotoğrafı bugün Friedrichsrüh'ta mevcut olup altına şu kelimeler yazılmıştır: "Sanat eğlencelidir. Hayat ise ciddidir." Bismarck'ın bu sözlerden kasdetmiş olduğu manâ iyice anlaşılmıyor.

Başvekil Bismarck'ın böyle bir şarkıcı kadın ile fotoğrafını çıkartması o zaman Almanyaca kötü karşılanmış ve hatta dostlarından ekserisi bu hafif-meşrepliğinden dolayı Bismarck'ı kınamıştı. Bismarck bu münâsebetle dostu Andre Druman'a uzun bir mektup yazmıştı. Alaycı sözlerle dolu olan bu mektubun yalnız şu satırlarını naklediyoruz:

Madam de Rahden şarkıcı olmakla beraber kendisiyle münâsebetlerde bulunduğumdan hiçbir kimse beni ayıplayamaz. Bununla beraber fotoğraf makinesi karşısında iken bu resimden dolayı birçok dostlarımın öfkeleneneğini düşünmüş olsaydım üzerimize çevrilen göz merceklerinin tesir sahasından uzağa kaçırdım.

Maamâfih Bismarck'ın senelerce müddetten beri hazırladığı muharebe patlak verdi ve Sadowa Muharebesi nüfûz ve iktidarını birkaç misli artırdı. Süvari üniformasını giyen Bismarck harp devam ettiği müddetçe Kral'ın yanından ayrılmadı. Tercüme-i halini yazan müellifler Sadowa Muharebesi'ne dair şu fıkrayı naklederler:

Sadowa Zaferi (3 Temmuz 1866)

Avusturya'ya karşı kazanılan zafer, Bismarck'ın nüfuz ve iktidarını birkaç misli arttırdı.

Sadowa'da muharebenin en şiddetli bir zamanında düşman tarafından atılan güller Kral'ın yanında patladığı zaman Bismarck ona tehlikeden sâlim bir mevkie gitmesini tavsiye eder. Fakat Birinci Wilhelm ordunun başkumandanı olduğu cihetle askerin orta yerinde bulunması icap ettiğini söyleyerek bu teklifi reddeder. Lakin hal ve mevkii gittikçe vehâmet kazandığından Bismarck, Kral'ı behemahâl harp meydanından çıkarmaya çalışır. Kral nihayet râzı olarak dizginini çevirir. Şu kadar ki altındaki hayvan Bismarck'ın arzusuna uyarak süratli gitmediğinden Bismarck ayağını üzengiden çıkararak Kral'ın atına o kadar şiddetli bir mahmuz vurur ki bir iki dakika sonra Kral ile beraber top ve tüfek menzilinden hârice çıkarlar. Bir saat sonra da Prusya Ordusunda muzafferiyet boruları çalınır.

1866 senesini takip edip Fransız-Alman Muharebesi'ni sonuçlandıran siyasî olaylar özel bölümümüzde tamamen yazılmış ise de şurada birkaç satır özet geçmeyi uygun gördük:

Bismarck, Napolyon'un "*Bismarck ciddi adam değildir.*" sözüne: "*İmparator hissiyatına tâbi bir sathî-i nazardır [sıg görüşlüdür].*" kavliyle mukabelede bulunmuştu. Üçüncü Napolyon, Sadowa Muharebe-

si'nde Avusturya'nın ezilmesine mâni olmamasının büyük bir hata olduğunu anlayınca başka bir politika tuttu, kaybettiklerini telafi yoluna gitti. Prusya'dan bir hayli isteklerde bulundu. Lüksemburg, Palatina ve Hessen kıt'alarının terk olunması karşılığında Prusya'ya tecâvüzî ve tedâfüî bir ittifak akdini [savunma ve saldırmazlık anlaşması yapılmasını] teklif etti. Fakat Bismarck böyle bir ittifak yapılmasından fayda sağlamış olamazdı. Kuzey ve güney hükûmetlerini birleştirerek Almanya İmparatorluğu'nu vücuda getirmek için Fransa ile bir muharebe yapılmasının pek lüzumlu olduğunu anlamıştı. Bismarck Fransa'nın tekliflerine sudan cevaplar veriyor ve el altından Avusturya ile İtalya'nın tarafsızlığını sağlayıp Fransa'yı yalnız başına bırakıyordu.

Lüksemburg'un boşaltılmasını yarı-muzafferiyet sayan Üçüncü Napolyon, Prusya'ya Saksonya'nın ilhâkını tavsiye etti ve yapılacak başka bir hata kalmayınca ilan-ı harb mesûliyetini dahi kabul etti. Bismarck İspanya hükûmetinin sandalına Hohenzollern Hânedânı'na mensup bir prensi namzed gösterdi. Biraz sonra Fransa sefirinin müracaatı ve Üçüncü Napolyon nâmına hareket eden Mösyö de Gramont'un ısrarı üzerine bu adaylık geri alındı. Fakat Üçüncü Napolyon -harp isteyen maiyetinin telkinleri ile- Prusya'dan gelecek için dahi teminât istedi ve Mösyö Benedetti'yi o sırada Ems'de bulunan Prusya Kralı'ndan bu teminâtı şifâhen talep etmeye memur etti. Birinci Wilhelm ise Fransa sefiri ile görüşmekten çekinerek bu hususta kendisine hiçbir diyeceği olmadığını cevaben bildirdi. Bismarck, Kral'ın bu cevabını içine alan Ems telgrafnamesini geniş çaplı olarak ve abartılı bir surette tahrif ettikten sonra ecnebi kabinelerine tebliğ ederek bu ehemmiyetsiz olayı Fransa için büyük bir muvaffakiyetsizlik şeklinde gösterdi. Napolyon da geri dönmeyi münasip görmedi: Prusya'ya harp ilan etti.

Bu harbin başından nihayetine kadar Bismarck, Birinci Wilhelm ile beraber gece gündüz çalışarak asla yorgunluk ve bıkkınlık alametleri göstermedi. Muharebenin başlangıcında pek çok sıkıntı çekiliyordu. Bismarck için muntazam bir sofrada yemek yemek kismet olamıyordu. Her gece şampanya şişelerinin ağızlarına yapıştırılmış mumların ışığı altında çalışır, köhne bir masa başında Almanya İmparatorluğu'nun en mühim işlerini idâre ederdi. Çoğunlukla yere atılmış adi bir şilte üzerinde uyumaya mecbur olurdu. Az uyuduğu

İkbalinin başlangıç yıllarında Bismarck

için geç vakte kadar çalışıp maiyetindeki kâtiplerle diğer memurları dahi rahat bırakmazdı.

Bu uykusuzluğun sebebi iş yoğunluğu olmakla beraber boğazına düşkünlüğün dahi bunda dahli vardı. Hatta Bismarck 1870 Muharebesi'nde Göttingen'daki talebelik zamanında olduğu gibi boğazına düşkünlükten asla vaz geçmediğini itiraf etmişti.

Bismarck'ın muharebe esnasındaki maiyet memurları da garipti. İçlerinde Baron de Holstein gibi asilzâdeler, Lothar Buscher gibi aşırı fikir sahipleri, Moritz Busch gibi mesleğini terk etmiş rahipler mevcuttu. Bu kişilerin fikirleri tabiatıyla birbirlerine uymazdı. Fakat Bismarck'ın mahâreti bu muhtelif kişilerden -Mösyö Clemenceau'nun dediği gibi- kaynaşmış bir kitle vücuda getirmişti. Bunlar genellikle Bismarck'ın ikametgâhında yatıp kalkarlar, sofrasında yemek yerlerdi.

Bismarck süvari alayı üniformasını giyerdi. Harp meydanını gezdiği veya bir resm-i geçidi seyrettiği zamanlar yanında bir dürbün, bir kılıç, bir rövelver bulunurdu. Göğsüne - her zaman olduğu gibi- yalnız kırmızı kartal nişanını takardı. Daha sonraları buna *Croix de fourvière* nişanını ilave etmişti.

Harp devam ettiği müddetçe Bismarck büyük bir sabır ve tahammül gösterip hiçbir zaman zayıflık ve bıkkınlık belirtileri göstermemiştir. Mösyö Moritz Busch⁷ diyor ki:

“Yolculuk sırasında arabalarımız dâima Kral’ın arabasını takip ederdi. Alelade saat onda yola çıkar ve bazen altmış kilometrelik yol kat ederdik. Geceyi geçireceğimiz mahalle vâsıl olduğumuz zaman derhal bir yazıhane oluşturularak herkes çalışmaya başladılar...”

Yüzlerce beyannameler, umûmî yazışmalar, emirnameler tanzim edilir veya yazılır; şifreli telgrafnameler düzenlenir veya çözülür... Bunların cümlesi büyük bir sükût içinde, soğukkanlılıkla ve süratle yapılırdı. Hâlbuki Almanya ve bilhassa Fransa ordusunda kalpler harp endişesi ile titrer idi.

Bununla beraber Bismarck’ın maiyeti ile ordunun kurmay hey’eti arasında ciddi bir ihtilâf baş gösterdi. Haddizatında hâriciye memurları oldukları halde asker kıyafetine giren Bismarck ve maiyeti asıl askerlerce o kadar ehemmiyet taşıyor görülmüyordu. Diplomatlarla generaller arasında esasen parlak hizmetlerde bulunmaktan kaynaklanan bu rekabet birçok ihtilaflar çıkmasına sebebiyet verdi.

Hatta kurmay hey’eti bazı telgrafnameleri Bismarck’a tebliğ etmekten bile imtinâ gösterdi. Verdun teslim olduğu zaman akdedilen teslim mukavelenamesini Başvekil’in tasvibine sunmadı. Kezalik Mainz muzafferiyetini Bismarck, Kral’ın kurşun kalem ile alelacele yazdığı bir kâğıt parçasıyla haber alabildi. Kurmay hey’eti, Başvekil’i bundan haberdar etmeye lüzûm görmemişti. Bismarck generallerin şu hareketlerinden dolayı her zaman şikâyet ederdi. Onların Paris muhasarasının uzayıp gitmesinden Bismarck’ı mesûl tutmak istedikleri zaman ise, büsbütün hiddetlendi. Gerçekten Bismarck muharebeyi mümkün olduğu kadar çabuk bitirmek için bombardımana hız verilmesini haddi aşan derecede arzu ederdi. Hatta birgün muhasara hakkında generallerle müzakere ederken sözünü dinlemediğinden istifasını vermeye kalkışmıştı.

⁷ Fransa-Almanya Muharebesi’ne ait fıkraların ekserisini bu muharebede Bismarck’ın yanından ayrılmamış olan Mösyö Buschan’ın *Muharebede Bismarck ve Maiyeti* adlı kitabından naklediyoruz.

Bismarck sofraya başında kurmay hey'etini sıkıştırmaktan hâli kalmazdı. Acı acı istihzâlarına hedef olmayan kimse yoktu. Mareşal de Moltke'nin Fransa ile harbe pek hırslı olduğunu, Hohenzollern meselesi esnasında cereyan eden olaylar harbe doğru yöneliş gösterdikçe hırsının şiddetinden Mareşal'ın âdeta gençleşip ihtiyarladığını naklederdi. General Steinmetz için: *"Gravelotte'da askerlerimizin cesaretini kötüye kullandı."* derdi. Metz Muharebesi hakkında ise şu sözleri söylüyordu: *"Bu kadar telefât vermekliğimiz generallerimiz arasındaki hasedden kaynaklanmıştır."* Borje'de, bir elinde bayrak bulunduğu halde askerın önünde yürüyen General Bodirski'yi yorgancıya benzetip: *"Bir generalin mevkiî askerın önünde değildir. Vazifesi askerın önüne geçip bakışlara hoş görünmek değil, orduya nezâret ve muharebeyi idare etmektir."* derdi.

İşte Bismarck, rakiplerinin hareketleri ile alay etmek için hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Hatta Gravelotte Muharebesi'nin 20 Ağustos'ta vukuu lâzım gelirken kurmay hey'etinin münasip vakti tayin edememesinden dolayı daha evvel vukua geldiğini söylerdi. Komersi [Commercie?]'de bir muharebe planı yaparak Kral'a sundu. Bismarck 1814 senesi muharebesinde bu planın kullanılmış olduğunu övünerek beyan etmiş ve Kral da hatıra için bu planı tasvip eylemişti.

Bismarck'ın planı harp fenninin en sade kaidelerinden, yani ordunun ilerisinde süvariye hareket ettirerek sağ ve sol taraftaki arazide de piyade ile keşifler yaptırmaktan ibâretti. Kurmay heyeti haliyle bu basit plan sebebiyle Bismarck'ın askerî maharetini teslim etmedi.

Bununla beraber Sedan'da teslim müzakerelerini Bismarck idare etmiştir. Müzakerelerin nasıl geçtiğini sâdik dostu Mösyö Busch'a şu yolda hikâye eylemişti:

1 Eylül muharebesinden sonra Fransızlarla müzâkerelere girişmek için Mareşal de Moltke ile beraber Doncheri'ye gittim. Geceyi orada geçirdik. Kral ile umumî karargâh Vandres'e dönmüştü. Müzâkereler bir neticeye varmaksızın gece yarısından sonraya kadar uzadı. Müzâkerelere General Blumenthal ile üç dört kurmay subayı dahi iştirak ediyordu. General de Vimpffen Fransızlar nâmına hareket eylemekteydi. Mareşal de Moltke'nin teklifi pek sadeydi: Fransız ordusu kâmilten harb esiri olacaktı. General de Vimpffen bu teklifi pek ağır

buldu. Fransız ordusunun ortaya koyduğu cesaret sebebiyle bir parça müsaadeye layık olduğundan bahisle harbin devam ettiği müddetçe aleyhimizde silah kullanmamak ve hatta istenilirse Cezayir'e veyâhut bizim tayin edeceğimiz diğer bir mahalle nakledilmek şartıyla ordunun çekilip gitmesine müsaade edilmesini talep eyledi. Mareşal de Moltke ise soğuk bir tavır ile eski şartlarda ısrar etti. Bunun üzerine General de Vimpffen pek müşkül bir mevkide bulunduğunu beyandan sonra ancak iki gün evvel Afrika'dan gelerek orduya katıldığını, başkumandanlığı ise Mareşal Mac Mahon'un yaralanmasından sonra muharebenin nihayetine doğru üstlendiğini ve binaenaleyh bu kadar ağır şartlar dairesinde teslim olmak kendisine pek ağır geldiğini söyledi. Mareşal de Moltke, Generalin bulunduğu mevkiin vehâmetini teslim ile beraber maatteessüf bunu hesaba katamayacağını cevaben beyan eyledi ve Fransız askerinin şecaat ve cesaretini takdir ederse de bu askerın Sedan'ı müdafaa edemeyeceğini, Almanya ordusunu yarıp geçmenin ise mümkün olmadığını ifade ve bundan emin olmak için harp yâverlerinden birine askerî mevkilerimizi ziyaret için müsaade göstermesini teklif etti. O zaman General de Vimpffen meselenin siyasî yönünü kavrayarak daha müsâit şartlar teklif etmekteğimizin akıl ve hikmete daha uygun olduğunu, çünkü savaştan sonra devamlı ve esaslı bir sulh istersek buna ancak âlicenâpça hareket etmekle nâil olabileceğimizi, aksi takdirde tarafların arasına nifak ve düşmanlık tohumu düşerek harbin sonsuza kadar devam eyleyeceğini, Fransız ordusuna karşı âlicenaplık gösterirsek bütün Fransızların şükran ve muhabbetini kazanacağımızı ve her yerde samimi ve dostâne hissiyâta tesâdüf edeceğimizi söyledi. Bu sözlere cevap vermek bana ait bir vazife idi. Generale dedim ki: "Bir hükümdarın muhabbet ve şükranına itimat edilebilirse de bir milletin nimete şükranına itimat olunamaz. Bilhassa bu hususta Fransızlardan her milletten daha fazla şüphe edilebilir. Çünkü Fransa'da hiçbir şey sürekli olamıyor, her gün değişikliklere uğruyor: Haliyle edilen vaadler de yerine getirilmiyor. Şu halde şimdiki muvaffakiyetlerimizden gereği gibi istifade etmemek deliliktir. Fransızlar hasetçi ve kıskanç bir millettir. Königgratz muzafferiyeti kendilerini pek müteessir etti. Asla zarar görmüş olmadıkları halde bu muzafferiyetten dolayı bizi bir türlü affetmediler. Bizim göstereceğimiz âlicenaplıklar Sedan mağlubiyetini kendilerine nasıl unutturabilir?" General de Vimpffen cevap olmak üzere: "Fran-

sızların ahlak ve tabiatları şu son zamanlarda hayli değişime uğradı. Fransa imparatorluk devrinde askerî muvaffakiyetlerden ziyâde sulhün ve barışıklığın menfaatlerini düşünmeyi öğrendi ilâ-âhir... “ gibi sözler söylediyse de bunların aksini ispat etmek bence pek kolay oldu. Eğer istediği şekilde hareket edersek muharebenin son bulmayıp bilakis uzayıp gitmesine sebep olacağını beyan ile tekliflerimizi kabulden başka bir çare bulunmadığını söyledim. Bunun üzerine General Castelnau söze karışarak imparator Üçüncü Napolyon’un bir gün evvel askerî şânına daha uygun şartlar dairesinde teslim olmak ümidiyle kılıcını Prusya Kralına teslim etmiş olduğunu beyan etti.

— Bu kılıç kimin kılıcı idi? Fransa’nın kılıcı mı yoksa İmparator’un kılıcı mı? diye sordum.

— Fransa’nın kılıcı, cevabını verdi.

Mareşal de Moltke ise artık dayanamayarak:

— Pekâlâ! Başka türlü şartlarla teslim mümkün değildir, diye bağırdı.

General de Vimpffen dedi ki:

— O halde yarın bir defa daha muharebe ederiz.

Mareşal de Moltke:

— Dört saat sonra hücum emrini veririm, diye cevapladı.

Fransızlar kalkıp gitmek istediler. Epeyce düşünüp taşınmalarını iki defa kendilerine ihtar ettim. İşin sonunda şartlarımızı Sedan’da müzakereye koymak için mütarekenin uzatılmasını istemeye karar verdiler. Mareşal de Moltke ilk olarak buna razı olmadı. Fakat mütarekenin uzamasın bizce hiçbir zarara yol açmayacağını söyleyerek kendisini iknaa muvaffak oldum. O zaman muvâfakat gösterdi.

Eylül’ün ikinci günü sabahleyin saat altıda General Reil Dönc heri’de ikamet ettiğim hâneye gelerek Üçüncü Napolyon’un benimle görüşmek istediğini söyledi. Derhal giyinerek Sedan’a gitmek için hayvana bindim. İmparator’u orada bulacağımı ümit etmiyordum. Kendisine Dönc heri’den üç kilometre uzakta bulunan Fresne’de şose üzerinde tesadüf ettim. Üç subay ile iki atlı bir arabaya oturmuştu. Diğer üç subay da arabanın yanında duruyordu. Bunların içinde Mösyö Reil, Castelnau, Muskoi (?) ve Jaubert’i tanıdım. Rovelveri belime takmıştım. Üçüncü Napolyon’un bakışları bir müddet oraya yöneldi.

Kendisini askerce selamladım. Şapkasını çıkardı. Yanındaki subaylar da hareketlerini kendisine uydurdular. Bizim askerlik usulümüze aykırı olmakla beraber ben de şapkamı çıkardım. İmparator:

— Şapkanızı giyiniz, dedi.

Üçüncü Napolyon'a Saint Cloud'da (yani Paris'te) imişiz gibi muamele ediyordum. Emirlerinin neden ibaret olduğunu sordum. Kral ile görüşmek istiyormuş. Kral Hazretleri'nin ikamet ettiği mahal iki fersah uzakta bulunduğundan bunun mümkün olmadığını söyledim. İşin gerçeğinde ise Sedan'ın teslimi meselesi tamamen halledilmedikçe Kral ile görüşmesini istemi yordum...

Bismarck yaralı bir askere sigara verirken.
Bismarck halkın ruhunu anlamış nâdir diplomatlardan biriydi.

Maamâfih İmparator, Kral ile görüşmek hususunda ısrar ettiğinden Bismarck kendisini Fransa yakınındaki Bellevue Şatosu'na götürdü ve görüşme orada yapıldı. Şu kadar ki Bismarck bu görüşmeyi, Sedan'ın teslimi meselesi Mareşal de Moltke tarafından Almanların arzusuna uygun şekilde çözümlenip bitirilinceye kadar tehir etmeye muvaffak olmuştu.

Bismarck'ın Versailles'da geçirdiği hayatı ileride göreceğiz. Bu konuya şu fıkra ile nihayet verelim:

Bismarck muharebenin şiddetli bir zamanında Kral tarafından pek ziyâde yiğitlik gösterip yaralı düşmüş olan Bavyeralı bir askere nişan götürmekle görevlendirilir. Bismarck öyle bir zamanda bile neferle latife etmek ister. Der ki:

— *Elimde gördüğün bu nişanı veyahut bunun yerine yüz Talerlik bir meblağı sana vermeye Kral beni görevlendirdi. Hangisini istersin?*

Biçâre yaralı birdenbire şaşırarak Bismarck'ın yüzüne bakar, sonra biraz düşünüp şu suali sorar:

— *Bu nişanın kıymeti ne kadardır?*

— *Takriben yetmiş beş Taler.*

— *Öyleyse nişan ile beraber 25 Taler veriniz. O zaman hesap tamam olur.*

Bismarck mağlup olduğunu itiraf eder ve olayı bilâhare Kral'a nakleyler.

Versailles'da • Mideye düşkünlük üzerine sohbetler •

Bismarck'ın müstehziyâne sözleri • Avrupa politikasının merkezi •

Bismarck gecelik entarisiyle • Bir Fransız subayının günlüğü •

Yine sofrta başında • Sigara hakkında bir nazariye • Bismarck ve Garibaldi •

Başvekilin nişanları • Prusyalıların Versailles'dan gidişleri •

Madam Jese'nin tavukları • Bir saatin hikâyesi.

Prusyalılar birçok zaferler kazandıktan sonra Paris'i kuşattılar. Genel Karargâh Versailles'a nakledildi ve Bismarck Madam Jese'nin Provence sokağında bulunan on iki numaralı hanesine yerleşti. Bismarck'ın maiyeti ilk olarak mutfak işlerini tanzime çalıştılar. Muharebede yemek yüzünden çekilen meşakkatler artık nihayet bularak mükellef sofralarda, gümüş tabaklar ile şampanyası, şarabı ile mutantan ziyafetler birbirini takip etmeye başladı. Bu ziyafetlerde Bismarck latif nükteler bulup söyler, sofrta başı ekseriyetle mide düşkünlüğü ve siyasi sohbetlere meydan açardı. Birgün Bismarck Fevriere'de Rotchild Şatosu'nun mutantan yemek salonunda balıklara dair bir konferans verip Varzin Mâlikanesi göllerinde yetişen alabalıklarını medhetmiş ve ringa balığını çok sevdiğini söylemişti. (Kitabımızın Friedrichsruh'a tahsis olunan bölümünde görüleceği üzere birkaç sene sonra Bismarck ringa balıkları sayesinde şifâ-yâb olabilmisti.) O sırada hâzîrundan biri mantar meselesini meydana çıkardığından Bismarck bu konuda da mahâret ve ihtisâsı olduğunu söyleyerek Kuzey Almanya'da çıkan mantarların türlerine dair mükemmel tafsilat verdikten sonra kiraz, erik, dut gibi meyveler hakkında fikir beyan edip nutkuna bitirmisti.

Bir defa da şarap ve bira gibi alkollü içecekler üzerine bir sohbet konusu açılmış ve Bismarck Almanların biraya pek düşkün olmalarına esef ederek Almanya'da bira kullanımının günden güne yaygınlaşmasının zararlı neticelerini saymıştı.

Hâlbuki Bismarck Gamberinos'dan⁸ sonra Almanya'nın en büyük bira mübtelâlarından biridir denilebilir.

Bu konudaki şu iki fıkrayı misal olarak kaydedelim:

Bismarck Versailles'da iken bir gün Kral ile beraber ava gidip civardaki alayı dahi ziyaret ederler. Alay subayları Kral ile Başvekil'in şerefine bir ziyafet tertip ederek Bismarck'a lebâleb şampanya dolu çizme şeklinde büyük bir kadeh takdim ederler. Subaylar diplomatı sarhoş etmek veya hiç olmazsa kendileriyle sohbet edemeyecek bir hale getirmek fikrinde bulunuyorlar ve bu cesim kadehi içerse sarhoş olacağını kuvvetle ümit ediyorlardı. Fakat Bismarck tam bir sükûnetle kadehi dudaklarına yaklaştırıp bir hamlede boşaltır ve sonra bir kadeh şampanya daha isteyerek subayları hayrette bırakır. Hakikaten Bismarck -Kral mâni olmamış olsaydı- ikinci kadehi dahi yuvarlayacaktı.

Bismarck son defa Londra'ya gittiği zaman İngiltere siyasî ricâlinden Sir Charles Dylak (?) Başvekil'in hoşuna gitmek için kendisini büyük bir İngiliz birahânesine götürmek ister. Birahâne yöneticilerini keyfiyetten haberdâr ettiği için bir gün hep birden birahâneye giderler. Birahâneyi gezerlerken ara sıra henüz yeni açılan bira fıçılarının yanında durarak biraların lezzetine bakmasını Bismarck'tan rica ederler. Bismarck birahâne sahiplerinin bu ricâlarını memnûniyetle kabul ederek her fıçıdan birer kupa bira içer. Nihayet yöneticiler Prens'i büyük bir salona götürürler. Masanın üzerinde iki litreden ziyâde bira alan cesim bir gümüş kupa bulunuyordu. Hizmetkârlardan biri altı şişe İngiliz birası açarak kupaya boşaltır ve Bismarck'a takdim eder. Hâlbuki sâir hâzirûna âdi maden kupalar verilir, yöneticilerin biri Bismarck ile toka etmeyi teklif eyler. Bismarck ise Sir Charles Dylak'a doğru eğilerek Fransızca:

— *Böyle bir şeyi asla bekliyor değildim. Fakat bir Alman'ın İngiliz birası önünden hiçbir vakit ricat etmeyeceğini göstermek lâzım, dedikten sonra iki eliyle üzerinde ismi kazılı olan büyük gümüş kupayı yakalayarak bir hamlede son damlasına kadar içer. Birahâne sahiplerine teşekkür ettikten sonra sokağa çıkarlar. Sir Charles Dylak arabaya binmeyi teklif ederse de Bismarck yaya yürümeyi tercih eyler. Fakat hava sıcak olduğundan yorulur. Âdetâ Charles Dylak'ın koluna yaslanır*

* Gamberinos Almanya'nın en meşhûr ayyaşı, âdetâ Bekri Mustafa'sıdır.

ve kendi tâbiriyle “bir fok bâlığı gibi nefes almaya” başlar. Bismarck yolda hiç lakırdı söylemeyip yalnız Londra Köprüsü’ne yaklaştığı zaman bu eski kârgir köprüyü uzun uzadıya seyrettikten sonra boğuk bir sesle:

— Bak bak... Şimdiye kadar bu köprünün döndüğünü görmemiştim!... der.

Bununla beraber Bismarck sofra başında yalnız mide meseleleriyle meşgul olmayıp her şeyden bahseder ve çoğunlukla sözü Fransa’ya, Fransızların ahlak ve tabiatlarına getirirdi. Bazen gerçekleştirmiş olan muzafferiyetlerin bir neticesi olmak üzere Fransa’nın bir kısmını sekiz on milyon nüfuslu bî- taraf, ordusuz bir Alman müstemlekesi haline dönüştürüp Almanya’nın yalnız vergi almakla yetinmesini tahayyül eder; bazen de Fransız ahlak ve tabiatına dair müstehziyâne, acı nükteler sarf eylerdi. Sedan’da teslim olan Üçüncü Napolyon ile Döncheri’de bir oduncu kulübesinde baş başa geçirdiği zamandan bahsederken, o vakitki halini bir baloda genç bir kızı raksa davet edip de söyleyecek bir söz bulamayan ve bu müşkül mevkiden kurtulmasını dört gözle bekleyen mahcup bir delikanlıya benzetirdi. Fransızlar için şu meâlde hükümler verirdi:

“Fransız milleti büyük bir kalabalıktan başka bir şey değildir. Kendilerinde şahsiyetten eser yok. Onun için küme küme sayılırlar. Fransa’da otuz milyon halk vardır ki şahıs itibariyle nazar-ı dikkate alınırlarsa hiçbir meziyet ve kıymete mâlik olmadıkları ortaya çıkar. Parisliler ise siyasî işler hakkındaki bâtil [geçersiz] fikirleri ile Fransa’da büsbütün ayrı bir halk teşkil ediyorlar.”

Fevriere’de cereyân eden müzâkerelerden dört ay sonra Fransa murahhası Jules Favre’ı (?) tekrar gördüğü zaman onu evvelkinden şişman bulmuş ve bunun “hiç şüphesiz kuşatma esnâsında beygir eti yemenin neticesi” olduğunu söylemişti. Bir gün Jules Favre Almanların yaralıları üzerine de ateş etmekte olduklarından şikâyet ettiği zaman:

— Ne zararı var? Fransızlar bizim sapasağlam adamlarımız üzerine ateş ediyorlar ya, demişti.

Yine bir defa Jules Favre lakırdı arasında Paris sokaklarında

kadınların sevimli küçük çocuklarla beraber gezdiklerini söylemişti. Bismarck buna hayret ederek şu sözleri söylemişti:

— *Hâlbuki ben çocukların cümlesini yediniz sanıyordum.*

Bismarck bir gün Kral'ın büyük oğlunu sofrasına davet etmiş ve Prens'in yemeklerin çokluğu ve nefisliklerine şaşırması üzerine:

— *Kuzeyliler Konfederasyonu ahâlisi mutlaka şişman bir başvekile sahip olmak istiyorlar, demişti.*

Versailles'dan gittiği vakit Provence sokağındaki hânenin sâhibesi Madam Jese'ye:

— *Madam! Kümeste bulunan tavuklarınız yumurtlamış olsaydı memnuniyetle yiyecektim. Fakat teessüf olunur ki bu tavuklar -herhalde vatanperverce bir duyguya uymak için olmalı- hânenizde ikamet ettiğim müddetçe yumurtlamadılar, demiştir.*

Birkaç ay kadar Avrupa politikasının cereyan ettiği merkez haline gelen bu hâneyi Mösyö de Larotte Muhâsara Esnâsında Versailles adlı eserinde şöyle tarif ediyor:

Tenha bir sokakta, büyük bir bahçe ile çevrili, yanındaki evlerden büsbütün ayrı olan bu hâne Bismarck'a pek münâsip gelmişti. Sırf bir ihtiyat tedbiri olmak üzere civardaki hânelerin cümlesine Bismarck'ın maiyet memurları yerleştirildi. Hânenin karşısındaki bina boş bırakılmıştı. Yan taraftaki evin bahçeleri Madam Jese'nin bahçesine nazır olduğundan bu bahçeler Bismarck'ın emri üzerine tahta perde ile kapatıldı. Kısacası bütün sokak Bismarck ve maiyet memurları tarafından işgal edildi. Bütün gün sokakta bir polis memuru bulunur ve gece gündüz hânenin kapısında nöbetçiler beklerdi. Bahçede üzerinde Almanca "Konfederasyon Başbakanlığı" kelimeleri yazılı olan beyaz bir bayrak dikilmişti.

Bismarck Versailles'da bulunduğu müddetçe en müşkül işleri insanüstü denilebilecek bir kolaylık ve beceriklilik ile görüyor, en muallâk bir meseleyi derhal hallediveriyordu. Şurası gariptir ki Bismarck bu kadar meşgul olduğu halde kuvvetini yeniden kazanmaya yetecek mertebede uyumazdı. Zaten Başvekil muharebe esnasında bile geç kalkardı. Versailles'da ise yataktan kalkar kalkmaz ve hatta çoklukla giyinmeden yüzlerce evrâkı inceler, yazar, maiyet memurlarını sorgular ve kendilerine o günkü işleri tevzî eylerdi. Sonra

birkaç çay içip bir iki yumurta yedikten sonra yine işe başlardı. Bismarck ancak akşamüstü sofraya otururdu. Akşam yemeği pek mutantan olurdu. Öğleden sonra ziyaret kabul eder ve Kral'a takdim olunacak raporları yazıp telgrafnameleri incelerdi. Yalnız saat ikiden sonra bir parça istirahatata vakit bularak hayvanla gezmeye çıkardı. Tenezzühü müteâkip akşam yemeğine kadar çalışırdı. Yemekten sonra yine işe girişirdi. Onun için Bismarck'ın en eğlenceli zamanı sofra başında geçerdi.

Gece yarısında herkes uyur, evin içindeki ışıkların cümlesi söndürülürdü. Yalnız Bismarck uyumayarak gecenin sükûneti arasında çalışırdı. Hiçbir telgrafnâme, hiçbir kâğıt Başvekil gözden geçirmeyince gönderilmezdi. Gazetelere verilecek makaleleri dahi bizzat tetkik ederdi.

Bismarck gazetelerin yalan yanlış havâdis vermelerinden şikâyet ederdi. Hatta bir gün Versailles Belediye Reisine hitaben şu sözleri söylemişti.

Memleketinizde (Fransa'da) gazetelerin dâima sahte ve yalan havâdis ile sütunlarını doldurmalarına teessüf ederek bakıyorum. Buna bir misal olmak üzere âhiren Hay[?]'de yapılan muharebe-ye dair yazılan şeyleri gösterebilirim. Bu muharebede iki tarafın kayıpları hakkında elimde resmî raporlar ve başka evrak vardır. İşte bu raporlara nazaran Fransız askerinden dört yüz elli, Almanlardan doksan beş kişi telef olmuş, bizim askerimiz tabya arkasında, sizinkiler açıkta bulunduğu cihetle nispeten pek az telefât vermiş olduğumuza şaşılmaz. Nişancılıktaki maharetleri teslim edilmiş olan sahra topçularımızın verdirdikleri zâiyat bu hesaptan hâriçtir. Toplarımızla telef ettiğimiz askerleriniz pek uzak düştüğünden miktarını kat'i surette tayine muvaffak olamadıksa da herhalde dört yüz elliye yakındır. Binaenaleyh doksan beş Alman'a mukabil beş yüz Fransız telef olmuştur diyebiliriz. Hâlbuki sizin gazeteleriniz Almanlar beş yüz, Fransızlar dört yüz telefât vermiştir, diye yazıyorlar.

Muhasara Esnâsında Versailles adlı kitabın müellifi Bismarck'ı gecelik entarisiyle şöyle tarif ediyor⁹:

⁹ Delerot, Versailles pendant l'occupation.

Mösyö de Bismarck yazıhâne hizmetini gören bir masanın yanında oturmuştu. Masanın üstünde bir yığın kâğıt, bölmeler arasında da Paris'ten yeni gelen mektuplarla gazeteler bulunuyordu. Bismarck ipekli bir gecelik entarisi giymişti. Bu kıyafet ile bizi kabul ettiğinden dolayı özür beyan eyledi. Gecelik entarisi altından üniforması görünüyordu. Şömine üstünde bir miğfer, çekmecenin üzerinde bir rövelver bulunuyordu. Bütün bu eşya güya askerlik ile diplomatlık arasında güçlü bir râbita bulunduğunu gösteriyordu.

Mütârekeye müteallik bütün müzâkereler Madam Jese'nin hâne-sinde cereyan etmiştir. Fransa murahhası Jules Favre'ın yanında Kont d'Herisson nâmında bir kurmay subay bulunmaktaydı. Kont d'Herisson mütâreke müzâkerelerine dair yazmış olduğu ruznâme-de [günlükte]¹⁰ Bismarck'ı bir Fransız subayından ümit edilemeyecek derecede medheylemiştir.

Bir gün Paris şehrinden alınacak muharebe vergisinin miktarını tayin için müzâkereler cereyân ediyordu. Bismarck mütebessimâne bir tavırla Paris'i zengin ve zarif bir kadına benzeterek böyle güzel bir kadından bir milyar Frank'tan az bir para talep edilirse âdeta aşağılamak demek olacağını söyler. Maamâfih bu miktarın ikiyüz milyon Frank'a indirilmesine muvafakat gösterir. O sırada yemek vakti gelmiş olduğundan Başvekil, Fransız memurlarını sofrasına çağırır. Jules Favre bu davete icabet göstermezse de Kont d'Herisson memnuniyetle Bismarck'ın sofrasına oturur. Kont d'Herisson günlüğünde diyor ki:

Yemekler gâyet nefis, sofra takımları tamamen gümüştü. Yalnız iki boş şampanya şişesinin ağzına geçirilen mumlar sefer halinde bulunduğunu imâ ediyordu. İhtimal ki bu da bir hesap üzerine yapılmıştı. Sofraya oturur oturmaz Başvekil büyük bir neşe ile konuşmaya başladı. Ara sıra üzerinde isminin ilk harfleri yazılı bir kupa ile bira ve şampanya içerek büyük bir iştihâ ile yemeğini yiyordu.

Yemekten sonra Kont d'Herisson Parislilere mahsûs olan neşe ve şatâretini ele alarak Başvekil'in memnunniyetini celp etmeye muvaf-

¹⁰ *Journal d'un officier d'ordonnance.*

fak olur. O müzâkerelere yavaş yavaş başlandığını söyledikten sonra Bismarck'ı şu yolda medhediyor:

Bismarck hayret edilecek bir sıdk ve hulûs ile yalnız arzu ettiği, düşündüğü şeyi söylüyordu. Kasdetmiş olduğu hedefine doğrudan doğruya ulaşmaya çalışarak müşkilât ve engeller çıkarmaktan kaçınıyordu. Avukatlık hile ve etrikalarına alışmış olan Jules Favre ise Bismarck'ın bu samimiyet ve safvetinden bir şey anlamıyordu. Başvekil Fransızca'yı tam bir fesâhatle söylüyordu. Bu derece doğru bir Fransızcaya ecnebiler içinde ancak Ruslarda tesâdüf edilebilir. Fikrini, halini tasvir için en münâsîp kelimeyi tereddüt etmeden buluyordu.

Fransız kurmay subaylarının dâima Bismarck'ın samimiyet ve safvetinden bahsedip de Jules Favre'ı âdi bir şarlatan gibi göstermesi oldukça garip bir şeydir.

Bismarck bir defa müzâkere esnâsında Jules Favre'a Havana sigaraları verir. Jules Favre reddeder. Başvekil cevaben diyor ki:

Reddetmemeliydiniz... Karşılıklı olarak şiddetli bahislere meydan verebilecek bir müzâkereye başlandığı zaman sigara içmek pek iyidir, (bir Havana sigarası yakarak) bakınız; insan tütün içtiği zaman elindeki sigara ile oynar, düşürmemeye gayret eder, yani bedenlen meşgul olur, canı sıkılmaz. Manevî faydası ise aklî gücümüze hiçbir zarar vermeksizin ruhî infiallerimizi hafifçe yatıştırmasıdır. Sigara içmek eğlenceli bir meşgaledir. Helezonlar çizerek yukarıya doğru çıkan, elimizde olmadan gözlerimizle takip ettiğimiz bu mavi duman bizi memnun eder ve bize lezzet verir. İnsan daha uyuşmacı olur. Bakış dumanla, el sigarayı tutmakla meşgul iken koklama gücü dahi tütünün latif râyihasını duyar, âdeta sigara müzâkere esnasında tarafların karşılıklı olarak müsaadelerde bulunmasına, kısacası aranın düzelmesine yardım eder. Siz sigara içmediğiniz için hem fayda göreceksiniz hem de zarar göreceksiniz: Faydanız benden daha müteyakkız [uyanık] olmanız, zararınız da hiddet ve heyecana benden ziyâde mütemâyl [eğilimli] bulunmanızdır.

Bununla beraber Bismarck beş dakika sonra yukarıki sözlerinin hilâfına hareket eder. İtalyanların küfrân-ı nimetine [nankörce dav-

ranmalarına] bir örnek olmak üzere, Garibaldi'yi akdolunan mütâre-keden hâriç tutmak istediği halde Jules Favre, Garibaldi ordusunun dahi mütâreke hükümlerine tâbi olması hususunda ısrar gösteriyordu. Başvekil fevkalâde hiddetlenmişti. İtalyanların yapmış oldukları hareketlerini cezasız bırakmak istemiyor, bunlar aleyhine sövüp sayıyordu. Kont d'Herisson diyor ki:

Başvekil'in hiddetlendiğini görünce hatırıma birşey geldi. Başka birisi olsa buna cesaret edemezdim. Fakat Bismarck gibi terbiyeli ve büyük bir zât karşısında muvaffak olacağımı ümit ediyordum ve muvaffak da oldum.

Elime bir Havana sigarası alarak, gülümseyerek ve saygılı bir tavırla kendisine uzattım. Birkaç saniye kadar anlamadı. Sonra gözlerindeki hiddet ateşi birdenbire söndü. Sigarayı alarak dedi ki:

— Hakkınız var, yüzbaşı! Hiddetlenmek beyhûdedir. Zaten hiddetle birşey kazanılmaz... Bilakis!

Bunun üzerine Garibaldi ile ordusu mütârekeye dâhil oldular.

Bismarck'ın Versailles'da ikamet ettiği hâne savaşın sonuna kadar dâhilen ve hâricen sükûnetini muhafaza etti. Yalnız bir defa Noel yortusu münâsebetiyle bir şenlik icrâ edildi. Noel gecesi Başvekil'in odasında mumlar, türlü türlü oyuncaklar ile müzeyyen bir ağaç dikilip hizmetkârlar, kapıcı, bahçıvan ve bunların çocukları dâhil olduğu halde bütün hâne halkı bu şenliğe iştirâk etti. Herkese oyuncaklar, sigaralar dağıtıldı. Bu münâsebetle Bismarck dahi İmparator Birinci Wilhelm'den "Croix de fourvière" nişanını aldı.

Bismarck -yukarıda naklettiğimiz üzere- hizmetkârı Hildebrand'ın hayatını kurtarması üzerine bir kıt'a cankurtaran madalyası almıştı. Şimdiye kadar yalnız bu madalyanın rozetini takıp sâir nişanlarını asla taşımazdı. Bundan sonra madalyanın yerine "Croix de fourvière"u takmaya başladı. Hatta Bismarck'ın dâima cankurtaran madalyasını taşımasına bir manâ veremeyen Parlamento üyelerinden biri bunun sebebini sorduğu zaman Başvekil:

— Ne yapalım? Herkesin kendisine mahsûs bir tabiatı vardır. Ben de vakit vakit insanı ölümden kurtarıyorum, demişti.

Alman müellifleri Bismarck nişanları hakkında şu fıkrayı da naklederler:

Frankfurt'ta Diyet Meclisi zamanında (1854) bir resm-i geçit icrâ olunurken Bismarck her zamankinin aksine olarak diplomatlık mesleğinde kazandığı nişanların hepsini askerî üniforması üzerine takmıştı. Avusturyalı bir general, Bismarck'ın yanına giderek bu nişanların hepsini düşman karşısında mı aldığını sorar. Bismarck müstehziyâne ve maamâfih safderûnâne bir tavır ile Avusturyalının gözleri içine bakarak şu cevabı verir:

— *Evet, ekselans! Hepsini düşman karşısında, burada Frankfurt'ta aldım.*

Barış mukaddimâtı imza edilmiş olduğundan Başvekil Mart başında Versailles'dan gitmek için hazırlanmaya başladı. Mart'ın beşinci günü, yani gitmesinden bir gün evvel hâne sâhibesi Madam Jese'yi getirterek ikamet ettiği müddetçe hânesine hiçbir zarar verilmiş olunmadığını ispat için her tarafını beraberce gezerler. Madam Jese'ye:

Madam! Hânenizin hiçbir tarafında ufacık bir hasar bile yoktur. Hatta tavuklarınız canımı sıktığı halde onlara bile dokunmadım, der.

Madam Jese bir odaya girdiği zaman küçük bir mermer statü [Beust] ile süslü bir duvar saatinin yerinde bulunmadığına dikkat eder. Bismarck bunu kullandığı hücreye naklettiğini cevaben söyler. Hakikaten bu saat Bismarck'ın işgal ettiği hücrede bulunuyordu. Mösyö Thiers ile akdolan mukaddimât-ı sulhiye [barış protokolü] bu saatin karşısında imza edilmişti. Başvekil saati Madam Jese'den isterse de bu kadın muvâfakat cevabı vermediğinden, bir daha bahsetmez. Hânenin her tarafı gezildikten sonra Bismarck şapkası elinde bulunduğu halde Madam Jese'yi kapıya kadar yolcu eder.

Aşağıdaki satırları Mösyö Delerot'nun yukarıda adı geçen Muhâsara Esnâsında Versailles adlı kitabından iktibâs ediyoruz:

Madam Jese hânedan epeyce uzaklaştıktan sonra arkasından iki süvari yetişir. Bunlardan biri hemen atından inerek:

— *Madam! Mösyö de Bismarck ile aranızda bahsi geçen saati Başvekil'e takdim edebilirsek bizim için büyük bir saadettir. Kendileri Versailles yadigârı olarak bu saati Berlin'e götürmek istiyorlar.*

Bunu bize satar mısınız? Ne kadar para isterseniz -Bir milyon Frank olmamak şartıyla- derhal vereceğiz, derse de Madam Jese ret cevabı verip şimendifere biner. Ertesi gün Başvekil'in kâtipleri saati satın almak için tekrar Madam Jese'ye mürâcaat ederler. Madam Jese bu defa da muvâfakat yüzü göstermeyerek: "Hayır! Ben Fransızım. Ne hediye etmek, ne de satmak isterim." cevabını verir.

Mart'ın altıncı günü saat dokuz raddelerinde Mösyö de Bismarck arabasına binmek için merdivenden indi. Madam Jese de kapının yanında bulunuyordu. Fakat Bismarck o tarafa asla bakmayarak bahçıvanın elini sıkıp veda ettikten sonra elli Frank bahşiş verdi. Sonra ayrıca kırk Frank vererek:

— Bunlar da evin tamirâtı için... Madam Jese memnun olsun, dedi.

Orada hazır bulunanlar Bismarck'ın daha doğrusu Prusyalıların Versailles'dan gitmelerinden dolayı hissettikleri sevinci gizlemiyorlardı. Bu hal çehrelerinden de görülüyor idi. Bismarck etrafına bakınıp:

— Burada bulunanlar gidişimizden dolayı ne kadar memnun duruyorlar, dedikten sonra arabasına bindi.

Saate gelince, bizde kalmıştı. Lakin Bismarck bundan bir türlü vazgeçememişti. Arabanın hareketi sırasında bahçıvana bir kâğıt uzatarak

— Madam Jese ihtimâl ki fikir değiştirir... Adresim budur, dedi.

Bugün bu saat Versailles'daki hânede mevcut ise de rakkası yoktur. Bismarck'ın maiyet memurları saate mâlik olamayınca güya rakkasını aşırılmışlar.

*Bismarck'ın emlâkı • Friedrichsruh - Çocukluk arkadaşı •
 Edebiyat hakkında Bismarck'ın düşünceleri ve sevdiği romanlar •
 Bismarck hitâbet kürsüsünde • Fesâhat ve İçkiler • 1875'te Bismarck •
 Âile arasında - Husûsî bir mektup • Bismarck'ın 70. Doğum yıldönümü •
 Schönhausen Şatosu ve Fransız topları • Hediyeler • Birinci Wilhelm'in vefâtı •
 Reichstag hitâbet kürsüsünde Bismarck'ın ağlaması • İstifa •
 Prens Bismarck'ın vefâtı.*

1871 senesi nihayetinde Bismarck, prenslik unvânına nâil olmuş ve 1866 tarihinden beri gittikçe artan nüfûz ve siyâsî şöhreti zirvesini bulmuştu. Yani İmparatorluğun Başvekili -birçok düşmanları olmakla beraber- Almanya'nın her tarafında hürmet ve itibar görüyordu. Bismarck memleketin en zengin emlâk sâhiplerindendi. Varzin¹¹, Schönhausen Şatolarından başka o sene Friedrichsruh mâlikanesini almıştı.

Friedrichsruh birkaç milyon Frank kıymetinde olup Fransa'dan alınan beş milyar Franktan İmparator Birinci Wilhelm'in Başvekile verdiği para ile satın alınmıştı.

Maamâfih bu servet ve sâ mân Bismarck'ın tabiatındaki sadeliği, tabiata olan düşkünlüğünü izâle [yok] etmemişti. Çocukluk arkadaşı John Lothrop Mottley'in aşağıya naklettiğimiz sözleri bunu ispat eder. Mottley 23 Temmuz 1872 tarihi ile zevcesine yazdığı bir mektupta diyor ki:

Bismarck'ı 1864 senesine nisbetle dıştan pek az değişmiş görünce hayrete düştüm. Yalnız biraz şişmanlamış. İhtimal ki çehresi daha yorgun duruyordu. Fakat metânetli tavırları asla ortadan kalkmamıştı. Madam de Bismarck ise on dört seneden beri hemen hiç

¹¹ Bismarck Varzin Şatosu'nu Sadowa muhârebesindeki hizmetlerine mukabil I. Wilhelm'in verdiği bir buçuk milyon frank ile satın almıştı.

değişmemişti. Mary kıvrıkcık saçlı, latif peder ve validesi gibi mütevazı ve âlicenap, güzel bir genç kız olmuş.

Sofradan kalktıktan sonra Bismarck ile beraber bahçede gezmeye çıktık. Bismarck gâyet şen ve şâtır idi. En ehemmiyetsiz şeylerden bahseden âdi adamlar gibi büyük bir kayıtsızlık ve tevâzu ile savaşın önemli olaylarını anlatıyordu. Gece birçok misafirler vardı. Misafirlerin kimisi pây, kimisi bira, bazıları selç [kar] suyu içiyor; Bismarck ise piposunu asla elden bırakmıyordu.

... Karşılıklı sohbet edildiği sırada genç iken kendisine gâyet akıllı bir adam nazarıyla baktığını ve fakat şimdi takdirât-ı ilâhiyeyi hiç kimse değiştirmeye muvaffak olamayacağından dünyada hakîkaten dâhî denilmeye şâyân bir kimse bulunamayacağına inanmış olduğunu, onun için kendisinin iktidârından ve siyaset âlemini istediği gibi idâre etmek hususundaki mahâretinden bahsedildiğini işittiği zaman kahkahalarla güldüğünü söyledi. Fikirince kendisi yarın yağmur yağacağını veya havanın güzel olacağını söyleyen bir şarlatana benziyordu: "Yarın yağmur yağacak." deyip de ertesi gün hakîkaten yağmur yağarsa herkesin: "Ne ileri görüşlü adam! Ne büyük dâhî!" diye bağıracağını, eğer yağmazsa kocakarların bile süpürge sopası ile aleyhine ayaklandıklarını söyleyerek: "İşte hayat bana hiçbir şey öğretmedi ise mütevazı olmak lüzûmunu gösterdi..." dedi.

Bunu takip eden senelerde Prens Bismarck gerek diplomatik tutumunda ve gerek Reichstag Meclisi'nde pek parlak muvaffakiyetler göstermiştir. Bununla beraber Bismarck'ın hitâbet kürsüsünde fesâhat ve belâgat ile laf söylemek meziyetinden mahrûm olduğunu bütün Almanlar tasdik eder. Zaten kendisi de akışkan bir lisanı olmadığını itiraf ederek nutukçu bir adam her şeyden evvel şair, artist demek olup artistlik ile diplomatlığın ise bir adamda bir araya gelemeyeceğini söylerdi. Hakîkat! Bismarck sanâyi-i nefiseye [güzel sanatlara] asla merak etmemiştir. Musikiyi pek az sever, pek bigâne idi. Hatta husûsî bir mektubunda Berlin Resim Müzesi'ni ömründe yalnız bir defa -o da bir mecburiyet tahtında olarak- ziyaret ettiğini yazmıştır.

Edebiyata gelince, Bismarck yalnız hayalî romanlar severdi. Romanlara vakit geçirici bir eğlence nazarıyla bakıp ciddi eserleri okumaya vakit bulamadığını beyân ederdi. 1870'ten evvel Bismarck

Fransız romanlarını ve bilhassa Feydeau ile Aleksandr Dumas'ların eserlerini hâhiş ve lezzetle okurdu. Seyahata çıktığı zaman hatta muharebeye giderken bile yanına bir hayli roman alırdı. Sadowa Muharebesi'nden bir gün önce zevcesine yazdığı bir mektupta Fransızca romanlar göndermesini talep etmişti. Daha sonraları realistler hayalciler ekolüne galebe ettiği vakit Flaubert, Zola, Goncourt gibi müelliflerin eserlerini okumaya başlamıştı. Çünkü bu müellifler -kendi tâbiri vechile- "*Fransız milletinin ifsad edilmiş ahlakını pek güzel tasvir ediyorlardı.*"

O zaman Bismarck ile görüşen bir İngiliz müellifi diyor ki:

Bismarck piposunu asla elinden bırakmayarak ara sıra masanın üstündeki kadehten bira içiyor ve bana da ikrâm ediyordu. Yanında bir yığın sarı kaplı Fransız romanları mevcuttu. Ziyaretime sebep olan meseleden bahsettikten sonra Fransız roman müelliflerinden en ziyâde hangilerini beğendiğimi sordu ve Fransız edebiyatı hakkında bir mübâhase açtı ki bu edebiyata tam anlamıyla vâkîf olduğunu o zaman anladım.

Bazı Fransız müelliflerinin yazdıkları romanlarda dâima kötülükleri tasvir cihetine eğilim göstermelerini Fransızların umûmî ve hakikî ahlakını noktası noktasına tarif etmek gibi bir cihete atfeylemesine şaşırdım. Fransız ahlakının tamamen ifsâd edildiğini iddia eyledi ve bunu ispat için Fransızların kendi kendilerini lekelemeye eğilimli olduklarını ve Dumas, Zola gibi müelliflere "Pek ileriye varıyorsunuz!" diye itirâz olunduğu zaman bunların hakikatleri tasvir etmek hususunda mübâlağa etmediklerini iddia etmekte bulunduklarını söyledi. Bu fikri doğru olmuş olsaydı bazı İngilizce romanlara bakarak umumen İngilizlerin hırsız, kalpazan, yankesici gürûhundan ibâret olduğunu kabul etmek lâzım geleceğini söyledim. Bunun üzerine Bismarck kendine mahsûs bir nezâketle:

-Hakikaten hırsızlık İngilizlerin millî kötülüklerindendir... Lakin kendilerini kadınların idâresine bırakan Fransızların kötülükleri gibi millet ahlakının bozulmasına yol açmaz, dedi.

Bismarck'ın son senelerde pek az nutuk îrâd edip kesin gerekliliğini hissetmedikçe Reichstag'a gitmemesinin sebebi, hitâbet kürsüsünde akıcı ve güzel bir şekilde dilini yönetmeye muktedir olamamasıdır. Bismarck ancak mühim konularda ve büyük çapta-

ki meseleleri savunmak lâzım geldiği günler Reichstag'a giderdi. Kitabımızın bu konuda daha ziyâde tafsilâtâ tahammülü olmadığından Mösyö Zoling [?] tarafından 1887 senesinde *Neue Freie Presse* gazetesine yazılan bir makalenin bazı fıkralarını nakl ile yetinmeye mecbur olduk:

Reichstag hitâbet kürsüsünde nutuklar îrâd edilirken Prens Bismarck koltuğunda rahat rahat oturur ve ara sıra konyak ile karıştırılmış sudan birkaç yudum içer.

... Vakit vakit elinde oynadığı tek gözlük ile etrafa bakar. Maamâfih bir taraftan da îrâd edilen nutuklara kulak vererek bazen kurşun kalemi ile not tutar. Kurşun kalemi sarı renkte ve gâyet uzundur. Müzâkerelerin bitişinde Bismarck kurşun kalemini masa üstünde bıraktığından yadigâr olmak üzere öteki beriki alır, onun için bu kalemler her zaman değişir.

Biraz sonra Başvekil arkasında duran hizmetkâra işaret eder. Hizmetkâr derhal siyah meşinden yapılmış büyük bir cüzdan getirip efendisinin dizi üstüne bırakır. Bismarck cebinden bir deste anahtar çıkarıp cüzdanı açar ve içinden biri kırmızı, diğeri mavi iki büyük zarf alır. İşte en mühim evrâk bu zarfların içindedir. Ondan sonra saatine bakar. Çünkü hitâbet kürsüsünde bulunan adam nutkunu uzattıkça uzattığından Başvekil'in canı sıkılmaya başlar.

Nihayet sıra Bismarck'a gelir. O zaman yavaş yavaş yerinden kalkıp kürsüye çıkar. İnsan bu iri cüsseli diplomatin ayağa kalktığını görünce etkisinin şiddetinden kalbi heyecana gelir. Bismarck nutku esnasında kollarını sağa sola doğru sallar. Yaşının ilerlemiş olması sebebiyle zaten titreyen elleri daha ziyâde titreyerek dayanacak bir nokta arar; asabî bir hareketle elini bıyıklarına, kulağına götürür veyahut dâima taşıdığı Croix de fourvière nişanını tutar. Bazen de redingotunun arka cebinden bir mendil çıkarıp büyük bir gürültü ile burnunu siler.

İnsan bu büyük vücuttan, bu geniş göğüsten gök gürültüsüne benzer kuvvetli, tanin-endâz bir ses çıkmasını beklerken Bismarck ince ve gâyet tatlı bir sesle söze başlar. Birçok defalar öksürdükten sonra sadâsına bir kuvvet gelir. Nutkunda parlak, etkileyici cümleler aramamalı. Âdetâ bir salonda sohbet ediyormuş gibi en yakın sıralarda oturanların işitebileceği derecede hafif bir sesle nutkuna devam eder.

Bismarck hitâbet kürsüsünde bulundukça konyak ile karıştırılmış su içmek alışkanlığında idi. Konyak ve suyun nisbetini başta Kont Herbert bulunduğu halde Başvekil'in dostları büyük bir dikkatle tayin ederler ve hatta olağanüstü günlerde bizzat bakanlar bu işle meşgul olurlardı. Suyun içine birkaç damla konyak koyduktan sonra herkes sıra ile lezzetine bakardı. Bazıları pek kuvvetli olduğunu söyler, hemen birazını içerek su koyarlar; sonra diğerleri pek hafif bulurlar, hemen biraz konyak ilave ederlerdi. Başvekilin dostları bu meşguliyyete o kadar dalarlardı ki bazen Bismarck yanındaki kadehin boşaldığını haber vermek için tekrar tekrar işaretler ettiği halde dostları bunun farkına varmazlardı. Mösyö de Blowitz'in ifâdesine nazaran 1888 senesi Şubat'ının altıncı günü Reichstag'da tam on sekiz kadeh su ile karıştırılmış konyak içmiştir.

Bismarck nutukçu adamlardan pek de hoşlanmazdı. Çünkü fikrince: *"Nutukçu bir adamın en küçük kusuru hemen dâima pek uzun nutuklar îrâdına kalkışması"* idi.

O esnâda Bismarck'ın nüfûz ve şöhreti zirvesine ulaşmıştı. Bütün Almanlar kendisine perestîş derecesinde bir muhabbet gösteriyorlardı. Başvekilin en ehemmiyetsiz bir hareketi, en âdi bir sözü Almanlarca büyük ehemmiyet taşırdı. Şurası gariptir ki Bismarck'ın halk arasında şöhreti arttıkça siyaset âlemindeki hâkimiyet ve iktidârı azalıyordu. Siyasî hasımları gittikçe çoğalıyordu.

1875 senesi Haziran'ında Bismarck bir müddet siyasî meşguliyyetlerden âzâde kalmak azmiyle Varzin Mâlikanesi'ne çekildi. Zaten sağlık durumu artık bozulmuş olduğundan mutlak istirahatata muhtaçtı. Hatta Bismarck gerek sağlık durumunun zorlaması ve gerek siyasî hasımlarıyla uğraşmaktan bıkip usanması yüzünden bir aralık istifâ etmek istedi. Lakin İmparator Birinci Wilhelm Başvekil'in bu talebine [öyle] bir *"Asla!"* ile cevap verdi ki bu kısa cevap bütün Almanların kalbinde bir müddet tanin-endâz oldu.

Meselenin iç yüzüne gelince; İmparator istifâsının kabulünü istirhâm eden ihtiyâr Başvekil'ini cesaretlendirmek için:

— *Nasıl? Yorulduğunuzu, ihtiyarladığınızı, artık vücudunuzun tahammül edemeyeceğini mi iddia ediyorsunuz?.. Bir kere bana baksanız ya, sizden daha ihtiyâr olduğum halde hâlâ hayvana biniyorum, demiş ve Bismarck şu güzel cevabı vermişti:*

— Evet, haşmet-penâh! Doğru söylüyorsunuz. Lakin bir süvari bindiği hayvan kadar yorulmaz.

1878 senesinde Bismarck'ın kerimesi Kontes Marie, Kont Kuno de Rantzou ile izdivâc etti. Bir sene sonra ihtiyâr Başvekil ilk defa olarak büyükpeder olmak sevincine erişti.

1881-1882 senelerine doğru Bismarck âilesinin husûsî durumları hakkında, Başvekil tarafından daha önceleri hayatını kurtarmış olduğu hizmetkârı Hildebrand'ın biraderine yazılan 27 Aralık 1881 tarihli mektupta bazı bilgilere tesâdüf ederiz. Hildebrand biraderiyle beraber Amerika'ya gitmiş ve orada vefât etmişti. Biraderi bu vefât haberini Bismarck'a bildirmiş olduğundan Başvekil cevaben aşağıda zikredilen mektubu yazmıştı. Bu mektup Bismarck'ın ne kadar mütevazı olduğunu, husûsî hallerinde ne kadar ulûvv-i Cenâb [âli-cenaplıklar/cömertlikler] gösterdiğini göz önüne sereceğinden aynen naklini münâsip gördük:

Azizim Hildebrand;

Mektubunuzu aldım. Biraderinizin vefâtından dolayı müteessir ve mahzûn olmakla beraber sıhhatte ve âfiyette bulunduğunuza son derece memnun oldum. Biraderiniz zannettiğimden ziyâde ihtiyarmış. Zevceniz 1851 senesinde henüz genç bir kızdı. Binâenaleyh şimdi o kadar ihtiyar olmaması lâzım gelir. Kendisiyle mesûd ve bahtiyar olarak yaşadığınızı ve dâima Almanya'yı düşündüğünüzü haber alınca memnun ve mahzûz oldum ve bana gelince hamdolsun evlatlarımın cümlesi sıhhat ve âfiyettedir. Kızım bana büyükbaba olmak saadetini bahşetti.

Oğullarım ne yazık ki henüz evlenemedilerse de Cenâb-ı Hakk'a çok şükür sıhhattedirler. Teessüf ederim ki zevcem ile kendim için âfiyetmeyiz diyemeyeceğim. Artık vücudum yıpranmış olduğundan ne ava gidebiliyorum ne de hayvana binebiliyorum.

Kaç yaşındasınız ve ne ile meşgul oluyorsunuz? Yoksa artık işten çekildiniz mi? Zevcenize Lauenburg'un dâima ilerlemekte olduğunu söyleyebilirsiniz. Otuz seneden beri ilk defa olarak sonbaharda Lauenburg'a gittim. Belediye dairesi bana fahrî hemşehrilik unvanını verdi. Bu unvan ile bilhassa zevcenize selam ettiğimi kendisine söyleyiniz.

Başvekil'in iki oğlu dahi İmparator'un bilhassa iltifatlarına mazhar olmuştu. Kont Herbert miralay ve Kont Bill¹² binbaşı olmuşlardır. Zaten o sıralarda Kont Herbert Hâriciye Nezâreti'ne devam ediyordu. Daha sonra müsteşarlığa tayin edilmiştir. İkinci oğlu evvelce kaymakam olmuştu. Yine o esnada İmparator, Başvekil'e bir askerî nişanı verdi. Bu nişan da dâhil olduğu halde Bismarck memuriyette bulunduğu müddetçe tam kırk sekiz nişan almıştı.

Yukarıda söyledığımız gibi Bismarck'ın halk arasında şöhret ve nüfuzu siyasî hasımlarının adediyle orantılı olarak artıyordu. 70. Doğum yıldönümünde (1 Nisan 1885)¹³ Berlin ahâlisi o kadar mutantan ve gösterişli şenlikler yapmıştır ki bu şenlikler âdeta özel millî bir gün yerine geçerek Bismarck'ın vefâtına kadar her sene tekrarlanmıştır. Bu özel günlerde bizzat İmparator, refâkatinde prensler bulunduğu halde, ihtiyar Başvekilini ziyarete gider ve daha sonra bakanlar, Reichstag Meclisi üyeleri ve birçok özel hey'et tebrik merâsimini yerine getirirlerdi. Bu münâsebetle Başvekil'e verilen hediyelerin had ve hesabı yoktur. Hatta bir defa Almanlar iki milyon yedi yüz bin Mark iâne toplayarak bunun bir kısmıyla vaktiyle Bismarck âilesinin zarurî olarak satmaya mecbur olduğu muazzam Schönhausen Mâlîkanesi'ni tekrar satın almışlar, geriye kalan kısmını istediği sûrette sarf etmesi için nakden Başvekil'e vermişlerdi.

Schönhausen Mâlîkanesi eskisine nispetle üç misli büyümüştü. 1834 senesinde inşâ edilmiş olan yeni şato, gâyet zarif bir bina olmakla beraber Bismarck burada oturmayarak Şato'yu müze haline getirmiştir. Bismarck nâdiren Schönhausen'e geldikçe dâima eski Şato'da ikamet ederdi. Şato'nun cephesine tesâdüf eden bahçe asır-dide ihlamur ağaçlarıyla doluydu. İşte Bismarck 1870 muharebesinden sonra İmparator Birinci Wilhelm'in kendisine hediye etmiş olduğu beş kıt'a topu bahçeye yerleştirmişti. *Navarin*, *Ravisan*, *Otorite*, *Şampiyon*, *General Malus* nâmında olan bu beş top Metz, Paris, Sedan civarlarında Fransızlardan ganimet alınmıştı.

Bismarck'ın doğum yıldönümü münâsebetiyle gönderilen hediyeleri birer birer saymak kabil değildir. Avrupa'nın her tarafından birçok kıymetli hediyeler gönderildiği gibi Cânib-i Seniyyü'l Cevânib

¹² Kısaltma olabilir. Asıl adı Wilhelm'dir.

¹³ Metinde 1895 olarak yazılması dizgi yanlışdır; biz doğrusnu yazdık.[Haz. Notu]

Hazret-i Padişahî'den [Pâdişah Hazretleri cânibinden] dahi murassa kıymetli bir kılıç ihdâ' buyurulmuştu.

Almanların Başvekil'e takdim ettikleri hediyeler arasında bazı garip şeylere dahi tesâdüf olunur. Bu cümleden bir birahâne sâhibi Bavyera birasıyla dolu ikiyüz elli kilogramlık bir varil göndermişti. Özel bir hey'et nâmına verilen gâyet sanatlı büyük bir pipo Bismarck'ın ziyâdesiyle hoşuna gitmiş ve ömrünün sonuna kadar muhâfaza etmişti. Başvekilin son derece sevdiği *Tıras* nâmındaki köpek dahi tasma, örtü, *kape* [?] gibi hediyelere nâil olmuştu.

1885 senesi Nisanı'nın birinci günü, Bismarck âilesi için hakiki bir sevinç ve saadet günü olmuştur. Çünkü Kont Bill bu günde halazâdesi Cecile d'Arnim ile nişanlanmıştı. Evlilik töreni Temmuz'un altısında icrâ edildi. Bugün Kontes Wilhelm ve De Bismarck'ın üç oğlu vardır.

1885 ve 1887 senelerinde Bismarck ancak askerî harcamalar bütçesini, yeni askerî düzenlemeleri müdâfaa etmek lâzım geldiği günler Reichstag Meclisi'nde hazır bulunurdu. Tatil zamanlarını Friedrichsruh, Kissingen ve Varzin'de geçirerek yanmış olan kâğıt fabrikasını tekrar inşâ ettirmişti.

1888 Bismarck için ebedî bir hüznün ve matem senesidir. Bu sene zarfında İmparator Birinci Wilhelm, onun ardından üç ay sonra oğlu Friedrich vefât etmiştir. Büyük Wilhelm'in vefât günü Reichstag Meclisi derhal toplandı ise de meclis üyeleri karşılarında şu manzardan başka birşey göremediler: Bismarck hitâbet kürsüsünde teesürünün şiddetinden söz söyleyemeyerek hüngür hüngür ağlıyordu.

İmparator II. Wilhelm hükûmet gemisine oturduğu zaman Bismarck'ın mevkiince bir değişiklik hâsıl olmayacağı zannolunmuştu. Genç İmparator büyük pederinin yolundan bir milim sapmamak kesin kararlılığında bulunduğunu bütün âleme ilan etmiş ve hatta 31 Aralık tarihinde Bismarck'a yazdığı bir mektupta daha pek çok seneler Almanya'nın terakkisi, şevket ve şanını yükseltmesi için beraber çalışacaklarını beyân eylemişti.

Bazı müellifler Bismarck'ın ömrü müddetinde yalnız bir defa aldandığını, istikbâli keşfedemediğini söylerler: 1889 senesi

Ekim'inde Rusya İmparatoru III. Aleksandr ile görüştüğü zaman bir sohbet neticesinde İmparator:

— *Sözlerinize itimat etmek isterim ve size emniyetim vardır. Fakat memuriyetinizi muhâfaza edeceğinizden emin misiniz?* diye sorması üzerine Bismarck:

— *Evet! Kat'iyen eminim. Ölünceye kadar başvekil kalacağım, cevabını vermişti.*

Hâlbuki 20 Mart 1890 tarihinde istifânâmesini takdime mecbur olmuştur.

Bismarck'ın istifâsına sebep olan haller, siyasi bölümümüzde detaylı olarak izâh edileceği için şimdilik yalnız olayların akışını yazmakla yetineceğiz:

İmparator II. Wilhelm istifâsının kabulünü mutazammın olarak Bismarck'a yazdığı bir mektupta kendisine "Dük de Lauenburg" unvanını ve Kolordu Kumandanlığı rütbesini verdiğini beyân etmiştir.

26 Mart tarihinde sâbık Başvekil, İmparator Wilhelm ve imparatorluk hânedânı üyeleri ile vedâ merasimini yerine getirdi. Berlin ahâlisi bundan faydalanarak Bismarck'ı alkışlamak için geçeceği sokaklarda toplanmıştı. Arabasına o kadar çiçek demetleri atıldı ve kendisi o derece debdebeli ve mutantan alkışlara nâil oldu ki araba hayvanları hâsıl olan gürültüden ürkerek Bismarck yaya yürümeye mecburiyet hissetti.

Prens Bismarck, Birinci Wilhelm'in kabrini son defa olarak bir daha ziyaret etmeden Berlin'den ayrılmak istemediği için birkaç gün sonra Charlottenburg'a giderek Prusya Krallığı'ndan Almanya İmparatorluğu'na yükselttiği zâtın kabrini çiçeklerle donattı. Bu ziyaret 28 Mart tarihine rastlamış idi. Yine o gün Bismarck Kont de Moltke ile veda etti. Daha sonra Berlin'den o kadar âni ve alelacele bir sûrette ayrıldı ki biraz sonra Alman gazeteleri Bismarck'ın bütün eşyasını nakle vakit bulamamış olduğunu yazdılar. Hatta *Westdeutsche Allgemeine Zeitung* gazetesi bu âni gidişi "*1870'te Paris'ten atılan bir Alman âilesinin gidişine*" benzetmişti. Maamâfih şimendifer istasyonuna kadar kalabalık bir topluluk, Bismarck'ın landosuna refâkat eylemiş ve tren Friedrichsruh'a müteveccihen hareket edinceye kadar "*Hurra!*" sadâlarıyla alkışlamıştı. 1885 senesinden beri pederinin yanında Hâriciye Nezâreti müsteşarlığını ifâ eden Kont Herbert

dahi pek parlak olan mevkiini feda ederek pederi ile beraber istifâ etmişti. O, 1888 senesi Mayıs'ında nâzır tayin olunduğundan, mesleğinde devam etmiş olsaydı ihtimâl ki başvekâlet mansıbına kadar yükselirdi. Bismarck'ın ikinci oğlu Kont Wilhelm ise Hannover reis nâibliğini muhâfaza eyledi.

Yirmi sekiz sene tam bir istiklal ile başbakanlıkta bulunmuş olan Bismarck'ın tabiatıyla pek çok hasımları mevcuttu. Bunlar, çevirdikleri entrikalar sayesinde imparator İkinci Wilhelm ile Prens Bismarck'ın arasını haylice açmışlardı. Bismarck, Prenses [Marguerite] Hoyos ile evlenen büyük oğlu Kont Herbert'in evlenme töreninde hazır bulunmak için Viyana'ya gittiği zaman aradaki gerginlik bir derece daha şiddetlenmişti. Hatta Başbakanı General de Caprivi, Viyana sefiri Prens de Reuss'a bir telgrafnâme göndererek gerek kendisinin ve gerek sefâret memurlarının Kont Herbert'in düğününde hazır bulunmaktan içtinap eylemelerini tavsiye etmişti. Şu hal Bismarck ile dostâne münâsebetlerde bulunan Avusturya İmparatoru'nun dahi evlenme töreninde hazır bulunmaması cihetini tuttuğundan, düğün gâyet sade olarak icrâ edilmiştir.

Bismarck âilesi o sene yaz mevsimini Varzin Şatosu'nda geçirdi. O sırada Bismarck kadîm muhibbi Leonard Buscher'in vefâtını haber alarak fevkalâde mahzun olmuş ve:

— *Hakiki dostlarımın cümlesi benden evvel vefât etti. Dostum olduklarını iddia edenlerse benden tamamen yüz çevirdiler, demiştir.*

1893 senesinde Bismarck Kissingen'de iken hastalanmış ve bilâhare enflanzeye de tutulmuş olduğundan 1894 başında nekahet halinde idi. İkinci Wilhelm, sâbık Başbakana husûsî bir iltifat olmak üzere harb yaveri ve Mareşal de Moltke'nin torunu Kont de Moltke ile bir şişe eski Ren şarabı göndermişti. Bismarck sağlığına kavuşunca bizzat teşekkür için Berlin'e gitti. Zaten böyle bir görüşmeyi İmparator Hazretleri talep etmişti. Berlin ahâlisi bu defa da sâbık ihtiyâr Başbakanı alkışlara gark eyledi. Bismarck'ın Berlin'de gördüğü hüsnükabûl o kadar parlak idi ki bazı kimseler tekrar Başbakanlığa geçmesini muhtemel görüyordu. Hâlbuki Bismarck artık Königsberg'de kralın atına şiddetli bir mahmuz vuran, Versailles'da sabahlara kadar çalışan, yorgunluk ve bezginliğin ne olduğunu bilmeyen eski Bismarck değildi. Şimdiki Bismarck uzun, siyah bir palto giymiş, beyaz kravatlı, geniş şapkalı seksenlik bir pîr-i muhteremdi.

Bununla beraber çehresine bakanlar gözbebeklerinde âteşin bir hırs ve şiddetin son şerârelerini görürdü. İhtiyar arslan ölmemişti. İcap ederse bütün âlemi yeniden titretebilecek bir kuvveti hâlâ kendisinde buluyordu... Hayır! Bismarck ölmemişti. Fakat ecel o kadar yakınından geçti ki elli yıllık hayat arkadaşını, yarım asra yakın bir zaman mihnet ve meşakkatine, saadet ve muvaffakiyetine iştirâk eden zevcesini alıp götürdü. Madam de Bismarck 27 Ekim 1894 tarihinde bu fânî âleme veda ederek ihtiyâr zevcini yalnız bıraktı. Bismarck en fırtınalı zamanlarda kendisini selâmet sâhiline çıkaran bu kadının, pek çok defalar "*Johanna olmasaydı ben şimdiki Bismarck olamazdım.*" sözleriyle kadrini yücelttiği zevcesinin ebedî kaybına acı acı gözyaşları döktü.

Bismarck'ın mâtemine bütün Almanlar iştirâk etti. Onun için 80. doğum yıldönümü evvelkilerine kıyas kabul etmeyecek derecede tantanalı şenliklere vesile oldu. Bizzat İmparator, büyük torunu ile beraber Friedrichsruh'a gitti. Bismarck askerî üniformasını giyerek landosuna binmiş olduğu halde Friedrichsruh ormanında İmparator'un gelişini bekledi. Buluşma meydanı askerler, fotoğrafçılar, gazete muharrirleri, polis memurları, binlerce ahâli ile doluydu. İmparator trampet sesleri arasında askerin önünden geçip Bismarck'ın binmiş olduğu landonun yanına gitti ve sâbık Başbakanına kıymetli bir kılıç hediye etti.

Pek çok kişilerin hayran kaldıkları bu kılıç Bismarck'ın arması ve İmparator'un resmi ile süslenmiştir. Bir tarafında: "80. Doğum yıldönümü için *Prens de Bismarck, Dük de Lauenburg'a*" cümlesi, diğer tarafında Bismarck'ın 1888'de îrâd eylediği bir nutuktan alınmış şu: "*Biz Almanlar dünyada ancak Allah'tan korkarız, başka bir şeyden korkmayız.*"¹⁴ meşhur cümlesi yazılıdır.

İmparator, ihtiyâr Bismarck'ı taltif ve tatyib ettiği sırada büyük torunu Prens Friedrich Wilhelm asker üniformasıyla landonun yanında ayakta duruyordu.

O sene dahi Bismarck'a Almanya'nın ve dünyanın her tarafından gönderilen hediyelerin had ve hesabı yoktu.

¹⁴ Bu cümlemin Almancası şudur: *Wir Deutschen furchten Gott aber soust nichts in der Welt.*

*Sachsenwald ormanında bir ihtiyâr • Profesör Schachinger • Tedâvi usûlü •
 Bismarck'ın hânesi • Borsa oyunları • Siyasî entrikalar •
 Birinci Tıras, İkinci Tıras, Rebeka • Kantar ve dinamometre • Yatak odası •
 Bismarck'ın fabrikası • Varzin Şatosu • Bismarck'ın hayvandan düşmesi •
 Gizli bir merdiven • Ziyaretçiler • Bismarck'ın son demleri •
 Vefâtı • Vasiyeti.*

Bundan birkaç sene evvel Sachsenwald ormanında gezen bir seyyah siyah bir palto giymiş, bastonunu ufkî [yere paralel] bir vaziyette arkasına geçirerek kolları arasına almış, geniş şapkalı, uzun boylu, şişman bir ihtiyara mutlaka tesâdüf ederdi. Bismarck'ın bu kıyafetle belki de milyonlarca resmî bulunduğundan o seyyah bu ihtiyarın Bismarck olduğunu derhal anlardı. Özellikle yanındaki köpekler bu hususta tereddüde mahal bırakmazdı. Bismarck'ın sade bir seyahat geçirmeye ne kadar can atmış olduğunu biliyoruz. Friedrichsruh'a çekildikten sonra, özellikle son senelerde o kadar sade, gürültüden âzâde olarak yaşadığı Sachsenwald ormanında, kendisine tesâdüf edenlerin sâbık Başbakanı bir köylü zannetmesi dahi muhtemeldi.

Bismarck'ın husûsî tabibi Doktor Schachinger'den burada bahsetmek münâsip olur. Doktor Schachinger bugün Almanya'nın en şöhretli tabiplerinden sayılır. İktidar ve hazâkatını herkes teslim eder. Fakat evvelce böyle değildi. Mertebeleri süratle kat' ederek Berlin Tıp Darülfünunu'na hoca tayin olduğu zaman meslektaşlarından birçoğu kendisine hasım olmuştu. Gariptir ki tabâbet âleminde Doktor Schachinger'e yüklenmiş en büyük kabahat Musevî zannolunmasıydı. Hâlbuki Schachinger Musevî olmayıp yalnız ebeveyninden biri İtalyan'dır. Schachinger'in artmış olan şöhreti, bilhassa bütün vakitlerini Bismarck'ın tedavisine hasr ve tahsis edebilmek için kendisine sınırsız bir mezûniyet verildiğini bildirmiş olan imparatorluk emirnâmesinin yayınlanmasından sonra bu şö-

retin bir kat daha artması, evvelki rekabetlerin meydandan kalkmasına sebep olmuştu. Schachinger'e Bismarck'ın hayatını uzatmaya muvaffak olmuş nazarıyla bakılması hasımlarının entrikalarını bütün hükümsüz bırakmıştı.

Bugün Schachinger Berlin'de te'sis eylediği Enstitü'de tabâbet âlemine birçok şakirtler yetiştiriyor. Fikirleri ve şahsî değerlendirmeleri üniversitenin almış olduğu kararlar gibi reddedilmesi kabil şeyler değildir, herkes itimat eder. Bismarck hayatta iken Doktor Schachinger nâdiren yanından ayrıldığından, sayısı pek çok olan müşterilerini tedaviye vakit bulamaz, yalnız mektupla konsülte ederdi. Zaten Friedrichsruh ile dünyanın her tarafında büyük bir kolaylıkla muhabere edebilirdi.

Alman postahânelerinin ekserisi gece alafranga saat sekiz, niha-yet dokuzda kapandığı halde Friedrichsruh postahânesi ancak geceyarısında kapanır, Bismarck'ın özel günlerinde ise hiç kapanmazdı. Bismarck ve dostları yazışmalar ve iletişim bakımından her türlü kolaylıkları hazır bulurlardı. Bismarck Hamburg-Berlin şimendifer hattı üzerindeki istasyonlardan herhangi birisine iki kelimelik bir telgrafnâme çekse, hiçbir istasyonda beklemeyen en süratli ekspres katarları Friedrichsruh'da, coğrafya haritalarında ismi bile zikredilmeyip bütün nüfusu yüzü geçmeyen bu küçük karyede dururdu. Bismarck misafirleri bulunduğu zaman bu tedbire başvururdu. Yalnız şu hal, inzivagâhına çekilen ihtiyarın Almanyaca ne kadar hürmet ve ta'zime mazhar olduğuna delildir.

Biz yine Schachinger'den bahsedelim:

Doktor Schachinger henüz şöhret kazanmaya başlamışken Kont Wilhelm'in tedavisi için ilk defa olarak Bismarck'ın ikametgâhına çağırılmıştı. Schachinger, Kont'u mükemmelen tedaviye muvaffak olduğu için Bismarck'ın teveccühünü kazandığından bir defa da kendisini muayene ettirir. Fakat bu ilk muayene az kalsın Bismarck ile Schachinger'in ebediyen darılmasına sebebiyet verecekti. Şöyle ki:

Tabip muayene esnasında o kadar çok sual sorar ki Bismarck'ın sabır ve tâkati kalmayarak birdenbire:

— *Daha çok zaman sorgulamaya devam edecek misiniz? Ben size tedavi için mürâaat ettim, sorguya çekilmek için değil*, der. Fakat genç Doktor, Bismarck'ın hiddetinden korkmayarak şu cevabı verir:

— *Size bu kadar sual sormam en uygun tedavi şeklini bulmak içindir.*

Bununla beraber sorularıma cevap vermekten hoşlanmıyorsanız bir baytara mürâcaat edebilirsiniz. Baytarlar sual sormaksızın tedavi ederler!

Bismarck Schachinger'e dehşetli bir nazarla bakar. Bununla beraber:

— *Pekâlâ! İstedığınızı yapınız, yalnız birşey temenni ederim; hazâkat ve mahâretinizin de gösterdiğiniz küstahlık derecesinde olduğunu anlamak için bu kadar sorgulandıktan sonra güzel bir tedaviye muvaffak olmanızı isterim, diyerek itaat gösterir.*

Schachinger umulanın hâricinde olarak hastasını tedaviye muvaffak olur. Prens Bismarck'ın sağlık durumu o sırada hakikaten vahimdi. Günden güne vücuddan düşüyordu. Evvelce mürâcaat eylediği tabipler seretân-ı mide [mide kanseri] hastalığını teşhis etmiş. Üniversite hocalarının cümlesi Bismarck'ın pek az bir zaman içinde bu marazdan vefât edeceğini âilesine zımnem anlatmıştı. Profesör Schachinger'in ilk tesiri hastayı cesaretlendirmesi, âilesini ümitvâr etmesi olmuştur.

Schachinger'in teşhisine nazaran Bismarck'ın hastalığı seretân-ı mide [mide kanseri] olmayıp mide ve bağırsakların tevessü-i azîmi [büyümesi] idi. Her türlü ilaç tedavisinden önce koruyucu hekimlik kurallarına mürâcaat ile hastalıkların tedavisi taraftarı olan Schachinger, Bismarck'a şiddetli bir tedavi çaresi gösterdi. Bismarck artık tabibine bir kuzu gibi itaat gösteriyordu. Bismarck altı hafta kadar tuzlu balık, tereyağ ekmek, birkaç patatesten başka bir şey yemedi. Her türlü meşrûbât kendisi için yasaklanmış idi. Biraz kuvvet kazanmaya başlayınca tabip yemekten bir saat sonra birkaç yudum maden suyu içmesine müsâade gösterdi. Bu tedavi sûreti hayret verici neticelere yol açtı. Gerçekten hasta tamamen âfiyet kazanarak tabîi halini aldı. İşte Bismarck âilesinin Schachinger'e karşı göstermekten bir an hâli kalmadığı minnettarlığın sebepleri şu îzâhattan kolayca anlaşılır.

Fransa İmparatoru III. Napolyon

Bismarck'ın Friedrichsruh'daki hânesi mâlik olduğu şatoların en küçüğü, en basiti idi. Zaten bunu sadece eğlence için ve sayfiye olmak üzere inşâ ettirmişken daha sonra ömrünün geri kalanını Friedrichsruh'da geçirmiştir. Civarda Sachsenwald Ormanı bulunmakla beraber Friedrichsruh latif tabii manzaralardan mahrûmdur. Hele rutubetli bir zemin üzerine inşâ olunan hâne her türlü münâsebetsiz lekeleri üzerinde toplamıştı. Almanya'nın en işlek, en gürültülü bir şimendifer hattı Friedrichsruh'dan geçtiği için demiryolundan ancak otuz metre uzakta bulunan Bismarck'ın yatak odası her zaman lokomotif gürültülerine marûzdu. Bismarck gerçi bu gibi tâciz edici şeylerden memnun değilse de maddî şeylere karşı pek ilgisiz olduğundan Friedrichsruh'da ikametden vazgeçmezdi. Schönhausen ve Varzin Şatoları her yönden münâsip olduğu, her türlü rahatlık gereklerini içinde bulundurduğu halde Bismarck'ın Friedrichsruh'a bağlanıp kalması hakîkten gariptir. İhtimâl ki bunun sebebi ihtiyarlara mahsûs bir manâsız bir hevesten, belki de Friedrichsruh'un Berlin'e daha yakın bulunmasından ibârettir.

Friedrichsruh inzivâgâhını uzun uzadıya tarife kitabımızın müsaadesi yoktur. Yalnız Bismarck'ın son zamanlarını nasıl geçirdiğini yazacağız:

Her akşam âile fertleri ve bazı samimi dostlar büyük salonda toplanırdı. Evvelleri Bismarck bu salonda muttasıl piposunun dumanını savurarak şen ve şatır türlü türlü latifelerde bulunduğu halde sonraları hastalığının ilerlemesinin tesiri ile huyuna daha ziyâde bir sertlik ârız olmuştu. Hatta ara sıra: *"İhtiyarlık ve hastalık sebebiyle ettiğim münasebetsizliklere bakmayınız."* diyerek yanındakilerden af isterdi. Bazen âilesi fertlerini, dostlarını bırakarak odasına çekilir ve gazeteleri okumaya dalarak uyku zamanına beklerdi.

İhtiyar diplomat genç misafirlerinden daha ziyâde çekinirdi. Bunların neşe ve şetâretini kaba ve münasebetsiz bir sözle ihlâl etmemek isterdi. Ekser geceler Bismarck'ın âilesi efradıyla muhipleri büyük salonda toplanarak oyun oynarlardı. Prens'in varlığı tabiatıyla gençlerin eğlencelerine bir dereceye kadar mâni olacağından Bismarck hemen odasına giderdi. Zaten Bismarck ancak gençliğinde biraz kâğıt oyunu oynamıştı. Hakîkatte ise bütün oyunlardan nefret ederdi. Kendisinin de itiraf ettiği üzere yalnız bir defa -ki henüz bakanlar kuruluna dâhil olmamıştı- borsa oyununa girişmiş ve külliye zarara uğradığından bir daha bu gibi şeylere yanaşmamıştı. Şöyle ki: O esnada Bismarck Neuchatel meselesinden dolayı III. Napolyon nezdine görevlendirilmişti. Prusya hemen hemen İsviçre'ye ilan-ı harb etmek üzere bulunduğu Fransa'nın doğu vilayetlerinden asker geçirmek için III. Napolyon'dan müsaade almaya çalışıyordu. Bismarck muharebe olacağına inanmış bulunduğu cihetle mâlik olduğu konsolidleri satmak için Rothschild'e emir verir. Rothschild konsolidleri satmak münâsip olamayacağını söylerse de Bismarck ısrar ettiğinden nihayet hepsini satar. Daha sonraları muharebe olmayarak konsolidlerin fiyatı yükselir. Bismarck da hayli zarara uğrar.

Kâğıt oyunlarına dair Bismarck'ın oldukça garip bir sözü vardır. Bir gün kadim dostu Mösyö Busch'a demişti ki:

— 1865 senesinde, Gastein Mukavelenâmesi'nin akdi için müzâkereler cereyan eylediği esnadaydı. Bazı geceler kumar oynanıyordu.

Hatta bir gece o kadar delicesine on beş oynadım ki¹⁵ hazır bulunanlar bu halime şaşırdılar. Çünkü beni oyun oynarken hiç görmemişlerdi. Hâlbuki bu delicesine hareketim sırf gösteriş için idi. Bir gün evvel kendisiyle müzakereye memur olduğum Avusturya diplomatı, bir insanın dirâyet ve liyâkati veya iktidarsızlığı ve eblehliği bir dereceye kadar kumar oyununda anlaşılabilirliğini iddia etmişti. Ben de diplomatın hakkımda yanlış bir fikir peydâ etmesi için o gece birkaç yüz Taler kaybetmeye karar vermiştim. Hakikat! Müzakerelerin geriye kalan kısmında benim delicesine cesur ve hiçbir tehlikeyi görmez bir adam olduğuma kanaat edindiğini anladım!

Bismarck'ın apartmanları binanın birinci katındaydı. Bu husûsî apartmanlar duvarları İkinci Wilhelm'in, Thiers'in, Moltke'nin resimleriyle süslü olup bir kütüphane ve görüşme odası, bir iştilal hücre, bir de yatak odasından ibaretti. Oda hizmetçi[si] Pinov'un gafletinden istifâdeyle bir ecnebi, Prens'in bulunmadığı zamanlar yatak odasına girebilirdi. Fakat kapıyı açınca yatağın etrafında bulunan İkinci Tıras ile arkadaşı Rebeka'nın¹⁶ birer dehşetli muhafız olduğunu görerek hemen odadan çıkmaya mecbur olurdu.

Rebeka'nın evvelce vefât eden validesinin ismi yine Rebeka idi. Pederi olan Birinci Tıras ile İkinci Tıras'ın arasında ise hiçbir münasebet yoktu. Zaten İkinci Tıras, İmparator Wilhelm'in son zamanlarda hediye ettiği güzel bir hayvan idi. Vaktiyle Birinci Tıras Berlin'de efendisiyle beraber her yere giderdi. Tabiatında huşûnet bulduğundan çoklukla Meclis'te hazır bulunan kişileri rahatsız eder, hatta müthiş dişlerini göstererek hücumla kalkışırdı. Bismarck ise sevgili köpeğini tekdire kıyamaz, yalnız: *"Bu hayvan herkesle darılmama sebep olacak."* diye özür bildirirdi.

Bismarck yalnız köpekleri sevmezdi. Av kuşları müstesnâ olmak üzere -bunları görünce avlanma hevesini yenemezdi- diğer kuşların cümlesini himâye ve muhâfaza ederdi. Onun için civarda ne kadar karga, saksagan, sığırcık gibi kuşlar varsa hepsi Friedrichsruh inzi-vâğâhının etrafında toplanır, Bismarck'ın öteye beriye serptiği yemleri rahat rahat yerlerdi.

¹⁵ On beş bir nevi kâğıt oyunudur.

¹⁶ Rebeka, Birinci Tıras, İkinci Tıras Bismarck'ın en sevgili köpeklerinin isimleridir.

Bismarck'ın yatak odasına giren bir kimse orada bir kantar ile bir dinamometre âleti görünce gayet tabii olarak şaşırır. Bismarck her gün kantar ile kendisini tartarak bedenî ağırlığını anlar, dinamometre âleti vâsıtasıyla da ağır bir cismi yukarıya doğru kaldırarak kuvvetini tecrübe eylerdi.

Prensın bedenî ağırlığında meydana gelebilecek değişiklikleri göstermeye mahsûs olan bu kantarın Bismarck nazarında büyük ehemmiyeti vardı. Çünkü 247 libre¹⁷ gelen Bismarck hatırı sayılır şişmanlardandı. Hatta Kissingen'e gitmesi şişmanlığının azaltılması içindi. Orada iken tartıldığı kantar bugün Kissingen'de mevcut olup "Bismarck-Vuaj" nâmiyla mâruftur. Bismarck 200 libreden aşağı düşmemiş ise de son zamanlarda ağırlığı hayli azalmıştı. Berlin gazeteleri muhabirleri Bismarck'ın her sene kiloca ne kadara düştüğünü ve bu düşmenin ortalamasını belirten birer cetvel tertip ederek gazetelerine yazarlardı ki şu hal dahi ihtiyar diplomatın Almanya'daki şöhret derecesine bir delil olabilir.

Bismarck bu hususta o derece meraklı idi ki âilesine dahi her gün tartılmayı, kuvvetini tecrübe etmeyi tavsiye eylerdi. Bir gün (31 Aralık 1880) bütün âilesi fertlerini toplayarak hepsinin ayrı ayrı boylarını ölçmüştü. Elde edilen netice şudur:

Boy Uzunluğu

Bismarck	: 1 metre 880 milimetre.
Kont Herbert	: 1 metre 860 mm.
Kont Bill (Wilhelm)	: 1 m. 851 mm.
Kont Rantzou(damadı)	: 1 m. 880 mm.
Madam de Bismarck	: 1 m. 714 mm.
Kontes Rantzou	: 1 m. 716 mm.

Bu cetvelden anlaşıyor ki Bismarck âilesine mensup kişilerin hepsi uzun boyludur. Zaten Bismarck gibi cüsseli adamlara Prusya'da bile az tesadüf olunur. Birinci Wilhelm henüz prens iken, yani 1847 senesinde ilk defa olarak Bismarck'ı görmüştü. O zaman Bismarck mülkiye memuru idi. Prens Wilhelm, Bismarck'ın boyuna bakarak:

¹⁷ 1 libre 453,5 gr. olduğuna göre Bismarck 112 kg.dan fazla geliyormuş. (Haz. Notu)

— *Anlaşılan şimdi mülkiye memurlarını hassa askerleri arasından seçiyorlar.*¹⁸ demekten kendisini men edememişti.

Bismarck her sabah yataktan kalkınca ayna karşısına geçip bizzat kendini tıraş ederdi. Maamâfih son zamanlarda oda hizmetçisine tıraş olmuş olması muhtemeldir. Çünkü Friedrichsruh'da perûkâr [berber] bulunmayıp karye ahâlisi haftada bir defa uğrayan seyyâr bir berbere tıraş olurlar. Bismarck birkaç defa sakal bırakmak istemişti. Bir kere Kissingen'de sağ kolu romatizmadan muztarip olduğu için kendi kendini tıraş edemediğinden sakal bırakmıştı. Fakat çıkmış olan beyaz sakal simasını o kadar değiştirmişti ki derhal tıraş olma-ya mecburiyet hissetmişti.

*
* *

Şurada nüfusu 90 ilâ 100 kişiden ibâret olan Friedrichsruh karyesi hakkında biraz tafsilât vermek münâsip olur. Karyeyi teşkil eden ve Bismarck'ın hizmetkârları, memurları, çiftçiler ve oduncular ile meskûn olan hânelerin cümlesi -şimendifer istasyonu müstesnâ olmak üzere- Bismarck'ın malıydı. Bu hâneleri Bismarck uzun bir müddet zarfında yavaş yavaş satın almıştı. Danimarka Muharebesi'nde Prusya'ya geçen Lauenburg Dükalığı dâhilinde bulunan Friedrichsruh Mâlikanesi Bismarck'ın eline geçtiği zaman mevcut hâneler istimlâk edilmek yani nakit mukabilinde sahiplerinden satın alınmak istenilmişti. Yalnız iki hâne sâhibi Bismarck'ın bu davetine icabet etmeyerek, daha doğrusu külliyetli para almak fikriyle hânelerini satmadılar. 1885 senesine kadar hal bu merkezde devam etti. O sene Hamburg şehri itibarlı kişilerinden birkaç kişi 40.000 Mark mukabilinde bu iki hâneyi satın alıp Bismarck'a hediye eylediler. Onun için bugün Friedrichsruh'daki hânelerin hepsi Bismarck âilesinin malıdır.

Friedrichsruh'da perûkâr bulunmadıktan başka ne bir kilise, ne bir rahip, ne de bir mektep mevcuttur. Ahâli Pazar günleri yirmi dakika mesafede bulunan Buhlzug karyesine giderler, çocuklarını Anemöhl (?) köyündeki mektebe gönderirler. Bununla beraber

¹⁸ O zaman Prusya Kralı'nın hassa askerleri en uzun boylu adamlardan seçilirdi.

Bismarck'ın damadı Kont Rantzou, Friedrichsrüh'un belediye reisi vazifesini ifâ ederdi. Civardaki yollar her zaman kalabalıktır. Birçok oduncular ormandan ağaç keserek istasyon yakınında bulunan Bismarck'ın fabrikasına naklederler. Berlin, Roma gibi büyük şehirlerin birkaç sokağı bu fabrikanın imâl ettiği ağaç kaldırımlar ile döşenmiştir. Varzin Şatosu yakınındaki kâğıt fabrikası mamûlleri ise Almanya'nın her tarafında külliyetle sarf olunmaktadır.

Bismarck'ın istifa etmesinden sonra Friedrichsrüh'da geçirdiği zamana dair bundan ziyâde tafsîlât verilmesine kitabımız müsâit olmadığı gibi fazla tafsilat okuyucularımıza bıkkınlık vereceğinden müteveffâyâ ait birkaç fıkra daha yazdıktan sonra sözü nasıl vefat ettiğine getirmeyi münasip gördük:

Bismarck son senelerde öğle yemeğinde yemek odasına nâdiren gelirdi. Misafirlerin dâimî sûrette vâki olan ziyaretlerinden kurtulmak için Prens'in sağlık durumunun ziyaretçi kabulüne müsait olmadığı beyân edilirdi. Hatta şayet rahatsızlık verici bir misafir gelirse Bismarck odasında bulunan gizli bir merdivenden kaçırdı. Bir gün kadim muhibbi Mösyö Busch, Prens'i bu merdivenden kaçarken yakalamış ve nereye gittiğini sormuştu. Bismarck şu cevabı verdi:

— *Bu merdiven can sıkıcı misafirlerden kaçıp kurtulmak içindir: Şimdi de bir misafir geldiğini hâsıl olan gürültüden anladım. Kaçmaya hazırlanıyordum. Çünkü bugün geleceğinizi ümit etmiyordum... Can sıkıcı misafirlerin beni ne kadar rahatsız ettiklerini mümkün değil bilemezsiniz. Hatta bir gün tanımadığım bir adam ziyaretini kabul etmezsem gidip kendisini asacağını söylemiş ve bundan dolayı behemahâl kabul etmem için haber göndermişti. Ben de şayet kesin olarak bu fikirde ise kendisine güzel ve sağlam bir ip göndereceğimi ve fakat beni asla göremeyeceğini cevaben bildirdim. Maamâfih bu adamın kendisini asmamış olduğundan eminim.*

Bismarck can sıkıcı ziyaretçilerden kurtulmak için başka bir vâsıtaya daha başvururdu. Şöyle ki:

Bir gün yabancı sefirlerden biri Prens'in ikametgâhına gelerek uzun uzadıya görüşme yapar. Karşılıklı sohbet esnasında münasebet düştüğünde misafirlerden ne şekilde yakasını kurtarabildiğini Bismarck'tan sorar. Bismarck der ki:

- *Bundan kolay ne var! Zevcem, misafirin lüzûmundan fazla ziyaretini uzattığını anlayınca hizmetkârını yollayarak güya âcil bir iş varmış gibi çağdırır. Misafir de bunu görerek çıkıp gider.*

Bismarck henüz bu sözleri söylemişti ki içeriye bir hizmetkâr girerek Prenses'in birkaç dakika için görüşmek arzusunda bulunduğunu haber verir. Sefirdeki surat!... Bismarck bu garip tesâdüfe lanet okursa da iş işten geçmişti.

Bismarck kendisinin faal bir adam olduğuna pek de inanmış değildi. Bir gün dostları ile beraber yemek yerken Berlin'den bir telgrafnâme alır. Telgrafnâmeyi okuyunca dostlarından özür dileyip derhal cevap yazmak için sofradan kalkar. Yakınlarına der ki:

— *Telgrafnâme oğlum Herbert'ten geliyor. Eğer cevap vermezsem ikinci, yine cevap vermezsem üçüncü bir telgrafnâme daha çekeceğinden eminim. Herbert pek merhametsizdir. Vazifeden başka bir şey tanımaz. Vazifeye aykırı hiçbir şeyi mazûr görmez. Eğer gençliğimde oğlum kadar faal, gayretli olsaydım şimdikinden kat kat iyi olurdum.*

Bismarck'ın bazı bâtil itikatları da vardı. Mesela: Sofrada on üç kişi bulunduğu zaman Prens mümkün değil o sofraya oturmazdı. Cuma gününde hiçbir şey yapmasını sevmezdi. O günde kendisine gâyet mühim evrâk getirilse bile onları asla imza etmez, ferdâya [ertesi güne] bırakırdı. Yine Cuma günü seyahate dahi çıkmazdı. Metz Muhâsarası'nda General Boyer, Mareşal Bazaine nâmına kendisiyle görüşmek için geldiğini haber verdiği zaman:

— *Bugün Ekim'in on dördü, yani Hochkirch ve İena muharebelerinin yıldönümü günüdür. Bu muharebeler uğursuz birer netice husûle getirdiği için bugün müzakerelere girişemem, demiştir.*

Bismarck kendisine prenslik unvânı verildiği vakit kabulde tereddüt etmişti. Sebebi de Pomeranya'da prenslik verilen birçok familyaların az zaman içinde mahvolup ortadan kalkmaları imiş. Prens Bismarck:

— *Bu küçük memleket prens yetiştiremez, demişti.*

Bismarck Ay'ın tesirine de kuvvetle itikad ederdi. Ay dolunay haline geldikçe saçlarını asla kestirmezdi.

Bismarck'ın 3 sayısına özel bir hürmeti vardı. Bu garip hürmet gâyet acib bir gerekçeye dayanmaktadır ki burada hatıra getirmek fena olmaz. Prens Bismarck üç imparatora hizmet etti. Kendisi üç muharebede bulundu. Üç barış anlaşması imza etti. Üç imparatorun yek-diğeriyle görüşmesini kolaylaştırdı. Üçlü İttifak'ı oluşturdu. 1870-71 Muharebesi'nde altında üç hayvan telef oldu. Hayatı boyunca üç isim sâhibi oldu: Bismarck, Schönhausen, Lauenburg. Üç pâyeye kazandı: Kont, prens, dük. Âilesinin eski armalarında bir takım tezyinât ile beraber dâima üç meşe yaprağı bulunurdu. Gerek Almanya'da ve gerek başka memleketlerde Bismarck'ın mizah şeklinde yapılan tasvirinde kafasında dâima üç tel saç bulunurdu. Üç evlat sâhibi oldu: Herbert, Wilhelm, Marie. İdâresi zamanında başlıca üç siyasî parti mevcuttu: Muhâfazakârlar, Serbestî Nasyonal, Ultra Monten...

Bismarck 1898 senesi Temmuz'unun otuzuncu, cumartesi günü akşam alafranga saat on birde Friedrichsruh'da vefât etmiştir. Siyasî dâhînin vefâtı hemen ansızın bir sûrette vukua gelmiştir. Gerçi evvelce hastalanmıştı. Fakat perşembe günü sağlık durumu iyileşmeye yüz tutmuş ve hatta Doktor Schachinger, Prens'ten ayrılıp Berlin'e gitmekte bir mahzûr görmemişti. Bismarck o gün akşam yemeğini âilesiyle beraber yemiş ve mutâdı veçhile Avrupa siyasîleri hakkında nükteli bazı ifâdelerde bulunmuştu. Yemekten sonra iki şişe şampanya, birkaç pipo tütün içmişti. Ertesi cuma günü Prens'te bazı zaaf alâmetleri göze çarpmaya başladı. Bununla beraber sabah-tan akşama kadar piposunu ağzından çıkarmamış, birçok periyodik yayınları okumuştur. Ferdâsı cumartesi günü Prens pek erken uyanmıştı. Geceleyin masası üstünde bırakılan *Hamburg Nachrichten* gazetesini okuduktan sonra iki şişe şarap ve birkaç hazırlap yumurta yemişti. Bu esnâda birdenbire elini göğsüne koyarak:

— *Veca'* [ağrı] yeniden başlıyor, dedi.

Birkaç dakika geçtikten sonra bayıldı. Yarım saat sonra yine iyileşerek yatağı başında duran âilesi efrâdıyla birkaç söz teâtî etmiştir. Daha sonra Prens yeniden birkaç defa bayıldı. Berlin'e gitmiş olan Doktor Schachinger saat onda Friedrichsruh'a döndü. Bu esnâda Bismarck güçlkle nefes alabiliyordu. Prens bir daha bayıldı. Kızı

Kontes Rantzou soğuk suya batırılmış bir mendili alnına koydu. Prens:

— *Teşekkür ederim kızım*, dedi ve şu üç kelime bu büyük adamın son sözleri oldu.

Prens'in vefâtı haberi Friedrichsruh'dan bir anda dünyanın her tarafına yayıldı. Berlin'de Pazar günü seherle beraber gazeteler tarafından çıkarılan yüzbinlerce ilaveler birkaç dakika zarfında satıldı. Bütün Almanya hüznün ve mâteme boğuldu. Avrupa'nın her tarafında ve belki de dünyanın her noktasında Bismarck'ın vefâtı pek büyük teessürlere yol açmıştır.

O esnâda Altona şehrinde bulunan İmparator İkinci Wilhelm, umûmî bir mâtem emrettiği gibi Hohenzollern gemisi subaylarına ve neferlerine hitaben bir nutuk îrâd ederek:

— *Eğer Prens Bismarck dünyaya gelmemiş olsaydı biz şimdi Alman olmazdık*, sözleriyle siyasî dâhînin kadrini yüceltmıştır.

İmparator vefât haberini alır almaz müteveffânın büyük oğlu Kont Herbert'e şu telgrafnâmeyi çekmiştir:

Almanya İmparatorluğu'nun yeniden kurulması ve şekillenmesi yolunda fedakârlık ve gayret sarfetmesi hasebiyle müteveffâ İmparator Büyük Wilhelm'in husûsî teveccühünü kazanmaya muvaffak olan Almanya'nın en büyük evladı, büyük Bismarck'ımızın vefâtı haberi beni son derece müteellim ve müteessir eylemiştir. O fevkalâde icraatıyla Alman milletinin minnet ve şükranına hak kazanmıştır. Prens'in naaşını Berlin'de ecdâdımın naaşları yanına defnettireceğim.

İmparator derhal Friedrichsruh'a gidip Bismarck âilesine tâziyet beyan eylediği gibi *Reichsanzeiger* adlı resmî gazete vâsıtasıyla Başbakan Prens de Hohenlohe'ye hitaben aşağıdaki mühim beyannâmeyi neşrettirmiştir:

Siyaset fenninde yegâne üstad olan, muazzam icraatıyla bizi hayrette bırakan, gerek muharebe ve gerek sulh zamanlarında korkusuz bir savaşı, memleketin en fedakâr evladı, hükümdarının en sâdık hizmetkârı nazarıyla baktığımız, birçok seneler kuvvede kalmış Almanya birliği fikrini fiilî mevkie çıkarmak için fevkalâde gayret sarfetmiş, Almanya'nın birinci ve en büyük Başbakanı Prens

Bismarck'ın tabutu başında, müttefiklerim olan Almanya prensleri ve bütün Alman milleti benimle hem-dil ve hem-hâl oldukları halde, büyük bir teessür ve keder ile durmaktayım. Müteveffânın gördüğü büyük işleri burada birer birer saymak mümkün değildir. Zaten bu muazzam olayların sayılması tarihe ait bir şeydir. Evet! Bunlar tarihin demirden sayfalarında ebediyen nakşedilmiş kalacaklardır. Ben ise bütün Alman milletini sarmış olan yeis ve kederi, kalplerde yerleşmiş olan minnettarlık hissini; aklımızı dolduran hayreti burada ilan etmeyi vicdanî görevlerimden sayarım. Ben Bismarck'ın müteveffâ Birinci Wilhelm zamanında vücuda getirdiği büyük şeyleri yerinde bırakmaya ve tamamlamaya ve ihtiyaç duyulduğunda -ki Cenâb-ı Hak göstermesin- kan ile müdâfaa etmeye bütün Alman milleti nâmına ahd ettim. Cenâb-ı Hak bize yardım etsin! Bu beyannâmeyi yayınlayıp ilan etmeye mezunsunuz.

Bütün büyük Avrupa hükümdarları tarafından gerek İmparator İkinci Wilhelm'e ve gerek müteveffânın oğlu Kont Herbert'e tâziyet telgrafnâmeleri çekildiği gibi taraf-ı müstecmi'ü'l-mecdi ve'-ş-şeref cenâb-ı şehinşâhiden [şan ve şeref büyüklüğünü kendisinde toplayan şahlar şahı cenaplarından/Pâdişah'tan] dahi beyân-ı tâziyet buyurulmuştur.

Bundan başka Berlin'de mukîm yabancı devletlerin sefirleri bağlı oldukları hükûmetler nâmına Kont Herbert'e tâziyet bildiren telgraflar çekmişlerdir. Biz yalnız şu iki telgrafnâmenin sûretini yazmakla iktifâ edeceğiz:

Zât-ı sâmi-i sadâret-penâhî [Sadrazamlık yüksek makamı] tarafından Berlin sefiri saadetli Tevfik Paşa Hazretleri'ne çekilen telgrafnâme:

Peder-i şöhret-şîârının vefâtı münâsebetiyle Prens Herbert de Bismarck cenâblarına Devlet-i Aliyye'nin tâziyet-i samimânesini tebliğ etmenizi rica ederim.

Adı geçen Tevfik Paşa Hazretleri de Prens Herbert de Bismarck'a şu telgrafnâmeyi çekmiştir:

Bu asrın en büyük sâhib-i siyâseti olan peder-i şöhrat-şîârının vefâtından dolayı zât-ı âlîlerinin ve bütün Alman milletinin dâvâ olduğu ebedî kaybı münâsebetiyle Devlet-i Aliyye'nin tâziyet-i samimânesini kabul etmenizi rica ederim.

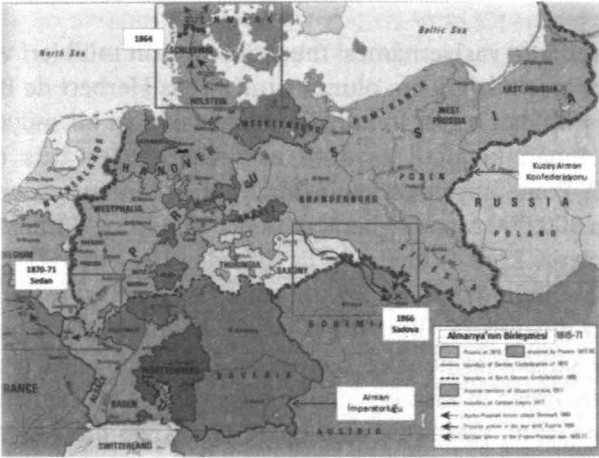
Fertler tarafından çekilen telgrafnâmelerin ise had ve hesabı yoktu. Hatta Prens Herbert de Bismarck, *Hamburg Nachrichten* gazetesiyse şu mektubu neşr ettirmeye mecbur olmuştu:

Şanlı ve büyük pederimin yokedilemez hâtıralarına delâlet eden samimî hisleri ve derin teessürleri bildirmek üzere gelen tâziyetnâmeler o kadar çoktur ki bunların tamamına teşekkür etmek için müddet-i hayatım kifâyet etmez. Âilemizin keder ve elemlerine cihanın dört bir yanından iştirâk olunduğunu gelmiş olan telgraflar, mektuplar gösteriyor. Bunların her birine ayrı ayrı cevap vermeye muktedir olmadığımın dolayı pek esef duyuyorum. Bu sözlerimin yazılmasını bütün Almanya gazetelerinden rica ederim. Hiç yüzlerini görmediğimiz kişilerden bizi teselliye koşanların hepsine âilem nâmına kalbimin bütün samimiyetiyle teşekkür ederim.

Bismarck vefâtından iki sene evvel hayatının son demlerini geçirdiği mevkiin karşısında defnedilmesini söylemiş ve bunu vasiyetnâmesine yazdırmıştı. Hatta vefâtından bir gün önce oğluna:

— Oğlum! Cenaze alayımın tantanalı olmasını hiç istemem. Hayatım müddetince önümde o kadar tiyatrolar oynamışlardır ki artık bıktım usandım. Bundan dolayı hiç olmazsa vefâtımdan sonra beni rahat bıraksınlar, demişti.

İmparator İkinci Wilhelm Almanya birliğini vücuda getiren bu büyük zâtın naaşını imparatorluk hânedânı üyelerine mahsûs makberede defnetmeyi arzu eylemişse de Prens Herbert de Bismarck müteveffânın vasiyeti başka yolda olduğundan onun bu arzusuna maatteessüf beyân-ı itizâr etmiştir. İmparator, Bismarck için Almanya'nın en meşhûr heykeltıraşına bir lahit sipariş eylemiştir. Bugün Friedrichsruh inzivagâhının karşısında bulunan tepede Bismarck'ın bizzat seçtiği mahalde mükemmel bir makbere inşâ edilmekte olduğundan hitâmında müteveffânın naaşı oraya nakledilecektir.

Almanya Konfederasyonu

Doktor Schachinger, Bismarck'ın hangi hastalıktan vefât ettiğini soran bir zâta şu cevabı vermiştir:

— Hiçbir hastalığının mevcut olduğuna kail olamıyorum. Herşeyi biliriz iddiasında bulunanların birtakım hastalıklar teşhis etmeleri gülünç bir maskaralıktan başka bir şey doğurmaz. Bu gibi anlayışlar bana Şair Goethe'nin “Bir şey anlaşılmadığı vakit anlaşılmayan bu işe bir nâm vermekle işin içinden çıkılır.” sözlerini hatırlatıyor. Bismarck'ın vefâtı yaşlılık hastalığından başka bir şeyden kaynaklanmamıştır.

*

**

Bismarck'ın emlak ve arâzisi hakkında yukarıki bölümlerde bir hayli tafsîlât verilmiş olduğundan bu emlakın evladı arasında nasıl taksim edildiğini dahi beyân ederek kitabımızın birinci kısmına nihayet vermemiz münâsîp görüldü:

Müteveffânın vasiyetnâmesi mucibince bütün mülkleri ve malları evlatları arasında taksim olunmuştur. Prens Herbert de Bismarck Friedrichsruh'dan başka Reinfeld Mâlikanesine ve bir milyon Mark tahmin olunan kıymetli eşya ve mücevherlere tevârüs etmiştir. Müteveffâ Pomeranya'daki emlâkını, yani Schönhausen ve Varzin Şatolarını 300.000 Mark ile beraber ikinci oğlu Kont Wilhelm'e vasiyet eylemiştir. Kont Wilhelm'in üç kızından her biri 100.000 Mark almıştır. Menkûl mallarının büyük kısmı kızı Kontes de Rantzou ile oğullarına düşmüştür. Bunlardan başka, hizmetkârların her birine kıdem ve sadakatlarına göre binden on bin Mark'a kadar mükâfât verilmiştir. Prens'in kısmen İngiltere Bankası'na ve kısmen Bleichröder Bankası'na yatırılmış olan nakdî servetiyle menkul ve gayrı menkul mallarının kıymeti 30 milyon Mark tahmin edilmiştir.

İKİNCİ KISIM

BİSMARCK'IN SİYÂSİ HAYATI

I

- 1847'den evvel Bismarck • Vilâyet Meclisi •
Berlin'e azâ muavinliği ile gitmesi • Bu sırada Bismarck'ın tutumu •
Frankfurt İttihad Meclisi • Landtag • Almanya birliği •
Schleswig Holstein meselesinin ilk defa olarak ortaya çıkışı •
Prusya'nın müdahalesi • Bismarck'ın harp hakkındaki fikri •
Birleşme hakkındaki fikri • Kral'ın Almanya tacını reddi •
Landtag'ın bozulması • Kral'ın tereddütlü politikası • Üç Kral Muahedesi •
Erfurt Meclisi • Avusturya'nın tehdit ve müdahalesi • Prusya'nın teslimiyeti
• Olmütz Mukavelenâmesi • Bismarck'ın bu durumlara tesiri.

Bismarck'ın doğum tarihi olan 1815 senesinden 1847 senesine kadar hayatı, siyasî işler nokta-i nazarından önemli olmadığı için bu hususta kerem sahibi okuyucular, husûsî kısma müracaat ederek gerekli bilgileri elde edebilirler. Bismarck 1847'den birkaç sene önce, pederi henüz hayatta iken Vilâyetler Diyet Meclisi'ne azâ tayin olunmuşsa da, o vakit henüz pek genç ve ava merakı pek ziyâde olduğundan bu görevden az zamanda bıktı ve Schönhausen Şatosu'na dönerek sersêrice bir hayat denilebilecek olan eski âlemine daldı. Hatta o sıralarda siyasî işlere yatkın olmayan, işe yaramaz zannedilerek ticaret yapmak için Hindistan'a gönderilmesi bile âile-since kararlaştırılmıştı. Fakat pederinin vefâtı üzerine Pomeranya'da kalarak âile işleri ile emlak ve arâzi işlerini görmeye mecbur oldu. Bu esnâda - husûsî hayatında söylendiği gibi- verâset sûretiyle kendisine bir mülk intikal ettiğinden ve bu gibi asilzâdelere müteallik emlak, Vilâyet Diyet Meclislerine girmeye salâhiyet bahş eylediğinden o Saksonya Vilâyeti Diyet Meclisi'ne azâ seçildi.

7 Haziran 1840'ta vefât eden Kral III. Friedrich Wilhelm'den sonra Mukaddes İttifak'ın kurucularından hiç kimse kalmamıştı. Onun yerine geçen IV. Friedrich Wilhelm, bir asırdan beri hânedâ-

nının şeref kaynağı olan seçkin niteliklere miras yoluyla devralmak suretiyle, huy bakımından babaca ve âdilce bir hükûmet idâresine eğilimli ve istekli [olup], dâima zamanın ihtiyaçlarını göz önünde tutarak memleketin dâhilî durumunu ıslâh etmek ve hâricî işlerini düzene sokmak arzusundan ayrılmazdı. Bundan dolayı vilâyetlerde bulunan meclisleri Berlin'e toplayarak müzâkerelere girişilmesini emretti. Bu meclislerde dört sınıf ahâlinin (prensler, asilzâdeler, avâm ve ruhbân) üyeleri bulundurulmuş ise de bunun toplanması mecbûrî olmadığı gibi, bir müddetle de vakte/ süreye bağlanmamış olduğundan, aşağıda görüleceği üzere, yalnız bir sene ayakta kalabildi. Bu mecliste vilâyet asilzâdelerinden oluşmuş ve her türlü imtiyazların verilmesi aleyhinde bir fırka/grup teşekkül etti ki içinde Bismarck, sertliği, şiddeti ve ateşli konuşmalarıyla birinciler arasında parlıyordu. Saksonya Diyet Meclisi'nde iken Bismarck, bu Umûmî Meclis'te azâ muâvinliğine seçilmiş ve tesâdüfen asıl azâ uzun süreli bir hastalığa tutulmuş olduğundan Berlin'e giderek onun makamını vekâleten almıştı. Atadan dededen asil olup zaten de böyle bir terbiye dâhilinde yetişmiş olan Bismarck, asilzâdelik imtiyazlarının en kuvvetli bir muhafızı idi. Fransa'da avâm arasında hükümünü yürüten fikirlere ecnebi mahsûlü ve yabancılardan ithal edilmiş şeyler nazarıyla bakarak bunlardan nefret ederdi. Liberallerle fevkalâde buğz ve düşmanlığı olduğu için bunlarla kat'î şekilde mücadelede bulunmak üzere siyâsî hayata dâhil oluverdi. Bismarck hükûmet makamının ilahî bir bağış olduğuna -muhakemesi olan herkes gibi¹- tamamen inanmış olup bu fikir ve kanaat, tahakküm etme duygularını da okşadığından bütün ömründe bu yolu tutmuş ve bu makamın güçlenmesi için her türlü vâsıtayı çalıştırmaktan çekinmemiştir.

Bismarck konuşmalarında dâima garipliklere ve kaba fakat hakikî güldürücü fıkralarla hasmını susturmaya can atardı. Otoriterce fikirlerini saklamaya lüzûm görmediğinden *"bütün Ortaçağ'da hükümleri geçerli olan toplumsal kanunları benimsediğini"* söylemekle övünürdü. İşte Bismarck, zihni bu gibi fikirlerle dolu olduğu halde Meclis'e giriyordu. Meclis'te patırtı ve gürültüye kulak tıkayan üyeleri ürküt-

¹ Ali Reşad Bey'in 1910'lu yıllarda bu kanaatte olduğunu ortaya koyması normaldir; çünkü siyâsî iktidarın halk sınıflarına ve halk oyuna dayanması fikri, o tarihlerde revaçta değildi.

mekte bir lezzet hissederdi. Bu gürültüler bilakis kendi sesi duyulmayacak dereceye vardığı zamanlarda ise bozulmamak için eline bir gazete alarak alaycı bir tavırla sayfalarını gözden geçirmek sûretiyle intikam almaya çalışırdı.

İşte bu sıralarda idi ki Paris'te ve onun ardından Viyana vesâir Avrupa şehirlerinde patlak veren önemli birtakım olayların yankılanan sarsıntısı Berlin'de de duyuldu. Yukarıda zikri geçen Vilâyetler Umûmî Meclisi'nin kaldırılmasına ve yeni bir idâre usulünün kurulmasına lüzûm görüldü. Bundan dolayı yapılan yeni usûl kuruluşların esasını belirlemek üzere muhtelif Alman hükûmetleri üyelerinden mürekkep Frankfurt'ta bir Diyet Meclisi teşkil olundu. Bu Diyet Meclisi'ni yine Frankfurt'ta bulunup tâ Viyana Muahedesi'nden beri Almanya'nın müşterek işlerini gören diğer Frankfurt Diyet Meclisi ile karıştırmamak gerekir. Bizim bahsettiğimiz Diyet, muvakkaten teşkil olduğundan dolayı müstakbel Almanya idâresinin bir başlangıcı makamındaydı. Bu Meclis, Mart'ın otuz birinde açıldı. Bismarck bu Meclis'te dahi bulunarak alınmış olan güzel tedbirlerden dolayı Kral'a sunulacak teşekkürnâmeye imzasını koymaktan istinkâf eyledi [sakındı]. Bismarck bu tedbirlere hiçbir vakit isabetli nazarıyla bakmıyordu. Kral'dan ziyâde Kral'a hayırhâhlıkta bulunuyordu.

Diyet Meclisi, uhdesine havale edilmiş işleri sona erdirdikten ve Berlin'de toplanacak olan Landtag Meclisi'nin nizamnâmesini belirleyip düzenledikten sonra kısmen dağıldı. Bismarck memuriyetini oradan yeni meclise nakletti. Fakat zihninde kökleşmiş olan kişisel fikirlerinde yine sâbit-kadem idi. Halk hükûmeti fikrine şiddetle ve açıktan açığa taarruz ederek matbuâtta uzun uzun bendler neşrediyordu. Bu esnâda Katolik veya Salîb nâmıyla bir fırka teşekkül ederek Bismarck'ın fikirleriyle örtüşecek şekilde Liberalizm denilen usûle hücum gösterdi. Bu fırkanın yayın organı olmak üzere *Salîb* nâmında bir de gazetesi vardı ki Bismarck bunun kurucularından biridir. Salîb Fırkası asıl amacını saklamaya hâcet görmüyor, maksadı ne ise pervâsızca söylüyordu. Fırkanın başkanlığı da Kral'ın bira-deri olup 1848 olaylarından sonra Londra'ya gitmiş ve daha sonra dönmüş olan Prens Wilhelm'de idi. (O, 1859'da hükûmet nâibi, 1861'de Prusya Kralı ve 1871'de Almanya İmparatoru olmuştur.) Bismarck'ın bu zât ile münasebetleri bu zamanda başlar. Hatta bir

rivayete göre Bismarck Liberalizm taraftarı olduğu halde Prens'in, bilâhare kral olacağını ve bundan kendisinin de büyük bir hisse kapacağını keşflediğinden dolayı muhalif fırkaya katılmış ve bu suretle adı geçen Prensi kendisine celbetmiştir. Maamâfih Bismarck'ın yaradılışı ve korkusuzca ortaya koyduğu meşrebi böyle bir rivâyeti çürütmeye ve redde kifâyet eder. Prens Wilhelm ile Bismarck'ın aynı fikirde bulunmaları istib'âd edilemez [uzak bir ihtimal olamaz]. Hükmetmek, Bismarck'ın tıynetinde meknuz [gizlenmiş] olup sonradan kazanılmış bir şey değildi. Zaman ve ahvâl hemfikir olan bu iki zâtı birleştirdi. Bu fikir ve his ortaklığı sayesinde Bismarck Prens Wilhelm'in en güvenilir bir muhibbi sırasına geçmiş ve asıl ikbâl devri o vakitten başlamıştır. Sonraları Bismarck'ın Frakfurt Umûmî Diyet Meclisi'ne Prusya murahhaslığıyla gönderilmesi Prens'in, Kral'a yapmış olduğu tavsiye sayesinde olmuştur. Daha sonraları da sefâretlere tayin olunması, bakanlar kurulunun başına geçmesi hep bu tanışıklığın semeresi, bu devirdeki münasebetin bakiyesidir.

Açıklandığı üzere muhalif fırka [parti] gittikçe önem kazanıyordu. Asilzadelerin hemen hepsi bu fırkaya yanaşıyordu. Bismarck Potsdam Sarayı'nda da söz sahibi olmaya başladı. Potsdam'a çoğunlukla devam etmeye ve IV. Friedrich'e tavsiyelerde bulunarak, bu tavsiyelerini dinletmeye muvaffak oldu.

Ahvâl bu minval üzere iken Danimarka ile Schleswig-Holstein Dükalıkları meselesi çıktı. Evvela şurasını söyleyelim ki 1847 senesine girildiğinde Danimarka ile oluşan bu çekişme, 1864'te vukua gelen muharebe değildir. Belki 1864 Muharebesi'nin başlangıcı olduğu gibi, 1864 de Sadowa'nın başlangıcı oldu. Fakat bu mesele Avrupa ve bilhassa Almanya tarihi nokta-i nazarından büyük önem taşımaya hasebiyle bu hususta bir nebze îzâhat vermek faydadan hâli değildir.

Schleswig-Holstein Dükalıklarında sâkin olan ahâlinin büyük kısmı Alman ve geri kalanı Danimarkalı olup 1846 senesine kadar bunların idare şekilleri diğer Danimarka vilayetlerine hiç benzemezdi. O senede ise Danimarka Hükûmeti Schleswig'in istiklâline itirâz etmemekle beraber Danimarka'nın mütemmim cüzlerinden [Danimarka bütünlüğünü tamamlayan parçalardan] olduğunu ilan etti. Buna mukabil Schleswig ve Holstein eyâletleri ahâlisi, protesto ederek Danimarka Hükûmeti'nin iddiasının, memleketin ele geçirdiği

haklara aykırı ve eski kanunlarının hükümlerini bozduğunu beyân ettiler. Hakikaten eski hukuk ve kanunlar mûcibince her iki dükalık yekdiğerine ayrılamaz bir sûrette bağlı bulunacaktı. Hâlbuki Danimarka Schleswig'i ötekinden ayırıyordu. İki tarafın hangisi haklı, hangisi haksızdır; buralarını tayin etmek müşküldür. Bu gibi işlerde kat'î bir hüküm vermek bakış açılarına göre değişir. Şu kadar ki cinsiyet [soy] politikası bakımından konu tetkik edilirse Dükalıklar tarafının bir dereceye kadar haklı olduğu belirlenmiş olur. Bir de Schleswig Dükalığı Danimarka'nın parçalarından sayılmış olmakla Almanya Konfederasyonu'ndan çıkacaktı. Bu da bütün Almanya'ya tecavüzdü. Herhalde Almanya Konfederasyonu, menfaati gereği olarak Dükalıklar tarafını destekleyecekti.

Özellikle o sıralarda Almanya birliği meselesini sâlim bir kaideye bağlamak için beyhûde yere uğraşmakta olan Frankfurt'taki Diyet Meclisi -ki yukarıda bir nebze bahsi geçmişti- Sund yarımadasıyla Elbe Nehri arasında bulunup konum bakımından ve denizcilik itibarıyla fevkalâde ehemmiyetli olan bu arâziye göz dikmişti.

Asıl çekişme konusunu başka bir cihet büyütüyordu: Danimarka Kralı VIII. Christian'ın yalnız VII. Friedrich namıyla bir oğlu vardı ki onun da hiç evladı yoktu. Şu halde Christian ve Friedrich'in vefâtından sonra tacı kadın mirasçılara düşecekti. Hâlbuki Schleswig-Holstein dükalıkları, Danimarka Hânedânı'nın küçük şubesinin reisi olan Dük d'Augustenburg'a intikal edecekti. İşte Danimarka Kralı böyle bir tefrikaya mahal bırakmamak üzere yukarıda belirtildiği gibi Schleswig'i Danimarka'ya ilhâk etmek istemişti. Hakikaten VIII. Christian 1848 senesi Ocak ayında vefât ederek yerine VII. Friedrich geçti. Yeni kral her ne kadar Schleswiglilerin hâtırını hoş tutmaya çalıştı ise de fayda vermeyerek mücadele kapısı kapatılamadı. Bunun üzerine Danimarka Hükûmeti asker sevk ederek Dükalıklarda bulunan bütün müstahkem mevkilleri zapt ve işgal etti.

Tam bu sırada Prusya bilfiil ve Almanya Konfederasyonu nâmına işe müdahale ederek Dükalıklara asker sevk etti. Az zaman içinde zaferden zafere atlayarak ta Jutland -ki asıl Danimarka'dır- yarımadasının içerisine kadar girdi. İsveç-Norveç Hükûmeti Danimarka'ya yardım edeceğini tehdit makamında söylediği gibi, İngiltere ve Rusya hükûmetleri de müdahale ettiler. Nihayet bir mütareke akdolunarak eski halin olduğu gibi bırakılmasına karar verildi. Bu ihtilâf,

daha sonra 1852'de Londra'da akdedilen bir konferansta pamuk ipliğine bağlandı.

Bismarck bu muharebenin şiddetle aleyhinde bulunuyordu. Böyle bir harbin Prusya için hiçbir fayda sağlamayacağını ve henüz böyle bir şeyin zamanı gelmediğini itirâz makamında söyler dururdu. Bismarck bu muharebe aleyhinde fevkalâde şiddetli bir dil kullandığı halde, nasıl olup da daha sonra buna benzer bir harbi bizzat açmış olduğu hakîkaten sorulmaya değer görünür. Lakin mesele biraz derinliğine inilirse bu tezadın mâhiyeti anlaşılmış olur. Prusya Hükûmeti muharebeyi Almanya Birliği namına açmıştı. Hâlbuki aşağıda görüleceği üzere Bismarck asıl bu birleşmenin aleyhinde bulunuyordu. Bismarck'ın bu birleşme aleyhinde bulunmasını da şaşılacak bir şey gibi görmemelidir. Bismarck, Almanya birleşmesini isterdi, fakat başka şekilde. O bütün Almanya'yı Prusya içinde eriterek ve dâima Prusya'nın yükselmesini, üstünlüğünü gözeterek bu birleşmeyi arzu ederdi. Hâlbuki o vakit teklif edilen birleşme, Prusya namına değil, Almanya namına idi. Almanya, Prusya'yı bir silah gibi kullanmaya yelteniyordu. Nitekim Schleswig-Holstein meselesinde de böyle oldu. İşte Bismarck bundan dolayı bu muharebenin şiddetle aleyhinde bulunmuştu. Bismarck'ın bu esas maksadı kitabımız okundukça daha ziyâde netlikle ortaya çıkar.

Bu sırada Prusya'da heyecan artmıştı. Almanya birliği fikri bütün zihinleri işgal ediyordu. Her bir taraf başka bir çözüm şekli gösteriyor, her kafadan başka bir ses çıkıyordu. Fakat herkes bu birleşmeyi gözyaşlarıyla bekliyordu. Yalnız Bismarck bu fikri şiddetle reddediyordu. Hakikaten birleşme için herkes müttetik, birleşmenin şekline gelince görüşler pek muhtelif ve karışık idi. Birleşme gerçek olduktan sonra bunun riyâseti Avusturya'ya mı, Prusya'ya mı verilecekti? Yoksa riyâset her ikisinden de alınarak hiçbir kuvvet ve satveti olmayan bir prense mi bırakılacaktı? Üçüncü cihet o vakit az bir müddet için münâsip görülerek bu makama Avusturya arşidüklerinden Jean seçildi. Lakin bunun da mahzurları pek az bir zamanda görüldü. Bir mühim yön daha düşünölmeye değerd ki o da Alman olmayıp da Alman hükümetlerine tâbi bulunan kavimlerin Almanya birliğinden dışlanması meselesi idi. Bu ise Avusturya'nın hiç işine gelmezdi. Çünkü o vakit Macaristan'dan, Hırvatistan'dan ve sâireden ayrılması lâzım geliyordu. Bundan dolayı Avusturya bu

birleşme fikrinin dağılabilir olması için el altından bir takım dolaplar çevirmeye başladı.

Avusturya'nın bozgunculukları Prusya'da hissedilir edilmez kamuoyu hemen galeyâna gelerek yukarıda sözü geçmiş olan Berlin'deki Landtag Meclisi, Avusturya'nın Konfederasyon'dan dışlanmasına ve Almanya İmparatorluğu tacının Prusya Kralı'na verilmesine karar verdi. Şu kadar ki Kral, Avusturya ile bir harbe girişmekten çekinerek bu teklifi istemeye istemeye redde mecbur oldu. İmparatorluk tacının Kral'a takdimi için Landtag Meclisi'nde müzâkereler cereyân ettiği sırada Bismarck hitâbet makamına çıkarak gâyet meşhûr olan bir nutkunda *"İmparatorluğun Prusya Kralına teklifinin Prusya tâcî için bir hakaret olduğunu"* iddia etmişti.

Maamâfih Almanya İmparatorluğu tâcının reddi, Berlin'deki Meclis'in dağılmasına ve genel görüşler yerine kayıt altına alınmış görüşler usûlünün getirilmesi usûlünü davet etmiş oldu. Bu şartlar dâhilinde teşekkül eden İkinci Meclis'e girer girmez Bismarck esas tutumu olan taarruzu yine ele alarak dilini bir kat daha sertleştirdi. Bismarck Prusya Hükûmeti'nin ancak Hristiyanlıkla ayakta kalabileceğini iddia etmiş ve bu sebeple medenî nikâh usûlünü ve ruhbâniyet hâricindeki eğitim tarzını kınamak ve hatta ekonomi-politik ilmi bakımından en istenmeyen "gedik" ve "esnaf" usûlüne taraf-tarlık etmek gibi garipliklerde bulunmuştur. Bismarck'ın o vakitki fikrince sermayeli şirketler kurulması ve bu şirketlerin her türlü darbelerden masûn bulunması için gedik, esnaf usûlüne mürâcaattan başka çare yoktu. İddia edilen bu şeylerin tamamını Bismarck daha sonraları fiiliyât ve icraatta reddetmiş ve taban tabana aksi yönleri benimseyip desteklemiştir. Özel bahislerinde görülecek olan Zollverein (gümrük birliği) teşebbüsleri, Kulturkampf çekişmeleri hep bu aksülamelin neticesi olmuştur. Gerçekten Bismarck aynı bir fikri, icap ettiğinde elinde kuvvetli bir silah makamında tuttuğu halde, yine o fikri düşmanın elinde iken çürütmekte pek büyük bir mahâret gösterirdi. Husûsî durumlarında buna dair pek çok misallerle tesadüf etmek mümkündür.

Yukarıda dediğimiz gibi, Bismarck Almanya birliği fikrini her ne şekilde ortaya konursa konsun şiddetli bir sûrette tenkitten ve zayıflatmaktan hâli kalmazdı. Ezcümle bu sıralarda Erfurt'ta yine Almanya İmparatorluğu'na bir esas koymak üzere oluşturulan Diyet

Meclisi'ne Bismarck da Landtag Meclisi tarafından gönderilmiş olduğundan, orada da birleşme fikrini şiddetle çürütmeye çalıştı. Fakat bundan evvel Erfurt Meclisi'nin kökenine ve ne gibi haller tesiriyle teşekkül ettiğine dair birkaç söz söyleyelim:

Kral IV. Friedrich Wilhelm yukarıda söylendiği üzere Avusturya'dan çekinerek imparatorluk tâcını reddetmişti. Fakat hilkaten müteredit yaratılmış bulunduğundan, kâh bu birleşme fikrine fevkalâde büyük bir isteklilik gösterir ve kâh da işi pek ileriye götürdüğü zannına kapılarak birdenbire tutum ve istikamet değiştirir ve toplanan bütün meyvelerin mahvolmasına sebebiyet verirdi. Birleşme fikri öteden beri zihnini kurcalamakla beraber bundan başka bir menfaat dahi hissediyordu. Herkesin zihinlerini böyle yüksek bir isteğe yönlendirmekle Bismarck'ın "yabancı mahsülleri" diye adlandırdığı, fesatçılığa yol veren fikirlerden Almanya'yı temizlemek istiyordu. Fakat tereddüt ve şüphe vadisinden kurtulamadığı için bu yüksek maksadı bir türlü başa çıkaramıyordu. Hakikaten bu sefer de böyle oldu. Bütün Almanya kendisine imparatorluğu teklif ettiği ve tam iş görüleceği bir zamanda, Avusturya'dan ürkererek, Rusya İmparatoru'ndan sakınarak kabule cesaret edememişti. Fakat dediğimiz gibi, bu fikir, esasen uykusunu kaçırarak derecede merak çekmiş olduğundan yeni bir teşebbüste bulundu. Buna dayanarak Saksonya ve Hannover krallarıyla "Üç Kral Muâhedenamesi" adı verilen anlaşmayı yaptı. Bu anlaşma, Almanya'nın hâricî ve dâhilî güvenliğine nezâret etmek temeli üzerine bina edilmişti. Muâhedenâme mûcibince Konfederasyon İdâre Meclisi adıyla Berlin'de beş azâdan oluşmuş bir Meclis toplandı. Fakat Avusturya tabiatıyla bunu çekemeyerek işe müdâhale etti. 1849 senesi Eylülü'nün yedisinde Avusturya, Prusya ve Saksonya hükümdarları arasında bir mülâkat yapılarak ikisi Prusyalı ve ikisi Avusturyalı bulunmak ve Berlin'deki İdare Meclisi'nin makamı yerine geçmek üzere bir imparatorluk komisyonu kurulmasına ve imparatorluk işlerinin bu komisyona bırakılmasına karar verildi. Şu halde Prusya'nın birleşme için sarf eylediği gayret kendi beceriksizliğinin semeresi olarak kesin bir hayal kırıklığına uğramış oldu. Bununla beraber Prusya Kralı intikam için Berlin'deki İdare Meclisi'ne bir karar aldirarak, Erfurt'ta yeni bir Diyet Meclisi teşkil ettirebildi. Avusturya'nın entrikalarına uygun olarak Hannover, Saksonya ve hatta Rusya hükûmetleri bunu

protesto etmek istedilerse de *Üç Kral Muahedenâmesi*'ne evvelce rıza yüzü göstermiş olan 27 Alman hükûmeti Erfurt Meclisi'ni kabul etmişlerdi. Avusturya'nın muhalefeti bu sûretle semeresiz kaldı ve Prusya üstün gelir gibi oldu.

Prusya bu üstünlüğünden zerre kadar istifade edemedi. Çünkü Avusturya'nın tehdidinden bir türlü kurtulamıyordu. Mesela Erfurt Meclisi'ne karşı Germanyanya Diyet Meclisi'nin yeniden düzene sokulacağı tehdit makamında beyan olundu. Prusya ile bazı hükûmetler mahdud bir birleşme vücuda getirmeye çalıştılar. Avusturya buna mukabil Alman büyük hükûmet ve krallıklarını nüfuzu dairesine ve ittifakına alacağını kendisine ihsâs etti. Prusya kuzey memleketleri arasında Zollverein'i meydana çıkarmak istedi. Avusturya güney hükûmetleri arasında buna benzer bir ittifak oluşturulacağını söyledi. Hâsılı o vakit Avusturya başbakanlığında bulunan Prens de Schwarzenberg'in çevirdiği sonu gelmez entrikalardan dolayı Prusya hiçbir işe muvaffak olamayacağına tamamen kanaat getirdi. Prusya Başbakanı Manteuffel ise gerek dâhilî ve gerek hâricî hareketlerinde yaptığı tamiri kabil olmaz hatalarla Prusya'nın haysiyetinin sarsılmasına bir daha sebebiyet verdi. Elinden hiçbir iş gelemeyeceğini külliyyen zihnine koymuş olan Prusya, nihayet amansız düşmanı olan Avusturya'ya bağlılıklarını bildirerek Olmütz adıyla bilinen ve Prusya tarihinde leke sayılmaya sezâ olan mukavelenâmeyi bu hükûmet ile imza etti (1850).

Böyle haysiyet kırıcı bir anlaşmanın akdedilmesinde Bismarck'ın hiç dahli yoktur denilemez. Bunu kısmen Bismarck'ın emeklerinin semeresi saysak mübâlağa etmiş olmayız. Gerçi Bismarck bu anlaşmanın ne müzâkerelerine, ne de imzasına vesâiresine karışmamıştı. Fakat önce ve sonra birleşme fikrine yapılan şiddetli hücumları, kamuoyunun Prusya'dan soğumasını ve Prusya'nın en ziyâde itimâd etmesi lâzım gelen bir cihetten çekinmesi sonucunu verdi. Gerek Bismarck'ın ve gerek taraftarlarının şiddetli muhalefetleri Olmütz Mukavelenâmesi'ne yalnız dolayısıyla tesir icrâ etti. Yoksa Bismarck esasen Avusturya'yı sevmezdi. Avusturya'ya hasım olması Erfurt Meclisi'nde birleşmeme fikrinin avukatı kesilmesine mâni değildi. Bismarck Prusya'nın hayalî bir gâye için değil, sırf kendi faydası için muharebe etmesi lâzım geleceğini beyân ediyor ve Piyemonte Hükûmeti'nin İtalya'da (Sardinya) icrâ ettiği role Prusya'nın Almanya'da

uymamasının maslahata uygun olduğunu söylüyordu. Gerçi Bismarck'ın birleşme meselesinde esas fikri buydu ve Almanya birliğini bu sûretle, bu esasa bina ederek oluşturdu. Bugün Piyemonte'nin ismi bile okunmaz; İtalya kadrosu içinde eriyip gitti. Piyemonte İtalya'nın peşinden gitti. Lakin Prusya'da öyle olmadı. Orada Alman hükûmetleri Prusya içinde eridi. Prusya eskiden beri ve belki daha büyük birer satvetle ayağa kalkmış oldu. Bu [iki] birleşme arasındaki fark şundan ibâret: Bunların birini Cavour gibi bir siyaset dâhîsi meydana getirdi. Diğerini de Bismarck gibi demir pençeli sağlam yapılı bir mahlûk kuvveden fiile çıkardı. Bunların hangisi makbûl? Şüphe yok ki birincisi. Lakin sırf Prusyalılık nokta-i nazarından düşünülürse ikincisi daha yüksek olur. Başka memleketleri kendi memleketine tâbi kılmak, herkesi bir merkezin arzusuna bağımlı kılmak ve ardına takmak elbette büyüklüktür.

Bismarck muhalefette ısrarın semeresini gördü. Neticede gerek Umûmî Meclis'de ve gerek Kral nezdinde itibar kazandı ve sözü dinlenir oldu. Bundan sonra ikbal yıldızı parlamaya başladı.

Bismarck Frankfurt'ta • Avusturya'ya her münasebette husûmet göstermek •

Manteuffel ile yazışmalarının şekli • Prusya'nın umûmî politikasına tesiri •

Zollverein münâsebetiyle Avusturya ile rekabet •

Kırım Muharebesi'nde Prusya'nın mevkii • Bismarck'ın bu konudaki fikri •

Paris Kongresi • Yeniden Schleswig-Holstein • Bismarck'ın Paris sergisini ziyareti

• Prens Wilhelm ile münasebeti • Prens'e takdim eylediği lâyiha •

Lâyihanın ehemmiyet derecesi • İtalya Muharebesi ve Bismarck •

Bismarck'ın Petersburg sefâreti • Rusya'ya karşı takip ettiği yol •

Paris sefâreti • Napolyon ve Bismarck.

1851 senesi Mayıs'ının sekizinden evvel Bismarck'ın Frankfurt Büyük Meclisi'ne Prusya murahhası veya daha doğrusu sefiri tayin olunacağı duyuldu. Bu söylenti az zamanda gerçekleşerek Frankfurt Diyet Meclisi murahhaslığına nasb edildi. O vakit başbakanlıkta bulunan Manteuffel, Bismarck'ın emel ve fikirlerini tamamen kendi maksadına uygun sayarak bu görevin ona verilmesini Kral'a tavsiye etmiş ve bu sûretle Bismarck ilk defa olarak diplomatlık âlemine ayak basmıştır. Bu memuriyet istikbâlinin bir mukaddimesi, mesleğinin elifbâsi idi, ondan evvel yalnız Prusya işleriyle uğraşmış, Prusya'nın ahvâlini yalnız dâhilen gözden geçirmişti. Fakat Frankfurt'a gider gitmez başka bir âlem gördü. Avrupa, bilhassa Almanya Devletler Kadrosu'na mensup birçok büyük adamları yakından tetkike, Prusya'nın yükselmesine mâni olan ciheti keşfe başladı. Memleketinin Olmütz Muahedenâmesi'yle uğramış olduğu düşkünlüğüñ vehâmet derecesini gözleriyle gördü. Eskimiş, yıpranmış, paslanmış, hareketten kalmış olan ve Frankfurt Diyet Meclisi denilen makinenin çatlamakta, harap olmakta bulunduğunu belirleyebildi. Avusturya'nın kuvvetini, tecavüzkârca hareketlerini, kuruntuya dayanan iddialarını anlamakla beraber Prusya'nın da birtakım maksatlara hizmet etmekte bulunduğunu; onun da büyümek, intizâma girmek, genişlemek, tabii hududunu bulmak istediğini mahâreti ve entrikası sayesinde oradaki arkadaşlarına teslim ettirebildi.

Frankfurt'a gittiği zaman kabine reisinin özel talimâtını taşıyordu ve doğrudan doğruya onunla haberleşme yetkisi vardı. Sonraları kendisinin ifade ettiği gibi, bu mevkide umûmî ahvâlî kavrayabilmiş ve Avusturya ile anlaşma yapılmasının muhâl olduğunu ve Prusya için Kuzey Almanya'da küçük komşu hükûmetlerle anlaşmalar yaparak nüfuzunu genişletmekten başka bir çare olmadığını idrak eylemiştir.

Frankfurt Diyet Meclisi'ne girdiği zaman taşımış olduğu kötü şöhret ve bilhassa otoriterce fikirleri sebebiyle pek soğuk bir muameleyle karşılaştı. Gördüğü bu soğuk muameleyi gidermek için eline düşen ilk fırsatı kaçırmadı. Kendisiyle teşrifât meselelerinde dâima çekişme halinde bulunan Avusturya murahhası, Frankfurt'tan hareket ettiği vakit müzâyedeye konulan eşyasını satın almıştı. Murahhas ihmâl neticesi olarak eşyası arasında bazı muhataralı [kritik] ve kendisini töhmet altında bırakacak evrak unutmuştu. Bismarck bu evrakı hemen neşrettirerek Avusturya'nın menfaatperestçe emellerini ortaya koydu.

Bu sırada kabine reisi ile vuku' bulan yazışmaları tetkik edilirse Prusya'nın dış işlerini Bismarck ve Manteuffel'den hangisinin çevirmekte olduğunu tayin etmek pek güç olur. Gerçekten Bismarck yazdığı mektuplarda âmirine o kadar nasihat veriyor, o kadar yollar gösteriyor ki asıl âmirin kendi olduğuna insan kendiliğinden inanıyor. Kral'ın teveccüh ve özel himâyesi, yaptığı tavsiyeleri bir kat daha takviye ediyordu.

Bismarck görevinin icap ettirdiği işlere başlar başlamaz Avusturya murahhasına karşı hemen düşmanca bir tavra büründü. Hele Meclis'in âdet ve teâmülünü bozar sûrette gösterdiği muameleler reisin hiç hoşuna gitmedi, o vakte kadar Meclis'te sigara içmek salâhiyeti yalnız reisindi. Bismarck yalnız Avusturya murahhasının böyle bir imtiyâza nâil oluşunu bağlısı olduğu hükûmeti için haysiyet kırıcı sayarak, bu imtiyazdan kendine de bir hisse çıkardı ve bütün üyeleri büyük bir hayret ve şaşkınlık, ve âdâbın bozulmasından kaynaklanan bir buğz ve nefrete sürükleyerek, sigarasının dumanını reisin burnuna doğru pervâsızca savurdu. Herkesin nefretine sebep olmuş olan bu harekete yavaş yavaş bütün üyeler uydular. Hatta Bismarck'ın dediği gibi sigara içmek itiyâdında bulunmayanlar bile sırf "*mensûp oldukları hükûmetin şan ve şerefini muhâfaza eylemek için*" kerhen Bismarck'ı taklit ettiler. Bu iş az kaldı siyasi bir ihtilâf rengi-

ni alacaktı. Kabineler arasında sigara hakkında epeyi notalar vesâire teâtî olundu.

Avusturya Kabinesi bu esnada Prusya'nın Zollverein [Gümrük Birliği]'nı kurmasına meydan vermekle işlediği büyük hatayı tamire ve Almanya'nın iktisâdî işlerini ele almaya çalışıyordu. Avusturya küçük hükûmetler için pek büyük iyileşmeler sağlayan bu birliği bozmaya muktedir olmadığından, birliğe dâhil olma tarafını tercih etmiş ve fakat bunu husûsiyet dâiresinden çıkararak yaymak istemiştir. Lakin bu oyun Prusya murahhasının nazar-ı dikkatinden kaçmadığı için Avusturya'nın teşebbüsüne -hatta öteden beri kararlaştırılmış olan kaide ve usûl bozulsa bile- mukavemet etmeyi bir esas olmak üzere diğer yandaşlarına teklif etmiş ve sözünü dinletmeye muvaffak olmuştur. Viyana'ya yaptığı bir seyahatinde fevkalâde soğuk bir sûrette kabul olunmuş ve döndükten sonra Prusya'nın yükselmesi için Avusturya'dan hiçbir fayda beklenemeyeceğine dair hâsıl olan fikri teyit edildikten başka, ekseriyeti Avusturya'nın maksatlarına hizmet etmek olan Diyet Meclisi'nin de hiçbir işe yaramayacağına kat'iyen kani olmuştur.

Bu tarihte Kırım Muharebesi fikirleri işgal etmeye başladı. Viyana'da Müttefik Devletlerin muvaffakiyeti temenni olunuyor ve o tarafın politikasına meylediliyordu. Berlin'de ise hangi cihetin tercih olunacağına tereddüt hâsıl olmuştu. Bu tereddüt Prusya nüfûzunun Avrupa'da hayliden hayliye yaralanmasına sebebiyet verdi. Liberaller bu fırsattan istifâde ederek Prusya'yı, Rusya'nın nüfuzu altından kurtarmaya çalışıyordu. Bu nüfûz 1815 senesinden, yani Mukaddes İttifak'tan beri cereyân etmekte ve Prusya'da her türlü ilerlemelerin önüne bir sed çekmekteydi. Fakat Prusya Hükûmeti'nin Müttefikler'e yanaşmaması için en büyük sebep de zaten buydu. Şu kadar ki Prusya Kabinesi açıktan açığa Rusya taraftarlığı etse, âlem nazarında külliye lekedâr olmaktan korkuyordu. Bunun neticesi olarak Kabine hiçbir tarafa temâyül etmeye cesaret edemedi. Liberaller bu halden gücendiği gibi gerici hareket taraftarı olan derebey takımı dahi, fikirlerinin kesinlikle galibiyetini temin edecek olan Rusya ittifakından yüz çevrildiği için memnuniyetsizliklerini saklamadılar. Muharebenin nihayetine kadar sürüp giden bu şüphe ve tereddüt her iki tarafı, yani Müttefik Devletler ile Rusya devletini birbirlerinden nefret ettirdi. O derecede ki Sivastopol'un zaptından

sonra Paris'te akdolunan Kongre'ye Prusya güç hal ile bir murahhas gönderebildi.

Kral'ın biraderi Prens Wilhelm'in şöhreti işte bu zamanlarda her tarafta duyulmaya başladı. 1848 senesinde herkesin teveccühünü tam anlamıyla kaybetmiş olan bu zât, derebey takımının anlamsız iddialarını şiddetli bir şekilde çürüterek, Rusya ile ittifak fikrini kökünden reddederek eski hatıraları unutturmaya muvaffak oldu.

Bu büyük olaylar cereyân ettiği sırada Bismarck ne yapıyordu? Diyet Meclisi'ndeki murahhaslar da iki kısma ayrılmışlardı. Onlar da kısmen batıya, kısmen doğuya eğilimli görünüyordu. Sonraları, yani 1888'de Bismarck bu muharebe devrinde ikide birde Frankfurt'tan Berlin'e ve Berlin'den Frankfurt'a gittiğini söylemiştir. Acaba fikir ve nüfûzunu hangi yöne sarf ediyordu? Bunu 1854 Haziran'ının on altısında yazdığı bir mektuptan bir dereceye kadar çıkarabiliriz. Bunda, Bismarck Diyet Meclisi'ne dâhil olan Prusya memurlarından her kim olursa olsun en sonunda *"dünyanın hallerini ve cihanın siyasetini Avusturya-Prusya zıddiyet ve rekabetinden oluşmuş bir gözlük vâsıtasıyla görebileceğini"* söylemiştir. Yani Avusturya hangi tarafı desteklemek isterse Prusya murahhası onun aksi cihetine sarılmalıdır. Şu halde Bismarck sâdece Avusturya'yı köreltmek için Müttefik Devletlerden yüz çevirmiştir ki bu halin o zaman Avusturya'dan ziyâde Prusya'ya zararları dokunmuştur.

Bismarck Paris'te toplanacak Konferansa murahhas tayin olunmak için pek büyük bir isteklilik gösterdiyse de muvaffak olamadığından yalnız uzaktan seyirci olmakla yetindi. Bununla beraber Frankfurt'ta kendisine bırakılmış olan vazifeyi, yani her fırsatta Avusturya teşebbüslerini sonuçsuz bırakmayı unutmamıştır. Avusturya'yı küçük hükûmetlere sevimli gösterecek ıslahât tekliflerine veya bu hükûmetin nüfûz ve haysiyetinin Almanya'da artmasına yol açacak hallere mâni olmayı en birinci ve en önemli bir vazife addediyordu.

Londra Konferası'yla geçici bir sûrette çözüme kavuşturulmuş olan Schleswig-Holstein meselesi, Paris Kongresi'nden sonra yine meydana çıktı. Bismarck bir taraftan Diyet Meclisi'nin müdâhalesini bertaraf etmek için çalıştığı halde Rusya'nın da bu işe müdâhale etmemesini tavsiye etti. Prusya için hiçbir faydası olmadığı halde Danimarka'da bulunan Alman tebaasına faydalar sağlamanın

gereksiz olduğunu ve bilakis Prusya menfaatlerini ihtilâfın sürüp gitmesinde aramak gerektiğini farzediyordu. Bununla beraber bu meşguliyetler hiçbir vakit Bismarck'ın Fransa'ya şöyle bir göz atmasına mâni olmuyordu.

Bismarck 1855'te açılan Umûmî Sergi münasebetiyle Paris'e yaptığı ilk seyahatinde Fransa'nın dâhilî hallerini kolaylıkla tetkike ve Kırım Muharebesi münasebetiyle Fransa'nın doğu istihkâmlarının boş kaldığını anlamaya muvaffak oldu. Fransa'dan avdetinden sonra Rusya ile Fransa arasında, Avusturya'yı İtalya'da zarara sokacak bir anlaşma yapılacağını hissederek endişeye düşüyordu. Bu ihtimâli kendi hükûmetine iş'âr etmekle beraber yakın zamanda "*hayatı muhâfaza için çarpışmak*" gerekeceğini ilaveten hatırlatıyordu. İki sene sonra İsviçre'de bulunan Neuchatel hâdisesi patlak verdi.

1848 senesinden evvel bu Neuchatel beldesi Prusya'ya aitti. Fakat o zaman ortaya çıkan genel mahiyetteki olaylarda Neuchatel ahâlisi İsviçre'ye katılmış ve Prusya, iç işleriyle uğraşmakta olduğundan oraya pek bakamamıştı. 1858'de Neuchatel nâhiyesinin İsviçre'den koparılması için Prusya tarafından şiddetle müdâhale edilerek, Prusya'nın hâkimiyetini tanımayanlar fevkalâde sıkıştırılarak hapis ve tevkif edilmiş olduklarından cinsiyet [etnik köken] politikasının fiiliyatta kurucusu bulunan III. Napolyon Kabinesi işe karışmıştı. Bunun üzerine Paris'te bir muahedenâme akdolunarak bu mesele halledilmişti. Bismarck diğer bir murahhas ile muahedenâmeyi imza etmiştir. Muahedenâme imza edilirken III. Napolyon Plombier'de İtalya birliğinin kahramanı ve Sardinya Hükûmeti Başbakanı Cavour ile görüşüyordu ki bu görüşme o zaman siyaset âleminde pek ziyâde yankı buldu ve iki sene sonra sonuçları ve semereleri Sulferino ve Villa Franca'da görüldü.

Yaradılış olarak cüretkâr olan Bismarck ileride kral olacak Prens Wilhelm ile fıkren bir olduğunu hissettiğinden mevkiini metin ve muhkem buluyordu. Prens Wilhelm ile ekseriyâ görüşürdü. Özellikle Kral IV. Friedrich Wilhelm'in murahhası [olması] münasebetiyle bu görüşmeleri daha ziyâde sıklaştırmıştı. 1885'te Bismarck, Prens Wilhelm'e bir lâyiha [rapor] takdim edip, Diyet Meclisi'nin kurulduğundan beri tarihini anlatarak, bunun varlığının Prusya'nın yaşaması ve ilerlemesi için kuvvetli bir engel oluşturduğunu, Avusturya ile olan zıddiyet ve rekabeti îzâh ederek Olmütz Mukavelenâmesi'nin

Prusya için büyük çapta zararlara sebep olduğunu arz etmiş; Avusturya'nın küçük hükûmetlere tahakküm etmesi, her işte ve bilhassa hayat ve bekasını ilgilendirecek önemli meselelerde Prusya'nın azınlıkta kalmasını gerektirecek sebepleri açıklamış ve detaylandırmıştır. Bismarck kamuoyu ve matbuâtı politikaya ortak etmek hususunu tavsiyeden çekinmeyerek umûmî hissiyatı, umûmî politikaya bir yardımcı saymak gerekeceğini söylemiştir. İleride teşekkül edecek kabinenin esaslı bir programı denilmeye layık olan bu lâyiha, müstakbel başbakanın siyâsetini açıkça gösteriyordu. Gerçekten Bismarck, ileride de görüleceği üzere, iç meseleleri dâima dış meselelere destekleyici kılmış ve dâhilî durumları, yalnız hâricî siyaset nokta-i nazarından halle uğraşmıştır.

Prens Wilhelm 1859 Ekim'inin dokuzunda hükûmetin nâipliğine geçtiği zaman İtalya meselesi ortaya konmuş, Fransa ve Avusturya arasındaki muharebeye başlanmıştır. Böyle nâzik bir zamanda Bismarck'ın, Diyet Meclisi'nde Avusturya'dan intikam almaya çalışarak zorluk çıkarması uzak bir ihtimal olmadığından, Prens Wilhelm onu o memuriyette bırakmamayı tedbirli bulunmanın gereklerinden saymıştı. Bundan ötürü Bismarck memuriyetinde ilerleyerek Petersburg sefâretine tayin olundu. Teslim edilmiş olan mahâreti ve özellikle Rusya taraftarı olması kendisine bu şehirde pek parlak bir hüsnükabul hazırlamıştı. Bismarck Petersburg'da iken Rusya Hâriciye Nazırı meşhûr Gorçakof ile fevkalâde samimi, fakat muvakkat -çünkü 1878'de Berlin Kongresi'nden sonra araları pek fena bozuldu- karşılıklı olarak birbirlerini sahiplenme bağı kurulmuş ve bilhassa Hohenzollern ve Romanof Hânedânının sıkı bir ittifak ile kuvvet kazanmaları fikrini zihnine sokmuştur. Bismarck Petersburg'da Rusçayı mükemmel sûrette öğrenmiştir. Kendi ifâdesi üzere, Petersburg'da bulunan sefirler içinde bu lisanla konuşup yazabilecek yalnız kendisi vardı. Petersburg'da sefâretin işleriyle meşgul olmakla beraber Bismarck nazar-ı dikkatini Frankfurt'taki Diyet Meclisi'nden ayırmıyordu. Bu "uğursuz müessese"nin behemahâl yok edilmesi lâzım geleceğini fırsat düştükçe Prens Wilhelm'e tavsiyeden geri durmuyordu. Fransa ve Avusturya'da Villa Franca'da imza edilen mukaddimât-ı sulhiyeden² [barış protokollerinden] sonra

² Malûm olduğu üzere Fransa Hükûmeti İtalyalıları kat'iyen Avusturya'nın tâbiyetinden çıkarmak maksadıyla muharebeye girişmişti. Fakat Avusturya'nın mağ-

Bismarck, Prens Wilhelm ile Bad'da görüşmüş ve Varşova'ya kadar Prens ile beraber gitmişse de, bu defasında o derece büyük bir nüfûz ve tesir hâsıl edememiştir.

Şu kadar ki Prens Wilhelm biraderinin vefâtından sonra 1861 senesi Ocak ayının ikisinde Prusya hükümdarlık makamına oturduğu vakit Bad'daki sayfiyesinde Bismarck'ın eski lâyihasını yeniden ve dikkatle gözden geçirerek maksadına ancak bu fikirde bulunan bir adamın hakkıyla hizmet edebileceğini anlamış ve Bismarck'ı getirterek fikirlerini bir daha îzâh ettirdikten sonra kendisini tekrar Petersburg'a göndermiştir. Bismarck fikrinin hoşla gitmediğini ve muvâfık düşmediğini kıyas ederek bir müddet için unutulup kaldığını sanmıştır. Fakat Prusya Landtag Meclisi'nde askerin arttırılması için kabine tarafından yapılmış olan tekliflere şiddetle mukavemet edilmesi, tekrar Bismarck'ı Kral'ın hatırına getirmiş ve o sırada Kral tarafından kabine reisliğini kabul için edilen teklifi Bismarck reddederek, dış siyâsetçe eğitimini tamamlamak için geçici olarak Paris Sefâretini Wilhelm'den istirhâm eylemişti. Kral, Bismarck'ın isteğini yerine getirerek 1862 senesi ilkbaharında kendisini Paris Sefâretine tayin etmiştir.

Petersburg'da ikamet ettiği esnada Rusya ve Prusya arasında Avrupa'yı uzun müddet etkisi altında bırakan bir ittifak esasını ölçüp biçecek kadar zaman bulmuştu. Paris'te ise III. Napolyon fikirdaşı, meslektaşı addettiği Bismarck'ı fevkalâde güzel bir sûretle kabul etmiştir. Her ikisi de Avusturya'ya karşı beslemiş oldukları müşterek husûmetten dolayı yekdiğerine bağlanmış görünüyordılar. Bismarck bu bağlılık ve teveccühünü hemen istifâdeye çevirerek, ileride Fransa İmparatoru'ndan pek büyük bir yardım göreceğini kuvvetle ümit etmeye başladı. Hakikaten her ikisi de cinsiyet [milliyet] politikası esasına dayanarak Avrupa'nın haritasını değiştirmek fikrindeydiler. Fakat bu hususta kullanılacak vâsıtalar hakkında birleşmiş oldukları halde, gizli ve örtü altında tuttukları uzak mak-satları hakkında görüş ve fikirleri farklıydı.

lubiyeti henüz Sulferino'da kesinlik kazanmadan Prusya'nın askerini silah altına alarak tehdit edici bir tavır takınması ve İngiltere'nin mırıldanmaya başlaması üzerine, hemen mağlup Avusturyalılar da sulhe talip olmuş ve Napolyon, Villa Franca'da François Joseph ile görüşerek bütün âlemi hayrette ve İtalyalıları dilgîr bir halde bırakmıştı. İtalyalılar o vakitten beri Fransa politikasından yüz çevirmişler ve Prusya'ya meyletmişlerdir.

1861'de Almanya'nın kamuoyu • Königsberg nutku •

Kral Wilhelm'in huyu ve meşrebi •

Bismarck Hâriciye Nazırı ve daha sonra Başbakan •

Askerî lâyhaları münâkaşaları • Landtag'ın üç sene süren dağıtılması •

Kuvvet hakka tekaddüm eder! • Bismarck kamuoyundan ne sûretle istifâde eder •

Bismarck'ın birleşme tutumu • Kral'a nüfûz ve tesiri •

Avusturya'nın politikası • Beust- Üç kuvvet • Dükalıklar meselesi • Menşei •

Sebepleri • Dük d' Augustenburg • Avusturya ile ittifak •

Müştereken hücum • Danimarka'nın mağlubiyeti •

Müşterek idare • Gastein Mukavelenâmesi.

Kral Birinci Wilhelm 1861 senesinde kesin olarak hükümdarlık makamına oturduğu zaman bütün Prusya'da birleşmeye doğru kat'î bir fikir hüküm-fermâ oluyordu. Bütün Prusyalılar, Prusya birliğine elden geldiği kadar engel oluşturan Avusturya'ya karşı derin bir düşmanlık hissi besliyorlardı. Kabinenin Rusya ve Fransa ile hoş geçinmesine rağmen herkes bu iki devletin dahi Prusya'nın gelişmesine ve ilerlemesine mâni olmak fikrinde bulunduğu inanmıştı. Özellikle III. Napolyon ile İmparator Aleksandr arasında üç dört sene evvel Stuttgart'da yapılan görüşme elîm Tilsit hatıralarını yeniden akla getirerek, eski buğz ve hiddetin yine eski şiddetiyle parlamasına meydan açmıştı. Hele Olmütz Mukavelenâmesi'nin meydana getirdiği teessürler Avusturya'ya karşı tarif edilemez bir kin hâsıl etmişti. Bu defaki birleşme hevesi, eskisi gibi Avusturya'nın idaresi altında bulunan Alman kıt'alarının da teşekkül edecek Büyük Almanya ittifakı dairesine girmesi noktasına yöneltilmiş değil; belki ne kadar Alman hükûmetleri varsa hepsinin Prusyalılaştırılması, bütün Almanların Prusya hüküm ve üstünlüğü altında bulunması hususlarını şâmindir [kapsıyordu]. Hele köhneleşmiş Frankfurt Diyet Meclisi Avusturya'nın bir fesâd ve nifâk âleti addedilerek büyük bir nefret hissini davet ediyordu. Bu devrede Alman ulemâsının, siyasî

ricâlinin neşrettiği eserlere bir göz atılsa umûma sirâyet etmiş olan birleşme hastalığı apaçık göze çarpar. Kral Wilhelm idârenin dizginlerini ele aldığı zaman herkesin zihnini işgal eden bu endişeleri, umûmun hissiyâtını bir dereceye kadar his ve takdir ederek, bir münasebetle îrâd eylemiş olduğu nutukta “*Prusya’nın Almanya’da manevî fetihler yapması*” lâzım geleceğini beyan etmişti. Bu sözler, zaten üzücü bir galeyân içinde olan Prusyalıların ve Almanların çoğunun yüreğine su serpmeye yeterli değildi.

Kral Wilhelm Königsberg’de taç giyme törenini icrâ ettiği vakit zemine uygun olarak söylediği nutukta, bütün öncekiler gibi kendisinin de hükûmet makamının bir Tanrı bağıışı olduğu kaidesinden zerre kadar sapmayacağı vaadinde bulunmuş ve 1848 senesi olaylarının tekrarına meydan vermemek ve ahâlinin bazı emellerini yönelinen hedeften saptırarak başka bir vadiye sürüklemek için birleştirmeye çalışacağını îmâ etmişti. Kral’ın bu sözleri haliyle pek ziyâde etkili oldu. Prusya için yeni bir saadet ve yükseliş devri açılmış olduğuna kanaat geldi. Yeni Kral, hükûmet makamına ancak ilâhî inâyet ile erişmiş olduğunu beyân etmekle, o zaman Avrupa’da ortaya çıkan bazı olaylara ehemmiyetliymiş nazarıyla bakmayacağını hissettirmişti. Şu kadar ki böyle bir ifâdeden husûle gelecek hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmak için çar-nâ-çâr birleşme cihetine sarılacaktı. Bunu da bütün sözlerinde işrâb ediyordu [çıtlatıyordu]. Bununla beraber itimâd eylemekte olduğu bu büyük kuvvetten mahrûm olmak tehlikesine uğruyordu. Birleşme, esasen kabul olunmuş bir fikirdi. Lakin buna ne gibi vâsıtalarla ulaşılabilecekti? Wilhelm hükûmetin bir ilâhî bağış olduğunu kalbinin bütün samimiyetiyle tasdik ve ilan edince, bunun mantikî neticesi olarak, Almanya’da ve sâir mahallerde ne kadar büyük küçük prensler, dükler ve sâire varsa hepsinin de yine aynı hakka dayanarak makamlarını sağlamlaştırmaya çalışması zarûret hükmünü almıştı. İtalya Muharebesi’nde bu fikri pek güzel açığa vurmuştu. Hâlbuki Prusya’nın şan ve şevketine en büyük engellerden birisi de buydu. Kral Wilhelm meselenin nazariyâtını teslim etmekle beraber tatbikat cihetince pek mütereddit görünüyordu.

Birleşme maksadının sağlanması için ikinci bir vâsıta ve âlet de asker, yani kuvvet idi. Kral bu hakikati de tamamen takdir etmiş ve krallık tahtına oturur oturmaz askerin arttırılıp iki katına çıkarılmasına fevkalâde çalışmış ve gayret etmiş ise de, askere olan

Bismarck Başvekil.

Muazzam Almanya İmparatorluğunu oluşturan Bismarck, evinde çok sâkin ve mütevazı bir hayat yaşardı.

muhabbeti o kadar çoktu ki bir neferin bile harp meydanında telef olmasına gönlü mümkün değil razı olmazdı. Askeri sırf asker olduğu için severdi. Askerin bir muvaffakiyet ve zafer âleti olduğunu teslim etmek istemezdi. Bu da harpten fevkalâde nefret etmiş olduğundan ileri geliyordu. Bununla beraber Prusya'nın genişlemesini de behemahal arzu ediyordu. Hâlbuki böyle iki zıt fikri telif etmek nasıl mümkün olur?

İşte Birinci Wilhelm uzak hedefi olan birleşme meselesinde şüphe ve tereddüt vadisinde koştuğu bir sırada Bismarck imdadına yetişerek kendisini müşkillerinden kurtarmıştır. Bismarck, 1862 senesi Eylül'ünün 23'ünde, ilkönceleri Hâriciye Nezâreti'ne ve vekâleten Başvekâlete tayin edilmiş ve daha sonraları görülmüş olan düzgün hizmetlerine dayanarak Başbakanlık dahi asâleten kendisine verilmiştir. İktidara geldiği vakit Prusya dâhilî durumlarında her bakımdan büyük müşkilat göze batmaktaydı. Eski bakanlar kurulunun askerî masrafları arttırmak için Landtag Meclisi'ne yapılmış

olan bir teklifi reddolunmuş ve Kral, Kabine'nin istifâsını kabul etmişti. Bismarck'ın ilk işi Meclis'in hakkından gelmek oldu. Meclis'in Kabineye güvensizliğine dair verdiği karara karşılık, Bismarck Meclis'in dağıtılması için krallıktan bir emirnâme çıkarttı ki bunu kendinden önceki kabine yapmaya cesaret edememişti. Bismarck ise memleketine ne sûretle hizmet edilmek mümkün olacağını daha iyi bildiği ve hizmetinin de herkes tarafından takdire mazhar olacağına inandığı için bu emirnâmeyi çıkartmaktan çekinmedi. Kral da mükâfaten kabine reisliğini asâleten kendisine verdi. Meclis, ertesi sene tekrar toplantıya davet edildiği vakit, Bismarck ve yandaşı Harbiye Nazırı General Roon fevkalâde şiddetle hücum ve taarruza, türlü türlü ithamlara uğradılar.

İşte bu çekişmeler sırasında idi ki dünyaca meşhur olan ve fakat haksız yere Bismarck'a isnad olunan "*Kuvvet hakka takaddüm eder [haktan önce gelir].*" sözü söylenmişti. Hâlbuki Bismarck'a yapılan şu isnâd bundan galât idi:

Bismarck şiddetli bir nutuk îrâd ettikten sonra Meclis azâsından biri ayağa kalkarak Başbakan'ın nutkunu çeşitli şekillerde tevile çalışmış ve bu cümleden olarak Bismarck'ın maksadının, kuvvetin hakka öncelik ettiğini söylemekten ibâret olduğunu söylemiştir. Fakat Bismarck hemen böyle bir isnâdı red ve tekzibe davranmıştır. Bununla beraber o sene de Meclis, Kabine'nin lâyihalarını [tasarı ve tekliflerini] kabul ve tasdik etmeden dağıtılmıştır. Üçüncü sene de aynı hal gerçekleşerek bütün Avrupa hayret ve şaşkınlık içinde kalmıştır. Gerçekten her iki taraftan bu kadar mukavemet ve muhalefet Avrupa'da o vakte kadar görülmuş şey değildi.

Yalnız ahvalin dış görünüşüne dikkat eden birçok kişiler, Bismarck ile Landtag arasında üç sene süren bu büyük çekişmenin sırf Landtag Meclisi üyelerinin, adalet ve hakkaniyet kaidelerine sınırsız sarılmış ve Bismarck gibi otoriter, saldırgan bir zâta hasım olmalarından ileri geldiğini sanarak, memleketin bütün meşgalesinin içişleri ile ilgili kanunları tanzimden ibâret olduğu hükmünü çıkarırlar ve Bismarck'ın Danimarka ile ve daha sonra Avusturya ile harp etmesini, kamuoyunu oyalamak istediğine dayandırırılar. Sonra da Sadowa'nın gerekçelerini en ince detaylarda tetkike koyularak Lord Palmerston'un Danimarka için söylediği şu: "*Bu kibrit bütün Avrupa'da azîm bir yangın çıkarabilir.*" sözünü, iptal edilemez kuvvetli bir

delil şeklinde göstermeye çalışırlar. Hakikatte ise böyle bir muhakeme sûreti sırf görünüşe aldanmaktan ileri gelmektedir. Avusturya ve Almanya arasında ortaya çıkan büyük olayların sebepleri daha derin olup bunu hâricteki şeylerde değil fikirlerde aramak gerekir. Yekdiğerini takip eden olaylar büyük muharebenin çıkması için bir fırsattan başka bir şey değildi. Hoş bu fırsatı da işin içinde menfaat-târ olanların derinden hazırlayıp tedârik ettikleri de inkâr edilemez.

Prusya'da kamuoyu, Olmütz Mukavelenâmesi'nden beri hay-liden hayliye sarsılmış olan Prusya nüfûzunun yükseltilmesine bakıyordu. Bu fikirde herkes müttefikti. Fakat neticeye erişmek için kullanılacak vâsitalarda köklü bir farklılık oluşmuştur ki yukarıda söylendiği gibi üç sene mütemâdiyen Landtag Meclisi'nin dağılma-sına yol açan şiddetli çekişmelerin kaynağı işte budur.

Bismarck ise idarenin başına geçtiği vakit birçok tecrübeler görmüş ve eski fikirlerini esaslı bir sûrette değiştirmeye muvaffak olmuş olduğundan ve bilhassa Prusya'yı etkisi altında bulunduran intikam duygusu hastalığını da pek güzel teşhis edebildiğinden, hemen bütün Prusya emellerini kendi nefsinde toplayabilmişti denilse yeri vardır. Şu kadar ki mevkiinin gâyet nâzik ve müşkül olduğunu da tasdik etmek gerekir. Bununla beraber sebât ve metâneti ve tasvire gelmez mahâreti sayesinde bütün bu zorlukları göğüsleyebildiği cihetle, hakkında ne kadar takdir-hân olsak yerindedir. Bismarck'ın asıl mahâreti bu umûmî hisleri anlamakla beraber işleri muvaffakiyetle idâre edebilmek için herkesin yardımından bihakkın istifâde yolunu keşfetmesi olmuştur. Bismarck Prusyalıların en büyük hevesi, en dayanılmaz kabiliyeti olan hissi Avusturya'dan intikam almak ile Almanya'yı Prusyalılaştırmak olduğunu, ancak bu sayede Avrupa Büyük Devletleri arasında seçkin bir mevki elde edilebileceğini muhakkak biliyordu. Bu maksadı 1859 senesinden beri kesin şekilde zihnine koymuştu. Lakin bunu kuvveden fiile çıkarmak için birçok taraflardan birçok müşkilâta tesâdüf etti.

İlk iş olarak Kral'ın Avusturya ile bir muharebe çıkması imkânını korku ve tereddütle muhakeme etmemesi ve Prusya'ya ilhak olunacak küçük Alman hükûmetleri reislerinin hakkına o derece itibar eylememesi için birçok inandırıcı deliller öne sürmeye mecbur oldu. Kral'ın diğer hükûmet reislerinin hukukuna dokunmaktan fevkalâde sakınmış olduğunu yukarıda söylemiştik. İşte Bismarck en

ziyâde böyle bir zannı ortadan kaldırmak için fevkalâde güçlük çekti. Nihayet bu cihetten her türlü engelleri bertaraf etti.

Fakat iş bununla bitmiyordu. Bilhassa IV. Friedrich zamanında işlenmiş kötülüklerden, Almanya Prenslerini ikide birde korkutup ürkütecek ve Avusturya'nın kucağına atılmalarını icap ettirecek beyanlardan kesinlikle uzak durmak icap ediyordu. Almanya birleşmesini daha oluşmadan ilan etmek, bu birleşmenin gerçekleşmesini akîm bırakmaktan başka bir şeyle neticelenemezdi. Bundan başka liberallerin memnuniyetini çekecek hiçbir müsaade ve imtiyaz verilmemeye kat'î şekilde azmedildikten sonra, birleşme büyük fırkasının hâkim emellerini ve meyve verici düşmanlıklarını okşayacak hiç olmazsa zâhirî bir beraberlik gösterilmedikçe idare işlerinde muvaffakiyet nasıl mümkün olacaktı? İşte Bismarck bu pürüzlü meseleyi Avusturya'ya karşı bir dereceye kadar düşmanca bir tavır göstererek birleşme taraftarlarını korku ve umut arası bir hale koymakla ve bununla beraber Avrupa hükûmetlerini, Avusturya ve Almanya hükümdarlarını dehşete düşürecek her türlü ifrattan sakınarak gâyet ihtiyatlı bir politika ittihaz etmekle halledebildi. Bismarck tasavvurlarına iştirak ettiği takdirde kendi tarafına hemen oybirliğiyle meyletmesi muhakkak olan Landtag Meclisi'nin mukavemet ve muhalefeti bile bir dereceye kadar faydalı addetmiş ve asıl siyâsî maksatlarını bu sûretle saklayabilmiştir. Bu halin Başbakan'a ne kadar ağır geldiğini söylemeye hâcet yoktur. Gizliden gizliye elde etmeye çalıştığı semereden, aslî maksattan ne kadar defalar bahsetmek hevesine düşmüş ve yine nefsinin zorlayarak sükûtu tercih etmiştir!.. Landtag seçimlerinde gösterdiği hiddet ve şiddetin sebeplerini kısmen bu manevî mecburiyete yormak mümkündür. Hakikaten asıl maksadının başkası tarafından takdir olunduğu ve bu maksada yegâne mâninin yalnız kendisi olduğu farzedilerek, herkesin husûmetini çektiğini gözüyle görmek, sonra başkasının ağzından işittiği kendi fikrini kendi müdâfaa etmek, çürütmeye çalışmak Bismarck için ne büyük eziyet ve meşakkattir.

Prusya Başbakanı alttan alta düşmanlık zeminini hazırlamakta olduğu bir sırada Avusturya ne yapıyordu? İtalya mağlubiyetinden beri evvelki gurur ve azametini terk eden Avusturya, Prens Schwarzenberg'in on sene evvelki dış siyasetini beyhûde yere kınamaya çalışmış ve elden geldiği kadar dükalıklar meselesinde Prusya ile

müşabakaya girişmiş ve hatta Almanya'ya 38 milyon nüfus kazandıracasını söyleyerek kalplerini kazanmaya gayret etmiş ise de, Prusyalılar üzerinde oluşturduğu büyük nefreti ve sâir Almanların fikrine düşürmüş olduğu emniyet yokluğunu bir türlü ortadan kaldıramamıştır. Saksonya Başbakanı Beust'ün teklif eylediği "*Almanya'da üç kuvvet*" meselesi kimsenin hoşuna gitmedi. Beust'ün maksadı Prusya ve Avusturya'ya karşı ihtiyaç duyulduğunda dengeyi sürdürebilecek ve küçük hükûmetlerin toplu kadrosundan teşekkül edecek bir kuvvet meydana getirmekten ibaretti. Lakin bu hayal yalnız Beust'ün hafızasında nakşedilmiş olarak kalabildi. Küçük Almanya hükûmetlerinde bulunan Almanlar, Birinci Wilhelm'in yukarıda belirttiğimiz emellerine ve bizzat Bismarck'ın bütün Almanlara karşı gözlemlenen tahakkümüne ve "*National Verein*" yani Prusya taraftarları fırkasının bütün Almanları Prusyalılaştırmak için sarf eylediği gayrete rağmen, yine Prusya'ya yegâne kurtarıcı nazarıyla bakıyorlardı. Prusya'ya karşı ortaya çıkan bu umûmî çekicilik o devrin belirgin alametlerindendir, denilebilir. Bismarck'ın asıl kuvvetini işte bu haller vücuda getirdi.

Maamâfih Bismarck, tasavvurlarını saklamak için fevkalâde bir himmette bulunmakla beraber, Avusturya ve ikinci derece ehemmiyet taşıyan hükûmetlerin kabineleri, bu planları büyük bir endişe ile takip ediyorlardı. Bismarck'ın Frankfurt Diyet'ine karşı gösterdiği düşmanca tavırlar, ordunun düzenlenmesi ve arttırılması için vuku' bulan ısrarı, Saks-Koburg ve Bad dükalıklarıyla akdedilen askerî sözleşmeler -bu iki hükûmet askerî kuvvetlerinin idâresini kısmen Prusya'ya bırakıyorlardı- Prusya'nın ilâ-nihâye haysiyet kırıcı Olmütz Mukavelenâmesi'nin tesiri altında kalmaktan artık tamamen usanmış olduğunu lüzûmundan ziyâde ispata kâfiydi. Avusturya bu düşmanlığı gözleriyle görmekle beraber, eskisi gibi küçük hükûmetlerin kabinelerine de pek ziyâde güvendiğinden o derece korkmuyordu. Bu hükûmet Prens Schwarzenberg'in Prusya ile münâsebetlerinde gösterdiği aşağılayıcı tutumu bir tarafa atmakla beraber yine yüksek perdeden, öncelik taslamaktan ve yazışmalarında Prusya'yı kendinden küçük göstermekten ferâgat edemiyordu. Avusturya basını daha ileri vararak, âdeta Prusya'ya tâbiyet görevlerini unutmuş âsi bir hükûmet muamelesi ediyorlardı. Avusturya'nın en ziyâde ümit bağladığı şey Landtag Meclisi ile Bismarck arasında sürüp giden çekişmeler idi.

Ahvâl bu merkezde iken Dükâlıklar meselesi tekrar meydana çıktı. 1864 senesi Ekim ayının on beşinde özel bahsinde zikri geçen Danimarka Kralı VII. Friedrich vefât ederek dâhilî çekişmelerle meşgul olan bütün Prusyalıların ve hatta Avusturyalıların nazar-ı dikkatleri o tarafa yöneldi. Danimarka'nın Schleswig-Holstein'ı ve Luneburg küçük dükâlığını ne şekilde kesin olarak nüfuz alanına katmak istediğini, bu dükâlıklarla Danimarka tâcının irtibât ve verâ-set şeklini yukarıda görmüş ve Friedrich'in vefâtıyla dükâlıkların kral olarak Dük d'Augustenburg'a intikal etmesi lâzım geleceğini söylemiştik. Yeni Kral IX. Christian (bu, evvelce Dük de Glucksburg adını taşıyordu) Londra Konferansı'nın hükümlerine dayanarak hükümlerliğini dükâlıklara dahi teşmil etmek istediği gibi, bunların merkeze bağılılıklarını sağlayacak bir kanunnâme neşretmiş ve *Rizgrad* isminde esasen mevcut olan bir Umûmî Meclis'in teşkilâtını yapmıştı. Bütün Almanya ve bilhassa Prusya ise Dük d'Augustenburg'un iddialarını teşvike gayret etmiş ve nihayet Frankfurt Diyet Meclisi cidden müdâhale hususuna karar vermiştir. Mesele asıl çekişme konusu olan Holstein'dan -çünkü yalnız Holstein, Germanya Konfederasyonu'na dâhildi.- Schleswig'e de intikal ettirilmiş ve Londra Mukavelenâmesi'nin bu konudaki hükümleri türlü türlü yorumlara uğratarak bundan istifâdeye çalışılmıştır. Bununla beraber Prusya ileride hareketlerinde serbest kalmak ve Dükâlıkları istediği kalıba sokmak için Diyet'in bu kararına rıza göstermemiş ve yalnız küçük hükûmetler Diyet'e itaatlerini arz etmek istemiştir.

Bismarck bu işin Avusturya'nın yardımı olmaksızın hallolunamayacağını muhakkak biliyordu. Bundan dolayı bin türlü tertiplerde bulunarak Avusturya Kabinesi'nin bu işe müdâhale etmekte menfaaddâr olacağını iknâya gayret etmiş ve teşebbüsünde muvaffak da olmuştur. Avusturya ise başka bir maksat gözetiyordu. Almanya işleriyle ilgili bir meseleden el çekse zaten günden güne aşağılanmakta olan konum ve haysiyetinin bir kat daha seviye kaybedeceğini yakından bildiğinden ve bilakis işe girişse, hem Prusya'ya karşı bir satvet göstereceğine ve hem de Almanya'ya bir hizmet ifâ edeceğine, bundan dolayı kaybolan nüfuzunu iadeye muvaffak olacağına emin bulunduğundan, Prusya'nın kurduğu tuzağa kendi menfatlerine hizmet eder kıyasıyla çar-nâ-çar düştü. İki hükûmet arasındaki uyuşmanın şekli gizli tutuluyordu. Hâlbuki işten haberi olmayan Landtag

Meclisi Dük d'Augustenburg tarafının desteklenmesini Bismarck'a tavsiyeden geri kalmıyordu.

Nihayet Ocak ayının 14'ünde bu iki hükûmet, Danimarka'ya müşterek bir ultimatom vererek sözünü ettiğimiz kanunnâmenin iki güne kadar kaldırılmasını talep ettiler. Şurası gariptir ki ultimatomda o kadar gürültüye yol açmış olan Dük d'Augustenburg'un ismi bile zikredilmiyordu. Danimarka derde deva bir cevap vermediğinden Şubat'ın birinci günü Avusturya ve Prusya askerlerinden mürekkep bir ordu Schleswig eyâletini elde bir karşılık/koz olsun diye işgal altına aldı. Bu tecâvüz bittabi harbe yol açtı. O vakte kadar Danimarka'ya söz vermiş ve korkutup yıldırılmış olan İngiltere, lâzım gelen saatte sözünü tutmadı. Fransa ise İngiltere'nin bir sene evvel Lehistan'da meydana gelen durumlarda takip ettiği ilgisizlik politikasından dolayı kırıgınlı olduğundan İngiliz emellerine bedava hizmet etmek istemedi. Bilhassa Fransa askerinin büyük kısmı manâsız Meksika harbinde çürümekte ve Fransa'nın kolunu kanadını bağlamaktaydı. Rusya'ya gelince 1863 olaylarında Prusya'nın zımnın yardımını görmüş ve bundan pek faydalanmış olduğu cihetle bî-tarafılık dairesinden çıkmadı.

Bununla beraber mağlup olan küçük Danimarka Büyük Devletler'e sığındı; ve ihtilâfların siyaset zemininde ve müzakerelerle halli için Londra'da bir konferans akdedildi. Gerek Rusya, gerek Avusturya hiçbir netice çıkmayacağını kat'iyen bilmekle beraber bu konferansa iştirak için muvâfakat göstermemelik etmediler. O zaman İngiltere Başbakanı bulunan Mösyö Disraeli (Lord Beaconsfield) Kamara'da irâd eylediği bir nutukta: *"Bu konferans altı hafta yani tam bir karnaval zamanı kadar sürdü. Hakikaten bu konferans maskeli bir balo, yek-diğerini aldatmaya mahsûs bir meclisten başka bir şey değildi."* demiştir. Haliyle, Konferans hiçbir iş görmedi. Dükâlıklar Dük d'Augustenburg'a verilmek istenildi. Fakat Dük d'Augustenburg bu sıralarda külliyetli bir nakit mukabilinde haklarından ferâgat etmiş olduğundan bu teklifi reddetti. Bu defa Bismarck başka bir iddia sahibi arayışına çıktı ve Rusya'nın himmetiyle ve Grandük d'Oldenburg'u buldu. Bismarck'ın tahmin ettiği üzere, tabiatıyla bu zâtı hiç kimse kabul etmeyecekti.

Binâenaleyh 25 Haziran'da muharebeye tekrar başlandı. Jutland yarımadası o vakit ismi cihana yayılmaya başlayan Moltke'nin mahâ-

reti sayesinde az zaman içinde Müttefiklerin eline geçti. Nihayet 27 Temmuz'da Danimarka teslim olmaya mecbur kaldı. Yine o gün sulh mukaddemâtı akdolunarak [barış protokolü imzalanarak] 30 Ekim'de içeriği Viyana Anlaşması'yla te'yid edildi. Bu anlaşma mûcibince Schleswig-Holstein Dükâlıkları Danimarka'dan kesin şekilde ayrılmış, fakat ne Almanya'ya ne Dük d'Augustenburg'a ve ne de Dük d'Oldenburg'a verilmiştir. Elde edilen bu büyük parçayı yalnız Prusya ve Avusturya paylaşmışlardır. Bu esnâda ise Frankfurt Diyet Meclisi hâlâ Dükâlıkların verâset meselesini halletmekle uğraşıyordu. Bismarck Germany Konfederasyonu'yla iddia sahiplerini ve talipleri bertaraf ettikten sonra Avusturya'yı ortadan çıkarmaya çalışıyordu.

Dükâlıkların iki galip hükûmet arasında taksim şekli ve idaresini Gastein Salzburg Mukavelenâmesi (20 Ağustos 1865) tayin etmekte idi. Bu mukavelenâme mûcibince Avusturya Holstein, Prusya da Schleswig'i idare edecekti. Avusturya bundan başka küçük Lüneburg Dükâlığı üzerindeki haklarını Prusya'ya sattı. Fazla olarak Prusya Holstein'de asker bulundurmak ve Kiel limanına nezâret ederek orada istihkâmlar ve denizcilikle ilgili müesseseler inşâ eylemek hakkına mâlik oldu. Fakat şu mukavelenâmenin hükümleri, aşağıda görüleceği veçhile, pek az zaman sürdü.

Bütün bu gürültüleri Bismarck, Landtag'ın muvafakatini almaksızın meydana çıkarmıştı. Nitekim büyük işler görmek için Harbiye Nazırı General Roon'un yardımıyla hazırlamakta olduğu askerin tedariklerini, levâzımını ve sâiresini Meclis'in haberi, rızası olmaksızın tamamlamaya muvaffak olmuştu.

Bismarck'ın Dükâlıklar ve daha sonraları bunun neticesi olarak doğurduğu Avusturya muharebesinde gösterdiği mahâret herkesin parmağını ağzında bırakarak şaşırtacak derecede ustalıklı idi. Hakikaten yukarıda tafsilatıyla anlatıldığı gibi dâhilî zorluklar içinde çabalamakta olduğu bir sırada, Bismarck için Dükâlıklar meselesi Arşimed'in arayıp arayıp da bulamadığı dayanma noktası hizmetini yerine getirdi. Başkasının hakkını gasp için bir tarihî hak tedarik etmek, bütün Almanya'nın muhabbetini Dükâlıklara doğru yöneltirmekle beraber Dük d'Augustenburg'u bundan faydalandırmamak, Avrupa'nın müdâhalesini davet etmeksizin Danimarka'yı soymak lâzım geliyordu. Bundan başka Diyet Meclisi'nin salâhiyet dâiresi dâhilinde bulunan bir meseleye bu Meclis'i karıştırmamak

ve en garibi Avusturya'yı, amansız hasmı yüzyılların Avusturya'sını Prusya menfaatlerine hizmet ettirmek gerekiyordu. Avrupa'yı aldatmak o vakitler Bismarck için pek kolay bir şeydi. Yek-diğerini çekemeyen Büyük Devletlerin rekabeti, İngiltere'nin atâleti ve memnuniyetsizliği, III. Napolyon'un hayalleri hareket geçmek için pek müsâit bir zemin oluşturunuyordu. Nihayet tabiatıyla galebe çalındı. Fakat Dükalıkları paylaşmakta şüphesiz çekişme çıkacaktı. Bu çekişme ise, ileride görüleceği üzere, büyük bir dehşetle ortaya çıkarak yaklaşık iki asırdan beri yek-diğerinin gözüne batmakta olan iki devlet arasında her türlü ihtilâfları kapattı.

Prusya ve Avusturya'nın her ikisi de harp istiyor. •
Silahlanma • Alman hükûmetleri •
Düvel-i Muazzama'nın [Büyük Devletlerin] tutumu • Fransa ve Bismarck •
Bismarck ve İtalya ittifakı • Gastein'in dağılması •
Diyet Meclisi'nin kaldırılması • Muharebe •
Sadowa • Fransa'nın arabuluculuğu • Müzâkereler sırasında Bismarck •
Muvaffakiyeti • Nikolsburg ve Prag • Prusya büyüyor •
Kuzeyliler Konfederasyonu •
Bismarck ile Napolyon arasında entrikalar • Belçika hakkında gizli anlaşma •
Benedetti'nin safderûnluğu, Napolyon'un hiddeti.

Danimarka üzerine kazanılmış olan muzafferiyet iki müttefiki az zaman içinde yek-diğerine hasım kıldı. Holstein'den Saksonya ve Hannover askerlerinin -bu hükûmetlerin askeri Almanya ve Diyet nâmına oraya girmişti- derhal çıkmasını talep eden Prusya'nın üstünlük ve büyüklük taslayıcı muameleleri küçük hükûmetlerin bazısının gönlünü kırmıştı. Bunlar Avusturya ile Prusya arasında ayrılık ve nifak tohumları ekmeye gayret ederek pek çabuk mak-satlarına erdiler. Zaten iki taraf da bunu cana minnet biliyordu. Dükalıkların idâresi işi az zamanda nizânın başlama sebebi oldu. Hiçbir meselede aralarında ittifak hâsıl olmayan Prusya ve Avus-turya komiserlerinin husûmeti az kaldı muharebenin bir sene evvel patlamasına yol açacaktı. Fakat henüz harbe girişmek için tamamen hazırlanmamış olan Prusya, Gastein Mukavelenâmesi'yle bunun muvakkaten önünü aldı. Bununla beraber Kral Wilhelm'in de bunda büyük oranda dahli vardı. Kral hâlâ Avusturya'ya büyük, Alman-ya'nın pişvâsı [önderi] nazarıyla bakıyor ve bu hükûmeti Metternich zamanında olduğu gibi barışın ve barışıklığın mihveri, asâyişin hâmisî saymaktan kendini alamıyordu. Bundan başka askerini, muazzez sevgili askerini tehlikeye atmaya asla arzu etmiyordu.

Maamâfih Gastein Mukavelenâmesi de uyum ve birleşmeyi ebediyyen sürdürmeye hizmet edemedi. Kavga o kadar şiddet kazandı ki 1866 Ocak ayı başında Bismarck; Prusya'nın kendi menfaatlerini düşünmeye, hareket serbestliğini tamamen muhâfazaya ve her türlü kararları almakta muhtar olduğundan dolayı, Avusturya müşkilât çıkarmakta devam ettikçe, istediği devletle "ittifak akd" etmeye mecbur bulunduğunu beyân etti. Avusturya bu ifadenin manasını hakkıyla anladı. Bunun bir harp tehdidi olduğunu ve İtalya ile bir ittifak yapıldığına delâlet ettiğini anladı. Ansızın basılmamak için Mart'tan itibaren gizliden gizliye silahlanmaya ve Germanyâ hükûmetlerinin yardımlarını elde etmek için nüfuzunu kullanmaya, entrikalar üretmeye başladı. El'ân hangi meselesi pek çok dedikoduya sebebiyet verdi, el'ân hangi tarafın daha evvel silaha sarıldığını kimse bihakkın tayin edemiyor. Fakat esasen bu mesele o kadar zikre şâyân değildir. Şurası muhakkaktır ki Prusya kavmi Olmütz Mukavelenâmesi'nden beri intikam almaya çalışıyor ve hükûmet de yakında bir muharebenin çıkacağını dâima göz önünde tutarak hiçbir vakit müteyakkız bulunmaktan geri kalmıyordu. 1859'dan ve bilhassa 1862'den beri Prusya'nın dâima Avusturya'ya karşı silahlanmakta olduğu iddia olursa yeri vardır. İhtimal ki dâimî bir hazırlık içinde bulunduğu için, silahlanmaya girişmiş olan o olmadı.

Bununla beraber muzafferiyeti kat'iyyen elde edeceğine emin olan ve dıştan kendini gâyet i'tidâl-perver göstermek isteyen Avusturya, Nisan'ın 26'sında Dükalıklar meselesinin Diyet'e havâle olunmasını ve d'Augustenburg'un hâkimiyetinin tasdikini teklif etti. Prusya ise buna verdiği cevapta Dükalıklar meselesinin Germanyâ'yla ilgisi olmayıp beynelmilel bir mesele olduğunu beyân ederek bu teklifi reddetmiş ve bununla beraber umum Almanya kadrosunun cidden ıslâhı ve yeni bir Almanya Umûmî Meclisi'nin toplanması sûretiyle ihtilâfın kolaylıkla çözümünün mümkün olduğunu bildirmiştir. Bu ise Avusturya'yı Almanya'dan kesin olarak dışlamak idi. Binâenaleyh her iki hükûmet de muharebeden gâyet nefret eder görünmek isteyerek kamuoyunu kazanmaya çalışıyordu. Hâlbuki yek-diğerine yapılmış olan tekliflerinin kabulünün kabil olmadığını muhakkak biliyorlardı. Aslına bakılırsa her iki taraf da uzun süren rekabetlerine bir son vermek için harbi can-u

gönülünden arzu ediyorlardı. Prusya İtalya'nın, Avusturya da Almanya küçük hükûmetlerinin ittifakına güveniyordu.

Bismarck'ın en büyük endişesi Düvel-i Muazzama'nın tercih edecekleri tutumda idi. Herşeyden evvel bir harp çıktığında devletlerin bi- taraf kalmalarını temine uğraşmıştı. Rusya yönünden hiç korkmuyordu. Çünkü bu hükûmet Avusturya'nın vaktiyle Müttefik Devletlerin hareketlerini kolaylaştırmak yolunda gösterdiği silahlı tarafsızlıktan pek ziyâde gücenmişti. Herhalde Avusturya'nın mağlubiyetini kalben temenni edecekti. İngiltere Kabinesi her ne kadar yola gelecek takımdan değilse de, o da yalnız başına bir iş göremeyecekti. Yalnız Fransa kalıyordu. Harp ve sulhün emrini Fransa verecekti. Umûmî ahvalin anahtarı Fransa'nın elindeydi. Bismarck'ın, asıl ehemmiyeti bu yöne vermesi zaruriydi.

Bismarck, Paris sefirliğinden beri her sene Fransa'ya gider, gerek Biarritz'de ve gerek Paris'te III. Napolyon'la görüşürdü. Bismarck 1863 senesinde Napolyon'un silahlanmaya bir nihayet verilmesi için yaptığı teklifi desteklemiş ve her bakımdan bu tedbiriyle Fransa kabinesinin hatırını hoş tutmaya çalışmıştı.

Bundan başka Bismarck, Fransa ile Zollverein'i teşkil eden hükûmetler arasında ticaret anlaşması yenilendiği vakit, Fransa'ya faydalı olacak bir sûrette küçük hükûmetler üzerinde nüfuzunu kullanmıştı. Umûmî ahvâl de bir taraftan Berlin Kabinesi'nin emellerine yardım ediyordu. Napolyon 1863'te silahlanma hakkındaki meşhur bir nutkunda 1815 Muâhedesi hükümlerinin fiiliyâtça hükmü kalmadığından feshedilmiş olduğunu ilan etmişti. Bu sıralarda Bismarck, Biarritz'e giderek III. Napolyon'la görüşmüş ve Avusturya ile bir harp vukuunda Fransa'nın bi- taraf kalacağı ve İtalya'nın her türlü harekâtta serbest kalmasına müsaade edileceği teminâtını elde edebilmişti. Bunun ardından o vakit İtalya'nın idâre merkezi olan Floransa'da bir ittifak akdetmek için derhal müzakerelere başlandı. Diğer taraftan Bismarck Berlin'deki İtalya sefiri vâsıtasıyla ittifak anlaşması yapılması için tam yetkiyi hâiz bir generalin gönderilmesini talep etti. 1866 Mart'ı ortasında İtalyalı General Goune [?] anlaşmayı yapmak için Berlin'e gitti. Kral Wilhelm'in Avusturya gibi kadim bir hükûmete karşı İtalya gibi henüz türedilerden sayılan bir hükûmetle ittifak anlaşması yapmasını fevkalâde aşağılayıcı bir

nazarla görmesine rağmen Nisan'ın 8'inde bu hükûmet ile tecâvüzî ve tedâfûî bir ittifak imza edildi.

Bismarck gizliden gizliye bu işleri gördüğü halde diğer taraftan Avusturya ile bin türlü müşkilât çıkararak artık muharebeyi hazırlıyordu. Mayıs ortasında silahlanma hakkında yukarıda söylediğimiz gibi iki taraftan da protestolar yağmaya başladı. Bununla beraber bahsettiğimiz durumlar Avrupa'nın nazar-ı dikkatini çekmekten hâli kalmıyordu. Mayıs'ın 28. günü III. Napolyon'un teklif ve teşvikiyle Avrupa Düvel-i Muazzaması Schleswig-Holstein, Venedik ve Germanya Diyet Meclisi'nin ıslahına dâir üç meselenin barışçı bir sûrette çözülmesi için dostâne müdahalede bulundular. Ertesi gün Bismarck şartsız olarak bu teklife muvafakat ettiğini bildirdi. Her sûretle silahlanmış olarak müdahalelerine mahal kalmamasını kesinlikle arzu ettiğinden mi, yoksa mevcut durumlar münasebetiyle hiçbir kongrenin bir neticeye yol açamayacağı nazarında muhakak bulunduğundan mı; her nedense, böyle hareket etmeyi münâsip saydı. Avusturya ise bilakis altı gün düşünüp taşındıktan sonra redde muâdil [denk] bir cevap verdi. Avusturya, Venedik meselesinin varlığına bile kail olmuyordu. Schleswig-Holstein meselesine gelince Büyük Devletlere bir cevap yazılmazdan evvel bunun hallini Frankfurt Diyet'ine, yani üyelerinin ekseriyeti kendisiyle müttefik bulunan küçük hükûmetlerin murahhaslarından mürekkep Meclis'e havale etmişti.

Avusturya'nın bu hareketi her türlü sulh ve müsâlemet ümidini mahvettikten başka Avrupa devletlerini de kendisinden soğutmuştur. Fazla olarak güya Prusya'ya her türlü serinkanlılığı kaybettirmek ve bir an evvel ne olacaksa olsun dedirtmek için Feld Mareşal Goblenz'i ahâlden kendi istikbâlleri ve idâreleri hakkında rey toplamak üzere Schleswig-Holstein'e göndermiştir. Hâlbuki Goblenz'in bu memuriyeti Gastein Mukavelenâmesi'ne kat'î bir tecâvüzdü. Gerçekten bu mukavelenâmede Dükalıklar idaresinin ikiye taksimiyle bunlarda iki müstakil hâkimiyet mevcut olduğu zımnen tasdik edilmişti. Bundan dolayı Goblenz her iki Dükalığa da karışamayacaktı.

Artık bundan sonra barış ve sükûnetin muhâfaza edilemeyeceğini söylemeye hâcet yoktur. Gerçekten bunun üzerine Prusya; Gastein Mukavelenâmesi'ne yapılmış olan taarruz sebebiyle bunun hükümlerinin tamamen münfesih olduğunu ve bundan dolayı mukavelenâ-

meden evvelki hale geri dönmenin, yani iki Dükalık idâresinin iki devlet arasında müşterek kalmasının kesinlikle salâhiyeti dâhilinde bulunduğunu ilan etti ve bu sözü bilfiil ispat için Holstein Dükalığı'na Prusya askerini sevk etti. Avusturya'nın bu dükalıkta mevcut olan askerî kuvvetleri hasmın kuvvetine mukavemet edemeyecek derecede az olduğundan, orasını tahliye ederek, Gastein Mukavenâmesi'nin Prusya tarafından ihlâl edildiğini ilan etmek cihetini münâsip gördü (11 Haziran). Yine aynı günde Diyet Meclisi'ne bir teklifte bulunarak Prusya'nın Germanyaya askeriyle yola getirilmesi lâzım geleceğini söyledi. Diyet Meclisi bu teklifi Haziran'ın 14'ünde beş reye karşı dokuz rey ile kabul etti. Buna mukabil Bismarck, Diyet Meclisi'nin kesinlikle kaldırılmış olduğunu ve bunun yerine sırf Alman olmak üzere üyeleri genel oylamayla seçilmiş birleşik bir heyet teşkili gerekeceğini ve Avusturya'nın hey'etten çıkarılacağını ilan etti. Ertesi günü Prusya bütün kabinelere umûmî bir telgraf-nâme göndererek Diyet Meclisi'nin kaldırılmış olduğunu bildirdi. Artık harp ilan olunmuş demektir.

Bu sırada Prusya iç işleri büyük bir buhran içindeydi. Landtag Meclisi azâsı Bismarck'ın kendi maksatlarını uygulamaya çalışmakta olduğundan habersiz ve Bismarck'a durumun şiddetinden dolayı şahsen muğber oldukları için bir cinsten olan iki milletin boğaz boğaza gelmesine müsaade etmeyeceklerine kuvvetle azmetmekte olduklarını bildirmişlerdi. Bundan başka askerî bütçesini sıra ile üç sene kabul etmedikleri halde neticede onların görüşlerine başvurulmayarak Kabine'nin her türlü icraat ve tedâriklere bildiği gibi devam etmesi, husûmetlerini bir kat daha şiddetlendirmişti. Bismarck'a bu kadar nefreti olan bir meclisin onun emellerine uymayacağı tabii olduğundan, Mayıs'ın dokuzuncu günü Kral'ın bir emir-nâmesiyle tatil edildi. Şu halde yukarıda tafsil olunan olayların cereyânından Meclis'in resmen bir malûmatı yoktu. Bismarck bu kadarla da iktifâ etmeyerek Landtag'ın müsaadesi olmaksızın tedâvüle tahviller çıkarmaya da muvaffak oldu.

Muharebe oldu. Bunun tafsilâtına girişmek salâhiyetimizin hâricindedir. Şu kadar ki olayların insicam [tutarlılığını] ve irtibâtını kesmemek için bunu kısaltarak, haddü'l-gayesi [gayesinin haddi] denilecek bir sûrette özetleyelim: Hemen Haziran'ın 15. günü Prusya askeri Avusturya birliği dâhilinde bulunan Saksonya'ya girmişti.

Büyük tereddüt içine düşmüş olan Diyet Meclisi on iki gün kadar nasıl bir karar alacağını şaşırıdıktan sonra Germany Konfederasyonu askerinin kumandanlığını Bavyera Prensi Charles'a verdi. Hâlbuki bu işler görülünceye kadar Prusya askeri yıldırım süratiyle Avusturya'nın müttefiki olan Hannover, Hessen-Kassel ve Nassau memleketlerini istila etti. İstila edilmiş olan bu üç hükûmetin ondan sonra nâmı kalmayarak Prusya'nın iktidar havzasına geçti. Prusya'nın küçük hükûmetler üzerine elde ettiği muzafferiyetler, tabiatıyla şaşırtıcı olamaz. Avusturya kendi kuvvetiyle bu felaketi tamir edecekti.

Avusturya'nın Prusya'ya karşı çıkardığı bütün askerî kuvvetleri 270 bin kişiden ve 750 toptan ibaretti. Bundan başka İtalya hududunda 85 bin asker ve 170 top bulundurmaktaydı. Fazla olarak Hannover'den, Württemberg'den ve sâir küçük hükûmetlerden 100 bin kadar yardımcı asker bekliyordu. Prusya'nın kuvvet toplamı ise 250 bin kişiden ve 978 toptan ibaretti. İtalyalılar ise 220 bin asker ve 460 top tedârik edebildiler. İtalyalılar Kostivera[?]'da karadan ve Lisa'da zırhlı gemilere mâlik oldukları halde denizden mağlup olmuşlarsa da, bu mağlubiyetlerin harbin neticesi üzerine hiçbir tesiri olmamış, yalnız İtalyalıların pek acemi ve beceriksiz olduklarını ispat etmiştir. Prusya askeri Erkân-ı Harbiye Reisi meşhûr Moltke ve Avusturya Ordusu Kumandanı yine meşhûr Benedikt idi. Bohemya'da az çok büyük muharebelerden sonra Temmuz'un üçüncü günü, yani muharebeye başladıktan 18 gün sonra bu asrın melhâme-i kübrâsı [en kanlı savaşı] olan Sadowa Muharebesi yapıldı. Bu muharebede 420 bin kişinin karşı karşıya geldiği ve iki taraftan 65.000 kişinin telef ve zâyi olduğu nazar-ı dikkate alınırса ne kadar hunharca bir dehşet-verici durum meydana geldiği hakkında kısaca bir fikir peydâ edebiliriz. Prusyalılar iğneli ve mükerrer atışlı tüfekler sayesinde bu muzafferiyeti kazandıkları gibi, düşmanlarına nispeten pek az, yani 15.000 telefât verdiler.

Bu büyük zaferden bütün Avrupa hayrette kaldı. Herkes hiç olmazsa kuvvetlerin yek-diğerine denk çıkacağını ve az çok çarpışacağını zannetmişti. Galibin ayakları altında kahrolmuş olan Avusturya, mağlubiyetinin ertesi günü hiç olmazsa İtalya cihetinden rahat kalmak için Venedik eyâletini Napolyon vâsıtasıyla İtalya Kral'ına vermek istedi. Lakin İtalya müttefikinin muvafakatını elde

edemedikçe böyle bir teklife razı olamayacağını bildirerek harbe devam etti. Avusturya evvelce Büyük Devletler'in yaptıkları arabuluculuk teklifini reddederek Venedik meselesini müzakereye yanaşmadığından dolayı pişman olduysa da artık iş isten geçmişti.

Fakat bu kadar olaylar geçtiği ve Avusturya amansız düşmanı elinde zebûn kalarak devletler dengesi tehlike altında bulunduğu bir sırada Avrupa'nın yalnız seyirci kalması tabiatıyla mümkün olamayacaktı. Her işte ileri atılmak isteyen Napolyon'un araya girmek ve müdahale etmek için böyle bir fırsatı kaçırmayacağı açıktı. Sadowa mağlubiyetinden sonra hemen Berlin'deki sefiri Mösyö Benedetti'yi bir mütareke akdetmek üzere tavassutta bulunmak için ordugâha gönderdi. III. Napolyon'un bu sûretle işe karışması bütün Prusya'nın ve bilhassa erkân-ı harbiye hey'etinin yüzünü ekşitti. Bununla beraber ordugâhta bulunan Bismarck harbe devam taraftarı değildi. Bismarck'ın Kral Wilhelm'e -ki o da muharebede başkumandan idi- verdiği nasihatlar sayesinde erkân-ı harbiye hey'etinin aşırılık derecesine varan talepleri semeresiz kaldı. Erkân-ı harbiye hey'eti, Viyana'yı zaptetmek istiyordu. Bismarck ise bu fikrin tamamen aleyhindeydi. Bismarck'ın maksadı -bilâhare kendi tarafından ifâde olunduğu gibi- Avusturya'yı kesin bir ümitsizliğe düşürmemek ve daha sonra muhabbet ve belki de ittifakını kazanmaya mahall bırakacak surette, bu hükûmete mümkün olduğu kadar iyi davranmaktı. Erkân-ı harbiye hey'eti ise zaferin meyvelerini behemahâl toplamak istiyor ve askerlik nokta-i nazarının dışına çıkmıyordu. Kral'ın da fikri başkaydı. O, Prusya'nın himâyesi altında ve Silezya (Avusturya'daki), Bohemya ve Moravya memleketlerinden mürekkep ve merkezi Prag olmak üzere bir krallık kurulmasını ve eski Saint Wenceslas tâcının ihya edilmesini zihninden çıkaramıyordu. Lakin Bismarck'ın tedbirleri ve III. Napolyon'un arabuluculuğu sayesinde bu gibi durumlara meydan verilmedi. Bu da Bismarck'ın fevkalâde ileri görüşlülüğüne delâlet eder. Nihayet 24 Temmuz'da barışın prensipleri Nikolsburg'da imzalandı ve sonra Prag'daki kat'i muahedeyle prensipler kesinlik kazandı.

Bismarck o büyük mahâretini barış müzakerelerinin cereyânı sırasında göstermiştir. Mağlup bir devletten ne kadar istifade etmek mümkünse, Bismarck icrasında kusur etmedi. Maamâfih Avusturya'nın izzet-i nefsinin okşamak cihetini de unutmadı. Avusturya'nın

etinden koparırcasına her türlü müsaadeleri almak, Almanya'dan bu hükûmeti tam manasıyla çıkarmak, sonra Avrupa'nın ve bilhassa Fransa'nın fiilen müdâhalelerine hiçbir meydan vermemek ve Avusturya'yı ümitsizliğin son derekesine atmamak lâzım geliyordu. Barış anlaşması mücibince Avusturya Almanya işlerine karışmaktan vazgeçiyor ve Main Nehri'nin kuzeyinde Prusya'nın nüfuzu altında bir konfederasyon teşkiline, Hannover, Hessen Kassel ve Nassau arâzisinin Prusya'ya ilhakına, eski Germany Konfederasyonu'nun lağvıyla yeni bir Almanya Meclisi'nin Prusya himâyesi altında vücut bulmasına ve Schleswig-Holstein üzerindeki bütün haklarının terkine muvâfakat ediyordu. Bundan başka harp tazminâtı olarak 20 milyon Taler veriyor ve Venedik'i Fransa vâsıtasıyla İtalya'ya teslim ediyordu. Prusya ise bütün Avusturya arâzisini boşaltıyor ve Schleswig'in kuzey havâlisinin idaresi için mahallî oylara başvurmayı ve Saksonya'dan yalnız tazminât almakla yetineceğini taahhüt ediyordu. Bir de Avusturya bundan sonra Almanya'da meydana gelecek her türlü arazî değişikliklerine peşin olarak itaat gösteriyordu.

Avusturya'nın German hükûmetleriyle evvelce akdetmiş olduğu ticaret ve gümrük mukavelenâmeleri hükümleri yerinde kaldıysa da 1858'de akdedilen meskûkâtın [paraların] birleştirilmesi anlaşması -ki yukarıki bahiste de zikri geçmişti- feshedilmiş oldu.

Württemberg, Bad, Bavyera, Hessen Darmstadt hükûmetlerinin herbiriyle de bilâhare Berlin'de barış anlaşmaları yapıldı. Württemberg ve Bad hükûmetleri tamamîyet-i mülkiyelerini muhâfaza ettiler. Bavyera'nın kuzeyinde ise askerî bir şimendifer hattına lüzûm vardır denilerek ufak tefek bazı arâzi Prusya'ya ilhak edildi. Hessen Darmstadt ise Prusya'ya bazı arâzi terk ettikten başka, Main Nehri'nin kuzeyinde kalan bir kısım arâzisini Kuzey Konfederasyonu'na sokmaya ve Mainz mevkiinin Prusya askeri tarafından işgaline müsaade etmeye mecbur oldu. Bunun dışında Main Nehri'nin güneyinde bulunan bütün hükûmetler, Avusturya'ya yardım ettiklerinden ceza olarak büyük miktarda tazminat ödemeye mecbur oldular. Bismarck Frankfurt serbest beldesinden intikam almak için pek güzel bir vesile buldu. Tâ Diyet Meclisi'nde iken bu beldeye büyük bir kin bağlamıştı. Son zamanlarda Diyet Meclisi, Prusya ve Bismarck aleyhinde yukarıda görüldüğü gibi birçok kararlar alınmıştı. Buna

dayanarak Bismarck bu şehri 22 buçuk milyon Frank harp tazminatı ödemeye mahkûm etti.

Prusya'nın bu muharebede kazandığı arâzi tahminen 1300 mil kare genişliğindeydi. Nüfusu ise 10 milyon iken 23 milyona çıkmıştı. Oluşturulan Kuzey Konfederasyonu da hesaba katılırsa Prusya'nın evvelkine nisbeten üç defa büyüdüğü anlaşılmış olur.³

Avusturya Muharebesi esnasında Bismarck'ın III. Napolyon'u ne sûretle gaflete getirdiğini burada biraz îzâh etmek münâsiptir. Malûm olduğu üzere harp ilan olunmadan evvel Bismarck Biarritz'de Napolyon'la görüşerek bu konuda müsaadesini istemiş ve Belçika'nın, Lüksemburg'un ve İsviçre'nin batı taraflarının Fransa'ya ilhak olunacağını îmâ etmişti.

Bu güzel vaadler ile tuzaga düşen III. Napolyon tarafsızlığını muhafaza etti. Fransa'da bu tarafsızlık pek ziyâde kötü tesir husûle getirmişti. Muzafferiyet elde edildikten sonra III. Napolyon işi anladı. Fakat artık zaman geçmişti. Zaten o vakit Fransa'nın kolu kanadı kırılmış bir haldeydi: En güzîde askerini Meksika'da mahvetmiş, istihkâmlar bozulmuş, askerın intizâmı ihlâl olunmuştu. O vakit Fransa nihayet 80 bin asker çıkaracak bir halde idi. Napolyon 1815 Muâhedenâmelerinin hükümden düşmüş olduğunu bir sene evvel iddia etmiş bulunduğu halde, bu iddiasını bil-fiil ispat edecek bir kuvvette değildi. Binâenaleyh yalnız Bismarck'ın vaadettikleriyle yetinmeyi en ehven bir yol saydı. Bununla beraber Bismarck'ın

³ O vakit yayınlanan Osmanlı gazetelerinden biri Sadowa Muharebesi'nin neticeleri hakkında şunları yazmıştı:

“Prusya Devleti askerî tertibatının mükemmeliyeti ve mâliyesinin mamûriyeti ve ahâlisinin mârifet ve terbiyeti cihetiyle birinci mertebeyi hâizdi. Son muhârebenin (yani Sadowa'nın) neticesinde mülkçe dahi birinci dereceye vâsıl olmuştur.

“Bu faydaların sağlanmasına âlet olan Mösyö de Bismarck ise meşhûr İkinci Friedrich-i Sâni addolunabilir, gerçekten böyle bir vasfa da layıktır. Çünkü o Friedrich Prusya Devleti'ni şimdiki Yunanistan kadar bir halde bulmuşken devletin idaresinde fevkalâde mahâreti ve harp fennine koymuş olduğu yeni kaidelerin yardımıyla Avrupa muvâzenesini bozarak devletini birinci mertebeye ulaştırmıştı. İşte bu zât dahi politikaca yeni bir meslek açarak Avrupa'nın şimdiki muvâzenesini bozmuş ve devleti için Almanya İmparatorluğu'nun ilk adımlarını hazırlamıştır.

“Mösyö de Bismarck'ın gerçekleşen teşebbüsleri olmayacak şeylerden görünerek tutumunu herkes takbih ederdi. Hâlbuki fikirlerinin herkese aykırı oluşu, muhâkemece herkesin aşağısında kaldığından değil, üstüne çıktığından kaynaklandığı şimdi her taraftan tasdik olunuyor.”

sözünü tutacağına emniyeti tam idi. Muharebe ettikten sonra hiç olmazsa Ren hududundan Palatina ve Hessen Renanya Eyâletlerinin kendisine verileceğine ve daha sonra münâsip bir vakitte Belçika ile Lüksemburg'un da kendisinden esirgenilmeyeceğine kuvvetli bir ümit bağlamıştı.

Napolyon bir derece daha emin olmak için yeğeni Prens Louis Napolyon'u özel görevle Bismarck'ın nezdine göndermişti. Prens Louis de amcası gibi âdeta Bismarck'ın Fransa hâdimi olduğunu sandığından hemen her sözüne hakikatmış nazarıyla bakıyordu. Prens Louis, Ren hududunu bir mükâfât veya daha doğrusu bir bahşış mukabilinde istemiş ise de, Bismarck böyle bir hareketi kendi başına mümkün değil yapamayacağını ve Ren arâzisinin terki bütün Almanya'yı hiddetlendirip heyecanla ayağa kaldıracağını cevaben bildirmiş ve İsviçre'yi teklif etmiştir. Fakat Prens *"İsviçre pek tehlikeli bir hissedir."* diye böyle tehlikeli bir hediye kabul edemedi. Meseleyi yine Ren hududuna intikal ettirmek istiyordu. Fakat Bismarck ikna edici deliller göstererek Prensi bu fikirden vaz geçirdi ve bu defa Belçika'yı teklif etti. Lakin Prens Louis, tarafsız olan Belçika memleketini de kabulde tereddüt gösteriyordu. Özellikle İngiltere'nin de buna mâni olacağına kat'î olarak inanmıştı. Bismarck ise Prusya ile Fransa gibi iki kara devleti böyle bir işte müttefik olursa, İngiltere gibi denizci bir devletin hiçbir engelleme yapamayacağı hakkında uzun uzadıya deliller ileri sürerek muhatabını ikna etti. Şu kadar ki Prens Louis işi daha sağlam bir esasa bağlamak için gizli bir anlaşma imza edilmesini talep ediyordu. Bismarck bu rahatsız edici teklifi de bertaraf etmek yolunu buldu. Bu gibi sözleşmelerde anlaşma imza etmenin bir devlet için haysiyet kırıcı olacağından vesâireden bahisle Prensi de kendi fikrine ortak edebildi. Nihayet Prens Louis minnettâr ve müteşekkîr olduğu halde keyfiyeti III. Napolyon'a arz ederek, gereğinin yapılacağını vaad edip Bismarck'ın yanından çıkmıştır. Fakat muharebe bittiği vakit ne Bismarck vaa-dini tutmuş ve ne de Napolyon kesin bir icraatta bulunacak sûrette bir cesaret gösterebilmiştir.

Muharebe bittikten sonra Bismarck ve Napolyon arasında entrikalara yine devam edildi. Ağustos'un altısında Fransa'nın Berlin sefiri Benedetti, Mainz şehri dâhil olduğu halde Ren Nehri'nin sol sâhilindeki arâziyi Fransa nâmına Bismarck'tan talep etti. Hâlbuki

Bismarck gerek Avusturya ve gerek Rusya cihetinden kat'iiyen emin bulunduğu cihetle bu teklifi reddederek yukarıda dediğimiz gibi yalnız Belçika'nın terkinde karşı çıkmayacağını işaret etti. Bundan fevkalâde kırılarak fena halde bozulan III. Napolyon, uğradığı hayal kırıklığını örtbas etmek veya daha doğrusu böyle bir siyasî mağlubiyete başarı rengini vermek için o vakit Fransa Dâhiliye Nazırı bulunan Lavalette'e yazdığı bir yazıda: *"Fransa'nın hakikî menfaati ehemmiyetsiz arâzi ile genişlemeyi gerektirmez. Belki Almanya'nın gerek bizim ve gerek Avrupa'nın menfaatlerine muvâfık sûrette kudret kazanmasına yardım etmek bizim için hakikî bir menfaattir."* demişti.

Napolyon Ren Nehri'nin sol sahilini kapamayacağını anlayınca bu defa bütün himmetini bu havâlinin tarafsız bir hale konulması için sarf etti. Fakat sefir Benedetti bu görevinde muvaffak olamayarak nihayet çar-nâ-çâr yine Belçika'ya fikrini yöneltti. Bundan dolayı Bismarck'ın dikte ettirmesiyle lâyihamı [projeye benzer] bir şeyi yazarak müsveddesini hemen Napolyon'a gönderdi. Napolyon bazı yerlerine şerh vererek ve bazı yerlerini değiştirerek, bu cümleden Lüksemburg'un da isabetli olan bu hisseye ilavesini teklif ederek, varakayı iade etti. Sonra 1870'de münderecâtı neşrolunan bu anlaşma müsveddesi aşağıdaki maddeleri içine alıyordu:

Birincisi - Fransa İmparatoru, Prusya'nın geçmiş muharebelerde kazanmış olduğu arâzide tasarruf hakkını kabul ve tasdik eder.

İkincisi - Prusya Kralı Lüksemburg'un elde edilmesi için Fransa'ya yardım edeceğini vaat eder.

Üçüncüsü - Fransa İmparatoru, Avusturya müstesnâ olmak şartıyla Almanya'nın kuzey ve güneyinde bulunan vilayet ve hükûmetlerin toplu bir kadro teşkil etmesine muhalefet etmeyeceğini taahhüt eder.

Dördüncüsü - Fransa İmparatoru, memleketi zapt için Belçika'ya girmek istediği takdirde Prusya Kralı sâir hasım olacak devletlere karşı silahlı olarak kendisine yardım edeceğini taahhüt eyler.

Beşincisi - Fransa İmparatoru ve Prusya Kralı tedâfüî ve tecâvüzî [savunma ve saldırma amaçlı] bir ittifak akdederler.

Benedetti, tehlikeye yol açabilecek ve bir devlet için alçaklık ve utanç sebebi olan böyle bir belgeyi Bismarck'ın elinde bırakmak

gibi tamir kabul etmez bir safderûnlukta bulundu. Bismarck elinde tuttuğu böyle kuvvetli bir delili iade edecek adam değildi. Hakikaten Bavyera, Bad, Württemberg hükûmetleriyle daha henüz tecâvüzî ve tedâfüî ittifaklar akdetmiş olan Bismarck, “*bahşış politikası*” tabir eylediği böyle uygunsuz bir tutuma nihayet verecek derecede kendini muktedir hissediyordu. Binâenaleyh bu konuda Benedetti ile gerçekleşen mülâkatında bir taahhüt altına girmekten çekinerek bir müddet düşünmek için müsaade istemiş ve kıymettâr senedi hâmilin üç ay izin alıp Varzin Şatosuna giderek tatil günlerini orada geçirmiştir.

Böyle bir anî darbenin dehşet verici tesiriyle bunalmış olan Napolyon ise, uğramış olduğu bu mağlubiyetin acısını biçâre Hâriciye Nazırı Drouyn de Lhuys’dan çıkararak onu azletmiştir. Hâlbuki Drouyn de Lhuys makul nasihatlar vermekten geri kalmamış ve III. Napolyon’un sakat kişisel tutumunun neticesi olarak doğmuş olan bu acı ezilmişliklerin yabancısı bulunan tecrübeli ve mâhir bir diplomattı. (Onun yerine o vakit Dersaadet Sefiri bulunan Mösyö de Moustier tayin olunmuştur.) Hâricî politikada görülen bu başarısızlık Fransa kamuoyu üzerinde o derece kötü tesir oluşturdu ki bu fikirleri, hâricî olaylarla oyalamak yoluna alışmış olan III. Napolyon, bu defa aksi yönü tercihe mecbur olarak, herkesin bakışlarını iç durumlara yöneltmeye gayret sarfetti.

Bismarck'ın harp meydânından dönüşü •

Alkışlanması • Landtag'ın açılışı • Fikir farklılıkları • Kılıcın kazandığını kalem kaybeder mi? • Bismarck'ın fetih hakkı • Reichstag'ın seçim kanunları • Frankfurt'un âkıbeti • İttihad [hakkında] bazı değerlendirmeler • Kuzey Kadrosu Nizamnâmesi • Bismarck'ın bundaki mahâreti • Bundersrat ve Reichstag • Bismarck ne sûretle ihtilâftan istifâde ediyor? • Reichstag'ın açılması • Bismarck'ın mühim bir nutku • Lehistan ve Schleswig • Askerlik kanunu ve müddeti.

Bismarck'ın hâricî politikasını izâh ettikten sonra Sadowa muzafferiyetinin içerde meydana getirdiği neticeleri ve Bismarck'ın bundan ne sûretle istifâde ettiğini tetkik edelim:

Malûm olduğu üzere büyük Sadowa Muharebesi vuku' bulmadan evvel Landtag Meclisi dört sene mütemâdiyen Bismarck'ın tutumunu reddetmiş ve daha sonra dağıtılmıştı. Bütün Prusya, Meclis'in bu sebatkârca tutumunu alkışlarla karşılıyordu. Avusturya ve Prusya arasında silahlanmaya girildiği vakit bütün Almanya'da Prusya'nın harp etmesini en ziyâde kınayanlar, yine Prusyalılar oldu. Fakat zaferin şaşaasının gözleri kamaştırmasından mıdır nedir, kanlı Sadowa muharebesinden sonra bu harbin sebeplerini hazırlayanlar herkesin nazarında birer kahraman kesiliverdiler. Herkesin nefret ettiği kişi olan Bismarck, herkesin perestîdesi [en sevdiği kişi] oldu. 1866 senesi için yapılan seçimler evvelki seçimlerden bambaşka bir renk almıştı. Üyelerin çoğu Bismarck'ı destekleyen kişilerden seçildi. Bismarck, Kral ile birlikte muzafferiyet meydanından Berlin'e döndüğü vakit öyle parlak, öyle sevindirici bir karşılamaya mazhar oldu ki, bir millette az zamanda bu derece muazzam bir değişikliğin gerçekleştiğine bütün âlem ve hatta Bismarck bile şaşırmıştır. Kral için dikilen zafer taklarının sevindirici neş'esinden Bismarck için de pek büyük bir hisse çıktı. O gün Bismarck cisimleşmiş bir neş'e halinde büyük şevkle kendini alkışlamakta olan ahâliye: "İşte

umduğumuzdan pek az bir zamanda dönüyoruz.” diyor ve ahâli bu sözleri duyar duymaz alkışları iki misline çıkarıyordu. Altı hafta önce Prusya'nın düşmanı sayılan Bismarck için ahâli *“Bizim Bismarck, Sevgili Bismarck, kahraman Bismarck!”* lakaplarını vermekte pek büyük bir haz duyuyordu. Umûmî kin ve gazez bir hayret ve nihayeti olmayan bir takdire dönüşmüştü. Ukalâ geçinen Meclis üyeleri, siyasi hasımları bile, *“Biz aldanmıştık, Bismarck'ın dehâsını keşfedememiştik, meğer hepimizden ziyâde memleketi düşünüyormuş!”* gibi nedâmet yollu sözlerle kusurlarından af dilemeye koşuşuyorlardı.

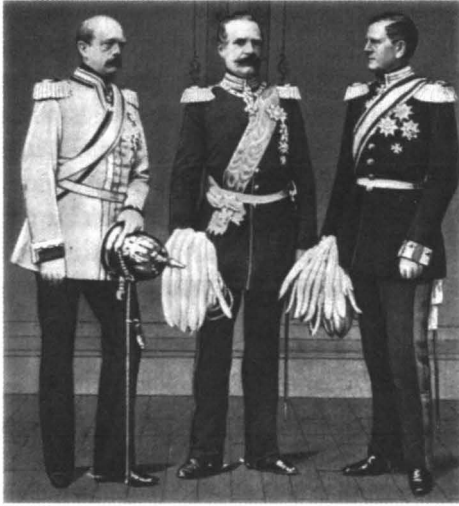
Ertesi günü yani Ağustos'un beşinde Kral, debdebeli sûrette Landtag Meclisi'ni açtı.

Landtag Meclisi açıldığı vakit müzakereye konulacak başlıca dört mesele vardı: Bunların birincisi Meclis'e müracaat edilmeden tanzim edilmiş eski bütçelerin ve mevcut sene bütçesinin tanzimi hususuna denetimsiz olarak hükûmetin hakkı olmasına dair kanun lâyihasından, ikincisi muharebe sebebiyle alınması lâzım gelen mâlî ve iktisadî tedbirlerden, üçüncüsü fethedilen memleketlerin Prusya'ya ilhakı keyfiyetinden, dördüncüsü ileride açılacak bütün Kuzey Konfederasyonu'na mahsûs Reichstag Meclisi'nin seçim kanunlarından ibaretti.

Birinci teklif üç gün müzâkereden sonra kabul edildi. Müzâkere esnasında bazı bakımlardan zayıf ve etkisiz bir takım itirazlar duyulmuşsa da Bismarck: *“Kılıcın kazandığını kalem kaybetmiştir sözü defaatle söylenmiş ve hakikat şeklinde gösterilmek istenmiştir. Ben ise kılıçla kazanılan fetihlerin hitabet kürsüsünde yapılacak tedbirsizliklerle yitirildiğini işitmeyeceğimden eminim.”* yolunda ikna edici bir delil söyleyerek herkesi susturmuştu. Mâlî tedbirlerin müzâkereleri esnasında bazı mukavemetler görülmüşse de, Bismarck hasta olduğu halde yine hitâbet makamına çıkarak: *“Kabine, politikasına itimat edip etmediğini sizden soruyor ve bundan dolayı Prusya kavminin kazandığı fetihleri muhafazaya ve icabında müdafaaya âmâde bulunduğunu karar altına almanızı sizden rica ediyor.”* dedikten sonra, yine mutâdı olduğu üzere, Fransa'nın tehditkârca vaziyetini ortaya koymakla beraber sebât ve metânet sayesinde harpten kurtulmanın umulduğunu beyan etmiş ve: *“Hükûmet nâmuna size vadediyorum ki bundan böyle ancak sizin muvafakatinizle ve yalnız memleketin müdafaası için bu gibi mâlî vâsitalara müracaat edilecektir.”* diyerek sözünü kabul ettirebilmiştir.

Ağustos'un 16. günü Prusya kanunları mûcibince Hannover, Hessen, Nassau hükûmetleriyle Main üzerinde Frankfurt beldesinin Prusya'ya ilhakına dair kanun lâiyhası Landtag Meclisi'ne havale olundu. Kimi bu memleketlerin şahsen birleşmesini, kimi orada sâkin olan ahâlinin reyine müracaat edilmesini, kimi de meselenin ileride teşkil edilecek Reichstag Meclisi'ne havale olunmasını teklif ediyordu. Bismarck ise fetih hakkına istinâden bu işin tesviyesi yalnız Prusya'ya ait olup Prusya'nın bu hakkına kimsenin müdahaleye salâhiyeti olmadığı fikrindeydi. Bu ise âdetâ fetih hakkına bir meşrûiyet rengi vermekten başka bir şey değildir. Bununla beraber Bismarck: *"Burada fetih hakkı kuvvetin âdi bir sû-i isti'mâlinde ibâret değil; belki Almanya'nın birlik olmak, teneffüs etmek, payidâr olmak için hâiz olduğu hukukun zımnında dâhildir. Prusya Almanya'nın bekası için metin bir esas oluşturmaya yalnız haklıdır demek kâfi değil, belki bu esası her türlü vâsitaya müracaatla sağlamak aslî vazifelerindendir."* diyerek fetih hakkını tevile çalışmıştı. Nihayet bu nazariye ekseriyet tarafından kabul olundu. Bu nazariyenin sağlam ve makul olduğu iddia olunamaz. Çünkü o vakit fayda'nın bir hak doğurduğunu, fayda üzerine oturmuş olan her muamelenin meşrû olduğunu tasdik etmek lâzımdır. Fakat fetihlerle zihinlerine âdetâ hâlel musallat olmuş olan üyelerin ekseriyeti bu kadarcıkla kanaat etmiyorlardı: Almanya'da bulunan ufak tefek hükûmetlerin ve mesela Saksonya'nın dahi Prusya'ya eklenmesini istiyorlardı. Bismarck: *"Avusturya ile akdettiğimiz barış anlaşmasının şartlarından biri de Saksonya'nın bekasıdır."* demeye idi, iş daha ziyâde sürünecekti. Bu ülkelerin ilhakına dair olan kanun lâiyhasının mukaddimesinde: *"Coğrafi mevkileri hasebiyle bu ülkeler Prusya için yeni zorluklar doğurabilirler. Arâzi zapt etmek hırsı değil, zorlukların önünü almak vazifesi bu memleketlerin Prusya'ya ilhakına mecburiyet hissettiriyor."* denilmişti ki, hakîkaten garip bir ifâdedir.

Reichstag Meclisi'nin seçim kanunlarını tanzim etmesinden ibâret olan dördüncü teklif de ufak tefek değişikliklerle kabul olunmuştur. Bu Meclis'ten aşağıda bahsedilecektir. Landtag bu dört maddeden başka 1867 bütçesini ve geçen muharebede yararlığı görülen kişilere nakdî mükâfât verilmesi teklifini ve sâir bazı ehemmiyetsiz şeyleri müzâkere etmiştir. Meclis nakdî mükâfâta mazhar olanların listesinde, en başa Bismarck'ı koymuştu. Sonra sırasıyla Harbiye Nazırı Roon, Moltke ve sâire geliyordu.

Şansölye Bismarck ve Savaş Bakanı Albrecht von Roon ve
Genel Kurmay Başkanı Helmuth von Moltke

Prag Muahdesi'nde eski Germanya Konfederasyonu yerine Kuzey Almanya Konfederasyonu geçmişti. Viyana Kongresi ile esas konulmuş olan Frankfurt'taki köhne Diyet Meclisi, Bismarck'ın hışım ve intikamından kurtulmak için kaçacak bir delik arıyordu. Son toplantısını Frankfurt'ta akdetmek bu Meclis'e kısmet olmadı. Bu son toplantı 1866 senesi Temmuz'unun 14'ünde firar halinde bulunulduğu halde Augusburg'da toplanmıştı. İşte bu toplantı Meclis'in hayatına hâtime çekti. İki gün sonra Prusya askeri Bismarck'ın nefret ettiği Frankfurt'a girmişti.

Yukarıda zikri geçtiği üzere, muharebeden evvel Frankfurt Meclisi Avusturya'nın teklifiyle Prusya'nın yola getirilmesine karar vermiş ve Prusya da buna mukabil murahhasını Diyet'ten getirterek küçük hükûmetlere ayrıca bir konfederasyon oluşturmayı teklif eylemişti. Bu teklif yavaş yavaş bütün Kuzey Almanya'da yer alan hükûmetler tarafından kabul edildi. Prusya'ya katılan beş hükûmet ve Bavyera ve Hessen Darmstadt'ın bir kısım arâzisi hesaba dâhil edilmemek üzere, konfederasyona 22 hükûmet dâhil oluyordu. Muharebenin neticesi tabiatıyla böyle olacaktı.

Voltaire bu neticeyi bir asır evvel keşfederek Almanya'dan bahsederken: *"Küçük hükûmetlerin çokluğu Almanya'da başka hükûmetleri mahv edecek ve yutacak kuvvetli bir devletin ortaya çıkmasına değin terazide dengenin sürmesini sağlayabilir."* demişti. İngiltere Avam Kamarası azâsından Mösyö Grant Duff dahi muharebeden evvel bütün Avrupa politikası hakkında neşrettiği bir eserde Prusya'nın er geç gerek sulh ve gerek harp ile nihayet birliğini kuracağını ve bu kesin sonuç zeminin ve zamanın sürüklemesi tesiriyle gerçekleşeceği için Avusturya'nın elde edeceği parlak muzafferiyetler bile işi olacağına varmaktan men edemeyeceğini söylemişti. İşte bu zarurettir ki Bismarck'ın muvaffakiyetini temin etti.

Birleşme fikri Almanya'da yeni ortaya çıkmış bir şey değildi. Bu fikrin her yönünü tetkik etmek, zayıf veya kuvvetli noktalarını yoklamak ve olması için hangi yolların en faydalı olduğunu anlayabilmek için epey zaman geçmişti. Bilhassa 1848 olaylarında Frankfurt ve Erfurt'ta bu mesele muhtelif şekilde müzâkereye konuldu ki yukarıda gördüğümüz üzere, Bismarck o vakit bu emellere kökünden karşı çıkmış ve kendine has bir usûlü ileriye saklamıştı.

Bismarck'ın esas fikri Avusturya'yı Almanya kadrosundan çıkarmaktı. İki hâkim gücün müştereken bir topluluk üzerinde iktidârını yürütmesi aklen ve fiilen muhal şeylerden olduğu için ya Avusturya ya Prusya er geç münferiden bu kadroya hâkimiyetlerini uygulayacaklardı. Bismarck Avusturya'yı kadrodan çıkarmakla Avusturya'nın asırlardan beri devam eden üstünlük hukukuna birdenbire vâris olabildi.

Bismarck birdenbire bütün Almanya'yı her türlü engelleri ortadan kaldırarak Prusya'nın hükmü altına sokmaya haliyle cesaret edemedi. Böyle bir hareket Almanya'nın büyük kısmını Prusya aleyhine çevirecekti. Bundan dolayı Main Nehri'ni bir hudut kabul ederek bu nehrin kuzeyine düşen hükûmetlerden bir Kuzey Konfederasyonu oluşturdu. Bismarck kuzeyde bağımsız hükûmetler bırakmayabilirdi. Fakat bu da bütün prenslerin, dükaların haksız yere hiç kabahatleri yokken mağduriyetlerini ve neticede Prusya'nın nefret kazanmasını gerektirecekti. Yalnız Prusya için lâzım olan ve âdeta şiddetli bir akıntı arasında kalmış bir kaya gibi Prusya'nın tâ ortalarında dağınık bir halde bulunan bazı arâziyi elde etmek icap ediyordu. Yukarıda söylendiği üzere, Hannover, Hessen ve Darms-

tadt hükûmetleri muharebe esnasındaki hareketlerinin cezâsı olmak üzere Prusya'ya ilhak edilmişlerdi. Bilhassa Hannover, Prusya'yı ikiye bölüyordu. Prusya'nın doğusundan batısına geçmek için behemâhâl Hannover'den geçmek icap ediyordu ki bunun memleketin birliğine ne kadar zararlı olduğunu söylemeye hâcet yoktur.

Bahsedilen konfederasyonun nizamnâmesini tayin etmek üzere evvelemirde kadroya dâhil olan hükûmetlerin murahhasları nizamnâmeyi müzâkere etmek üzere Berlin'e davet olundular. Bu esnada bu hükûmetlerin çoğunda ve hassaten Saksonya'dan Prusya askerleri henüz irtibat kesmemiş olduklarından Bismarck bu sûretle daha ziyâde sözünü dinletebileceğini hesap ediyordu. Bismarck Murahhaslar Meclisi'ni açarak toplanma sebebini şu şekilde îzâh etti:

Eski birleşmiş kadro iki yönden kasdedileni yerine getirecek özelliklerden mahrumdu. Evvela kadroyu teşkil eden hükûmetlere, vadettiği emniyeti bahşedemiyordu. İkincisi, dâhilen mevcut olan eski hudutları yerinde bırakmakla umûmî terakkilere engellik ediyordu. Yeni teşkilât bu noksanlık ve korkulu hallerin bulunmaması için konfederasyonun askerî kuvvetlerinin yegâne bir idâreye bırakılmasıyla aralarındaki râbitaları bir kat daha güçlendirmek ve Alman kavminin umûmî menfaatlerini himâye ve muhâfaza için müşterek bir nizamnâme oluşturmak lâzımdır. Alman kavminin muhtelif kısımlarının ve bu kısımları idare eden hükûmetlerin zamanın geçmesiyle güçlendirmeye çalıştıkları sınırsız bir istiklâl, hiç şüphesiz muazzam Alman kavminin büyük bir siyasî zaafa mahkûm olmasına sebebiyet verdi. Bu umûmî zaaf müşterek hakikî menfaatleri sağlamaya hizmet eden esaslı bir umûmî nizamnâmenin olmayışı ve bütünü teşkil eden parçalardan her birinin komşusuna riayet etmeksizin yalnız hodkâmâne [bençilce] bir yol tutması sebebiyle, bütün bütün esef verici bir hal kazanmıştır. Bu haller umuma ait bazı menfaatlerin artması için yok edilemez bir mânia teşkil ediyordu. Bu menfaatler ise ancak millî ve umûmî bir karışımın bir nizâma tâbi olmasıyla emniyet dâhilinde genişlik kazanabilir. O kadar faydalı görülen Zollverein bile bu mahzurdan halâs olamamıştır. Çünkü müşterek gümrük kanunları dahi az çok sınırlı bir hükmü kapsar ve 12 seneden 12 seneye, yani tam mevcudiyeti bile tehlike altında bulunduğu sırada hükümleri sınırlanabilirdi.

Bismarck birçok keşmekeşlerden sonra Kuzey Konfederasyonu Nizamnâmesi'ni murahhaslara kabul ettirebildi. Hatta bir müddet müzâkereleri tatil ederek, tasdik işini 1867 senesine bırakmaya bile lüzum hissetmişti. Bu nizamnâmeyi bizzat Bismarck kaleme almış olduğu ve ehemmiyeti fevkalade büyük bulunduğu için mühim noktalarını özetleyerek buraya nakledelim:

Umûmî kadroya ait kanunlar, hükûmetlerin husûsî kanunlarından önce gelir. Konfederasyon askerî teşkilât, bahriye, umûmî masraflara tahsis edilmiş yükümlülükler, ceza ve ticaret hukuku, ve anlaşma ve mukavele akdetmek hukuku, hukukî usûl, kanunî hükümlerin icrâsı, edebî mülkiyet, ihtira' [icat ve buluş] beratları, gümrük, ticaret, banka işleri, sefâret hakkı, posta ve telgraf, şimendifer, yollar ve köprüler, dâhilî seyr-i sefâin, sıhhiye zâbitası hususları müstesnâ olmak üzere kanun yapmak gibi bir siyasî muhtâriyeti hâiz olacaktır.

İcraî güçler Reichstag ve Bundersrat meclislerinin elindedir. Bundersrat, Konfederasyon'un memurlarından mürekkeptir. Hükûmetler genişlik dereceleriyle mütenasip [orantılı] memurlar gönderecek ve bu memurların miktarı muayyen olacaktır. Bu cümleden Prusya'nın bu Meclis'te 17 memuru bulunmuştur. Meclis tam olarak 43 azâdan mürekkep olacaktır. (Daha sonraları güney hükûmetleri de kadroya dâhil oldukları için bugün azâ miktarı 85'e çıkmıştır.) Meclis şubelere taksim edilmiş ve Meclis'in genel başkanlığı Bismarck'a bırakılmıştır.

Konfederasyonun başkanlığı Prusya Kralı'na bırakılarak hâricî münasebetler onun uhdesinde kalmıştır. Kral her sene Meclisleri toplantıya davet eyler ve tatil eder. Fakat Reichstag Meclisi yalnız Bundersrat'ın muvâfakatiyle toplanır. Reichstag Meclisi azâsı genel oylarla belirlenir ve Bundersrat'ın rızası olmadıkça tatil edilemez. Deniz ve kara kuvvetleri konfederasyon reisinin, yani Kral'ın hükmündedir. Kiel ve Jahe [?] limanları bütün kadroya mahsûstur.

Bismarck'ın en büyük mahâret eseri ve gayreti bu nizamnâmedir denilse yeridir. Bismarck bununla öteden beri beslediği emelleri gerçekleştirmiştir. Nizamnâmenin her kelimesinde, her cümlesinde Almanya'nın Prusya'ya tâbiyeti, Prusya'nın tam anlamıyla üstünlü-

ğünün ve nüfuzunun kokusu alınır, küçük hükûmetler Prusya'nın hizmetkârı menzilesine indiriliyor. Âdeta hepsini zincirle Prusya'ya bağlıyor. Bununla beraber umûmî maksatları da destekleme hususunu unutmuyor. Reichstag Meclisi'ni herkesi memnun edecek, cümleyi tatmin eyleyecek bir tarzda teşkil ediyor. Bismarck en ziyâde ehemmiyet verdiği askerî masrafları da emniyet altına alıyor. Mesela nizamnâmenin bir maddesinde *"Yeni masraflar birkaç sene için kabul olunabilir."* deniliyor ki bu sûretle Bismarck münasip bir zamanda birkaç sene için tahsisât talep ederek maksûduna eriştikten sonra rahat vakit geçirebilmeyi gözden uzak tutmuyor. Reichstag Meclisi'ne birçok imtiyazlar vermekle beraber elde, icabında bu Meclis'i hükmüne boyun eğdirecek bir silah bulunması için kapalı ve gizli sûrette müzakereler yapan bir Meclis'i, yani Bundersrat'ı teşkil ediyor ve kırk üç azâ ile ikiyüz doksan azâyı yek-diğerine karşı kullanarak istifâde etmek cihetini hatırdan çıkarmıyor. Hâlbuki Bundersrat'ta 43 azânın onyedisi Prusyalıdır. Yani Bismarck'ın emrine tâbidir. Kendisi de bu Meclis'in bizzat başkanlığında bulunuyor.

Nizamnâme daha derin tetkik edilirse görülür ki Bismarck yeni teşkilâtın temel taşı, direği mesabesinde. Bütün Konfederasyon ile Kral arasında yegâne vâsıtaadır. Bundersrat'ta müzâkere edilen hususları reis olmak sıfatıyla Reichstag'a tebliğ eden kendi olduğu için, ekseriyetin elinden çıkan bir neticeyi istediği kalıba sokabilir. Hâsılı bir kanun her iki Meclis'ten de geçtikten sonra, Konfederasyon Başbakanı bulunduğu cihetle, yine bunlar döner dolaşır kendi eline düşer. Gariptir ki bu esnâda Prusya Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı'nda dahi bulunması hasebiyle, hemen dünyanın en meşgul adamı olmuştur. Bununla beraber Konfederasyon'un ayrılmaz bir parçası, ruhu sayılmıştır. Bu muhtelif görevler sayesinde bütün Almanya işlerini metin pençesinde sımsıkı tutmuş, âdeta Almanya'yı kendi varlığıyla doldurmuştur. Bütün işler kendisinde son buluyor, vaktiyle bir Almanın *"Bu nizamnâme bir adam tarafından ve bir adam için yapıldı."* sözüne insanın hak vereceği geliyor.

Bismarck'ın mahâreti yalnız büyük serbestlik içinde yukarıdaki iki Meclis'i peşine takmaktan ibaret kalmamıştır. Landtag Meclisi'nin de nüfuzunu kırmıştır. Landtag'da beceremediği bir işi Reichstag'a havâle ederek intikam alır ve burada da söz anlatamayınca Bundersrat'taki onyedili Prusyalı azâ sayesinde işini görürdü. Hâsılı

üç Meclis'i de yek-diğerine karşı kullanarak ve aralarındaki tefrika-dan istifâde ederek Almanya'nın dizginlerini tamamen elinde toplayabilmiştir. Sâir bakanlar da nazarında hiç [mesabesinde] kalmıştı. Çünkü yukarıki nizamnâme mûcibince Konfederasyon Şansölyesi, yani Başbakanı, Konfederasyon'a ait hususlarda yalnız Kral'ın Hâriciye Nazırı'na (zira bütün hükûmetlerin yalnız bir hâriciye nazırı vardı) hesap vermeye mecburdu. Ortaklığa ve birliğe ait işler ise hemen her şeyden önce geldiği ve bütün kanunları ve teferruâtı kapsadığı için, Başbakan yalnız Almanya'nın değil bütün Prusya'nın da mercii olmuştu. Hâlbuki bütün bu işlerde, dediğimiz gibi yalnız Kral'a ve Hâriciye Nazırı'na mürâaat edecekti. Hâriciye Nazırı da aynı adam, yani Bismarck idi.

Nihayet Reichstag Meclisi 1867 senesi Şubat'ının yirmi dördünde Berlin'de açıldı. Her zamanki gibi Kral'ın açış nutkundan, teşekkürnâmelerden ve sâireden sonra, Kuzey Konfederasyonu Nizamnâmesi'nin kabulü için müzâkerelere başlandı. En çok ihtilâfa yol açan iki mesele vardı. Bunların biri Almanya'nın Main hattıyla ikiye bölünmesi ve diğeri askerî bütçelerin Reichstag'da tasdikine lüzûm görülmemesi olmuştur. İhtilaf yine büyümeye başladı. Fakat şimdi Bismarck bu gibi gürültülere kulak asmayacak derecede şöhret ve şan sahibi olmuştu. Hakikaten yalnız aşağıdaki nutku îrâd etmesi herkesi kayıt altına almak ve itaate sokmak için kâfi geldi:

Hem Almanya birliğine ve hem de bazı husûsî menfaatlere ilelebed güçlü bir garanti teşkil edecek ve hayalî bir gâyeden ibâret bulunacak bir nizamnâme oluşturmak ne çare bize müyesser olamadı. Bu kimyâ-yı saadetin [mutluluk iksirinin] keşif ve araştırılmasını istikbâle terk edelim. Bizim mesaimiz şahıslar ve cüzlerin bütüne ve genele bahşedebilecekleri müsâadelerin asgarî derecesini bulmaya yöneldi. Bu bütünlük hayata yatkın ise, bu ufak müsâadeler Alman menfaatlerine tamamen hizmet eder. Böyle bir semereye esas nizamnâme denilsin denilmesin, bunun ehemmiyeti yoktur. Eğer kabul olunursa Alman milletine açık bir yol açılmış bulunuyor. Alman milleti de bir kere bu yola girdi mi artık istediği hedefe ulaşması kolay olur. Gerçi bu kanun lâyihasının muhtelif fırkaların [partilerin/grupların]bütünü-nü memnun edemeyeceğini ben de bilirim. Lakin bu lâyihayı olduğu gibi gözden geçirsek bir semere hâsıl olacağını inkâr edemeyiz. Hal

bu merkezde iken hazırda bulunan böyle bir lâyiha'nın kabul edilmesinin sebeplerine bir türlü akıl erdiremiyorum.

Lâyihaya yapılmış olan itirazlar iki yönden de yani hem birleşme taraftarı olanlar ve hem de her hükûmetin ayrıca imtiyazlar ve istiklâlî hâiz bulunmasını arzu edenler tarafından ifade edilmiştir. Birleşme taraftarları mesûl bir bakanlar kurulu istiyorlar. Peki! Bunu kabul edelim. Fakat o vakit bu kurulu kim belirleyecek? Böyle bir salâhiyet yirmi iki hükûmete verilemez, bir hükûmete de hasr edilemez. Yalnız birine verilse diğerlerinin hukuku gasp edilmiş olur ve cümlesine bahşolunursa, bir kurulun belirlenmesine 22 rey karışmış olur. Bununla beraber sâir hükûmetlerin bu konuda mecbur tutulmasından bahsedildi. Dünkü müttetiklerimize karşı şiddet göstermek! Bu nasıl hayal ve hâtıra gelebilir? Bilakis bu hükûmetlerle münâsebetlerimiz itimad ve mevcut kardeşlik üzerine kurulmuş olmalıdır. Her hükûmetin ayrıca istiklâl taşımasını arzu edenlere gelince, bunların itirâzları daha vahîmdir. Bu zamanda bir sınıf ahâlî veya bir fırkanın menfaatleri gözetilemez. Eski zamanda olduğu gibi "İleri Küelfler[?]" "İleri Jiblinler[?]" (bunlar eski Germanya kabîlelerindendirler) demekle şimdi birleşme bulmak mümkün değildir. Şimdi "İleri Landtag! İleri Reichstag!" demekle iş görülebilir. Birçok azâ müzâkerelerimizi akîm bırakmak için Landtag'a "veto" hakkını vermek istiyorlar. Düşünmüyorlar ki en küçük Alman hükûmetlerindeki Landtagların da Prusya gibi bu konuda itirazı kabil olmayan bir hakları vardır. Eğer bu hükûmetler de veto hakkını talep eder ve kanunu tasdik için bunu şart tutarlarsa, acaba kendilerine ne cevap verilir? Yâr ve ağyârın haklı olarak kınanması ve azarlanmasını icap ettiren, birçok zamanlar millî gücümüzü muattal [işlemez] bırakan bencilce ve menfaatperestçe fikirlere burada da tesâdüf edecek miyiz? Geçen sene husûle gelen muazzam ve âlemin beğendiği işi, milletin canlanması için kardeşlerimizin sel gibi akan kanını Landtag Meclisi bir kararıyla iptal edebilsin mi?

Şimdiki bulunduğumuz halin vehâmeti acaba bihakkın takdir olunuyor mu? Demek ki geçen seneki gayret ve çabalarımızın heba edilmesine müsaade edilecek ve "Bu sefer de birleşme sağlanamadı. İleride inşallah olur." tesellisiyle yetinilerek muvaffakiyetin elden kaçırıldığına birşey denmeyecek!

Bakışlarımı böyle korkutucu hayallerden çeviriyorum. Şimdiki halde “Çabuk teşekkül edelim.” tavsiyesini vermeye kendimce bir mecburiyet hissediyorum. İstikbalde bu gibi kanunî noktaların halline zaman ve imkân bol bol müsâit olacaktır. Sözümü bitirmeden evvel Güney Almanya ile münasebetlerimizden de bir nebze bahsetmek isterim: Güney Hükûmetleri de kendilerini bizden ayıran kanun maddesinin hükmünden kolaylıkla ve tam bir emniyetle yakayı kurtarabileceklerdir. Bundan başka Güney ile Zollverein [gümrük] birliğimiz vardır. Maddî menfaatlerin bu birliği, yavaş yavaş başka yönleri de içine alacak ve birçok meselelerde birlik oluşmasına sebebiyet verecektir.

Büyük Devletler’in bu konuda tutacağı yola gelince; Kuzey ve Güney Konfederasyonları’nın German arâzisi asâyişi ve emniyeti mevzubahs edildikçe her türlü hücum ve taarruzdan âzâde bulunduğunun kat’iyyen temin edilmiş olduğunu beyân ederim. Şimdi şu daveti tekrar size ihtârdan başka bir sözüm kalmadı: Efendiler! İşimizi ta’cil edelim. Almanya’yı hızlı bir seyirle bir rüzgâr gibi koşan ata bindirelim. O vakit, kendiliğinden bu atın dizginlerini idâre eder.

Bu nutuk Bismarck’a has olan lisan akıcılığının bir numûnesi addolunmaya şâyândır. İlk anda bu nutkun içeriği o kadar samimî görülür ki nutuk çekenin ciddiyetinden, fikrinin yüceliğinden zerre kadar şüphe etmek hâtıra gelmez. Lakin böyle bir nutkun dinlenilmesinden hâsıl olacak ilk tesirlerin üstüne çıkarak, onun meziyetlerinin derinine girilirse bu samimîyet perdesi altında özel bir fikrin saklanmış bulunduğu, her bir kelimesinden bir tehdit kokusu anlaşıldığı, mantığa ve akla muvâfık görülen bütün muhakemelerin sanatlı bir sûrette tertip edilmiş mugalatalardan [yanıltmacalardan] başka bir şey olmadığı ortaya çıkar. Her halde bu nutuk, muhalif fırkanın mukavemet silahını elinden düşürmüş ve -yukarıda zikredilen- üzerinde ihtilaf bulunan maddeler tamamen kabul olunmuştur.

Yukarıdaki ifadelerle Alman Konfederasyonu’na dâhil olacak memleketlerin sırf Alman unsuruyla meskûn olması zımnen tasdik olunmuş gibi görülmekle, Lehlilerle Schleswig-Holstein sâkinlerinden olan Danimarkalılar büyük bir fırsat bulduk zannıyla hemen bu memleketlerin Konfederasyon’a sokulmasına şiddetle itirâza kalkıştılar. Bilhassa Prag Anlaşması’nda Dükalıkların kızey kısmının

hangi idâre usûlüne tâbi olacağı ahâlisinin reyine bırakılmış olduğundan, Danimarkalıların Danova itirâzları daha etkili gibi görünüyordu. Leh üyelerden Kantag bu münâsebetle Bismarck'ın planını protesto ettiğinden, Bismarck hemen kürsüye çıkarak herkesin alkışına mazhar olduğu halde, ona gâyet acımasızca bir cevap vermiştir. Bismarck Lehistan'ın kendi istiklâlini kötüye kullanması artık bu hakkı talep edecek salâhiyetin elinden alınmış olduğuna delâlet ettiğini, Lehistan'ın tekrar istiklâl kazanması ve bir hükûmet teşkil edebilmesinin ancak şuursuzlar tarafından ümit ve iddia edilebileceğini gâyet insafsızca bir lisanla beyân etmiştir. Schleswig-Holstein'deki Danimarkalıların iddiasına gelince, Prag Anlaşması'nın uygulanmasını sağlama konusunun yalnız Avusturya'nın hakkı olup başkasının buna karışmaya salâhiyeti bulunmadığını söylemiştir. Hâlbuki Avusturya'nın bu esnada ses çıkarabilecek bir kuvveti yoktu.

Bundan sonra sırasıyla birçok meseleler müzâkereye konularak oldukça müşkilâtla kabul ettirilebildi. Bu cümleden olarak Reichstag Birleşik Kadrosu'na mensup mesûl bir kabinenin teşkilini teklif etmişti ki Bismarck bunda doğrudan doğruya kendi hareketlerinin istiklâline bir saldırı gözlemleyerek fevkalâde hiddet etmiş ve yine hitâbet makamına çıkarak zaten müşkül olan vazifesine bir de böyle bir mesûliyetin ilave edilmemesini ve aksi takdirde hemen işten el çekeceğini yarı tehdit ve yarı istirhâm sûretiyle söylemiş ve bu ihtilâfı da bertaraf etmiştir. Daha sonra üyelerin seçimleri meselesi ortaya kondu. Bu da birçok münâkaşalardan sonra kabul olundu.

Bismarck'ı en ziyâde uğraştıran askerî teşkilat ile bunun gerektiği masraflar olmuştur. Konfederasyon'un Esas Nizamnâme'sinde askerî tahsislerin on seneden on seneye kabul ve tasdik edilmesi için bir madde vardı. Reichstag sene be-sene tahsis edilecek meblağı kabul ediyordu. On senelik uzun bir zaman için yekden elini ayağını bağlamak istemiyordu. Bismarck ise en ziyâde ehemmiyetle telakki ettiği müstakbel tasavvurlarının ruhu mesâbesindeki bu meselede, hiçbir müsaade bulunmamaya azmetmişti. Öyle her sene Reichstag'la uğraşa uğraşa askerî masrafları kabul ettirmek Bismarck'ın işine gelmiyordu. O da hareketlerinde, hiç olmazsa muvakkat bir zaman için serbest kalmak istiyordu. Her iki cihetin fikri bu merkezde olduğundan haliyle kolaylıkla uyuşmak mümkün olamayacaktı. Nihayet birçok çekişmelerden sonra iki tarafın da dediği yapılmı-

arak “*hayru’l-umûrun evsâtuha*”⁴ meşhur kavline uygun olarak işin ortası bulundu. Yani askerî lâyiha’nın 1871 senesi nihayetine kadar hükmü bâki kalacağı her iki tarafça da karar altına alındı.

Reichstag Meclisi’nin onayından geçen işbu Esas Nizamnâme’nin bütünü Bundersrat Meclisi tarafından tasdik edilmedikçe kanun şeklini kazanamayacaktı. Yukarıda dediğimiz gibi 43 kişiden ibaret olan bu meclisin üyeleri Alman hükûmetleri tarafından gönderiliyordu. Bu üyelerin 17’si Prusya kralı tarafından nasbolunuyordu. Nizamnâme’nin bütün maddeleri Bundersrat’ta kabul olunduğu halde yalnız askerî lâyiha ciheti bu Meclis’in kabulüne mazhar olamıyordu. Reichstag Meclisi de eski kararında ısrar ediyordu. Nihayet çekişme büyüdü. Meclislerin dağıtılacağı bile söylendi. Muharebeden evvelki mukavemetler tekrar başlayacak zannedildi. Bereket versin bu esnada dıştan Lüksemburg meselesi patlak vererek ve her iki Meclis de aynı şekilde inadı biraz elden bırakarak müşkilât bertaraf edilebildi. Lüksemburg meselesi ise bu sırada büyük bir dehşetle alevlenmişti.

⁴ “İşlerin en hayırlısı ifrat ve tefritten uzak olan, orta olandır.”

*Bismarck ve Vilport • Fransa hakkında birkaç söz • İmparatorluğun tutumu •
 Bismarck'ın bundan faydalanış şekli • Lüksemburg meselesi •
 Bunun esası • Fransa ve Hollanda arasında müzâkereler •
 Almanya'da telaş -Bennigsen • Bismarck'ın Lüksemburg meselesinde tutumu
 • Nutku • Bismarck'ın muharebeye lüzûm görmemesi • Bunun sebepleri •
 Müzâkereler yoluyla meselenin halli •
 Napolyon Lüksemburg'un zaptından ferâgat eder •
 Prusya'nın Lüksemburg'dan askerini geri çekmesi •
 Fransa'nın siyâsî mağlubiyeti • Bütün Almanya Bismarck'a sarılıyor •
 Avusturya ve Prusya münâsebetleri • İttifak teklifi • Beust ve Bismarck •
 Bismarck ve Danimarka • Bismarck ve Rusya.*

Geçen bahislerin birinde Prusya ve Fransa arasında sefir Benedetti vâsıtasıyla gizli ittifakın nasıl akdedildiğini ve bu ittifakın müsveddesinin ne sûretle Bismarck'ın eline geçtiğini bildirmiştik. Bu bahsi biraz daha tafsil edelim:

Benedetti'nin 1866 senesi Ağustos'unun 6'sında Bismarck ile gerçekleşen bu görüşmeden sonra, Bismarck ile görüşen meşhûr müverrihlerden Vilport Mösyö de Bismarck'ın Eseri adındaki kitapta diyor ki:

Bu günde Mösyö Benedetti'nin Başbakan ile cereyan eden üç saatlik uzun bir mülâkatından sonra, Başbakan ile görüşerek kendisine şu suali sordum: Gâyet garip bir سوال sormama müsaade buyurur musunuz? Paris'e harp havâdisini mi yoksa sulh havâdisini mi götüreceğim? (Müellif Fransızdır.) Mösyö de Bismarck ise: "Fransa ile bir yakınlık, hem dâimî bir yakınlık cereyân edecektir. Bundan böyle Prusya ve Fransa'nın medenî ilerleyişlerinde bütün milletlerin önderi olacaklarına kesinlikle ümitvarım." cevabını verdi.

Bununla beraber Vilport Bismarck'ın gâyet manâlı manâlı tebes-

sümlerinden kuşkulananarak işi daha ziyâde merak etmiş ve Bismarck'ın özel müşâviri Baron Kunden'in yanına giderek bu manâlı tebessümlere ne gibi bir manâ vereceğinde şaşırıp kaldığını söylemiştir. Baron Kunden ise: *"Bu akşam Paris'e gideceksiniz değil mi? Öyle ise Paris'e gidinceye kadar size vereceğim sırrı açık etmeyeceğinizi namusunuz üzerine taahhüt ediniz: Eğer Fransa iddia ettiği şeylerde ısrar ederse on beş güne kadar Ren üzerinde bir harp vukua gelecektir. Prusya, Germanyaya toprağından bir karış yer terk edemez. Fransa'nın dediğini yapsak bütün Almanya bizim aleyhimize kıyâm eder. Almanya kıyâm ettikten sonra bu hareketi kendi aleyhimize çevireceğimize, elbette Fransa aleyhine çevirmeyi tercih ederiz."* demiştir. Zaten bizzat Bismarck daha sonra, 1871 senesinde, Reichstag'da îrâd etmiş olduğu bir nutukta Fransa'nın ısrarının muharebeyi gerektireceğini söylemişti. Bu nutukta Bismarck şu yolda kelâm etmişti:

1866 senesi Ağustos'unun altısında Fransa sefirinin nezdime gelerek ya Mainz'ın Fransa'ya terki veyâhut ilan-ı harb edilmesi şikârlarından birini ultimatom şeklinde bana teklif etmiş olduğu malûmdur. Tabiatıyla cevap vermekte bir saniye tereddüt etmedim: Öyle ise muharebe edeceğiz dedim.

Fakat Fransa hakikaten muharebe edecek miydi? Ne gezer!.. İmparatorluğun yapısı zaten çürük olduğundan ta kuruluşunun başlangıcından beri zevâl bulmaya mahkûmdu. Akıntının cereyân şiddetine tâbi olarak kendini idâre edemeyen bir yüzgeç gibi imparatorluk idâresi kesintisiz kamuoyunu işgal edecek, dâhilî durumları unutturacak, umûmî algılamaları/hissiyatı okşayacak, meydana gelen umûmî nefret akımını durdurabilecek vâsıtalar aramakla meşguldü. İmparatorluk, Prusya'nın kudretlenmesinin bizzat kendi nüfûz ve bekasına ölümcül bir darbe vuracağını farkındaydı. İtalya ve onun ardından Meksika seferleri olmasa, mâliye işleri fevkalâde karışık bir halde bulunmasa Napolyon çoktan harb edecekti. Lakin cebren nüfûzunu elde edemediğine kani olunca işi diplomasi yoluna dökmeyi tercih etti.

Napolyon bu müdâhale şekliyle de Bismarck'ın ekmeğine yağ sürüyordu. Ren hududu, Lüksemburg ve sâire için müracaat vuku' buldukça bütün Almanlar galeyâna gelerek Prusya'nın kucağına

daha büyük bir istekle atılıyorlardı. Bismarck bu sayede Güney hükûmetleriyle evvelce akdetmiş olduğu tedâfûî ve tecâvüzî ittifakları güçlendirmeye muvaffak oluyordu. Prusya'nın bu sûretle günden güne büyümesini Fransa'nın istikbâli için tehlikeli sayan işten anlar, uzak görüşlü Fransız siyasî ricâlî ve bu cümleden olarak meşhûr Thiers, Paris'te Assamble Legislative'da [Fransa Millî Meclisi'nde] îrâd eylediği bir nutukta: *"Almanya birliği sağlanır sağlanmaz Fransa birinci derecede bir büyük devlet iken ikinci ve hatta üçüncü derece bir devlet derekesine iner."* dedikte ve İmparatorluğun birçok hatalarını yegân yegân saydıktan sonra: *"Artık işlenecek hiçbir hata kalmadı."* meşhur kavliyle Fransa'nın son derecede sarsılmış olduğunu ispat etmiştir. Bu nutkun oluşturduğu kötü tesiri ortadan kaldırmak için, Fransa Dâhiliye Nazırı meşhûr Rouher, korkulacak hiçbir şey olmadığına ve bugün Almanya'nın üç parçaya (Kuzey Konfederasyonu, Güney Almanya ve Avusturya şeklinde) bölünmüş olarak büyük bir zaafa düştüğüne inandırmaya çalışmıştır. Bismarck ise güya bilerek bu sözleri tekzip etmek istiyormuş gibi, hemen Güney hükûmetleri ile yapılmış olan ittifak anlaşmalarını yayınlamıştır ki bu da Fransaca büyük bir kötü tesir oluşturmuştu.

Bununla beraber Napolyon gerek mevkiini garanti etmek ve gerek uğramış olduğu mağlubiyetlerin intikamını almak için fütuhât fikrinden ayrılamıyordu. Ren ve Belçika'dan ümitsiz olunca, gözünü Lüksemburg'a dikti. Lüksemburg Grandükalığı 1866'da münfesihi olan Germanyâ Konfederasyonu üyelerinden Felemenk Hükûmdarı'na tâbi idi. 1815 senesindeki Viyana Muâhdesi mûcibince Prusyalılar bu dükalıkta asker bulunduruyorlardı. Hâlbuki 1815 anlaşmaları hükümlerinin hiç olmamış hükmünde kaldığı defalarca ilan olunmuş, ve hele Germanyâ Konfederasyonu Prusya'nın yaptığı bir eser olarak kaldırılmış bulunduğundan, artık bu anlaşmalara dayanarak Prusya'nın hâlâ asker bulundurmasında sebât ve ısrarı manâsız kalıyordu. Hakikaten, Prusya varlığını dünya yüzünden silmediği bir Konfederasyon'a dâhil olan bir hükûmeti, nasıl yine o kadro dâhilinde sayabilecekti?

İşte bu sebeplerden dolayı Fransa diplomatları, 1867 senesi başında adı geçen Grandükalık 90 milyon Frank mukabilinde Fransa'ya terk olunduğu takdirde Hollanda'nın ne gibi bir tutum sergileyeceğini sorgulamaya başladılar. Mart ortasında Fransa'nın

yarı resmî gazeteleri müzâkerelerin pek çok ilerlemiş olduğunu ilandan çekinmediler. Hatta bu sıralarda Prusya dahi bu işe muvâfakat eder gibi oldu. Fakat birdenbire Bismarck fikir değiştirerek ilhak işine itirâz etmeye başladı. Yavaş yavaş yayılmaya başlayan ve türlü türlü manâlarla tevil edilen bu havâdis Alman ve İngiliz basınının da ağzına düşerek her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Reichstag Meclisi büyük bir heyecana düştü. Bu Meclis'te en ileri gelen üyelerden Benningson [?]; Lüksemburg hakkında Napolyon ile Hollanda Kralı arasında cereyân eden müzâkerelerle ilgili söylentilerin aslı olup olmadığını, eğer bu söylentiler doğru ise Reichstag Meclisi'nin bütün üyelerine dayanarak Alman toprağını bölünme tehlikesinden korumaya azmedip etmediğini, Lüksemburg ile Almanya arasında mevcut olan irtibat bağlarını sürdürmek ve Prusya'nın müstahkem mevkiilerde asker bulundurup bulundurmayacağını Bismarck'tan sormuş ve:

Eğer bu kabil taarruzların birincisini def etmezsek her anda bunu takip edecek olan birçok hakarete marûz bulunuruz. Bu da Alman şeref ve haysiyetini o kadar vahim bir sûrette lekedâr edecektir ki bu lekeyi yok etmeye imkân kalmayacaktır. Birkaç sene önce Prusya Kralı Hazretleri tarafından îrâd olunan şu: "Benim muvafakatimle en ufak bir köy Almanya toprağından ayrılamayacaktır." sözünü elbette hatırlıyorsunuz. Alman milleti bu yüce sözlerin hatırasını büyük bir şükran ve minnetle hâfızasında nakşetmiştir. Burada, Berlin'de Kral Wilhelm Hazretleri'nin kanatları altında birleşmiş olduğumuzu ispat edelim. Eğer Kral, Alman milletine müracaat ederse, hiçbir fırka patırtısına tesâdüf etmeyeceğini, belki bugünkü taarruzlara veyâhut bundan sonra ortaya çıkacak emsâline karşı hükûmetin seçeceği her türlü korkusuzca tutuma can-u gönülden arka çıkacak birleşmiş bir millet göreceğini âleme gösterelim, demiştir.

Her türlü beklentiye aykırı olarak Bismarck bu nutka verdiği cevapta fevkalâde mutedil bir lisan kullanmıştır. O şayet Lüksemburg'daki hâkimiyet hakkından ferâgat ederse, Prusya'nın ne gibi muamelede bulunacağı Hollanda Kralı tarafından Lahey'deki Prusya sefirinden sorulmuş olduğunu ve bu konuda bir taahhüt altına girelemeyeceğine dair adı geçen sefire talimât verilmiş bulunduğunu ve

her halde böyle bir hâdise çıktığında Prusya Kralı'nın müttefiklerinden bir kere keyfiyeti soracağını söylemiş ve arâzi terki meselesi hakkında: *"Zannedirim ki hükûmetin bu meselede emellerini açığa vurnası talep olunamaz, Konfederasyon'a dâhil olan hükûmetler hiçbir yabancı devletin Almanya hükûmetlerine, Almanya ahâlisine zarar veremeyeceğine ümitvârdır. Binaenaleyh barışçı müzâkerelerle ve Almanya'yı yeni bir harp meydanına atmayarak Alman hukukunun müdafaa edilebileceğine kanidirler."* demiştir.

Bu nutukta Prusya'nın meseleyi müzâkereler yoluyla halledeceği iyiden iyiye anlaşıyordu. Bununla beraber Bismarck'ın Fransa diplomatlarına bazı müsaadelerde bulunduğu gizliden gizliye söyleniyordu. Bu sebeple halkın heyecanı o kadar çoğaldı ki hemen neredeyse bir harp çıkacağı fikri, bütün Avrupa'da hüküm-fermâ olmaya başladı. Hâlbuki ne Fransa Prusya ile uğraşacak bir iktidar-da idi, ne de Bismarck haksız yere harbi göze aldırabilmekteydi. O vakit Fransa'da Harbiye Nâzırı olan Mareşal Niel, Fransa'nın Prusya ile mümkün değil harp edemeyeceğini ve 900 bin Prusyalıya karşı ancak 90 bin Fransız çıkarabileceğini Napolyon'un zihnine sokmuş olduğundan, tabiatıyla imparatorluk intihar demek olan böyle bir harekete girişemeyecekti. Şu kadar ki Napolyon göz boyamak ve ortalığı korkuya düşürmekle beraber dâhilen vukua gelen protesto ve kınamalardan kurtulabilmek için 160 milyon Franklık bir meblağ güc hal ile silahlanma için sarf etmekten çekinmedi. Diğer taraftan Bismarck dahi harp etmek niyetinde olmadığını sırası geldikçe ilan ediyordu. Gariptir ki ülke menfaati esasını bütün hareketlerine prensip edinen bu zât, Lüksemburg meselesinde hak ve hakikat cihetine dayanarak harbin haksızlığından ve Prusya'nın Lüksemburg'da -bilhassa Germany Konfederasyonu'nu bizzat ortadan kaldırdıktan sonra- asker ikamesine esasen salâhiyeti olmadığından ve böyle bir tecâvüz takdirinde bütün Avrupa'da yükselen kamuoylarının Prusya aleyhine döneceğinden ve sâireden bahsetmiştir.

Alman müverrihlerinden bir zât Bismarck'ın tercih eylediği bu insaniyetperverlik mesleğini şu yolda tevile çalışıyor:

O vakitler (yani bahsi geçen ihtilâf çıktığında) insanların çoğu, Bismarck'ı tasavurlarını silah kuvvetiyle gerçekleştirmek yoluna gidecek bir adam olarak kabul ediyorlardı. Bizim fikrimize göre bu

hâdisede Bismarck bir haksızlığa kurban olmayı iki medenî millet arasında ölümcül ve yıkıma sebep olacak tehlikeli bir harbe tercih etmek sûretiyle sulh ve selamete olan muhabbetinin bir nişânesini, sulh ve kerem politikasının bir misalini göstermek istedi. İhtimâl ki de ileride vuku' bulacak bir harbin sebeplerini hazırlamış olmakla şüphe altında tutulmamak için sulh ve selamete olan muhabbetini ilan etti ve herkesi buna inandırmak maksadıyla bu vak'ayı münâsip bir fırsat saydı. Bu müstakbel harbin vukua geleceğinden, hem de pek yakın bir zamanda vukua geleceğinden hiç şüphesi yoktu. Burası doğrudur. Lakin Lüksemburg hâdisesinden dolayı böyle bir harp ile suçlanmaması lâzım geleceğini anlatmak istiyordu. Kuzey Konfederasyonu politikasının esasen sulhperverâne [barışçıl] olduğunu cereyan eden olaylarla ispat etmeye lüzûm vardı.

Bismarck bu sırada sulhün bozulmaması taraftarı olmakla beraber, Lüksemburg'u Fransa'ya kaptırmak da hiç işine gelmezdi. Fransa'nın Lüksemburg için harbe girişemeyeceğine de tamamen vâkıf olduğu için haliyle Napolyon'un maksadına mâni olabildi. Fransa ise defaatle söylediğimiz gibi emellerini ve taleplerini fiiliyât ile te'yid edecek bir halde olmadığından ve bu esnâda Hollanda Kralı da, Prusya korkusundan, evvelce Lüksemburg'un terki için yaptığı muvâfakatinden dönmüş olduğundan, Fransa hâricî siyaseti yeni bir yıkıcı darbeye uğradı. Bu mağlubiyeti hiç olmazsa tamir etmek için III. Napolyon niyetini değiştirerek Nisan'ın on beşinde Hâriciye Nazırı Moustier'e devletlere hitaben aşağıdaki umûmî yazıyı yazdırmıştı:

"İmparator Prusya'yı tahkir etmek istemediği gibi Lüksemburg'un ilhakı meselesini harbe bir sebep addetmek niyetinde dahi değildir. İmparator yalnız Prusya askerinin Lüksemburg'dan çekilmesini arzu ediyor."

İngiltere ve Rusya hükûmetleri bu teklifi pek makul gördüklerinden Bismarck da işin ilerisine varmayı münâsip görmemiş ve Lüksemburg'un bî-taraflığı esas kabul edilmek üzere, Londra'da bir müzâkere meclisi toplanmasını teklif etmiştir.

Bu meclis Mayıs'ın yedisinde toplanarak on birinde müzâkerele-
rini sona erdirmiş ve Lüksemburg'un Hollanda Kralı'nın hâkimiyeti
altında bî-taraf olduğunu, Prusya askerinin Dükalıktaki müstahkem
mekkiyi tahliye edeceğini, Hollanda askerleri vâsıtasıyla istihkâm-
ların tahrip olunacağını ve bununla beraber, Dükalığın Zollverein
Birliği'nde kalacağını karar altına almıştır.

Fransa'nın en büyük siyasî mağlubiyetlerinden sayılmaya layık
olan bu olayı ertesi gün Fransa Hâriciye Nazırı şu renkte göstermeye
çalışıyordu:

*Bu anlaşma Fransa Hükûmeti'nin emel ve maksatlarına tamamen
muvâfıktır. İhtimal ki ilk defa olarak bir konferans müzâkereleri
harp ile neticeleneceğine harbin önünü almıştır. Bu da âlemde sulh ve
selamete yeni bir meyil oluştuğuna delâlet eder.*

Yarı resmî gazeteler ise bu azîm hakareti en büyük muzaffer-
yetlerden sayarak sevinçlerini ilan ettiler. Adı geçen Rouher ise:
"Fransa nüfuzu eksilmedi, belki arttı." diyerek mağlubiyeti şanlandır-
maya çalıştı. Maamâfih Napolyon politikasının uğramış olduğu bu
yeni hakaret kamuoyunda pek ziyâde kötü etkiler oluşturmuş, Paris
Umûmî Sergisi açılarak halkın zihinleri bununla meşgul olmasaydı
içerde bir reaksiyon çıkması muhakkak hale gelmişti.

Lüksemburg ihtilâfının bu sûretle kapatılması Fransaca mem-
nuniyeti mucip olmadığı gibi Almanya'nın da pek hoşuna gitmedi.
Bütün Almanlar bu hâdise ile yegâne tehlikenin Fransa cihetinde
olduğuna kani olarak Bismarck'a daha ziyâde sarıldılar. Fikrini
uygulamaya koymak, tasavvur ve planlarına bir şekil vermek için
hiçbir fırsatı kaçırmamak mutâdında bulunan Bismarck, bu haller-
den istifâde ederek buğz ve düşmanlık ateşini alttan alta körükle-
meye başladı. Artık Almanya, silahlanmış millet haline girmekte
bir mahzur göremez oldu. Alman toprağını taarruzdan korumak
için, Bismarck'ın arzusu doğrultusunda, askerî teşkilâta ehemmiyet
verilmesi fikri bütün Almanların özüne yerleşmişti. Hatta bunun
için bir milletin taşınması lâzım gelen birçok meşru haklar bile feda
edildi. Zaten Bismarck'ın en büyük kurnazlığı meşru bir hukuku
Fransa tehlikesinden söz ede ede unutturmaktan ve bu sûretle
herkesi kendine bend ederek, kendini German milletinin kurtarıcısı

olarak kabul ettirerek hareketlerinde serbest kalmasından ibarettir. Hatta yukarılarda ismi geçen Reichstag üyelerinden Benningson Lüksemburg olayından sonra: *“Eğer yabancılar (yani Fransa) Almanya’ya karşı takınacakları tavır ve hareketi değiştirmek için dâhili çekişme ve münakaşalarımızdan istifâde etmek niyetinde bulunuyorlarsa bu müşkilât kendiliğinden yok olur. Esas Nizamnâme’yi kabul için başka zamanlarda kaç hafta geçerse, böyle bir takdirde haftaları gün sayarak, o kadar günde kabul olunur.”* demişti.

Güney Almanya’daki hükûmetler dahi Lüksemburg meselesinden pek çok kuşkulandılar. Fransa’nın ergeç kendi memleketlerini zapt edeceği hakkında gazeteler ve sâire ile neşriyâtta bulunarak büyük bir tehlike içinde bulundukları kendilerine hissettirildi. Bunlar da artık ne olursa olsun Prusya siyâsî tutumunun birer peyki mesâbesinde kalmaya muvâfakat ettiler.

Bismarck’ın Fransa’ya karşı tutumunu yukarıdaki gibi îzâh ettikten sonra o sıralarda diğer hükûmetler ve bu cümleden Avusturya ile cereyân eden durumlardan da bir nebze bahsedelim:

Sadowa mağlubiyetinden sonra Avusturya ve Prusya arasındaki münâsebetlerin samimiyet dâiresinde cereyân edeceği tabiatıyla iddia olunamaz. Hatta İmparator François Joseph Hazretleri, Saksonya eski başbakanı ve Bismarck’ın en büyük hasmı Beust’ü işbaşına getirmekle politikasının pek de dostâne olmayacağını îmâ etmişti. Bununla beraber Lüksemburg meselesi açıldığı sırada Bismarck’ın gizli teşvikleriyle Bavyera Başbakanı Prens de Hohenau’ya Prusya, Rusya ve Avusturya arasında bir birlik kurulmasını teklif etmek üzere bu hükûmetlerin kabinelerine özel bir memur gönderdi. Bismarck bu teklifi tabiatıyla hemen kabul ediyordu. Fakat Viyana’da pek de hüsnükabule mazhar olamadı. Bilhassa Prag Anlaşması’nın bazı hükümleri henüz filiyat mevkiine konulmamış, daha doğrusu ayak altına alınmış olduğundan ve Main’in güneyinde yer alan hükûmetlerin bir konfederasyon teşkil etmeleri lâzım gelirken Prusya’nın araya ektiği nifak tohumu sebebiyle bu birleşme oluşmadıktan başka, bu hükûmetler birer birer Prusya ile tecâvüzî ve tedâfüî ittifaklar akdeylediklerinden, Beust emniyetsizliğini saklamamış ve fikrini meşhûr bir notada açıktan açığa söylemişti. Bismarck bu meselelerde hep perde arkasında iş görüyordu. Asıl maksadı Schleswig meselesinin bir aynını oluşturmaktı. Avusturya

ile birleşerek Fransa'yı ezdikten sonra muzafferiyet silahını tekrar Avusturya aleyhine çevirerek bu hükûmetin tâbiyeti altında ne kadar Alman varsa hepsini Prusya'ya ilhak eylemeyi arzu ediyordu ve böylelikle büyük bir Almanya İmparatorluğu vücuda getirmeyi kuruyordu. Fakat Beust bu tuzağın dolaylı olarak Bismarck tarafından kurulduğunu anlayarak, birçok özürler öne sürerek bu ölümcül ittifaktan Avusturya'yı kurtarabildi.

Birkaç hafta sonra, yani 1867 senesi Ağustos'unun 21'inde Fransa İmparator ve İmparatoriçesi, Meksika'da fecî bir sûrette ve bununla beraber Napolyon'un affedilmez bir kusuru neticesinde vefât eden Maksimilien'den dolayı tâziyet merâsimini yerine getirmek vesilesiyle Avusturya İmparatoru'yla Salzburg'da bir araya geldiler. Fransa-Avusturya İttifakı akdediliyor zannıyla bütün Almanya'yı bir korku ve heyecan ürpertisi kapladı. Fakat Avusturya İmparatoru muharebeden bıkmış usanmış olduğu ve bilhassa Maksimilien'in vefâtıyla pek ziyâde keder içinde bulunduğu cihetle Napolyon'un bu gibi tekliflerini büyük bir nezâketle reddetti ve iş yalnız bir korku husûle getirerek kapadı.

Bu senede Prusya ile Danimarka arasında cereyân eden siyâsî münasebetler, politikada adâlet, hak ve merhamet aramamak lâzım geleceğine apaçık bir misal teşkil eder. Küçük Danimarka'nın ne sûretle kahır ve şiddet zebûnu olduğunu ve Prag Anlaşması'nın Dükalıklar hakkındaki hükümlerini yukarıki bahislerde biraz açıklamıştık. Anlaşmada Schleswig'in kuzeyinde oturan ahâli isterlerse rey vererek Danimarka'ya iade olunabilir denilmişti. Anlaşmanın yapılmasından sonra bu ahâli hey'etler göndererek anlaşma maddesinin uygulanmasını Bismarck'tan talep etmiş ve hatta iş Reichstag Meclisi'nin müzâkereleri arasına dahi girmişse de Bismarck buna kesinlikle red cevabı vermişti. Fakat Danimarka Hükûmeti hakkını elde etmek için ısrardan vaz geçmedi. Bundan sonra Hâriciye Nazırı Kont Frich (?) ile Bismarck arasında birçok diplomatik yazışmalar teâti olunmaya başladı. Lakin tabiatıyla Bismarck hiçbir müsaadede bulunmadı. Hatta mesele az kaldı beynelmilel bir konferansa havâle olunacaktı. Şu kadar ki Bismarck'ın Danimarka'ya hitaben tehdid edici bir notası her türlü ihtilâfı halletti.

Bismarck'ın doğu komşusuyla olan münâsebetleri öteden beri bir dostluk dâiresi içinde cereyân ediyordu. Zaten Bismarck iki devlet arasındaki uyuşmanın esasını tâ Petersburg Sefâreti'nde iken kurmuştu. Rusya ile ne kadar samimi geçinse batıda o kadar serbest kalacağını biliyordu. Avusturya'yı ancak bu sayede ezebilmişti. Fransa'yı da sonra yine bu politikanın faydalı semerelerinden olmak üzere ezebilecekti. Binâenaleyh Bismarck, bu hükûmetin hatırını kırmayacak her türlü hareketten geri duruyordu.

- Zollverein, birleşmeye olan hizmeti • Tarihi •
 Avusturya ve Zollverein • Bismarck ve Zollverein •
 Eski Zollverein'in mahzurları • Yeni teşkilât •
 Zülbunderschrat • Mentâne hâdisesi ve Bismarck •
 225 Taler • Reichstag'ın 1868 senesi toplantı dönemi •
 1869 senesi toplantısı • Bismarck'ın bir hud'ası, Reichstag'ı işgal edemiyor •
 Reichstag'ın 1870 toplantı dönemi • Bad'ın ilhak işi hakkında ihtilâf •
 Mösyö Lasker • Bismarck'ın Bad meselesindeki fikri •
 Bir müverrihin mütâlaaları • Saint Gothard ve Bismarck • Emile Ollivier.*

Kitabımızın birkaç yerinde zikri geçen Zollverein Prusya'nın şevket ve azametine güçlü bir temel olmuştur. Bu sayede Almanya Konfederasyonu'nun hâkimi olabileceğini kestirmişti. Ticarî ve sınıî menfaatlerin birleştirilmesinden ibâret bulunan Zollverein, siyasî birleşmenin temeli addolunmaya layıktır. Prusya tarihinde ve Bismarck'ın siyasî hayatında pek mühim bir yer işgal eden Zollverein'in tarihini burada özetleyerek îzâh etmek faydadan hâli değildir:

1818 senesinde III. Friedrich Prusya'nın muhtelif eyâletleri arasında her türlü gümrük rüsûmunun kaldırılmış olduğunu ilan etti ve diğer hükûmetlere de müracaat ederek birçoklarının bu konuda muvafakatini sağladı. İşte Zollverein'in esası bu şekilde konuldu.

Almanya'nın ticaret bakımından birleşmesi ve daha doğrusu ticaret ve mübadelenin serbestliği usûlünün fiilî mevkie konulması, en evvel Almanya'nın iktisat ilmi erbabının meşhurlarından Friedrich List adlı zâtın hatırına gelmişti. Bu fikir Almanya'da kararlaştıktan sonra, geri kalan diğer hükûmetler, bu ticaret ve birlik dâhiline katılmışlardır. Bu sayede 1854 tarihinde Almanya'nın Avusturya, Mecklenburg, Strelitz, Liechtenstein ve Hanse denilen Hamburg, Bremen, Lübeck şehirleri müstesnâ olduğu halde bütün Almanya hükûmetleri Zollverein'e girmişlerdi. Garibi şu ki Metternich gibi mâhir bir diplomat Zollverein'in bilâhare Avusturya nüfûzunu

kökünden sekteye uğratacağını ve bu birliğin Prusya'yı güçlendirerek hepsine Avusturya'dan yüz çevirteceğini keşfedememiş ve Zollverein'e dâhil olmamıştı.

Avusturya'nın ancak 1853 senesinde aklı başına geldi. Zollverein'e dâhil olmak için teşebbüslerde bulundu. Lakin o vakit Frankfurt Diyet Meclisi'nde Bismarck bulunuyordu. Bismarck'ın ne sûretle engellemelerde bulunduğunu yukarıda görmüştük. Avusturya beyhûde yere ısrar ede ede nihayet bıktı. Ticareten bütün Almanya'dan kopmak gibi bir zarara katlanmaya mecbur oldu. 1866 mağlubiyeti ise Avusturya'yı siyâset bakımından da Almanya'nın geri kalan kısımlarından ayırdı. Prag Anlaşması'nda Zollverein hakkında hiçbir kelime yoktu. Şu halde Bismarck, meydanı açık bulmuştu. Hâlbuki bu zât ele düşen bu gibi fırsatları kaçırmak takımdan değildi. Bismarck'ın maksadı mevcut olan Zollverein'i Almanya'nın yeni teşkilâtıyla hem-âhenk kılmak, yani bu ticarî âleti de Prusya'nın yükselmesi ve ilerlemesi için bir vâsıta addetmekti.

O vakit Zollverein Birliği Germany Konfederasyonu'nun siyâsî teşkilâtı esasına dayanıyor idi. Yani bütün hükûmetler müstakil oldukları için, mesela bir gümrük tarifesinin değiştirilmesi lâzım gelse hepsinin görüş birliğini sağlamak lâzım gelirdi. İçlerinden yalnız birisinin muhâlefeti vukua getirilecek değişikliklerin yapılmasına mâni olabilirdi. Fazla olarak tadilât ve ıslâhât [değişiklikler ve iyileştirmeler] ancak 12 seneden 12 seneye teklif edilebilirdi. Çünkü yalnız on iki senede bir kere gümrük birliği hakkındaki anlaşmalar yenilenebilirdi. Bu usûl ne kadar iyi şeylere başlangıç olsa da, yine birçok mahzurları içine alıyordu. Bismarck'ın Güney hükûmetleri ile akdettiği ittifak anlaşmaları sayesinde Main Nehri üzerinde ilk irtibat köprüsü vücuda getirebilmişti. Zollverein birliğinin yeniden düzenlenmesi ise ikinci bir sağlam irtibat köprüsünü meydana çıkaracaktı. 1867 senesinde Kuzey Konfederasyonu, Güney hükûmetleri ile ve yukarıda henüz Zollverein'e dâhil olmadıkları beyân edilmiş olan hükûmetlerle ticarî anlaşmalar yaparak, eski usûlün iyileştirilmesi karar altına alınmıştır.

Yeni teşkilât mücibince Zollverein'i teşkil edecek Alman hükûmetlerinin gümrük vesâire iktisadî ve ticarî işlerini müzâkere etmek üzere Zülbunderschat nâmiyle bir meclis kurulmuştur. Bu meclis, Reichstag Meclisi üyelerinden, fazla olarak Güney memleketlerin-

den seçilecek kişilerden oluşturuldu. Zollverein Birliği'nin de başına Prusya Kralı getirildi. Yeni teşkilât 1868 senesinden itibaren fiilî mevkîe konulacaktı. Kararlaştırılan vakitte bu meclis, okunan kraliyet nutkundan sonra açılmış ve müzâkerelere başlanmıştı. Fakat bunda da çekişmeler eksik olmuyordu. Şu kadar ki Bismarck'ın müdâhalesi ve yine Fransa tehlikesini ortaya koyarak iç çekişmelerle uğraşmanın düşmanları sevindirmekten başka bir işe yaramayacağını ve buna benzer birçok delilleri öne sürerek tehditlere kalkması fikirleri biraz yatıştırmıştır.

Bismarck bazı ufak tefek engeller müstesnâ olduğu halde kasdettiği hedefinin ilk merhalesine artık vâsıl olmuştu. Meydana getirdiği eseri takviye ve tahkim için gayret sarf etmeyi vazifeden addediyor ve pek de ehemmiyeti olmayan hâricî olaylara kulak bile asmiyordu. Fransa Hükûmeti 1867 senesi Ekim'inde İtalya'ya vuku' bulan müdahalesi neticesi olarak doğan Mentana hâdisesinden sonra; İtalya meselesinin, mesûliyetini pek ziyâde vahimleştirmekte olduğunu hissetmesi üzerine, Roma meselesini kat'î bir sûrette halletmek için diğer devletlerin kabinelerine bir konferans yapmayı teklif etmişti. Bismarck bu fikri tasvip eder gibi bir tavır almışsa da, bunun muvafakîyetini sağlayacak bir harekette bulunmaktan kaçındı. Bismarck, kendi tedbirsizliği sayesinde bu gibi müşkilâta düşen, Napolyon'un yükünü hafifletmek için hiçbir makul sebep bulamadıktan başka, Prusya'nın doğrudan doğruya menfaati bulunmayan bir meseleye karışmasıyla hiçbir fayda umulmadığını da bilirdi. Konferansa iştirâk etse bî-araflıktan çıkması lâzım gelirdi.

Hâlbuki bu bî-araflık Prusya'ya büyük menfaatler sağlamıştı. Papanın aleyhinde alınacak bir karara iştirak etse, Almanya'daki Katolikleri kendi aleyhine çevirecek ve bu sûretle tam icraat zamanında muhalif partiyi çoğaltmakla tasavvurlarının akîm kalmasına sebebiyet verecekti. Binâenaleyh şimdilik Katolikleri gücendirmek istemiyordu. Papanın lehinde işe karışsa, İtalya'yı gücendirecek ve bu sûretle kıymettâr bir ittifakın güzelliklerinden mahrûm kalacaktı. Zaten Napolyon'un bu işi başa çıkaramayacağını da iyi biliyordu. Bunun için bî-araflık dairesinden sapmamayı en muvâfık bir yol addetti. Küçük hükûmetlerden bazıları bu konferansa iştirâk etmek istemişlerse de Bismarck hemen kendilerine bir ihtarnâme göndere-

rek Prusya'nın hareket dairesinin dışına çıkmamalarını tavsiye etmiş ve bu meylin de önünü almıştır.

Konfederasyon Nizamnâmesi mûcibince Kuzey hükûmetleri, askerî masraflar için nefer başına senede 225 Taler vermeye mecbur olacaklardı. Hâlbuki bazı ufak tefek hükûmetlerin mâlî durumları böyle ağır bir yüke tahammül edecek bir halde değildi. Bismarck bu hükûmetleri Prusya'nın nüfuzu dâiresine sokmak için bunu da bir fırsat bilerek, masraflardaki açığın Prusya tarafından kapatılacağını ve buna mukabil askerî düzenlemenin ve mesela kumandanlık ve talimle ilgili işler gibi hususların tamamen Prusya'nın elinde kalacağını bildirmiştir. Bu hükûmetler ise esas nizamnâme hükümlerine muhâlif harekette bulunmamak için bu teklife ister istemez icâbet etmişlerdir.

1868 senesinde Reichstag Meclisi'nde dikkate değer tartışmalar vukua gelmedi. Almanya'da artık herkes birleşmenin, kuvvetli bir sûrette teşekkül etmenin gerekliliğini hissediyordu. Bismarck gerek dâhili ve gerek hâricî siyâsetlerinde âhenk kanununu bulabilmişti. Her yönden sulh ve barışıklık için teminât yağıyordu. Bu tarihte Bismarck'ın işine böyle bir politika el veriyordu. Kralın Schleswig-Holstein'da îrâd eylediği bir nutuk, heyecana sebep olmuş ve hatta *fondülerin* fiyatını bile indirmiş ise de birkaç gün sonra Kral yine bir münâsebet getirerek barış yanlısı teminattan bahseden diğer bir nutuk îrâd ettiğinden kamuoyuna tekrar sükûnet gelmiştir.

Reichstag Meclisi'nin 1869 senesi toplantısı biraz gürültülü oldu. Yukarılarda zikri geçen kabine mesûliyeti meselesi tekrar ortaya kondu. Bismarck her ne kadar böyle bir kararın emniyet ve itimat yokluğunu içine aldığını ve Güney hükûmetlerinin gücenmesine sebebiyet vereceğini söylemişse de Meclis bu sözü dinlemeyerek bu teklifi karar altına almıştır. Lakin Bismarck Bundersrat Meclisini sırf böyle zamanlarda imdadına yetişmesi için oluşturmuştu. Reichstag'ın bu kararı ancak Bundersrat'ta tasvip olunursa kanun şeklini alacaktı. Hâlbuki Bundersrat demek Bismarck demektir. Binâenaleyh Reichstag'ın kararı reddolundu.

Reichstag'ın bu senelik toplantısında şu garip hâdise de gözlemlendi: Bismarck bütçede görülen bazı açıkları kapatmak üzere Kuzey Konfederasyonu'nda bir takım vergiler konulmasını teklif etti. Hâlbuki tahkik sonucunda bu açığın Prusya bütçesine ait olduğu

anlaşıldı. Reichstag ise yalnız Konfederasyon'a ait hususları görüşmeye memur olduğu için haliyle böyle bir tekliften dolayı şaşırıldığını bildirdi. Bismarck işi beceremeyeceğini hissedince hemen te'vil vadisini yöneldi ve: "Bu işin esasen Landtag Meclisi'ne ait olduğunu ben de bilirim. Lakin Reichstag'ın Prusya'ya ait masrafları ve açıkları nazar-ı itibara almayacağını Landtag Meclisi'ne tecrübeyle ve bilfiil anlatmak için bu hareketi ihtiyâr ettim ve muvaffak da oldum (!)" yolunda cevap verdi.

Reichstag'ın 1870 dönemi toplantısında birçok bahislerden sonra hükmü bütün Kuzey Almanya'ya şâmil olmak üzere bir ceza kanunu kabul olundu. Sonra bahisler dâhilî siyâsete intikal ederek üyelerden Lasker, Bad Grandükalığı'nın Kuzey Konfederasyonu'na dâhil olmasını talep yolunda meşhur bir nutuk söyledi ki ehemmiyeti hasebiyle mühim noktalarını aşağıya alıyoruz:

Bad Grandükalığı Konfederasyon'a girmek istiyor da muvaffak olamıyor. Niçin? Bunun sebebini yalnız Prusya'da buluyorum. Main Nehri'ni artık aşmalıyız. Biz bu hududu 1866'da yalnız zamanın zorlamasına uyarak kabul etmiştik. Almanya daha birçok zaman iki parçaya bölünmüş bir halde kalamaz. Bad Konfederasyon'a dâhil olur olmaz bu kadro Almanya namını alır. Çünkü diğer Güney hükûmetleri Bad Grandükalığı'nın izine câr-nâ-câr uyacaklardır. Bad'ın kadroya dâhil olmamasında hâricî siyasetin tesiri vardır mütâlaasını kabul edemem. Bu konuda müdahale edebilecek iki devlet, yani Fransa ve Avusturya dâhilen meşguldürler. Fransa'nın iç işleri pek vahimdir. Şayet bu iki devlet içerideki durumlarına rağmen dış meselelerle uğraşmak isterlerse, Roma meselesi faaliyetlerine gâyet geniş çaplı bir harekât alanı teşkil edebilir. Demek ki bizi mütereddit kılan bu mütâlaalar değildir. Haydi, bu cihetten de vaz geçelim. Ya niçin esas nizamnâmede Güney hükûmetlerinin Kuzey kadrosuna girmeleri için bir madde konuldu? Mâdemki bu madde tatbik edilmeyecekti neden konuldu? Bu meselenin derhal bugün hallolunmasını talep ederim.

Mösyö de Bismarck buna gâyet uzun bir cevap vererek alttan alta bazı şeyler hazırlanmakta olduğunu anlatmak istedi. Cevabı şudur:

Hallolunacak meseleyi Bad Hükûmeti çoktan beri halletmiştir. Bad'ın Konfederasyon kadrosuna girmesini en ziyâde arzu edenler

arasında hiçbir kimse yoktur ki girme işine, Alman meselesinin kesin sûrette halli nazarıyla baksın. Gerçi bununla hepinizin arzu eylediği Kuzey ve Güney birliği çabuklaşır zannediliyor. Fakat bu birleşme ne gibi bir şekli hâiz olacaktır? Bana kalırsa ben tam bir serbestiyle, tehditsiz, tazyiksiz müzâkerelerle müşterek kanun ve nizamlara nâil olmamızı isterdim. Bavyera'nın bize katılması için cebir ve şiddet yapmak neye yarar? Böyle bir tazyike müracaattansa yeni bir batın çıkmasını beklemeyi tercih ederim. Bad Hükûmeti kadroya dâhil olursa, kadronun bir azâsı gibi mi yahut müstakil bir müttefik şeklinde mi girecektir? Bundan başka Bad Grandükalığı kadroya sokulursa, Württemberg ve Bavyera üzerinde baskı uyguluyoruz tavrını almış olmaz mıyız? Diğer taraftan Bad'ı ilhak işi, acaba asıl Grandükalıkta ne gibi tesir hâsıl eder? Gerçi Konfederasyon icap ettiği takdirde Dükalığı batı fırtınalarına, rüzgârlarına karşı muhâfaza eder. Fakat bu memleketin ilhakında karşımızdakinin öne sürdüğü menfaatler stratejisi; Bad Grandükalığı'nı, Konfederasyon'un güneyinde bir ada halinde bırakacak derecede mühim değildir. Mösyö Lasker şimdiye kadar elde ettiğimiz neticelerden memnun değil gibi görünüyor, fazla bir şey yapılmasını istiyor. Elde ettiğimiz neticeleri hafife almayınız. 1848 ve 1866 senelerini atlatan günleri hatırlayınız, o vakit ne kadar az şey olursa olsun kanaat etmeye âmâde idik. Zollverein'i kurmakla genel olarak Almanya birliğinin kıymettâr bir mukaddimesini hazırlamış olmadık mı? Almanya riyâseti (yani Prusya) Güney hükûmetleri üzerinde elli seneden beri, Alman İmparatorlarının hüküm sürdükleri devirde misli görülmemiş bir nüfûz icrâ etmiyor mu? Ta Hohenstaufenlerin zamanından beri bütün Alman ordularının bir merkeze tâbi olduğu görülmüş müdür? Bütün Almanya'da şimdiki gibi bir iktisadî birlik ne vakit görüldü? Şu halde, elde edilmiş olan neticeleri hafife almayınız, "Bir müddet" bundan istifâdeye çalışınız. Mösyö Lasker'in fikrince Bad, Konfederasyon'a girerse birlik tam olmuş olur. Ben ise böyle bir hareket vukuunda yalnız büyük müşkilât çıkacağını değil, belki birçok zaman ilerlememize mâni olacak büyük çapta bir engel doğmuş olacağını söylerim.

Prusya müverrihlerinden biri Bismarck'ın özetle yukarıda verilen nutku hakkında bazı muhâkemeler yürüterek, Bismarck'ın eseri-

ni ikmâl için yalnız bir harbe muhtaç olduğunu ispata çalışıyor. Ez-cümle diyor ki:

Gösterdiği deliller ne kadar sağlam olursa olsun Mösyö de Bismarck, Mösyö Lasker'in teklifini redde yol açan hakikî sebebi söylememiştir. Bismarck siyâsî ufuklarda bir hâdisenin ortaya çıkmak üzere bulunduğunu biliyor ve bu hâdisenin yalnız Bad Grandükalığı değil, diğer Güney hükûmetlerini dahi Kuzey'e katılmaya vesile olacağını keşfediyordu. Bismarck Fransa ile muharebenin kaçınılmaz acı bir hakikat olduğunu biliyordu. Fakat acele ederek nüfuzu dâiresini genişletmeye çalışmak sûretiyle Prusya'nın tecâvüz mesûliyeti altında kalmasını istemiyordu. Fransa'nın Almanya hâricinde harp için vesile bulmasını arzu ediyordu. Ancak bu sûretle Fransa'nın bütün Avrupa ve medeniyet âlemi nazarında sulh ve salâhı sakatlayan, mütecâviz bir hükûmet olduğu belirgin hale gelebilirdi. Bütün bu sebepleri tabii ki Bismarck Reichstag'ın önünde şerh ve îzâh edemezdi. Fakat yine gösterdiği deliller sayesinde ve bilhassa ekseriyetin nazarında gâyet güvenilir bulunması sebebiyle arzu eylediği neticeyi, yani "çok ısrar edilmemesini" sağladı.

Yine bu sıralarda diğer bir vâkıa muharebenin yaklaştığını hissettirmeye başladı. 1870 senesi Mayıs'ının yirmi beşinde Saint Gothard yoluyla İtalya ve Almanya arasında bir şimendifer hattı inşâsı müzâkeresine başlandı. Bismarck bu hattın ehemmiyetinden bahisle: "Bizim için başlıca menfaat dost, hem de ümit ederim ki pek uzun bir zaman için dost olan İtalya memleketiyle doğrudan doğruya irtibât sağlanmasıdır." demişti. Bu sözler Paris'te pek büyük bir endişe ve telaşa sebebiyet verdi. Hemen Assamble Legislative'da [Fransa Millî Meclisi'nde] açıklama istendi. Başbakan Emile Oliviere ise "Sulh ve müsâlemet şimdiye kadar asla böyle temin edilememiştir." cevabını, yalan olduğunu bildiği halde vermişti.

Reichstag'ın 1870 senesi toplanma dönemi 26 Mayıs'ta Kral'ın bir nutkuyla sona erdi. Kral bu nutkunda gâyet barış yanlısı şeyler söyledi, çünkü o vakit Bismarck'ın işine öyle geliyordu.

Muharebenin maddî ve manevî sebepleri •

*1870 en münâsîp zamandı. • Fransa ve III. Napolyon politikası •
 Prens de Hohenzollern'in adaylığı • Dük de Gramont'un resmî ifâdeleri •
 Tehditkâr yazışmalar • Prens'in adaylıktan ferâgati • Ems olayı •
 Bismarck'ın umûmî yazışmaları • Fransa'da bunun tesiri • Eugeni. •
 Nüfûzu • Benim harbim • Mareşal Leboeuf, Emilie Ollivier •
 Thiers'in himaye edici sözleri • Gördüğü tahkirât • İttifak hülyası •
 Avrupa'nın siyasî ahvâli • İlan-ı harb, Bismarck'ın Berlin'e dönüşü •
 Meclis'lerin açılması • Bismarck mesûliyeti Fransa'ya atıyor •
 Times'de ifşâât.*

Bismarck'ın başarılarının en parlak devrine geliyoruz. Bu bahsimizi Fransa ile vukua gelen müthiş muharebe işgal edecektir. 1870-71 tarihi Bismarck için bir ikbâl dönemi, rütbe ve şerefçe en yüksek devridir. Bundan dolayı bu bahsi biraz detaylandırarak bahsedilen harbin maddî ve manevî sebeplerini inceleyelim:

Bismarck bütün Almanya'yı peşine takarak hedeflediği menzile doğru sevk ediyordu. Sadowa bu seferin ilk merhalesini teşkil etti. Ondandan sonra biraz nefes almak, istirahat etmek, yorgunluğu çıkarmak lâzım geliyordu. Bismarck bunun için dört seneyi kâfi gördü. Bu dört senede hakikaten çok işler görmüştü. Yukarıda gördüğümüz gibi birçok teşkilâtlanma ve düzenlemelerde bulundu. Bilhassa askerî işleri ileriliğin son derecesine ulaştırmak için Roon'lardan, Moltke'lerden gördüğü yardımları reddetmedi. Almanya'nın sâvetine engel olanlardan Avusturya susturuldu. Şimdi yalnız Fransa kalıyordu. Lüksemburg olayı iki devleti az kalsın yek-diğeri üzerine atacaktı. Fakat o vakit Moltke'nin kılıcı henüz layıkıyla bilenmemişti: Henüz Almanya yorgunluktan tamamen kurtulamamış, muhtelif görüşler bir noktada toplanamamıştı. Demek ki maksadın sağlanmasını başka bir vakte ertelemek lâzım geliyordu.

Fakat Bismarck neden bu “başka vakit” için 1870’i seçti? Muharebenin umulduğu zaman behemahal 1870 miydi? Aşağıdaki değerlendirmeler tetkik edilirse, 1870’den daha isabetli bir zaman bulunamayacağı belli olur.

1870 başında Prusya’nın dâhilî politikası birçok noktalarda mağlubiyete uğramaya, güneyde bulunan hükûmetlerin çoğu, Alman birliğine can atıyorsa da Prusya’nın hegemonyası altına girmekte artık bir gayz ve nefret hissetmeye başlıyorlardı. Zülparlemandan istenen siyasî semereler toplanılamaz bir hale geliyordu. Reichstag bile birçok vesilelerle istiklâlini ortaya çıkarmaktan çekinmiyordu. Gerçi Bundersrat bu meclisin mukavemetini akîm bırakıyorsa da herhalde pek büyük çekişmelerin çıkmasından korkuluyordu. 1866 muzafferiyetleriyle gurur sarhoşu olanların neşesi sönmeye yüz tutuyordu. Bismarck Sadowa’yı müteâkip nâil olduğu alkışlardan mahrum kalıyordu. Hatta maiyet askeri makamında olan Nasyonal Liberal Fırkası’nın bile tecâvüzlerine marûz bulunuyordu. Bu fırkaya mensûp olan Lasker’in yukarıda zikri geçen teklifi bunu ispat eder. Bundan başka, Prusya’nın fütûhât hırsı meydana çıkmasın, ecnebi müdâhalesine sebebiyet verilmesin korkusuyla Güney hükûmetlerinden Kuzey Konfederasyonu’na katılanlar bile reddolunuyordu. Fazla olarak, bütün Almanya’yı kaplayan askerlik birçok taraflarda kıyl ü kale sebep oluyordu. Baştan ayağa silahlı bir hale girmekten, milyarlarca paranın silahlanmaya sarf olunmasından kaynaklanan emniyetsizlik, memnuniyetsizlik saklanılamıyordu. Hannover siyasî ricalinden birinin: “*Prusya askerî kadro sâhibi bir memleket değil, memleket sâhibi bir askerî kadrodur.*” meşhur sözü, itirâz edilemez bir hakikat rengini almıştı. En korkunç bir hal de, 1871’de mühlet ve vâdesi son bulacak olan askerlik bütçesinin yenilenmesi hususu idi.

Bismarck bütün Almanya muzafferiyet neşesiyle damağı tatlanmışken az çok kolaylıkla - kendi bahsinde zikredildiği üzere- altı senelik bir askerî bütçesini kabul ettirmişti. Hâlbuki bunun yenilenmesi esnasında fikirlerin değişmiş, itaatın bozulmuş olacağı, gözleri önünde gerçekleşiyordu. Bismarck elinden en büyük silah olan bu imtiyâz alınınca pek büyük bir hüsrana uğrayacaktı.

İşte bu sebeplerden dolayı Bismarck hem kendi mevkiini, hem de Almanya’yı tahkim etmek ve artık bütün âlemin kulaklarını doldurmaya başlayan Alman birliğini oluşturmak, hem de metin

ve müstahkem bir şekilde oluşturmak istiyordu. Kesin olan bu birleşmeye en evvel “Olmaz!” cevabını yalnız Fransa Hükûmeti verebilirdi. Binâenaleyh bu engeli behemahal atlatmak tam bir zaruret hükmünü almıştı. Fakat bu büyük işi kuvveden fiile çıkarmak, bütün Almanya’nın ve başka deyişle bütün Almanya’yı nefsinde cem eden Bismarck’ın emel ve maksatlarını meydana getirmek için tercih edilecek harbin mesûliyetini ebedî hasım olan Fransa’ya yükletmek gerekiyordu. İşte Bismarck’ın en büyük mahâreti bu noktada görüldü. Nitekim aşağıdaki olayların değerlendirilmesinden de bu hakikat kendini gösterecektir.

III. Napolyon’un politikası malûmdur. Dâhilen meydana gelecek her türlü müşkilâtı unutturmak için dış meselelerle kamuoyunu oyalamak bu zâtın tutumunun temelini teşkil etmiştir. Kitabımızın birkaç yerinde Meksika Seferinden ve bu seferin Fransa’yı ne kadar büyük bir zaafa düşürdüğünden bahsetmiştik. Zaten 1870 felaketlerinin kaynağı bu Meksika Seferi’nden başka bir şey değildir. Lüzumsuz Meksika Seferi’ni uzatmak için Fransa’da yerleşmiş askerlerin levâzım ve masrafları bu muharebeye tahsis edilmişti. Bunun neticesi olarak Fransa’da yeterli miktar asker beslenemez oldu. Silah altında bulunanların da levâzımı mükemmeliyet derecesinde değildi. İşte bu zamanlarda Bismarck fırsatı kaçırmayarak bu muharebeyi açmıştı. Muharebenin Fransa’da meydana getirdiği tesirleri bahsi geçtikçe ifade ettik. Napolyon’un er geç intikam almaya kalkışacağı herkesin nazarında tahakkuk etmişti. Fakat hiç olmazsa askerî düzenleme ikmâl olununcaya kadar beklenilecek zannolunuyordu. Onun için 1869 Temmuz’unda siyasetin ufuklarında hiçbir bulut görülmüyordu. Hatta Kont de Bismarck, Varzin Şatosu’na çekilmişti. Fakat kimsenin ummadığı bir ufak hâdise, birdenbire ortalığı alevlendirdi.

Temmuz’un üçünde İspanya kabinesinin İspanya tâcını Romanya Prensi’nin kardeşi ve Prusya Kralı’nın amcazâdesi Prens Leopold de Hohenzollern’e teklif ettiği, Fransa gazetelerinde ilan olundu. Zaten Madrid Hükûmeti 1869 senesinde dahi böyle bir teklifte bulunmuş ve fakat Fransa Kabinesi’nin ihtarları üzerine bu teklifi geri almaya mecbur olmuştu. Şu kadar ki, bu defaki teklifte Prens Leopold İspanya tâcını kabul etmişti. Bu şâyia, tabiatıyla Fransa’da büyük bir heyecan meydana getiriyordu. Zaten son zamanlarda mağlubiyetten mağlubiyete uğramış olan Fransa’nın bu siyâsî uğursuzluğa

tahammül edemeyeceği âşikârdı. Herkes yeni bir Şarlken devrinin geri geleceğini zannediyordu. Bundan dolayı Fransa Hâriciye Nazırı Mösyö Gramont Assamble Legislative'da Mösyö Coucheri tarafından buna dair sorulan bir suale cevaben şu sözleri söylemişti:

— General Prim'in (İspanya Başbakanı) İspanya'yı Prens Leopold de Hohenzollern'e teklif eylediği ve Prens'in bunu kabul ettiği doğrudur. Fakat İspanya milleti bu konudaki fikrini henüz bildirmemiştir. Bir de "bizden gizlenmiş olan" bu konudaki siyâsî müzakerelerin tafsilâtını da henüz bilmiyoruz. İspanyol milleti hakkında teveccüh ve muhabbet göstermekten hâli kalmadık ve hâkimiyet hakkını tamamen icrâ etmekte olan âlicenâp bir milletin iç işlerine, velev görünüşte olsun, her türlü müdahaleden geri durduk. İspanya tâcının muhtelif taliplerine karşı bî-terafîlik dairesinden sapmadık ve bu taliplerin hiçbirinde hakkında ne bir tercih alâmeti ne de bir ret emâresi göstermedik. Fakat komşu bir milletin hukukuna riâyet etmeliğimiz, yabancı bir devletin prenslerinden birini Şarlken tahtına oturtarak bizi zarara uğratarak Avrupa'nın şimdiki muvazenesini bozmasına ve Fransa'nın menfaat ve şerefine tehlikeye sokmasına gerekçe yapılmaz ve böyle bir hale tahammül etmeye mecbur değiliz. Bu ihtimâlin vücuda gelmeyeceğine kesinlikle ümitvâruz. Bunun önünü almak için hem Alman milletin akılca hareketlerine ve hem de İspanya'nın dostluğuna güveniriz. Eğer bunun aksi zuhûr ederse, o vakit sizin ve Fransa milletin yardımına dayanarak, tereddüt etmeden ve zaaf göstermeden vazifemizi ifâ etmek usûlünü biliriz.

Bu resmî ifâdeler İmparator Napolyon'un istiktâbıyla [dikte ettirmesiyle] vücuda gelmişti. İmparator her ne kadar ahvâlin hakikatlerine vâkıf ve Fransa'nın Prusya ile bir harbi başa çıkaramayacak derecede zayıf olduğundan az çok haberdâr ise de, Eugeni'nin ve Eugeni'ye hoş görünmek isteyenlerin tavsiyeleri galebe çalarak, Dük de Gramont'un bu sûretle meydan okumasına sebebiyet verdi. Zaten Eugeni İspanya Kraliçesi sâbık Elizabeth'in şahsen muhibbesi ve özellikle fevkalâde mütediyyin görünmek isteyerek Protestan olan bir millete karşı hilkatene gayz ve nefret sâhibesi olması hasebiyle "Bu muharebe de benim için olsun!" demekten kendini alamıyordu.

Fazla olarak Dük de Gramont'un ifâdesi yalan ile mâlâmâl [dopdolu] idi. Çünkü evvece Napolyon ile General Prim arasında buna dair yazışmalar cereyân etmişti. Hatta İmparatoriçe Elizabeth'in oğlu Prens Alphons'un İspanya Hükûmetine oturtulması için birçok entrikalar çevirmişti. General Prim ise ancak Fransa'nın bu entrikalarından bîzâr olduktan sonra Prens de Hohenzollern'e müracaat etmişti. Maamâfih işin bu son kalıba dökülmesi Bismarck'ın mahâreti eseri idi. Hatta Prusya Kralı, Prens de Hohenzollern'in adaylığıyla ilgili sırrın kararlaştırılan vakitten üç ay evvel açık edildiğini söylemekten kendini alamamıştı.

Fransa'da Dük de Gramont'un ifâdeleri haliyle büyük ve vahîm bir tesir oluşturdur. Azınlık resmî bir gruptan başka kimse harbi arzu etmiyordu. Yarı resmî gazeteler Harbiye Nazırı Mareşal Leboeuf'ün hitâbet kürsüsünde dile getirdiği şu:

— *Fransa harbe âmâde, hem de kat'iyen âmâdedir. Harb üç sene sürse yine bir çizme düğmesi satın almaya ihtiyaç hissetmeyecektir*, sözleri hem-âhenkli olarak tekrarlanarak âlemi iğfal ediyorlardı.

Bismarck işin böyle bir renk almasından esasen memnun olmakla beraber bu kadar aceleye geldiğine teessüf ediyordu. Bir de Avrupa kamuoyunu Prusya lehine çevirmek gerekiyordu. Hâlbuki Prens de Hohenzollern meselesi bu haliyle az çok Prusya için mesuliyet sebebi olabiliyordu, bütün tecâvüzü, bütün noksanları ve hukuk-çiğnerliği Fransa üzerine atmak lâzım geliyordu. Fransa'da ve hatta Napolyon'un husûsî kabinesinde memurları bulunan Bismarck, İmparatoriçe Eugeni'nin harpçi emellerinden dakikası dakikasına haberdâr oluyor ve her haber aldıkça yüreğine su serpiliyordu. Bazı müsaadelerde bulunsa bile Fransa'nın daha ziyâde kabarcığını ve nihayet asla kabulü kabil olmayacak bazı isteklerde bulunacağını bu sayede keşfediyordu. Çünkü Eugeni'nin nüfuzu pek büyüktü. Bismarck benimsediği bu tutumda pek çok güzellikler görüyordu. En birinci güzel iş, harp tedâriklerini mükemmeliyetin en ileri noktasına vardırma için biraz vakit kazanmaktı. Fakat Fransa Kabinesi'nin gözünü cahilce bir hırs kapamış olduğundan, körü körüne Bismarck tarafından kurulan tuzaklara düştü.⁵

⁵ Alman tarihçileri Bismarck'ın Prens Hohenzollern meselesinden evvelce haberi olmadığını ispata çalışırlar. Bunların kavlince Prens de Hohenzollern ile bizzat ve resmen müzâkerelere memur olan İspanya Sefiri Jose Bioi Mazar Rode (?) alenen

Temmuz'un yedinci günü Fransa'nın Berlin Sefiri Mösyö Benedetti, Prens de Hohenzollern'e İspanya Hükûmeti'ni kabulden vazgeçmesini tavsiye için Prusya Kral'ına müracaat etmek emrini telgrafla almıştır. Yine aynı günde ve fakat biraz sonra gelen Dük de Gramont'un diğer bir telgrafnâmesinde daha ziyâde ileri gidilmesi tavsiye edildikten sonra: *"Herhalde kat'î bir cevap almalısınız. Bizi memnun edecek ve harbin önünü alacak yegâne cevap şu şekilde yazılmış bir beyânnâme olmalıdır. 'Prusya Hükûmeti'nin Prens de Hohenzollern'in İspanya Hükûmeti'ni kabul etmesine rızası yoktur ve kendi müsaadesi olmaksızın almış olduğu bu karardan geri dönmesi için Prens'e emir veriyor.' Aksi takdirde muharebe olacaktır."* denilmiştir. Mösyö Benedetti, Kral Wilhelm'e yalnız ilk telgrafnâmenin muhteviyâtından bahse cesaret edebilmiş ve Kral ise Prens de Hohenzollern'e nasihat vermekte serbest olmadığını ve onun doğrudan doğruya İspanya Hükûmeti ile münâsebetler peydâ ettiğini cevaben bildirmiştir. Bununla beraber Prens de Hohenzollern, Temmuz'un on ikisinde adaylığını geri aldı. İspanya Hükûmeti de bunu resmen Fransa'ya tebliğ etti. Kral Birinci Wilhelm, İngiltere-Rusya devletlerinin hayırhah tavsiyelerine uyararak, Prens de Hohenzollern'i eski kararından vaz geçirdi.

Artık Fransa'nın dediği olmuş, bundan dolayı görünüşte harp korkusu kalmamıştı. Mösyö Ollivier:

— *Muvaffak olduk. Artık önümüz sulh u salâhtır*, diye bağırıyordu.

Thiers ise:

— *Bari şimdi rahat oturun*, diyordu.

Mösyö Ollivier'in ağzından yukarıdaki sözler çıktığı sırada Berlin

şunları söylemiş: *"Prusya Hükûmeti bu meseleye asla karışmamıştı. Prens de Hohenzollern aldığı kararı -sırf nezâket yerini bulsun diye- Kral'a arz ettiği vakit Kral şaşkınlığını saklayamamıştı."*

Bir de Prusya Kralının muvafakatini elde etmek için General Prim'in Bismarck'a müracaat eylediği dahi duyulması üzerine, İspanya Hâriciye Nezâreti Paris'teki sefiri vâsıtasıyla bunu yalanlatarak müzâkerelerin doğrudan doğruya Prens de Hohenzollern ile cereyân etmiş olduğu ve Bismarck ile İspanya Hükûmeti arasında hiçbir siyasi münasebet mevcut olmadığını ilan etmiştir. Bu tekzipler resmi olmakla sahih ve makul olmak lâzım gelmez. Prusya Hükûmeti işin üç ay evvel açık edildiğini bildiği halde *"meseleye vâkıf değildi"* diye iddia olunamaz. Zaten General Prim'in müracaatının Bismarck'ın tertibi ile olduğu bugün belli olmuş tarihi hakikatlerdendir.

Sefiri Mösyö Benedetti'nin elinde 11 Temmuz tarihiyle Paris'ten çekilmiş şu telgrafnâme bulunuyordu:

Kullandığınız lisanın sağlamlık ve şiddet nokta-i nazarından Fransa Kabinesi'nce tercih edilen tutuma uymadığını söylemeye mecburum. Daha şiddetli bir lisan kullanınız. Prens de Hohenzollern'in adaylıkta sebât etmesine Kral tarafından engeller çıkarılmasını isteriz. Eğer yarın kat'î bir cevap almazsak sessizlikle veya şüpheli ve müphem kalınarak bir cevap verilmesini, vuku' bulan talebimize karşı ret cevabı makamında telakki edeceğiz.

Güya bu telgrafnâme harbi çabuklaştırmak için kâfi gelmiyormuş gibi Mösyö de Gramont ertesi günü Benedetti'ye aşağıdaki telgrafnâmeyi gönderir:

Prens de Hohenzollern'in adaylıktan ferâgat ettiğini İspanya Hükûmeti'nin Paris Sefiri şimdi bize bildirdi. Bu ferâgatin lâzım gelen tesiri meydana getirebilmesi için Prusya Kralı'nın da buna iştirâk etmesi ve ileride dahi bu adaylığa "müsaade etmeyeceği" hakkında bize teminât vermesi gereklidir.

Bu telgrafnâme sırf Fransa'da harp taraftarlarını ve bu cümleden Eugeni'yi memnun etmek için yazılmıştı. Çünkü Fransa'da Eugeni'ye destekleyen üyelerden Mösyö Duvernois (?) harp fırsatının elden kaçacağını hissedince, hal ve mevkii daha ziyâde zorlaştırmak maksadıyla: "Prusya ile gelecekte de bu gibi ihtilâflara mahal kalmamak için Fransa Hükûmeti ne gibi garantiler elde etmiştir?" sualini Hâriciye Nazırı'na hitaben sormuştu.

Benedetti aldığı emre uygun olarak hemen Prusya Kralı'nın nezdine giderek teminât istedi. Fakat Kral, Prens Leopold de Hohenzollern'in İspanya Hükûmeti'ne adaylıktan ferâgat eylesini tasvip ederse de, istenilen teminâtı veremeyeceğini, daha doğrusu bu aşağılanmaya boyun eğmeyeceğini cevâben bildirdi. Artık meseleyi kapatmak icap ediyordu. Çünkü Kral Birinci Wilhelm'in daha ziyâde müsaadelerde bulunamayacağı muhakkak bir şeydi. Fakat Bismarck'ın keşif ve tahmini üzere Fransa'da bulunan küçük harp fırkası etkili olmaktan hâli kalmıyordu. Eugeni, o uğursuz "Benim harbim!"

sözü ile konuşup duruyordu. İşte bunun içindir ki Temmuz'un on üçüncü günü Mösyö de Gramont Benedetti'ye şu telgrafnâme-yi göndermeye mecbur oldu:

Kralın nezdinde son bir gayrette daha bulununuz. Prens de Hohenzollern'in ileride şimdiki ferâgatinden geri dönmesine mâni olmasını talep etmekle "yetinmekte" olduğumuzu kendisine söyleyiniz. Size "engeller çıkarmayacağım" desin ve bunu yazmanıza müsâade göstereyim. Bu bizim için kâfidir.

Kral Birinci Wilhelm, Ems Kaplıcalarına giderken durakta Benedetti'yi kabul etti. Evvelki ifâdelerinden fazla söyleyecek bir şeyi olmadığını ve bu konudaki müzâkerelerin bakanlarıyla yapılabileceğini cevaben bildirdi. Kralın bu cevabından daha makul bir sözü olamaz. Daha ziyâde ısrar etmek ağırbaşlılığa ve hükûmet haysiyetine uygun olmaz. Bundan fazla teminat istemek olmayacak şeye ümit bağlamaktan başka bir şey değildir. Fransa Hükûmeti Bismarck'ın ekmeğine yağ sürmek için behemahal harbe karar vermişti. Bundan dolayı Kral'ın cevabı değiştirildi. "Prusya Kralı Fransa sefirini kabuldən imtinâ' etti, Fransa sefirini tard ve tahkir eyledi." söylentileri meydana çıkarıldı. Fransızların çoğu da buna inandı.

Fakat Bismarck da hakîkati olduğu gibi ilan etmedi. Ems hâdisesinden sonra Bismarck yabancı devletler nezdinde bulunan Prusya sefirlerine aşağıdaki umûmî yazıları göndermişti.

Prens de Hohenzollern'in İspanya Hükûmeti'ne adaylıktan feragat ettiği İspanya Sefâreti tarafından Fransa Hükûmeti'ne resmen tebliğ olunduktan sonra, Fransa Berlin Sefîri gelecekte dahi Hohenzollern Hânedânına mensup bir prensin İspanya tâcına aday olmasına mâni olması için Prusya Kralı Hazretleri'ne Ems beldesinde mürâcaatta bulunmuştur. Bunun üzerine Kral Hazretleri Fransa Sefîrini kabuldən imtinâ' ederek maiyetinde bulunan bir husûsî yâveri vâsıtasıyla adı geçen sefîre söyleyecek bir sözü kalmamış olduğunu bildirmiştir.

Paris'te bu umûmî yazıların sırf Fransa'yı kıskırtmak için düzenlenmiş olduğu zannedildi. Gerçi Bismarck'ın da maksadı buydu, lakin Fransa siyâsî ricâli o zaman zerre kadar muhakemeye mâlik

olsalar ve her şeyin kıymetini, mâhiyetini takdir edecek bir sükût halinde bulunsalardı böyle bir notanın hiçbir tahkir ve tehdit manâsını içermiş olamayacağını anlardı. Çünkü Bismarck bunu yabancı devletlere veya Fransa'ya tebliğ etmiyor, belki talimât şeklinde kendi sefirlerine gönderiyordu. Yani bu telgrafnâmenin içeriği, husûsiyet dâiresinden dışarıya çıkamazdı. Lakin esasen harbe karar vermiş olan Fransa siyâsî ricâli bunda da yeni “*harp sebebi*” gördüler.

Hâlbuki Benedetti ne tahkir görmüş ve ne de öyle Bismarck'ın anlattığı gibi kralın huzuruna kabul olunmak şerefinden mahrûm olmuştur. Keyfiyet yukarıda söyledığımız gibi cereyân etmiştir.

Artık gerek Bismarck gerek Napolyon meramlarına nâil olmuş bulunuyorlardı. Yani harp çıkacağına şüphe kalmamıştı. Şu kadar ki harp ilan edebilmek için Fransa Hükûmeti bir defa da Cours Legislative'de yani Yasama Meclisi'nin muvâfakatini istihsâl etti. Jules Favre, Gambetta, Emmanuel Arago, Thiers gibi zatların harp felaketini istememelerine rağmen Ollivierler, Rouherler, Gramontlar ısrarda sabit-kadem oldular. Thiers gürültüden bir aralık fırsat bularak hitâbet kürsüsüne çıktığı esnâda tarihçe büyük bir kıymeti hâiz olan şu sözleri söylemişti.

— *Prusya'dan yapılmış isteklerimizin başlıcasına muvâfık bir cevap verildi. (Gürültü, tasdiklememe işaretleri) Esas meselede yani Prens de Hohenzollern'in adaylığı hususunda iddiamız desteklendi ve kabul edildi. Ehemmiyetsiz ve zâhirî bir mesele için münâsebetleri kesmek istiyorsunuz. Esas mesele çözülmüşken yalnız görünüş olarak ehemmiyetten âri bir muâmeleden dolayı seller gibi kan akıtmaya razı olduğumuzu Avrupa'ya söyleyebilecek misiniz? Bunun mesûliyetini deruhde edebilecek misiniz? (Muhtelif sadâlar: Evet, evet bütün mesûliyeti!) Telgraflara dair bize ma'lûmât verilmesini isterim. Bu muharebeye fevkalâde büyük bir tedbirsizlik nazarıyla bakarım. (Gürültü)... Bu acelenize teessüf edeceksiniz. (Gürültü, patırtı kopunca sadâları) Beni tahkir ediniz. Büyük bir tedbirsizlikle akıtmaya çalıştığınız Fransız kanını müdâfaa için her türlü hakarete razıyım.*

Thiers bundan ziyâde söz söylemeye muktedir olamaz. “Prusya-

lı", "hain", "felaket zurnası" diye tahkir edilir. Üyelerden bazıları "ak saçlarını pislîğe bulamakta olduğunu" söyler. Jerom Davir isminde biri Thiers'e hitaben: "Memleketimize yapmakta olduğunuz fenalığı ancak elli Prusya taburu yapabilir." der. Thiers de: "Fransa'ya fenalık edenlerin kim olduğunu bilir misiniz? Meksika Muharebesi'ni açanlar..." cevabını verir. İşte bu münâkaşalar esnâsında idi ki Fransa Başbakanı Emile Ollivier: "Bugünden itibaren gerek benim ve gerek diğer arkadaşlarım için büyük bir mesuliyet devrinin kapısı açıldı. Bu mesuliyeti kalpten inanarak, yani vicdan azabının tesir edemeyeceği bir kalp ile kabul ediyoruz." ünlü sözünü söylemişti. Nihayet 10 reye karşı 345 rey ile gerek harp tahsisâtı ve gerek harp kabul olundu. Fransa siyâsî ricalinin gözlerini o kadar körlük bürümüşü ki Başbakan Ollivier: "Prusya ordusunun üzerine üföreceğiz!" diyor, Harbiye Nazırı Mareşal Leboeuf ise: "Prusya ordusu mu? Bunun varlığını bile inkâr ederim." meşhur şakasıyla hoşla girmek istiyordu.

Cours Legislative'nun yukarıda zikrettiğimiz münâkaşaları sırasında ibret verici bir hâdisе daha ortaya çıkmıştı ki zikrinden vazgeçemeyiz: Meclis'te harp sebeplerini tetkik etmek üzere bir komisyon teşkil edilmişti. Hâriciye Nâzırı Mösyö de Gramont komisyon üyelerini bir hayli beklettikten sonra gerekli açıklamaları yapmak için komisyonun toplandığı odaya girer. Üyelerden biri: "Müttefikleriniz var mı?" sualini sorması üzerine Mösyö de Gramont: "Komisyona biraz geç geldim. Sebebi şudur ki Hâriciye Nezâreti'nde yanımda Avusturya ve İtalya sefirleri bulunuyorlardı. Ümit ederim ki komisyon bundan ötesini sormaz." cevabını verir. Zavallılar da hakikaten bir ittifakın varlığına inanmış olurlar.

Hâlbuki İtalya, Fransa'nın Roma'da asker buludurmaya devam etmesinden dolayı çok üzgün ve ilk fırsatta Papa memleketlerini ele geçirmek için sabırsız ve kararsız olduğundan, haliyle bihak- kın engel saydığı Fransa'ya yönünü çeviremezdi. Napolyon, İtalya Hükûmeti'nin teşekkülüne bilfiil birçok yardımlarda bulunduğu halde, sırf tereddüt ve sebât yokluğu sayesinde bütün İtalyanları kendinden küstürmüştü. Avusturya'ya gelince; Salzburg Mülâkâtı'nda Napolyon'a bir ümit yolu gösterilmediği gibi, harp kokuları duyulur duyulmaz kavmiyet sâikasıyla Almanlar Prusya'ya teveccühle gözlerini çevirdiklerinden, kabine de umuma uymaya mecbur bulunmuştu. Fazla olarak Rusya Hükûmeti tarafsız kalmakla bera-

ber Avusturya'yı gözetmeye memur olmuştu. Zaten Rusya Hükûmeti 1855 Muharebesi'nden intikam almak için Prusya'ya fevkalâde müsaadekârca davranmıştı. İngiltere ise karada ortaya çıkmış olan şu olaylarda kendisine bir menfaat görmeyince, alışıldığı gibi hiçbir müdâhalede bulunmayacağını ilan etti. Napolyon'un Güney Alman hükûmetlerine bağladığı ümit ise daha ilk günde kayboldu. Hatta bunların tarafsızlığını sağlamaktan bile âciz kaldı. İşte hâricî politika bu merkezde olduğu halde Gramont açıktan açığa yalan söylemekten çekinmemiştir. Her ne hal ise! Temmuz'un on dokuzuncu günü Fransa'nın Prusya'ya ilan-ı harp ettiğine dair olan telgrafnâme Bismarck'ın eline ulaşmış oldu.

Bismarck'ın en meserretli günü bu gündür denilse yeridir. Alman müverrihlerinden Konstantin Franz *Yeni Almanya* adlı eserinde Bismarck'ın 1870'de günden güne vehâmet kesbetmeye başlayan büyük çaptaki dâhilî zorluklar karşısında bulunduğunu söylüyor, diyor ki:

Günden güne herkesin şevk ve meserreti azalıyordu. 1870 senesi ilkbaharından itibaren dâhilî zorluklar o kadar açık bir sûrette göze çarpıyordu ki sonbaharda yapılacak seçimlerde büyük bir korku ve telaş bekleniliyordu. Temenni olunduğu gibi Fransa muharebesi patlak verdiği vakit herkes iç durumlarda mühim değişiklikler hâsıl olacağına inanmıştı. Fakat tabiatıyla muharebe iç işlerini uzun bir zaman için unutturdu.

Yukarıda ortaya koyduğumuz üzere Bismarck için bu harp hakîkaten beklenmeyen bir nimet idi. Bir taşla iki kuş vuruyordu. Hem dâhilî düşmanlardan kurtuluyor hem de yegâne engel olan amansız düşmanını, yani Fransa'yı ezmek için fırsat buluyordu. Fazla olarak, neticede bütün hayatının tek emeli olan Almanya birliğini kat'î bir sûrette sağlayacağını biliyordu.

Harp karargîr olur olmaz Bismarck, Kral ile birlikte Berlin'e dönerek orada savaş meydanından gelen muzaffer kumandanlar gibi alkışlara mazhar oldu. İlan-ı harp keyfiyetinin tebliği için Bundersrat ve Reichstag meclisleri olağanüstü surette toplantıya davet olundu. Bismarck, Bundersrat'ta siyasî durumları şerh ve tafsil etmiş ve Saksonya temsilcisi, bütün Alman hükûmetlerinin harp için müttefik

olduğunu ve muharebenin tam şiddetle icrâsının bütün Almanlarca temenni edildiğini Bismarck'a cevaben söylemiştir.

Temmuz'un on sekizinde Bismarck Büyük Devletler nezdinde bulunan bütün Prusya sefirlerine bir kıt'a umûmî yazı göndererek tecâvüzün sorumluluğunu tamamen Fransa üzerine atmış ve bu kadar haksız ve makul olmayan bir muameleden dolayı bu hükûmetin müttefik bulamayacağı ümidini açığa vurmuştur. Temmuz'un on dokuzunda Kral bir nutukla harp keyfiyetini Reichstag'a bildirmiş ve Meclis'in bütün üyeleri istisnasız, alınmış olan bu etkili tedbirden dolayı tebrik ve teşekkürlerini beyan etmekte yarışmışlardır.

Güney Almanya'da bulunan hükûmetlerin hepsi hemen Prusya ile samimî dostluklarını ilan ettiler. Yalnız Bavyera'da Prusya'dan biraz çekiniliyor ve tarafsız kalınması ciheti tercih olunuyordu. Fakat bilâhare herhangi taraf galip gelse büyük bir felakete uğrayacaklarını hisseden Bavyeralılar umûmî ve müşterek bir hisle Prusya'nın ittifakı dâiresine dâhil oldular.

İşte bu sıralarda, yani Temmuz'un yirmi beşinde idi ki *Times* gazetesinde meşhûr olan açıklamalar vukua geldi. Fransa'nın Belçika, Lüksemburg, Ren ve hatta İsviçre aleyhinde evvelce beslemiş olduğu fütûhât emelleri açıklık kazanınca, bütün Avrupa'da Fransa'ya karşı bir nefret hissi uyandı. Bismarck vaktiyle Benedetti'nin büyük bir ihtiyatsızlıkla elinde bırakmış olduğu gizli anlaşma metnini tam münasip vaktinde ilan ediverdi. Mahallinde bu anlaşmanın içeriği hakkında tafsilât verdiğimiz için burada tekrarından sarf-ı nazar eyledik.

*Harp meydanlarında Bismarck • Bismarck'ın Reims şehrinden gönderdiği bir nota
 • Diğer bir nota daha • Ferriere mülâkatı • Versailles'a varış •
 Kesin birleşme için teşebbüsler • Bavyera'nın başlangıçta çekinmesi •
 Versailles'da müzâkereler • İttihad müzâkereleri ve bunların genel meclislerde
 kabulü • Prusya Kralı ve İmparatorluk • Bu konudaki teşebbüsler •
 II. Louis'nin İmparatorluk tâcını Wilhelm'e arz etmesi • Versailles'da taç giyme
 töreni • Bismarck merâmına eriyor • Bu esnâda muharebenin ahvâli •
 Mütâreke • Barış protokolü için müzâkereler • Anlaşma • Berlin'e dönüş •
 Kesin anlaşma ve prenslik pâyesi • Alsace-Lorraine'in tarihçesi •
 Bazı mütâlalar • Bismarck'ın bu konudaki düşünceleri •
 Alsace-Lorraine'in idâresi.*

Artık harp başlamış, ordular Fransa toprağına ayak basmıştı. Bismarck diplomat olmakla beraber bütün muharebelerde ispat-ı vücut etmekten, lâzım oldukça siyasî müzâkerelere girişmekten geri kalmıyordu. Eylül'ün üçüncü günü Sedan'ın tesliminde hazır bulundu ve III. Napolyon ile Kral Wilhelm'i görüştürerek kendisi de müzâkere esnâsında hazır bulundu.⁶ Doncheri'de Napolyon ile görüştüğü sırada Napolyon Fransa'daki umûmî tesirlere uyarak çar-nâ-çar muharebeye kalkıştığını söylemişti. Hâlbuki bu muharebe sırf kendisinin ve bilhassa İmparatoriçe Eugeni'nin hareketleri neticesidir.

⁶ Doncheri'deki ahvâl kitabımızın özvel bölümünde verilmiştir.

III. Napolyon ve Bismarck, Sedan savaşıdan sonra

Prusyalılar galip geldikçe muzafferiyet sedâları Almanya'da çınlıyor, Almanların şevk ve meserreti ve bununla beraber istedikleri şeyler artıyordu. Würt Muharebesi'nden sonra Alsace-Lorraine sözleri Alman ağızında dolaşmaya başladı. Bu esnada Württemberg ahâlisi Bismarck'a bir telgrafnâme göndererek Alsace'ın Prusya'ya ilhakını istirhâm ettiler. Bunların söylediklerine göre, yalnız Prusya böyle bir galibiyet semeresini müdafaa edecek iktidarı hâiz idi.

Harp sırasında Kuzey Konfederasyonu'na katılmak için ilk müra-caat eden Bad oldu. Bu hükûmetin katılmaya olan meyil ve isteği yukarıda beyân olunmuştu. Eylöl'ün ikisinde Bad Hükûmeti merkezî idârenin siyasî ve askerî bir müzâkere zemini üzerinde tahkim ve takviyesini istiyor ve Alsace-Lorraine'in, Güney Almanya emniyeti için elzem olduğunu ilan ediyordu. Bu düşünceler Bismarck'ın maksatlarıyla tamamen örtüşüyordu. Buna dayanarak, Eylöl'ün on üçünde Fransa'da bulunan Reims şehrinde, yabancı devletler nez-dinde bulunan Prusya sefirlerine aşağıdaki telgrafnâmeyi gönderdi:

Arâzice büyük fedakârlıklar yapmaması için Fransa'yı beyhûde yere hüsn-i idâreye çalışıyoruz. Fransa mağlup olduğunu asla unutmayacak ve er geç intikam almaya kalkışacaktır. Şu halde emniyet ve istirahatimizin zaman ve teminatını tâ Fransa içinde aramalıyız. Fransa'nın bize hücum edeceği esnâda güneybatıdaki hududumuzun

mahfuz bulunması lâzımdır. Bunun için Fransa'yı geriye atmaktan ve Fransa'nın elinde birer tehdit âleti hükmünde olan müstahkem mev-kilerin Almanya eline geçerek birer müdâfaa siperi teşkil etmesinden başka bir yol yoktur.

Birkaç gün sonra Fransa geçici hükûmeti Hâriciye Nezâreti'ne tayin edilmiş olan Jules Favre'in Büyük Devletlere gönderdiği umûmî yazılara ve Thiers'in Avrupa müdâhalesini sağlamak için Avrupa kabinelerini dolaşmasına cevaben, Bismarck yine Fransa'da bulunan Meaux şehrinden 16 Eylül tarihiyle Prusya sefirlerine şu telgrafi göndermiştir:

Almanya muharebe etti. Barış anlaşmasını da yalnız akdedecek-tir. Almanya hududunu güzel bir şekle sokmaya muhtaçtır. Strasburg beldesinin dâimî sûrette Almanya'ya açık tehlikeli bir kapı halinde kalmasını çekemez. Metz şehrinin de bize lüzûmu vardır.

Eylül'ün on dokuzuncu günü Paris şehri muhasara olundu. Yine aynı günde Jules Favre Paris civarında yer alan Ferriere'de bir mütâ-reke yapılması zımnında Bismarck ile görüştü. Fakat Bismarck'ın huyunun sertliği ve acımasızca talepleri müzâkereyi akîm bırakarak, biçâre Favre'in gözyaşı döker halde Paris'e dönmesiyle sonuçlandı. Gerçekten görüşmenin daha başında iken Bismarck yukarıda zik-redilen şartları ortaya sürmüş, Strasburg'un teslimini ve oradaki askerlerin harp esîri sayılmasını teklif etmiştir.

Ekim'in beşinci günü Bismarck bütün Prusya askerî ricâli ve erkân-ı harbiye kumandanlarıyla Versailles'da yerleşmişti. De Busch tarafından neşrolunan *Versailles Hatıraları*'ndan Bismarck büyük bir sabırsızlığa düşmüş ve Paris'in beyhûde mukavemetinden dolayı hiddete mağlup olmuş gibi gösteriliyor. Versailles'da iken Paris'in teslim olması için en kestirme yolları arıyor ve mesela bu şehrin hemen topa tutulmasını arzu ediyordu. Şehir topa tutulursa asker olmayanların büyük bir korku ve haşyete düşerek askerî kadro üze-rinde etkili olacakları fikrindeydi.

Bismarck 1870 Muharebesi esnâsında. Bismarck, Alsace ve Lorraine eyâletlerinin Almanya'ya ilhakıyla sonuçlanan 1870 Muharebesinde İmparatorla birlikte cephede bulunduğ u esnâda.

Versailles'dan bahsederken evvel be-evvel Bismarck'ın en büyük muvaffakiyeti, ömrünün ziyneti sayılan bir meseleyi, yani Almanya'nın kat'î şekilde birleşmesini tetkik etmelidir. Birleşmenin sağlanması için büyük bir iştîyâk ile muharebeyi beklemiş olan Bismarck, Alman orduları muzafferiyetten muzafferiyete nâil olduğu sırada, bu muzafferiyetlerin bütün Almanya üzerinde husûle getireceği şevki ve mağrurâne sevinci elbette istifâdeli bir mevkie koyacaktı. Henüz muzafferiyetin coşkusu geçmeden, daha harp meydanındaki kanlar kurumadan Bismarck Güney hükûmetleri ile müzakerelere girişti. Tabiatıyla Bavyera yine eskiden olduğu gibi tereddütten kurtulamıyordu. Hakikaten Bavyera Hükûmeti, Prusya'dan birkaç asır eski ve özellikle diğer Alman hükûmetlerine nispeten kat kat ilerlemiş, geniş ve kalabalık olduğundan doğrudan doğruya Prusya'nın

hegemonyası, daha doğrusu tahakkümü altına girmek kendisine pek ağır geliyordu. Bundan dolayı yapılan birleşme teklifini kesin olarak reddetmemekle beraber, bir derece askerî muhtariyete ve esas nizamnâmenin değiştirilmesi esnasında yapılmış olan değişiklikleri reddetmek salâhiyetine nâil olmayı istiyordu.

Bismarck Bavyera'dan böyle bir mukavemet görünce Eylül'ün 28. günü Württemberg, Bad ve Hessen hükûmetlerinin Versailles'a özel bir memur göndermelerini teklif etti ve Bavyera Hükûmeti'ne de bu teklifte ısrar etmeyeceğini, şu kadar ki Bavyera özel görevliler gönderirse güzel kabule mazhar olacaklarını yazmıştır. Ekim'in 24'ünde, Bavyera memurları da dâhil olduğu halde murahhaslar Versailles'da toplanmıştı. Şahsı, Güney hükûmetlerinin çoğu tarafından nefret uyandıran Bismarck, müzâkerelerin yönetim şeklini ve idaresini Mösyö Delberk ve General Roon'a bıraktı. Kasım ayının onbeşinde akdolunan anlaşmalarla Bad ve Hessen dükâlıkları Kuzey Konfederasyonu'na dâhil oldular. Württemberg ile bu anlaşma, aynı ayın 25'inde imza edildi. Bavyera dahi birçok tereddüitten sonra Kuzey Konfederasyonu'na katıldı. Fakat Bavyera diğer hükûmetlere nispeten bir dereceye kadar imtiyâz elde etti. Mesela asker, Konfederasyon reisinin yazısı ve Bavyera Kralı'nın emriyle toplanacaktı. Subaylar Bavyera Kralı tarafından tahlif edilecek [ant içirilecek], yabancı memleketlerde sefir bulundurabilecekti. Württemberg de bir dereceye kadar imtiyazlı bırakıldı. Diğer iki hükûmet ise yalnız siyâsî olmayan bazı hallerde muhtariyete nâil oldular. Dört Güney hükûmeti ile yapılan bu anlaşmalar, kaide gereğince hükûmetin ayrıca Genel Meclis'inde tasdik edilecekti. Bir müddet itirâzlar ve keşmekeşten sonra, bu anlaşmalar harfiyen kabul ve tasdik olundu.

Nihayet Bismarck meramına ermişti. Bütün Almanya Prusya'ya boyun eğmişti. Bismarck için artık başka bir talep kalmıyordu. Lakin Kral Wilhelm'in maksadı henüz gerçekleşmemiş, imparatorluk tâcını başına giymemişti. Kral Wilhelm gerçi bilfiil diğer Alman hükûmetlerinin üstünde ve bilfiil nüfûz ve tahakküm sâhibi ise de, kendisi için bu kadarcık mükâfâtı az görüyor, "*Konfederasyon reisi*" unvanını pek tatsız buluyordu. O eski Almanya İmparatorluğu'nun bihakkın vârisi olmak istiyordu. Bismarck ise efendisinin en sâdık ve fedakâr bir bendesi olduğu cihetle onu böyle manevî bir zevkten mahrûm etmeye gönlü razı olamıyordu. Bundan dolayı binanın

temelini kurduktan ve her cihetini ikmâl ettikten sonra, üstüne bir imparatorluk tâcı koyarak ziynetlendirme işini de ikmâl karar verdi.

Reichstag Meclisi vücuda gelen Almanya birliğini tasdik etmek üzere Kasım ayının 14'ünde toplanmıştı. Meclis'te harp masrafları için 275 milyon Frank tahsis edildikten sonra, bazı üyeler Bavyera'ya verilen imtiyâzlardan dolayı itirazlara başladılar. Fakat Bismarck şayet bu itirazda devam edilirse iktidar makamından çekileceğini savaş alanında yazılı olarak bildirmesi üzerine her türlü mukavemetler, itirâzlar yok olmuştur. İşte o vakit gazeteler Bismarck'ın telkinleriyle İmparatorluk tâcından bahsetmeye başladılar. Bunun ardından birçok yerlerden mahzarlar [çok imzalı dilekçeler] tertip olunarak Kral Wilhelm'in imparatorluğu kabul etmesi için istihamlarda bulunuldu. Bu konuda öne sürülen en makul delile göre, güya Konfederasyon'a dâhil olan kralların yine bir kral maiyyetinde bulunmaları pek ziyâde utanç sebebi olacaktı. Hâlbuki bunların başında bir imparator bulunsa bilakis iftihara hakları bulunacaktı. Bundan dolayı Bavyera Kralı II. Louis'nin, imparatorluğun kabulünü Prusya Kralı'ndan rica etmesi münasip görüldü. Konfederasyon'a dâhil olan hükûmetlerin en büyüğü II. Louis'nin idâresinde bulunduğu için böyle bir neticeye muvaffakiyet hâsıl olduğu takdirde en ziyâde kendisi kârlı çıkacak denildi. Bu oyunu da Bismarck tertip etmiş, bu sûretle Hohenzollern Hânedânı'ndan pek kadim olan Wittelsbach Hânedânı'nı bir derece daha küçültebilmişti. Gerçekten Bismarck'ın Bavyera Kralı'na yaptığı müracaat üzerine, II. Louis, Almanya'daki prenslerin hepsine ve üç serbest limana keyfiyetten haber vererek fikirlerini yokladı. Haliyle her taraftan muvâfakat cevabı geldi. Kral Louis umûmun bu temennisini hemen Versailles'da bulunan Prusya Kralı'na arz etti. Bu mesele Bundersrat Meclisi'ne dahi teklif olunmuş ve orada tasvip edildikten sonra Reichstag Meclisi'nin tasdikinden geçmiştir. Reichstag Meclisi, İmparatorluk tâcını Kral Wilhelm'e kabul ettirmek için Versailles'a otuz kişiden mürekkep hususî bir hey'et gönderdi. Fakat Kral Güney Hükûmetleri Umûmî Meclisi'nde de meselenin tasdikini beklemek lazım geleceğini anlattı. Nihayet bu meclisler de İmparatorluğu kabul ederek taç giyme töreni büyük bir debdebe ve ihtişam ile Versailles Sarayı'nın Aynalar Salonu'nda 1871 senesi Kasım ayının on seki-

zinci günü icrâ edildi. Almanya İmparatorluğu altmış üç sene önce bir Napolyon'un muzafferiyetleriyle kaldırılmış olduğu halde, diğer bir Napolyon'un muazzam mağlubiyetiyle tekrar kuruluyordu. Şu farkla ki İmparatorluk eskiden Avusturya'da iken, şimdi Prusya'ya intikal etmişti. Bu yüksek yapının temeli alelacele harp meydanlarında kurulmuştu.

Şimdi şu harp esnasında Bismarck'ın görülmüş olan icraatını nakledelim:

Paris muhasarası devam ediyordu. Diğer taraftan Gambetta'nın çaba ve gayretiyle Paris'in batısında Loire orduları ve doğusunda Bobaky (?) ordusu hâlâ Prusyalılarla çarpışmaktaydı. Fakat intizâmdan yoksun olan bu askerin az zamanda bozguna uğrayacağı âşikârdı. Paris şehrinin de ilâ-nihâye kendisini çevreleyen ateş ve demirden meydana gelmiş kuşağa tahammül edemeyeceği şüphesizdi. Bundan dolayı Paris'teki Geçici Hükûmet, Hâriciye Nazırı Jules Favre'ı bir mütâreke yapması için Bismarck'ın nezdine gönderdi. Mütâreke müzâkereleri 1871 senesi Kasım'ının 24'ünde başlayarak 28'inde son bulmuştur. Bismarck Paris'i bir milyar Frank tazminâta mahkûm etmek istiyor ve şartsız teslim olmasını talep ediyordu. Nihayet birçok müzâkerelerden sonra bu tazminât 200 milyon Frank'a indirilmiş ve mütâreke yapılmıştır. Biçâre Jules Favre hâricîte cereyân eden savaş olaylarından bî-haber bulunduğu için, Bismarck mütâreke hududunu istediği gibi tayin etmişti. Mütâreke müddeti Şubat'ın on dokuzunda öğle vakti sona erecekti. Mütârekeden maksat Fransa Hükûmeti'nin Umûmî Meclis'i toplayarak muharebeye devam mı edilecek yahut sulhe rıza mı gösterilecek; bu gibi hususların tayin edilebilmesi idi. Meclis Bordeaux'da toplanacaktı.

Bu meclis Fransa Hükûmeti İcra Kuvvetleri Reisi Mösyö Thiers, Hâriciye Nazırı Jules Favre ve Ernest Picard'ı Kont de Bismarck ile Versailles'da sulh müzâkerelerinde bulunmaya memur etti. Murahhaslar Şubat'ın 21'inde görüşmelere başladılar. Bismarck kendi tâbiri vechile Fransa'yı "*zarar veremeycek bir hale*" koymak istiyor ve bu maksada ermek için Almanya'ya "On milyar" Frank harp tazminatı ile Alsace-Lorraine kıt'alarının verilmesini teklif ediyordu. Alsace-Lorraine ahâlisinin Almanya tâbiyetini kabul edemeyeceklerine dair Thiers tarafından yapılan itirazlara Bismarck:

— *Neme gerek?... Zamanla kişiler ve milletler değişirler. Hannoverliler bugün en hamiyetli Almanlardır (Hannover 1866 senesinde Prusya'ya ilhak olunmuştu). Neden Alsacelılar bunlar gibi olmasınlar? cevabını vermişti.*

Gerek Thiers ve gerek Jules Favre Bismarck'ın gâyet soğukkanlılıkla söylediği bu sözlerden dolayı şiddetle protesto etmişlerdir. Fakat Bismarck'ı fikrinden vaz geçirmek imkâsızdı. Thiers ümidini yitirince belki İmparator Wilhelm daha insafli davranır diye ondan mülâkat talep etti. Bu talebi yerine getirildiyse de barış görüşmeleri hakkındaki ifâdelerine kulak asılmayarak keyfiyet yine Başbakan Kont de Bismarck'a havâle olundu. Bu sıralarda Bismarck özel bir lütuf olmak üzere mütareke müddetini Şubat'ın yirmi altısına kadar uzattı. Birçok istekler ve müzakerelerden, gâyet şedit münâkaşalardan sonra Bismarck harp tazminatının on milyardan beş milyara indirilmesine muvafakat etmek gibi bir âlicenaplık gösterdi. Fazla olarak, terk edilecek arâziden Belfort beldesi istisna edildi. Hakikaten Belfort şehri muharebede en ziyâde mukavemet gösterebilmiş ve Fransa'nın askerî haysiyetini muhafaza edebilmişti. Bu beldenin dahi Almanya'ya bırakılması Fransızlara pek ağır gelecekti. Buna dayanarak Thiers, Belfort'un elden çıkmaması için adeta gözyaşı dökerek Bismarck'tan istirhamlarda bulunmuştu. Bismarck da zelil ve zebûn bir düşmanın üzerine daha fazla varmayı münasip addetmedi. Fakat buna mukabil Almanya askerinin Paris'e girmesi şartını koydu. Bismarck müzâkerelerin başında Fransa'nın Pondicheri sömürgesini, Nancy kasabasını ve Fransa donanmasının bir kısmını dahi istemişti. Lakin Fransa murahhaslarının rica ve ısrarları üzerine onlardan da vaz geçmeye mecbur oldu.

Barış protokolüne dair belge Şubat'ın 26'sında tanzim ve imza edildi. Bu protokol Mart'ın birinde Bordeaux'da toplanan Fransa Umûmî Meclisi tarafından 107 reye karşı 536 rey ile kabul olunmuştur. O günde, aylarca müddet Versailles'ı kendilerine dinlenme yeri edinmiş olan Almanya İmparatoru, Kont Bismarck ve sâir maiyet halkı Berlin'e doğru hareket etmişler ve yine o gün Prusya askeri Paris'e girmiştir.

Barış protokolü daha sonra Mayıs'ın onunda Frankfurt'ta kat'î şekilde tasdik ve imza edilmiştir. Mart'ın 24'ündeki Almanya İmparatorluğu'nun Reichstag Meclisi tam bir şaşaa ve tantana ile

açılmış ve Bismarck o gün kontluktan “prenslik” pâyesine yükselmiştir. Bundan başka bütün Almanya İmparatorluğu Şansölyesi dahi olmuştur.

Malûm olduğu üzere Fransızlara hâlâ gönül yarası olan bir mesele varsa o da Alsace-Lorraine’in kaybidir. Fransa bu iki vilâyeti geri almak fikrinden hiçbir vakit vaz geçmemiş ve dâima intikam almaya hazır bulunarak kayıplarını telafi için silahlanmış ve donanımını artırmıştır. Almanya dahi buna mukabil silahlanmaktan geri kalmayarak, Almanya’yı “silahlı millet” haline dönüştürmüştür. Almanya ve Fransa’nın bu sûretle kuvvet peydâ etmeleri muvazeneyi ihlâl eder korkusuyla diğer devletler de askerlerini artırmışlar ve bundan dolayı medenî milletler milyonlarca askeri beslemek için her sene milyarlarca para sarf etmeye mecbur olmuşlardır. Silahlı barışın şimdiki her tarafı dehşetle saran hali Alsace-Lorraine meselesinden kaynaklanmıştır, denilse yeri vardır. Bununla beraber gitgide medeniyet âlemini iflasa sürüklemesi muhtemel bulunan şu halin asıl çıkış noktası hakkında biraz tafsilât verelim:

Alsace-Lorraine kıt’ası esasen kadim Almanya İmparatorluğu’na aitti. Fransa, Richelieu zamanında Otuz Sene Muharebesi’nden sonra Protestanlara yardım ettiğine mükâfâten bu kıt’ayı almıştı (1643). İşte o vakitten beri bu arâzi Fransa’da kalarak ahâlisi bir dereceye kadar Fransızlaşmıştı. Bütün Alman müverrihleri, hukukçuları ve sâiresi işbu tarihî hakka istinaden Alsace-Lorraine’in Almanya’ya ilhakını talep ediyorlardı. Askerî kadro ise sırf Strasbourg, Metz gibi müstahkeme mevkiileri elde etmek ve Voj [Vosges] Dağları gibi bir müdâfaa hattına mâlik olmak için bu iki vilâyete göz dikmişti. Bismarck’ın maksadına gelince; onu kendi ağzından işitmek daha muvâfıktır. Şöyle ki:

Bütün Almanya’nın yeni Reichstag Meclisi 1871 senesinde ilk defa olarak müzakerelere başladığı vakit, fethedilmiş memleketlerin Prusya’ya ilhakı mı münâsip veya bütün Almanya’ya ait bir vilâyet olması mı daha münasıptır, şıklarını tetkik etmeye ve münakaşaya başlamıştı.

Bismarck sözü kısa kesmek için hitâbet kürsüsüne çıkarak Alsace-Lorraine hakkındaki fikrini şu yolda şerh ve îzâh etti:

— Üç asırdan beri bizden öncekiler ve ecdâdımızın hiçbir batnı geçmemiştir ki Fransa'ya karşı kılıç çekmeye mecbur olmasın. Almanya Fransa yüzünden dâimî surette tehlike altında bulunuyordu. Fransa ile yapılan birçok muharebeler sebebiyle ve zamanın geçmesiyle coğrafyamızın hududu aslî şeklinden çıkmış ve askerlik nokta-i nazarından Fransa'yı tecâvüze teşvik edecek ve Almanya'yı tehlikede bırakacak bir hal almıştır. Bundan dolayı Fransa'yı hududumuzdan uzaklaştırmak zaruri idi. Belçika ve İsviçre için yapıldığı gibi Alsace-Lorraine'i de bî-taraf bırakmak mümkün olabilirdi. Bu sûretle Kuzey Denizi'nden Alplere kadar zincirleme olmak üzere bir sürü tarafsız hükûmetler kurulabilirdi. Bu hükûmetler Fransa'ya karadan hücum etmeliğimize mâni olurdu. Çünkü imzalanmış anlaşmalara ve bî-taraflığa riâyet etmek itiyâdındayız. Lakin böyle hükûmetler kurularak Fransa'nın bizden kuvvetli olan donanması vâsıtasıyla kuzeyden memleketimize hücum etmesinin önü alınamazdı. Diğer taraftan tarafsız bir arâzinin hükmü ancak bu arâzide oturanların tarafsızlık ve istiklâllerini muhâfaza etmeye azmetmeleriyle geçerli olabilir. Hâlbuki biz bunu Alsacelılardan bekleyemeyiz. Bilakis orada kalmış olan kuvvetli Fransız unsurları yeni bir harp çıkması takdirinde memleketlerini Fransa'ya ilhaka çalışırlar. Şu halde bu havâliyi içindeki metin istihkâmlarıyla birlikte Almanya'nın idaresinde bulundurmaktan başka bir selâmet çaresi yoktur.

Şimdi Alsacelılara bahşedeceğimiz tâbiyet hakkının şeklini tayin etmek hususunda, daha doğrusu Almanya kapısını bunlara ne sûretle açacağımız meselesinde bir karar vermeliyiz. Bu konuda iki sual ortaya konuldu: Alsace-Lorraine birleşmiş hükûmetlerin birine mi verilecek veya birkaçına müştereken mi bahşedilecek veyâhut Alman âilesi içinde reşit yaşa erişince kendi istikbalini kendi sağlayabilecek bir hale gelinceye değin İmparatorluğa tâbi bir vilâyet mi olacaktır? Bana kalırsa ben son şıkkı tercih ederim. Zannedirim ki Alsacelılar, Prusyalı nâmı altında bulunmaktan ziyâde Alman nâmı altında bulunurlarsa Genel Kadro'ya kolaylıkla temessül ederler [uyum sağlarlar]. Gerçi Alsacelılar iki asır kadar Fransa'ya tâbi olmuşlarsa da herhalde Almanlığı da külliyen unutmamışlardır. Fikrime kalırsa asıl bu esas üzerine binayı kurmak lazımdır. Alsacelılara Alsaceli olduklarını anlatmalı. Alsace'a mensûp olduklarını ne kadar anlarlarsa, Fransa'dan o nispette uzaklaşmış olurlar. Herşeyden evvel Alsaceli

olduklarını hissettikleri gün, tabiatıyla Alman olduklarını da anlayacaklardır.

Bismarck'ın bu ifadeleri kabul olundu. Şu kadar ki şimdilik orada geçici bir idâre oluşturmak uygun görülerek doğrudan doğruya Bismarck'ın iktidarı pençesine bırakıldı. Geçici idare evvela 1873 senesine kadar tayin olunmuş ise de, daha sonraları bu müddet bir sene daha uzatılmıştır. Muharebeden sonra Fransa tâbiyetinde kalmak isteyen Alsacelıların memleketi terk etmeleri karar altına alındı. Bu münasebetle üçyüz bin kişi memleketlerini terk ederek Fransa'da yerleştiler. Alman Hükûmeti Alsacelıların fikrini Almanya'ya çevirmek için dâima çalışmaktadır.

Papa IX. Pius • Günahsızlık/Kusursuzluk •

Ortaçağa dönüş • Almanya'daki Katolikler •

Muharebenin sonunu bekleyiş • Kulturkampf •

Çekişmelerin başlangıcı • Bir nutuk • Ortacılar Fırkası • Windthorst •

Papalık makamıyla münasebetlerin kesilmesi • Biz Canossa'ya gitmeyiz! •

Cizvitlerin atılması • Mayıs kanunları • Çekişmelerin son dereceye erişmesi •

Uyuşma lüzûmu • XIII. Leon • İmparator I. Wilhelm ve bazı manevî haller •

XIII. Leon'un tebriknâmesi • Papa'nın hakem seçilmesi •

Bismarck'ın Papa'dan nişan alması • Mayıs kanunlarının ta'dili •

Askerî lâyihanın bu sayede kabulü.

Daha Fransa ile muharebeye başlanmadan evvel Bismarck ile Almanya'daki Katolikler arasında bir soğukluk hâsıl olduğu göze çarpmaktaydı. Fakat Katoliklerin Reichstag'da kuvvetli bir fırkası mevcut olmak hasebiyle bunları yola getirmek ve kendilerine müessir bir ders vermek için muvaffakiyetin neticesini beklemek icap ediyordu.

Papa IX. Pius 1870'te bir taraftan muharebe edilmekte ve diğer taraftan asırlardan beri tecavüzden masûn bulundurulmuş Roma şehrini İtalya askeri zapt eylediği bir sırada hâsıl olan teessür ve hiddetini yenemeyerek toplattırdığı bir mecliste [Konsil], Papa'nın lâ-yuhtiliğini [kusursuzluğunu] ve bugünkü medenî fikirlerin insanlık âlemine zararlı olduğunu, Katolik Kilisesi'nin cismanî işlerde müdahaleye yetkili bulunduğunu karar altına aldırarak ve bu karara aykırı hareket edenlerin aforoz edileceğini ilan etmişti. IX. Pius zamanının ihtiyaçlarına bakmadan Ortaçağa dönüşü yalnız tavsiye değil emrediyor ve bunca can pahasıyla, gayretle, zahmetle oluşturulan bugünkü medeniyeti hiçe saymak istiyordu.

Papa'nın yukarıda zikredilen beyannâmesi en çok Almanya ve Avusturya'da etkili oldu. Biz Almanya'da hâsıl olan ve "Kulturkampf" nâmıyla marûf olan dinî çekişmelerden bahsedeceğiz:

Beyannâmenin yayınlanmasından sonra Almanya'da Katolik rahipler lâ-yuhtilik [günahtsızlık/kusursuzluk] itikadına hemen kapılarak mekteplerde dinî ve felsefî eğitimde bulunan Katolik öğretmenlerinin birçoğunu açığa çıkardılar. Prusya Mezhepler Nazırı Mösyö Müller ise, piskopos ve rahiplerin mezhebî itikadları ıslâha salâhiyetleri varsa da, devlet tarafından tayin edilen öğretmenleri azle salâhiyetleri olmadığını kendilerine ihtâr etmiş ve azledilmiş olan öğretmenleri yerlerinde bırakmıştır. Bu olaylar harp esnasında cereyân ediyordu. Katolikler siyasî iktidârları sayesinde ve köylüler üzerinde uyguladıkları tesirlere güvenerek hükûmetin kendileriyle ciddi bir meydan kavgasına girişeceğini ümit etmiyorlardı. XIX. medeniyet asrında keyfî ve makul olmayan bir karara iz'ân sahiplerinin iltifat yüzü gösteremeyeceğini hiç düşünmüyorlardı. Hatta Posen ve Knesen Başpiskoposu Kont Le Dehofski Prusya Hükûmeti'nin Kilise işlerine müdahalesinden dolayı şikâyeti muhtevi ve birçok piskoposlar, papazlar ve sâire tarafından imza edilmiş bir arzuhalî bizzat Versailles'da bulunan Kral'a takdimden bile çekinmedi. Katolikler hülyanın daha da ilerisine vararak, Kral'ın İtalyalıları Roma'dan çıkarmak için müdahalede bulunmasını bile istihâm ettiler. Fakat Bismarck meşguliyetini henüz bitirmemiş olduğu için bunlarla daha o vakit ihtilâf çıkarmayı münasip görmedi ve bir takım müphem sözlerle işi geçiştirdi.

Bu esnada Reichstag'daki Katolik Fırkası muhalifet yanlısı hareketi desteklemeye başladığından Bismarck Papa'nın Berlin'deki sefîri Kardinal Antonelli'den Papalık makamının bu fırka tarafından gösterilen muhalefete rızası olup olmadığını sordurmuş ve Kardinal lastikli bir cevap vermekle beraber Bismarck onun ağzından bazı ifadeler neşrettirerek Papa'nın Katolik Fırkası tarafından gösterilen bu gibi yersiz hareketleri kesinlikle kınadığını ilan eylemiştir. Fakat Bismarck'ın bu tedbirleri mütareke hükmündeydi. Hatta Reichstag üyelerinden Mösyö Lasker gerek kendisinin ve gerek meslektaş ve dostlarının 1869'da yapılan bir müzakerelerinde⁷ henüz birleşme meydana gelmediği için şimdilik dinî çekişmeleri bir yana bırakmak gerektiğini ve bu çekişmenin Kuzey ve Güney'in birleşmesi

⁷ Lasker Nasyonal Liberal Fırkası'na, yani Bismarck'a bütün işlerinde kuvvetle arkı çıkan bir hey'ete mensuptu.

hususunda pek ziyâde tehlikeleri davetiye çıkaracağını karar altına aldıklarını beyan etmiştir.

Hakikaten muharebe son bulur bulmaz çekişmelerin kapısı açıldı. Çekişme için fırsat eksik olmayacağından Katolikler körü körüne yapılan hareketlerinin neticesinde birçok tecavüzlerde bulunacaklardı. Bu cümleden olarak 1871 Temmuz'unda Braunsberg Katolik Mektebinde Akâid öğretmeni olan Doktor Wullman'ı azlettiler. Hükûmet bu zatı yerinde bıraktı. Katolikler karşılık olarak Wullman'ı aforoz ettiler. Hükûmet ise 1841 senesinden beri idâreleri ayrı olan Protestan ve Katolik kiliselerinin işlerini bir nezârette birleştirerek şiddetli bir cevap verdi. Katolikler, Reichstag Meclisi'nde Cizvitler ve sâir ruban tarikatları hakkında alınmış olan zecrî tedbirlerden dolayı şikâyetle bulunarak bu tedbirlerin kaldırılmasını talep ettilerse de Nasyonal Liberal Fırkası'nın yardımları sayesinde bunların istekleri reddolundu.

1872 başında Bismarck'ın teklifiyle ilk mekteplerin ve hatta husûsî mekteplerin denetim altında bulundurulması için bir kanun yapıldı. Bismarck bu kanunun yardımıyla bütün Alman kamuoyunu bir merkezde toplamak istiyor, yani Almanya'nın maddî ve uzvî birleşmesini oluşturduktan sonra fikrî ve manevî birleşmesini de fiilî duruma çıkarmak maksadında bulunuyordu. Bu kanunun müzakeresi esnasında îrâd ettiği bir nutukta Katoliklik, Protestanlık dinî meselelerini de karıştırarak şu yolda kelâm etmiştir:

Almanya'da Roma nüfûzunun akmasına müsâit geniş bir nehir konumunda olan devlet 1866'da büyük bir darbeye uğramış olduğu ve Protestanlık üzerine kurulmuş diğer bir devlet siyâsetin ufuklarında doğmaya başladığı vakit Katolikler telaşa başlamışlardı. Avrupa'da ikinci bir Katolik devlet [Fransa] dahi eskisinin izlerini sürerek düştü ve Almanya şimdilik ve gelecekte en kuvvetli bir devlet haline girdiği zaman ise bu telaş ümitsizcesine bir harekete dönüşmüş oldu. Eğer fikrimi tamamen söylemek lâzım gelirse Fransa'da intikam almak için hâsıl olan temenniye Almanya'daki dinî ihtilâflarla vücut verilmek istenildiğinde hiç şüphe kalmadığını itiraf etmem icap eder. Almanya birliği akîm bırakılmak isteniliyor, idâresinin başı Roma olan kuvvetli ve nüfûzlu bir fırka, Katolik ruhbanı Fransa'nın menfaatlerine hizmet ediyor. Çünkü Kilise mülklerinin yerinde bira-

kılması ve muhâfazası Fransa'ya bağlıdır. İşte bu sayede Fransa da kuvvet kazanmak arzusunda bulunuyor. Hâlbuki lâzım gelen emirleri Roma'dan, Paris'ten ve hatta Brüksel ve Cenova'dan alan Katolik ruhbanı dinî ihtilâflarla bizi zayıf düşürmek fikrinde bulunuyorlar. Artık bu noktada hiçbir şek ve şüphe kalmamıştır.

Bismarck Katolik Fırkası'nın kendisine yapmış olduğu mukavemetinden bu sûretle intikamını alıyor, âdeta bunları Almanya'ya hain ve mehin [aşağılık] gibi gösteriyordu. Buna bizzat Papa ve Katolikler sebebiyet verdikleri için, haliyle şikâyetle de hakları olmaz. Bu noktadan Bismarck'ın taassubuna hükmetmemeli. Bismarck burada taassup kisvesine bürünerek siyasî hasımlarını ezmek yolunu buluyordu.

Çekişmeler son bulmuyordu. Katolikler meşhûr Windthorst'un başkanlığı altında Kabine'ye yüklenmekten geri kalmıyorlardı. Merkez Fırkası nâmıyla marûf olan Katolikler Kilise'nin ruhanî gücünün dışında cismanî güce de mâlik olması için nüfuz kullanmışlarsa da bu maksatları reddedilerek, hükûmetin ruhanî işlere ve Kilise'nin hükûmete müdâhale etmemesi kaidesi konulmuştur. Bu sırada Papa'nın lâ-yuhtiliğini [günahsızlığını] kabul etmeyen Katolikler "Eski Katolik" nâmıyla bir cemiyet teşkil eylediklerinden ve Prusya Hükûmeti de bunları her münasebetle himâyeden vaz geçmediğinden çekişme daha ziyâde büyüdü.

O zamana kadar Almanya yalnız dâhildeki Katolikler, piskoposlar ve sâire ile düşmanlık etmekteydi. Fakat Papa'nın 1872 sene-sindeki bir nutku, Papalık makamıyla Almanya Hükûmeti arasında da münasebetlerin kesilmesine sebep oldu. Papa, idâresi altında bulunan memleketlerin İtalya Hükûmeti tarafından ayak altına alınmasına bir türlü tahammül edemeyerek, hemen her münasebetle bu hükûmet hakkında hürmet ve riâyete aykırı bir lisan kullanırdı. Almanya'da cereyân eden dinî çekişmeler ise kendisini büsbütün hiddete sokarak, bu hükûmet aleyhinde siyasî nezâkete aykırı ve bir takım hakaretleri içeren bir nutuk îrâd etmişti. Hâlbuki bu nutuk Katolikler hakkındaki zecrî tedbirleri şiddetlendirmekten başka bir işe yaramadı. Bundan başka Almanya Hükûmeti hemen Papa nez-dindeki maslahatgüzârını geri alarak siyasî münâsebetler kesilmiş oldu.

Bunun ardından Bismarck da Papalık makamına şiddetle taarruz etti. 1872 senesi Mayıs'ının on dördünde Reichstag'daki meşhûr bir nutukta "İmparatorlukça kabulü kabil olmayan ve dünyevî-uhrevî işler arasında tam anlamıyla bir zıddiyet ve aykırılık mevcut olduğunu neşr ve ilan eden" bir Kilise ile muvâfakat sağlanmasının imkân hâricinde bulunduğunu ve hiçbir sebeple ne maddeten ve ne de manen "Canossa'ya gidemeyeceğini"⁸ söylemiştir. Bismarck'ın Papa'yı daha ziyâde aşağılamak için aynı günde muhtelif hükûmetlere umûmî mahiyette bir yazı göndererek, gelecekte seçilecek Papa'nın tasdiki için bazı şartlara itibar edilmek ve bu şartlar hakkında bir uyuşma sağlanmak lüzûmunu ispat etmişti.

İki hafta sonra Cizvitlerin Almanya memleketlerinden çıkarılması hakkındaki kanunnâme Reichstag Meclisi'ne havale olundu. Bu kanun mücibince Cizvit Cemiyetleri ve bu cemiyetlere mensup diğer ruhban tarikatları, zâbitanın bir kararıyla memleketten ihraç olunabileceklerdi. Bu kanun Merkez Fırkası'nın tam anlamıyla mağlubiyetiyle kabul olundu. Daha sonraları bu kanunun hükümleri, diğer Katolik ruhban tarikatlarına da teşmil edilerek birçok ruhbân Almanya'yı terke mecbur oldular.

1873 senesi başında "Mayıs Kanunları" nâmıyla bilinen mezhebî kanunlar Reichstag Meclisi'nde müzakere ve kabul olundu. Bu kanunlar Papa'nın cismanî hükümranlığına en son ve en etkili darbe idi. Bunlar Mayıs'ın birinde neşr ve ilan edildiği için bu nâm ile isimlendirilmiştir. Ayrı ayrı dört kanundan mürekkep olan bu kararlar mücibince Papa'nın ruhbânı azl ve nasb etmek hususundaki salâhiyeti kaldırıldı, ruhbân kadrosu husûsî bir takım cismanî mahkemelerin hükmü altına sokuldu, köy papazlarıyla küçük rahip-

⁸ Bismarck'ın meşhûr "Biz Canossa'ya gitmeyiz." sözü tarihî bir olayı hatırlatır: Kadîm Almanya imparatorlarından IV. Henry [yahut: Heinrich] (1050-1106), Papalık makamı aleyhinde bulunduğu için Papa meşhûr VII. Gregory tarafından aforoz edilmişti. O zaman Papaların nüfûz ve tesirine had ve pâyân olmadığından aforoz edilen adamlar son derece hakaret ve meskenete uğrar, hiç kimse yüzlerine bakmazdı. IV. Henry dahi aforoz edilince bu hale uğramış olduğundan çar-nâ-çar tam anlamıyla düşkün bir halle Papa'nın affını istirham için Roma'ya geldi. VII. Gregory o esnada Canossa Şatosu'nda ikamet ediyordu. Henry, Canossa Şatosu'nun önünde birkaç gün bekledikten sonra nihayet Papa tarafından kabul edilmiş ve birçok istirhamlardan sonra aforozu kaldırılabilmiştir. Bu meşhûr olay bilinince Bismarck'ın yukarıdaki sözlerinden maksadı kolayca anlaşılır.

Berlin ile Roma yahut Bismarck ile Papa arasında...

lerin nasb ve tayinleri Hükûmet'e bırakılıyor ve ruhbân kadrosunun eğitilmesi hakları piskoposların elinden alınıyordu. Mayıs Kanunları'nın kabulü Prusya Anayasası'nda bazı değişiklikler yapılmasını gerektiriyordu. Bir hayli müzâkerelerden sonra yapılan değişiklikler de kabul olundu.

Mayıs Kanunları'nın müzakeresi esnasında Prens Bismarck'ın Krallık ile Kilise, Protestanlıkla Katoliklik arasında muharebe başlamış olduğundan "*Harbe hizmet eden kanunlar!*" yayınlanması lâzım geleceğini beyân etmişti. Mayıs Kanunları'nın hükümleri neticesi olarak beş yüz kadar rahip atıldı veya hapis veya para cezasına çarptıldı. Papa bu hale tahammül edemiyordu. 1874 senesi Ağustos'unda bizzat İmparator'a bir mektup yazarak onu Katolik Kilisesi'ni ve İsa'nın dinin mahvetmekle suçlamıştı. Böyle bir tecavüz İmparator'un hiddetini ve Bismarck'ın bir kat daha icraatını teyid etmesine sebep olmaktan başka bir işe yaramadı. Papa'nın mektubu ve İmparator'un verdiği cevap bazı gülünç tasvirlerle ve Bismarck'ın da "*Biz Canossa'ya gitmeyiz!*" sözünü içerdigi halde çizilerek basılmış ve yayınlanmıştır.

Gerek birkaç seneden beri devam eden çekişmeler ve gerek bu gibi yarı resmî neşriyat Protestanların fikrini Katolikler ve Papa aleyhine çevirmiştir. Âdeta denilebilir ki 1873'te yapılmış olan seçimlerde şu veya bu fikre uyarak rey verilmemiş, belki Papa'nın lehinde veya aleyhinde olarak üyeler seçilmiştir.

Mayıs Kanunları'nın oluşturduğu genel durumun ilâ-nihâye devamına imkân kalmayacağı muhakkak bir işti. Bismarck kendine mahsûs mahâret ve entrikalarla iki tarafı uyuşturmak için bir zemin hazırlanmasına başladı. Artık Roma ile anlaşma yapılması zarûri görünüyordu. Bilhassa İmparator ile maiyetinde bulunan kişiler ihtilâfın tehlike ve rizikolarından endişeli bulunuyorlardı. Hele 1873 senesini takip eden diğer iki senede zecrî tedbirler daha ziyâde artırılarak tahammül edilemeyecek bir hale gelmişti. Bunun için Prens de Bismarck, 1876 senesinden itibaren bir mukavelenâme yapılması zımında, mahremâne bir sûrette Roma ile müzâkerelere girişti. Şu kadar ki IX. Pius ile Bismarck arasında mevcut olan şahsî düşmanlık gâyet derin olduğu için bu müzâkerelerin güzel bir neticeye ulaşması pek şüpeli görünüyordu. Şu halde anlaşma için başka bir Papa'nın seçilmesine değin beklemek lâzım geliyordu.

Şimdiki Papa XIII. Leo'nun seçilmesini müteâkip mevcut olan gerginlik yavaş yavaş zevâl bulmaya yüz tuttu. Yeni Papa ile İmparator arasında teâtî olunan mektuplar güzel sûretle müzakerelerde bulunmak için bir başlangıç teşkil ediyordu. Arada yakınlaşma ve uyuşma sağlanacağı artık uzak görülmüyordu. Bu esnada bazı husûsî ve manevî haller de buğz ve düşmanlığın bir dereceye kadar yatıştırılmasına yardımcı oldu. İmparator 1878 senesi Mayıs'ının on biriyle Haziran'ın ikisinde başına gelen ve âniden ortaya çıkan kazaları Allah tarafından tertip edilmiş manevî cezalar olarak yorumladığından, bu andan itibaren Papalık ve İmparatorluk arasındaki ihtilâfa hallolunmuş nazarıyla bakılabilirdi. Bu münasebetle XIII. Leo, İmparator'a tebriki bildiren bir mektup göndermiş ve selefının karar altına aldığı yasaklayıcı fiilleri belirten cetveli -ki *Syllabus* nâmıyla marûftur- dahi leffen [ekli olarak] irsâl etmiştir [yollamıştır]. *Syllabus*'ta yeni fikirler ve bu cümleden Sosyalizm doktrini aleyhinde lanet okunmuştu. İmparator, Berlin'de vukua gelen bazı esef verici halleri kahr ve gazab-ı ilâhînin tecellîsine alâmet ve işaret zannederek mekteplerde dinî tedrisata ihtimâm edilmesini nâzırlara

ve memurlara emretti. Mayıs Kanunları'nı kaleme alan Mezhepler Nazırı Mösyö Falk yapılmış olan bu değişikliği hareketlerindeki istiklale bir sekte addederek hemen istifâsını takdim eyledi. Yerine Mösyö de Puttkamer tayin olundu.

Bunun ardından Berlin'e gelmesi için Papa'nın Münih'teki sefiri nezdinde teşebbüslerde bulunuldu. Sefirin çekinmesi üzerine Prens Bismarck bizzat müzakerelerde bulunmak için Kissingen'e gidip onu iknâya çalıştı. Bu müzakereler neticesinde Vatikan'da eskiden olduğu gibi Prusya sefiri bulundurulması karar altına alındı. Diğer taraftan münasebetlerin yeniden iyileştirilmesinden sonra Papa tarafından Katolik Fırkası'na lâzım gelen tavsiye ve nasihatler verildiği için Bismarck, aşırıları aleyhindeki kararları alırken bu fırkanın yardımcılarından mahrûm kalmamıştır.

Bununla beraber Bismarck ile Vatikan arasında her türlü ihtilâflar hallolunmamıştı. Papalık makamı 1850 senesinde yayınlanan Esas Nizamnâme mûcibince Katolik Kilisesi'nin muhtâriyetinin tamamen sürdürülmesini talep eylediğinden yine müzakerelere devam mecburiyeti hâsıl oldu. Bismarck çekişmelerden önce mevcut olan ahvâli yerinde bırakmaya asla razı olmuyordu. Merkez Fırkası'nın elinden her türlü nüfûzu almadıkça "*Muharebe Kanunları*" adını verdiği kanunlardan vaz geçmek istemiyordu. Hâlbuki Merkez Fırkası da haysiyet ve üstünlüğünü sakatlamamakta ısrar ediyor ve her seçim vukuunda çevirdiği entrikalarla evvelkinden daha kuvvetli ve kalabalık olarak Reichstag'a dönüyordu. Merkez Fırkası bazı dinî imtiyazlara ve mesela Cizvit ve sâir ruhban tarikatlarının tekrar te'sisine müsaade edilmedikçe, kabineye yardımcı olmaktan çekineceğini her münasebette tekrar eyliyordu.

Şu kadar ki şimdiki çekişmeler, Papa'nın mahâreti ve hatta diplomatlığı sayesinde nezâket dairesinden hârice çıkamamıştır. 1883 senesinde İmparator'un oğlu Friedrich'in Vatikan'ı ziyaret etmesi, iki sene sonra Carolin Adaları ihtilâfında hakem hizmetini yerine getirmesi için Papa'ya yapılan bu teklif, uyuşma yanlısı bir tutumun tercih edileceğine delâlet ediyordu. Çekinilen konunun halli için vuku' bulan müracaat vâsıtasıyla Papa, Bismarck'a bir mektup yazarak, hakkında iltifatların her türlüşünü bol bol kullandıktan başka en büyük nişanını da vermiştir.

1886 senesinde Prusya Âyan Meclisi, Mayıs Kanunları hükümlerinin büyük kısmını kaldıran bir kanun lâyihasını müzakere ediyordu. Bismarck'ın bu kadar inat ve gayretle elde ettiği neticeleri, yine kendi eliyle tahrip etmesi herkesi hayrette bıraktı. Kanun lâyihasının müzakeresi sırasında Bismarck, bu son hareketini de te'vil ederek, evvelce takip ettiği hatt-ı hareketin birçok noktalarında aldanmış olduğunu itiraf etmiş ve inat gibi kötülenmeye layık bir hasletin bir başbakanda görülmesi, liyâkatten ziyâde noksanlık ve hataya hamlolunmak icap edeceğini söylemiştir. Bismarck bu hareketi ile dahi siyâsî mahâretini veya daha doğrusu siyâsî işlerdeki renkliliğini ispat etmiştir.

Papalık makamı Prusya tarafından bahşedilen bu müsaadeler ve imtiyâzları güzel karşıladı. Gerçi henüz Cizvitlerin girmesine müsaade edilmiyorsa da birçok yönlerde Katoliklerin eski imtiyâzları iade olunuyordu. Bismarck'ın bahşeylediği bu imtiyâzlara mukabil Papa'nın Katolik Fırkası üzerinde nüfûz kurması zaruri idi. Hakikaten bu esnada yine bir askerlik lâyihası müzâkere edilmekteydi. Lâyihanın hükmü yine yedi seneyi şâmil olacaktı. 1881'de Katolikler böyle bir lâyihanın aleyhinde rey vermekle az kalsın Bismarck'ın planını bozacaklardı. Bu defa Katolikler daha kuvvetli ve sayıca çokluk bulundukları için eskisine benzer bir hareket yapsalardı, Bismarck'ın nüfûzunu fena halde kırmış olacaktı. Bismarck o kadar müsâit davranmakla Papa'dan bilfiil mükâfât talep ediyordu. Papa da Katolik Fırkası'na hayırhâhâne ihtârlarda bulunmuş ve bunun neticesi olarak askerî lâyiha kabul edilmiştir.

II

Bazı değerlendirmeler • Makam hırsı Bismarck'a galebe edemedi •

Muharebeden sonra muhâfazakârlık •

Dâhilî politika ve bazı vergiler koyma teşebbüsü • Almanya'da fırkalar •

Merkez Fırkası • Muhâfazakârlar • Bismarck'ın Prusya Başbakanlığından istifâsı

• Nasyonal Liberal • Progresist • Reichstag'ın iki defa dağıtılması •

Bismarck'ın memuriyetleri •

1874, 1881 ve 1887 senelerinde askerî lâyiha çekişmeleri.

Birçok cihangirlerin kurdukları hükûmetler, te'sis ettikleri idâre tarzları ekseriyâ yapılan teşkilâtın sûratiyle orantılı bir sûrette mahvolmuş ve ortadan kalkmıştır. Mesela: Fransa'da Birinci Napolyon'un imparatorluğu nihayet on bir sene, ondan sonra meydana gelen Restorasyon İdâresi on beş sene ve Üçüncü Napolyon'un ikinci defa olarak kurduğu imparatorluk nihayet on sekiz sene payidâr olabilmşti. Çünkü, Bismarck'ın oluşturduğu siyasî yapı yirmi sekiz seneden beri devam etmekte ve daha çok müddet devam edeceği de durumun görünüşünden çıkarılmaktadır. Yalnız bu büyük fark, Bismarck'ın siyâsî hayatının ikinci devrinde ortaya koyduğu hizmetin büyüklüğünü ispat eder. Bismarck binayı vücuda getirdikten sonra bütün himmetini onun muhâfaza ve bekasına sarf etti. Muharebeden sonra takip ettiği yol bu noktaya, yani Almanya İmparatorluğu'nun muhafazasına münhasır olmuştur.

Bismarck'ın bu cihetçe olan büyüklüğünü hiç kimse ve hatta Fransızlar bile inkâr edemez. Birçok ricâl, muvaffakiyetin en yüksek zirvesine erişince, kendilerine bir baş dönmesi ârız olarak, daha ziyâde yükselmek gibi bir hülyâyâ düşmüşler, hemen cümlesi dünyayı zapt etmek hevesinde bulunmuşlar ve nihayet yatıştırılamayan bu hırsları neticesinde hem kendi nefislerini hem de kurdukları hükûmetleri çöküş vadisine sürüklemişlerdir. Bismarck böyle boş bir hayal peşine düşmediğinden dolayı ne derece gerçekçi, pratik bir zât olduğunu göstermiş, oluşturduğu binayı hırs ve tamâh belâsıyla

yıkmamıştır. İhtimal ki Avrupa'nın o zamanki hali böyle tehlikeli bir tecrübenin tatbik mevkiine konulmasına engel oldu, ihtimâl ki yüce efendisi olan bir hükümdarın - yaş ve mevkice ileriliği sebebiyle istihale meyleden- kanaatkâr tabiatı böyle bir tecâvüze meydan vermedi. Bu cihetler doğru olabilir. Fakat hiç olmazsa Bismarck birtakım engellerin çıkacağını anlamış, bu engeller önünde boyun eğmek liyâkatini göstermiştir. En yüksek bir mevkide bulunan bir zâtın, gurura tâbi olmayarak bu kadar sathî bir hakîkati anlaması, yine en yüksek meziyetlerden sayılır. İşte bu sebeplerden dolayı Bismarck, muvaffakiyeti layık olduğu sınıra kadar götürdükten sonra, bütün ömrünü bu muvaffakiyet semeresinin sürdürülmesine hasretmiştir.

Yukarıda îzâh ettiğimiz üzere "Kulturkampf" çekişmelerine acımasız bir sûrette girişmesi bu semereleri korumak içindi. Yine bu maksat sebebiyledir ki aşağıda belirttiğimiz birçok dâhilî zorlukları göğüslemeye muvaffak olmuştur.

Bismarck, 1879'da Reichstag Meclisi'nin açıldığı gün İmparator'un açış nutkundan sonra gümrüklerce himâye usûlü politika-sının takip olunacağını söylemiştir. Reichstag Meclisi Bismarck'ın sözlerini ilk önce tam anlamıyla çekingenlikle karşılamışsa da bilâhare bu usûlü Almanya'nın menfaatlerine daha muvâfık bulmuştur. Bismarck'ın himâye usûlünü kabul etmesi vâridatı arttırmak ve askerın miktarını çoğaltmak fikrine müstenit olmalıdır. Gerçekten bunun ardından - yine sırf vâridatı arttırmak fikriyle olacak- bazı inhisârlar [tekeller] kurulmasını arzu etmiştir. 1880'de tütünün inhisâr altına alınması için yapılan bir teklife kulak asılmadığı gibi, altı sene sonra alkolün inhisâr altına alınması yolunda yapılan mürâcaatı pek soğuk bir sûrette telakki edilmiştir. Bismarck bu iki inhisâr meselesinde hedeflediği maksadına muvaffak olamayınca, artık fikrinden ferâgat etmiştir. Bismarck şeker, sigorta veya birçok şeyleri inhisâra tâbi etmek hayaline düşmüştü. Fakat hakikat, kendisini az zamanda bu hayalden vaz geçirdi. Durumun görünüşünden akıl yoluyla çıkarılabilir ki Bismarck her türlü işe hükûmetin müdahale etmesi fikrinde bulunarak, hatta memlekette servet elde etmek tezinin dahi hükûmet kadrosuna ait olması lâzım geleceği kanaatinde idi. Böyle bir fikir siyasî iktisat [ekonomi-politik] ilmince tabiatıyla reddedilmiştir. Fakat Bismarck her türlü işi hükûmetin elinde veya daha doğrusu kendi elinde bulundurmak isteyen bir diktatör oldu-

ğundan, meselenin iktisâdî yönlerini asla düşünmeyerek, yalnız siyâsî yönünü gözetmek istemiştir.

Bahsimiz mâdemki Bismarck'ın dâhilî politikasına intikal etmiştir; şu halde Reichstag ve Landtag meclislerindeki siyâsî tutumu hakkında biraz îzâhat verelim:

1870-71 Muharebesi'nden sonra maslahat gereği olarak en evvel Bismarck'a şiddetle karşı olan fırka Merkez Fırkası oldu ki bunun başkanlığı birkaç sene önce vefât eden meşhûr Windthorst'ta idi. Merkez Fırkası hemen dâimî sûrette Lehlilerin yardımlarına mazhar olmuştur. Siyaset âlemine girdiği zamanlar Bismarck'ın mutaassıp bir muhafazakâr olduğunu söylemiştik. Muhafazakârlar Fırkası 1872 senesine kadar Bismarck'a arka çıkmaktan geri kalmadı. Lakin bu senede Prusya Âyan Meclisi'nde Bismarck'ın teklif ettiği bir kanunun reddolunması, Prusya Başbakanının istifâsını ve dâima gözü geride bulunan bu fırka ile arasında buğz ve düşmanlık oluşması sonucunu verdi. Bismarck Prusya'nın doğusunda bulunan altı vilâyette geçmiş devirlerden kalma bazı âdetler ve gereksiz hallerin kaldırılmasını talep ediyordu. Oradaki köylüler âdetâ Ortaçağda imişler gibi birçok haklardan ve bu cümleden olarak arâzi sâhibi olmak hakkından mahrûm ve senyörlerin oyuncağı olarak çalışmalarının bütün mahsûllerini bu zâtların uğruna sarf etmekteydiler. Bismarck bunun medeniyetin on dokuzuncu asrıyla uyumlu olmadığını söyleyerek, bu gibi hallerin ortadan kaldırılmasını arzu ediyordu ki bundan makul bir hareket tasavvur olunamaz. Lakin hemen bütün asilzâdelerden mürekkep bulunan Âyan Meclisi üyeleri, maddî menfaatlerinin büyük çapta sekteye uğrayacağından endişe ederek bu kanunu reddetmiş ve bunun üzerine Bismarck yalnız "Prusya Başbakanlığı"ndan istifâ eylemişti. Tabiatıyla taşımış olduğu diğer memuriyetler ve bu cümleden "Almanya İmparatorluğu Şansölyesi" ve "Hâriciye Nazırlığı" uhdesinde kalmıştı. Bismarck birkaç sene kadar resmen Prusya Başbakanlığı'ndan elini çekmiş ise de, bilâhare bu memuriyeti tekrar almıştır. Bununla beraber Bismarck Prusya'yı ilgilendiren dâhilî işleri Başbakanlık'ta bulunmadığı zaman dahi bilfiil idâre ediyor gibiydi. Hatta Bismarck'ın halefi olan zât, Landtag Meclisi'nde: "*Şimdiki Kabine'nin tamamen Bismarck Kabinesi'nin devamından başka bir şey olmadığını*" ve Prusya yine Bismarck'ın keyfine göre idâre edilmekte bulunduğunu söylemeye mecbur kalmıştı. Bis-

marck halefinin bu ifadelerinden birkaç gün sonra bu ahvâli bizzat te'yîd etmiş ve "*İmparatorluğun işlerinin en mühimleri uhdesinde kaldıkça (Çünkü Şansölye İmparatorluk Başbakanlığı demektir) böyle bir nüfûz icrâsından asla ayrılmayacağını*" söylemiştir.

Kitabımızın birçok yerinde zikri geçen Nasyonal Liberal veya daha doğrusu Nasyonal Varin (?) Fırkası hemen bütün ömrü boyunca Bismarck'a destek olmuş ve bu cümleden "*Kulturkampf*" çekişmelerinde pek ziyâde hizmeti geçmiştir. Bu fırka Mösyö Bennigsen'in başkanlığı altındaydı. Fakat bu fırkanın Progresist, yani Terakkî taraftarları namıyla ileri gelen bir kısmı vardı ki Kulturkampf çekişmelerinden sonra hizmetine mukabil mükâfat [talep] etti. Kendi emellerine muvâfık Bismarck'ca dayanılmaz teklif sayılabilecek bazı imtiyazlar elde etmek hevesine düştü. Meşhûr Mösyö Eugen Richter'in başkanlığında bulunan bu kısım, daha sonraları Nasyonal Liberallerinden tamamen ayrılarak müstakil bir fırka olmuş ve Bismarck'ın çoğalmış olan düşmanları zümresine katılmıştır. Progresistler gitgide sayıca artarak Merkez Fırkası'ndan ziyâde mukavemet göstermeye başlamıştır.

İşte zikredilen farklılıkların sayı ve nispetçe, ve hedefledikleri fikirler bakımından birbirinden farklı olması ve her seçim yapıldığında eski nisbetin bâki kalamaması Bismarck'ı dâima Reichstag'daki planlarını ta'dil ve değiştirmeye mecbur etmiştir. Kâh Progresistleri biraz yemleyerek Katoliklerin muhalifçe hareketini mühimsememiş ve kâh Papa ile politikayı düzelterek Progresistlere yüklenmiştir. İşte Bismarck'ın Reichstag ve Landtag'daki siyasî işleri bu merkezdeydi. Denilebilir ki Bismarck'ın dâhilî politikası: "*Tefrikaya düşürün, tâ ki hükmedesiniz.*" kaidesine dayanıyordu. Bununla beraber Bismarck iki defa Reichstag Meclisi'ni dağıtmaya mecburiyet hissetmiştir. Bunların birincisi 1878'de aşırılık yanlıları hakkında şiddetli takipler yapmasını gerektiren kanunun reddi üzerine ve diğeri de 1887'de hükmü yedi seneyi şâmil olmak üzere kaleme alınan askerî lâyiha'nın kabul edilmemesinden sonra meydana gelmiştir.

Bismarck İmparatorluk Başbakanı ve Hâriciye Nâzırı olduktan başka, az bir fasıla ile 1862 senesinden beri Prusya Başbakanlığında ve 1882 senesinden sonra Ticaret Nezâreti'nde bulunmaktaydı. Muharebeden sonra Alsace-Lorraine Nâzırlığı dahi uhdesine verilmiş ve 1879'da bu memuriyet ayrıca bir valiye bırakılmıştır.

“Statthalter” nâmını alan Alsace-Lorraine valileri yalnız İmparator’a hesap vermeye mecburdurlar. Bismarck, Lüksemburg Dükaliği’nin Bundersrat Meclisi’nde bulundurduğu murahhas sıfatını dahi hâizdi. Fakat bu Dükalık Prusya’ya ilhak olunduktan sonra murahhaslık memuriyeti de haliyle kalmadı.

Askerî lâyiha müddetinin 1871 senesi nihayetinde sona ermiş olacağını yukarıda beyan etmiştik. Almanya’da askerlik bütçeleri dâima birçok çekişmelere meydan vermiş ve hükûmetin öteden beri en büyük meşgalesi bu lâyihaları kabul ettirmekten ibâret bulunmuştur. Hükûmet 1872 senesi için askerî masraflar istemedi. Aldığı harp tazminatları, askeri bâliğân mâ-belağ [yetip artarak; doya doya] besleyecekti. 1873 senesi başında muhalif fırkaya mensup olanlar artık muharebe tehlikesi kalmadığı için asker miktarının ve masrafların kısılmasıyla tasarruf yapılmasını teklif ettiler. Fakat epeyce uğraşarak mevcut durumun 1875 senesine kadar sürdürülmesi mümkün olabildi. 1872’de hükûmet, hükmü on iki seneyi şâmil olacak bir askerlik bütçesi teklif etti. Fakat böyle bir teklifin hiçbir vakit kabul olunamayacağını kendisi de bildiğinden, işin arasını bulmak maksadıyla Bennigsen’in hükmü yedi seneyi kapsamak üzere bir lâyiha kaleme alarak hükûmete arz etmesi için el altından tertiplerde bulundu. Hakikaten Reichstag’da ekseriyet on iki seneyi kabul etmeyince, Bennigsen güya arayı bulmak istiyormuş gibi, evvelce kararlaştırılmış olduğu üzere, yedi senelik lâyihanın kabulünü hükûmetten rica etti. Hükûmet bu ricaya tabii dayanamayacaktı. Fakat muhaliflerin bu da işine elvermiyordu. Birçok nutukçular ayağa kalkarak silahlı barışın mahzurlarından, bilhassa böyle uzun bir zaman için meydanı boş bırakmanın pek ziyâde zararlara yol açacağından ve sâireden bahse kalkıştılar. Bereket versin ki Moltke, gâyet ikna edici ve tesirli bir nutuk îrâd ederek kamuoyunu biraz yatıştırmıştır. Mâdemki dünyanın en büyük, en mâhir askeri harp gücünün şiddetle lazım olduğundan bahsediyordu, artık buna inanmamak tasavvur olunabilir mi? Neticede Mösyö Bennigsen’in veya daha doğrusu Bismarck’ın dediği kabul olundu.

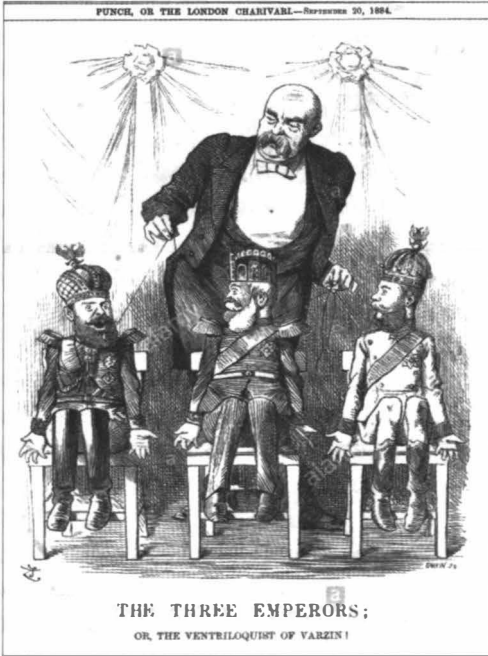
1881 senesinde askerlik lâyihası tekrar ortaya kondu. Yine birçok çekişmelerden sonra hükmü yedi seneyi kaplamak üzere kabul olundu. Fakat en büyük gürültü 1887’de çıktı. Bismarck eski lâyiha müddetinin bitmesine bir sene kaldığı halde 1886’da yeni lâyihayı

müzâkere mevkiine koydu. Bu lâyahada fazla olarak hâl-i hâzırda bulunan askere ellibin kişinin yeniden ilavesi teklif olunuyordu. Richter, Windthorst, Grillenberger gibi liderlerin nüfuzu altında bulunan üyeler öyle şiddetli bir direnç gösterdiler ki buna Bismarck da hayran kaldı. Bismarck lâyahanın kabul olunması için üç mühim nutuk îrâd etmiş ve eskisi gibi Fransa'nın tecavüzkârca vaziyetinden, Almanya'nın zaafa uğramış olduğundan bahsetmişse de, bu defa bu tuzaklara kimse düşmüyordu. Bismarck üyelerin tatlılıkla yola gelmeyeceğini görünce en son çareye başvurdu. Yani Meclis'in dağıtılmasını içeren İmparatorluk emirnâmesini hemen cebinden çıkararak kıraat etti. Meclis üyeleri için yeni seçimler yapılmasına lüzûm görüldü. Fakat Bismarck seçimler esnasında her münasebetle tehditler savurmaktan vaz geçemiyor ve seçilecek yeni üyelere teklif olunacak lâyiha aleyhinde rey verilerse ecnebi bir devletle muharebe çıkmasının bile muhakkak olduğunu söylemekten çekinmiyordu. Bu kadar tehditlere rağmen yeni üyeler, Bismarck karşıtlarından seçildi. Bismarck bu tehdidin para etmediğini görünce işi diplomasi yoluna döktü. Papa ile müzâkerelere başladı. Papa ise Münih'teki sefiri vâsıtasıyla Merkez Fırkası'nın Bismarck'a yardım eder gibi davranması için nasihatlarını esirgemedi. İşte bu sûretle adı geçen lâyiha 1894 senesine kadar kabul olundu.

Dış siyaset işleri • Statükoyu muhâfazaya karar • Rusya'nın harbdan istifâdesi • Avusturya'ya temâyül • Üç İmparator İttifakı, ziyaret teâtisi • D'Arnim • İhtilâf sebebi- Fransa ile bir harb zuhûru korkusu • Hakikaten fikri var mıydı? • 1876-77 olayları • Rusya ve Avusturya arasında arabuluculuk politikası • Bismarck'ın hatası • Namuslu simsar • Rusya'nın Tehdit edici hareketleri ve Gorçakof ile soğukluk zuhûru • Üçlü İttifak için temâyül • Avusturya ve Rusya ittifaklarından hangisi faydalıdır? • Umûmî ahvâli tasvir eden mufasssal bir mektup • Gastein'de ittifak müzakereleri • Bismarck'ın Viyana'ya seyahati • Fransa ile güzel kaynaşma • II. Aleksandr'ın vefâtı • Yeniden Üç İmparator İttifakı söylentileri • Müstemlekeler politikası • Karolin meselesi • İspanya ile ihtilâf • 1885-86 olayları • Fransa ile yine ihtilâf • Alsace-Lorraine'in idâre şekli • Şiddetli ve etkili tedbirler • İmparator Wilhelm'in vefâtı.

Bismarck'ın 1871'den sonra takip eylediği dış siyasette esas maksadı statükonun muhafazasına, yani mevcut olan ahvâlin olduğu gibi yerinde bırakılmasına münhasır kalmıştır. Bismarck muvaffakiyetini en ziyâde Rusya'nın tarafsızlığı sayesinde kazanmış olduğundan, bu hükûmet ile ondan sonra da güzel münâsebetlerde bulunmaya çalışacağı açıktı. Rusya İmparatoru II. Aleksandr ile I. Wilhelm arasındaki uyum ve işbirliği, 1870 buhranının ortaya çıkmasından biraz önce Ems'de yapılan bir mülâkat neticesinde te'yid edilmiş ve güçlendirilmişti. Bu mülâkatta Rusya İmparatoru Fransa ve Prusya arasında bir muharebe çıktığı takdirde Avusturya'yı bi-taraf bir yol takip edecek bir halde bulundurmaya çalışacağını taahhüt etmişti. Zaten Rusya 1855'ten beri fırsat çıktıkça Avusturya'yı zarar uğratmaya karar vermişti. Bir de Rusya'nın muharebede tarafsız kalmakta bir istifâdesi daha vardı. 1855 Muahedenâmesi'ni imza edenlerin kimisi harp ile meşgul, kimisi de tarafsız kalmaya mecbur olunca, muâhedenin bazı maddelerini feshetmek mümkündü. İşte

o vakit İngiltere’de idârenin başında bulunan Gladstone’un sathî nazarlığı [yüzeysel görüşlülüğü] ve İngiltere’ye layık bir politik tavır alınmasına muktedir olamaması sebebiyle Rusya, adı geçen muâhedenin bazı maddelerini çıkartmaya muvaffak oldu.

Varzin'deki Vantrilog Bismarck ve kuklaları
Üç İmparator: (Rusya, Almanya ve Avusturya İmparatorları)

Bismarck için başında bu hareket çizgisinden sapamadı. Bununla beraber neticesi şüpheli ve neye yol açacağı kendisince malûm olmayan böyle bir tutuma ilâ-nihâye bağlanmakta da büyük bir fayda görmüyordu. İşte bu sebeple 1871 olayları esnasında yalnız bir durumda kalan Avusturya ile bir yakınlık husûle getirmek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. Sedan galibiyetinin ertesi günü Prusya Kralı, bu asrın başında te'sis edilen Üç İmparator İttifakı'nı meydana getirmek için Avusturya İmparatoru'na başvurdu ve bu münasebetle o vakit Bavyera Kralı'nın ordugâhta vekili bulunan ve bugün II.

Sedan Muharebesi (1-2 Eylül 1870)

Louis'nin hükûmet nâibi olan Prens Luitpold'ü François Joseph'in nezdine gönderdi. O vakit Avusturya kaçamaklı bir cevap verdi. Çünkü Avusturya Hâriciye Nazırı olan Mösyö Beust, Bismarck'ın kişisel düşmanıydı. Fakat 1871'de Gastein beldesinde Avusturya ve Almanya İmparatorlarının görüşmesi ve Kont Beust'ün gözünden düşmüş olarak istifâya mecbur olması, iki tarafı uyuşturmaya iyiden iyiye hizmet eyledikten başka, bu senenin Eylül'ünde, bahsedilen Avusturya İmparatoru'nun Berlin'e bir seyahat etmesine bile yardım etti. Bu esnada Rusya İmparatoru da Berlin'e gitmiş bulunduğundan, üç imparator bir anlaşma imza etmeyerek, yalnız statükonun muhafazasını sözlü olarak taahhüt ettiler.

Bu ittifak Bismarck'ın en bedîi ve bununla beraber en garip bir eseridir. Tarihte bu gibi garâbetlere pek çok tesadüf edilir. Beş sene evvel yek-diğerinin kanına susamış, yek-diğerini mahva çalışmış iki devletin barışması veyâhut mağlup Avusturya'nın galip Prusya'dan o kadar zarar görmüş olduğu halde yalnız barışmak değil, uyuşmak ve belki de ittifak akdi için can attığını göstermesi şaşırtıcı olabilir. Bununla beraber henüz kat'î bir ittifak mevcut değildir. Almanya İmparatoru iade-i ziyaret için evvela Petersburg'a, sonra da Viyana'ya gitti (1872). Bismarck ise Efendisi ile beraber adı geçen kabi-

neleri ziyaret etmiş ve yalnız bu seyahatle hakikaten Üç İmparator İttifakı'nın mevcut olduğunu anlatmaya çalışmıştır.⁹

Bismarck bu sıralarda en çok Fransa'nın bir cinnet eseri olarak intikam almak sevdasına düşeceğine ve bundan dolayı yakın bir zamanda saldıracağına zihin yormuştu. Fransa'nın alelacele ve iki sene içinde harp tazminatını taksit taksit ve bir sürü sözleşmeler neticesinde ödemeye muvaffak olması ve 1873 nihayetinde hiçbir Alman askerinin Fransa toprağında kalmaması, fikrini işgal ediyordu.

Bismarck'ın Paris sefiri Kont Harry d'Arnim ile vukua gelen meşhûr mücadelesi bu sıralara tesadüf ediyor. D'Arnim meselesi vaktiyle pek büyük bir velveleye sebebiyet vermiş olduğundan bu konuda bir nebze malûmat verilmesi faydadana hâli değildir:

Kont Harry d'Arnim gâyet zeki, fatîn, muktedir, cerbezeli bir zât idi. Muharebeden sonra Roma Sefâretinden Paris Sefâretine nakletmişti. Paris'e bizzat Bismarck'ın tavsiyesiyle gitmişken, şeytanlığı ve fesatlığı sebebiyle Bismarck'ın makamına göz dikmişti. Dâima doğrudan doğruya İmparator ile yazışmalarda bulunur, Bismarck'ın tutumunu tenkit eder ve kötülerdi. Fakat gece gördüğü rüyayı bile Bismarck'a mektupla bildiren İmparator, tabiatıyla d'Arnim'in bu gibi marûzatını tamamen Bismarck'a gösterdi. Bismarck zaten d'Arnim'in kendisine can düşmanı olduğunu keşfetmişti. Fakat sırf kıvrak zekâlılığından istifade olsun diye Paris'e göndermişti. Bismarck onun hakkında diyor ki:

“Kont d'Arnim şaraba asla dayanamazdı. Bir gün yemekten sonra bana dedi ki: Benim tutumumu benimseyenlerden her kim olursa olsun benden yüksek bir makamda bulunanların düşmanıyım ve bundan dolayı haklarında o yolda muamelede bulunurum.”

Kont d'Arnim 1873 senesine kadar entrika çevire çevire bir fayda hâsıl olmayacağını anlayınca Bismarck'ın hışmından kurtulmak için uyumluluk cihetine gitti. Lakin Bismarck affedileceğini ümit ettirecek hiçbir harekette bulunmadı. Harry d'Arnim resmî muamelelerde dahi âmirinin sözünü dinlemezdi. Fransa'da Kralcılar'ın tutumunu destekler ve bu yolun destekçileri tarafından verilen ziyafetlerde

⁹ Üç İmparator İttifakı'na Almanlar “Drei Kaiser Bund” derler.

hazır bulunarak izinli olmadığı halde nutuklar çekerti. Hatta Mösyö Thiers'in iş başından düşmesine tesir edenlerden biri de odur. D'Arnim, kendi hükûmeti tarafından Almanya lehinde neşriyatta bulunulması için gazetelere tahsis edilen altı yedi bin Talerlik¹⁰ bir meblâğı, emredilenler lehine sarf edeceği yerde Bismarck'ın hareketlerini tenkit eden ve kınayan gazetelere verirdi ve Bismarck'ın Katolikler aleyhindeki hareketlerini çirkin göstermek için müsteâr isimlerle makaleler neşrederdi. Kısacası Bismarck'ın kendisinden bazı resmî evrakı talep ettiği zaman Harry d'Arnim bunları vermekten imtinâ eylemiştir. İşte d'Arnim'in bu çekimserliği, muhakeme altına alınmasını gerektirdi. Bismarck'ın iddiasına göre Harry d'Arnim borsa oyunlarında para kazanmak için adı geçen evrâkı kullanmış ve bundan dolayı o evrâkı elinden çıkarmıştı. Muhakeme neticesinde Bismarck'ın umduğundan ve istediğinden ziyâde bir cezaya, yani küreğe mahkûm olmuştur.

Yukarıda izâh eylediğimiz veçhile 1873 senesi başında askerlik lâyihasının Reichstag'a kabul ettirilmesinde zorluk çıkması, Katolik Fırkası liderlerinin Kulturkampf aleyhinde neşriyat ve tahriklerde bulunmaları ve bilhassa Fransa'da teşkilat ve yeni askerî düzenlemenin imkânlar ölçüsünde, mükemmellik sahasına ulaşmasıyla muharebe felaketlerinin bıraktığı izlerin peyderpey ortadan kaldırılması Bismarck'ın az çok zihnini kurcalıyordu. Fransa yalnız harp tazminatı olarak beş milyar Frank verdiği ve ayrıca husûsî zarar ve ziyanları karşıladığı, kısacası muharebe sebebiyle on iki milyarı aşan bir hasara uğramış olduğu ve diğer taraftan dâhilî muharebeler ve Komünistlerin tecâvüzleri sebebiyle harap ve yıkık bir hale geldiği için ilelebed belini doğrultamaz zannolunurken, bihakkın Fransa "*arâzisinin kurtarıcısı*" namını alan Thiers'in himmeti ve Gambetta'ların, Jules Favre'ların, Mac Mahon ve Jules Grévy'lerin gayreti sayesinde yine kendini göstermeye başlamıştı.

1874 senesi Mayıs'ının beşinde Almanya'nın Paris sefiri Prens de Hohenlohe, gâyet meşhûr olan bir mülâkat esnâsında Fransa Hâriciye Nazırı Dük Dukaz(?)'dan Fransa Hükûmeti'nin savaşıla ilgili tedbirleri ve askerî silahlanması hakkında resmî açıklama talep etmişti. Fakat Fransa meseleyi hemen Büyük Devletlere

¹⁰ Bir Taler takriben on sekiz kuruştur. [1900'lerin başında/Haz. Notu.]

havâle etmiş, Petersburg ve Londra kabinelerinin Bismarck'a yarı resmî sûrette yaptıkları ihtarlar tehlikeye mahal bırakmamıştır. Fransızlar bu hâdiseyi ele alarak Bismarck'ın insafsızlığından, Fransa'nın anadan doğma bir düşmanı olduğundan, hâsılı bütün siyâsî işlerde kuvvete istinâd ettiğinden bahsederler ve böyle bir fikirde bulunan adamın 70 Muharebesi'nden de mes'ûl olması lâzım geleceğini iddia ederler. Bu isnatlar kısmen doğru olmakla beraber bir kısmı da milliyet sâikasıyla yapıla gelmiş olduğundan, Fransızlar için mâzeret sebebi olabilir. Lakin tarafsız bir seyirci Bismarck'ın bu tedbire ne maksatla tevessül ettiğini derhal anlar. Hakikaten Bismarck'ın başta gelen emeli, askerî lâyihayı kabul etmeyen inatçı muhaliflere tehlike çıkmasının yakın olduğunu anlatmak ve bu sûretle bir an evvel bu lâyihayı tasdik ettirmektir. Nitekim netice de böyle oldu. Moltke'nin meşhûr bir nutku her türlü mukavemetleri ortadan kaldırdıktan başka, Almanya'nın asla tecâvüz fikrinde bulunmadığını ispat etmiştir. Yoksa Fransızların iddiası gibi, Bismarck behemahal harp arzusunda bulunsaydı dört sene sonra Rusya bir taraftan, İngiltere diğer taraftan meşgul oldukları bir sırada yapar ve Fransızları yeniden ezebilirdi. Bundan anlaşılır ki Bismarck'ın bu teşebbüste esas maksadı başkaydı.

Üç İmparator arasında mevcut olan manevî işbirliği henüz yok olmamıştı. Bu devirden sonra Bismarck, Rusya ve Avusturya'nın müştereken menfaatkâr oldukları bir meselede arabulucu hizmetini görmeye başladı. İşte bu devirdeki hareketleri Bismarck'ın siyâsî dehâsıyla hakîkaten kıyas etmez derecede büyüklükten mücerred [soyutlanmış] ve mahrûmdur. Rusya 1870 senesindeki tarafsızlığının mükâfâtını elde etmeye çalışıyor, Avusturya ise İtalya'da gördüğü mağlubiyetlerin, kaybettiği arâzinin acısını başka yerde çıkarmak istiyordu. 1875 senesi sonunda her üç hükûmet ihtilaf konusu olan meseleyi bir hal şekline bağlamak için gayret sarf ediyorlardı. Çar ise bir münâsebet getirerek îrâd ettiği bir nutukta üç imparator arasında samimi bir ittifakın mevcut olduğunu söylemişti.

Bundan sonra Bismarck işe karışmamak yolunu tutarak diğer iki İmparatorluğun sabırsızlığını değiştirmeye çalışmış ve ihtilâfî mümkün merteye uzaklaştırmaya ihtimam göstermiştir. İşte bu sebep dolayısıyladır ki Petersburg ve Viyana kabineleri arasında cereyân

eden müzakerelere hiç karışmamak ve iki tarafın vereceği kararı¹¹ peşinen kabul etmek cihetini tercih etmiştir.

Avusturya-Macaristan Hâriciye Nezâreti'nde bulunan Kont Andrassi, Çar'ın refâkatinde Rusya Hâriciye Nazırı bulunduğu halde Berlin'i ziyaret etmesini güzel bir vesile sayarak, 1876 senesi Ocak ayında bu şehre gitmiştir. Üç müttefik devletin hâriciye nazırları bir yerde toplanmıştı. Bismarck cereyân eden müzakerelere başkanlık ederek bir muhtıra kaleme aldırıştır. Bu muhtıra mûcibince üç müttefik devlet yukarıda zikredilen meselenin bütün kısım ve cüzlerinde elbirliğiyle icraatta bulunmayı taahhüt ediyorlardı. Bismarck 1887 senesinde bu muhtırayı yayınlattırmıştır. Bismarck Almanya'nın meseleye esasen karışmamasını evvelce tasarlamıştı. Gerçekten ihtilaf konusu olan meselelerin ortaya çıkışının başlangıcında Avusturya'ya karşı takındığı tavır ve hareket hoş olmakla beraber ihtiyattan hâli değildi. Bu tutum neticesi olarak 1876 senesinde Reichstag Meclisi'nde îrâd eylediği bir nutukta "*Çekişme konularının bir Pomeranyalı askerin kemiğine bile değer yeri olmadığını*" beyân etmişti. Yine 1878 senesi Şubat'ının on dokuzunda îrâd eylediği diğer bir nutukta, doğu komşusunu müdâfaa ile isteklerinde haklı olduğunu beyân etmiş ve Prusya'nın yalnız "*namuslu bir simsar*" hizmetinde bulunmakla iktifâ edeceğini söylemişti. Yine tekrar ederiz ki Bismarck'ın hayatında en büyük hatası, tuttuğu yanlış bir yol olmuştur. Doğu komşusunun ittifak ipine o kadar mübâlağa ile sarılması, er geç Almanya'ya zarar verecekti. Nitekim Rusya'yı bu kadar müdâfaa ettiği halde Rusya'nın Berlin'e göndermiş olduğu Prens Gorçakof keyfiyeti bir türlü yerine getirememiş, onun için Gorçakof, Bismarck'ın oyun ettiğini zannederek gönlü kin ve düşmanlık ile dopdolu olduğu halde Rusya'ya dönmüştür. Hakikaten Rusya Hükûmeti Almanya'nın mânen bu kadar yardımlarını gördüğü halde ondan sonra Almanya tarafına meyletmemiş ve o tarihten itibaren Bismarck'ın bütün emeği, gayreti bu hükûmet ile Fransa arasında ittifak yapılmasına bin türlü entrikalarla engeller çıkarmaktan ibaret bulunmuştur.

Bismarck tarafsızlığıyla kendisine âdeta velinimetlik ettiği Rusya'nın böyle nankörcesine kırılmış olduğunu görünce, bütün kuv-

¹¹ Rusya ve Avusturya İmparatorları arasında meşhur ve gizli Reichstadt Anlaşması bu sûretle akdedilebilmiştir.

vetini Avusturya'ya yöneltmiştir. Üç İmparatorlar İttifakı yazılı ve ahidleşme sûretinde değil, belki yalnız sözlü olarak oluşmuş ve altı yedi sene ayakta kaldıktan sonra zamanın ve ahvâlin zorlamasıyla bozulmuştu. Şimdi Avusturya ile Almanya arasında kat'î ve ahidleşme şeklinde bir ittifaka lüzûm görünüyordu. Fakat evveleminde iki tarafça ihtilâf sebebi olan bir pürüzlü meselenin ortadan kaldırılması lâzım geliyordu. Malûm olduğu üzere Prag Anlaşması'nda Schleswig hakkında özel bir madde vardı ki Bismarck bunu asla tatbik mevkiine koymamıştı. Bismarck 1879 başında Kont Andrassi ile müzakerelerde bulunarak işbu maddeyi kaldırtmış ve daha sonra bu hükûmet ile ittifak girişimlerini hazırlamaya başlamıştır.

Bismarck'ın vefâtından sonra yayınlanan *Düşünceler ve Hâtıralar*¹² nâm eserinden, Üçlü İttifak'tan bahsettiği bölümden aşağıdaki noktaları iktibas ediyoruz.

Bismarck'ın orada öne sürdüğü akıl-yürütmeler 1879 senesindeki ahvâli pek güzel tasvir ettiği için bunların aynen alınması faydadan hâli değildir. Şöyle ki:

... Çar II. Aleksandr'ın tehdid-âmez mektuplarından sonra (1879) Rusya'ya karşı bazı savunma tedbirleri alınmasına ve istiklâlimizi muhâfazaya kuvvetle azmettim. Avusturya ile bir ittifak akdi Almanya'daki bütün fırkaların ve özellikle Muhâfazakârların nazarında pek ziyâde kıymettârdı. Merkez Fırkası ise siyâsî faydalar gözetmekten ziyâde koyu Katolik Avusturya'nın ittifakından haz duyuyor ve memnun oluyordu. Nasyonal Liberal Fırkası'na gelince, bu fırka için ittifakta başka bir menfaat bulunuyordu. Onların fikrinde Avusturya ile vuku' bulacak bir ittifak bütün Alman unsurunu bir yere toplayacak ve bu sûretle 1848'de oluşturulmak istenilen birleşme zamanın ilerlemesiyle fiilî hale dönecekti. Şu halde hiçbir tutum ve siyâsete tâbi olmayan Sosyalistlerden başka, Avusturya ittifakı aleyhinde bulunacak hiçbir fırka yoktu. Hallolunacak yalnız bir tutum kalıyordu. Acaba bu ittifakı hemen oluşturmak mı münasipti yoksa biraz daha beklemek mi gerekiyordu? Kezâlik Almanya İmparatoru Wilhelm'i ikna için ne kadar gayret sarf edilecekti? Wilhelm'in bu

¹² *Pensées et Souvenirs, par prince de Bismarck*. Bu kitap 1898 senesi Kasım ayının yirmi dokuzunda aynı zamanda Almanya, Fransa ve İngiltere'de Almanca, Fransızca ve İngilizce olarak neşredilmiş ve fevkalade rağbete mazhar olmuştur.

konudaki muhalefeti siyâsî mütalaalardan ziyâde bazı hissiyâtın ileri geliyordu. Bana gelince, Avusturya ile ittifakı gerektiren sebepler nazarımda o kadar zarûri ve o kadar mecburi görünüyordu ki her ne vâsita ile olursa olsun ve hatta kamuoyuna rağmen bu ittifakın oluşmasına gayret edeceğim.

Bismarck Avusturya ittifakının gereklilik derecesinden bahsettikten sonra şu yolda sözüne devam ediyor:

İmparator Wilhelm, Rusya Çarı'yla mülâkat etmek üzere Eylül'ün üçünde Aleksandrov mevkiine gittiği vakit, ben daha evvel Gastein'de Kont Andrassi ile bir görüşme yapılmasını temin etmiştim. Bu mülâkat Ağustos'un 27 ve 28. günlerinde gerçekleşti. Kont Andrassi, mevcut durumları îzâh eyledikten sonra, şu neticeyi çıkardı: "Fransa ve Rusya ittifakına karşı edilecek tertip, Avusturya ve Almanya ittifakıdır." Ben de ona cevaben mülâkat ve müzâkerelerimizin sebebi olan meseleyi bir cümlede halletmiş olduğunu söyledim. Rusya'nın anlaşılmış olan iki taraftan birine hücum edilmesi takdirinde sırf savunma niyetiyle yapılacak ittifakın şartları hakkında kolaylıkla uyuştuk. İttifakın Rusya'dan başka devletlerin vuku' bulacak hücumuna da teşmil edilmesi yolunda yapılmış olan teklifim, Kont Andrassi nezdinde hüsnükabule mazhar oldu. İmparatorun bu konuda resmî müzakerelere girişmek için oldukça müşkilâtla müsaadesini aldıktan sonra, Viyana'ya gittim. Fakat henüz Gastein'de iken Bav-yera Kralı'na şu mektubu yazdım:

"Zât-ı Haşmetmeâbınız geçenlerde Almanya Hükûmeti ile iki büyük komşusu olan Rusya ve Avusturya arasında muhabbet ve müsâlemetin [barışıklığın] sürdürülmesi için sarf edilen gayretlerden memnun olduğunuzu tenezzülen bendenize beyân buyurmuştunuz. Son üç sene zarfında sarf edilen bu çaba ve gayret pek ziyâde müşkilâta uğruyor. Özellikle Rusya politikasının savaş isteklisi tavırları ve Slav birliğinin oluşmasına kavlen ve fiilen mütemâyil bulunması, bahsi geçen zorlukları bir kat daha arttırmıştır. Daha 1876 senesinde Petersburg Kabinesi, Rusya ile Avusturya arasında bir muharebe çıktığı takdirde ne gibi bir yol ihtiyâr edeceğimizi defaatle bizden sormuştu. Livadiya'dan aldığımız diğer bir telgrafnâmede, bu muharebenin çıkması halinde tarafsız kalıp kalmayacağımız kat'î surette

sual ediliyordu. Bu suallerin cevabını vermek bizim için hemen imkân hâricindeydi. Neticede çıkması arzu edilen harp fırtınası başka bir istikamete yönelmiş oldu. Bu hükûmetin elde ettiği büyük muvaffakiyetler, barışçı Avrupa'nın arzu ettiği üzere heyecanı yatıştırmaya hizmet edici olamamıştır. Rusya'nın emel ve maksatları karışıklıktan başka bir şeyi hedeflemiş değildir ve sükûnetten tamamıyla âridir. Rus aşırılık yanlılarının, II. Aleksandr üzerindeki nüfûz ve tesirleri artmış ve biraz ılımlı fikirler beslemekte olan Kont Şuvalov imparatorun gözünden düşmüştür. Şimdi Rusya'da en mutemed ve muteber bir nâzır varsa, o da Harbiye Nazırı Milutin'dir. İşte bu Milutin'in teklifi üzerine Rusya Hükûmeti hiçbir taraftan tehdit ve tehlike altında bulunmadığı halde gâyet müthiş silahlanma yapmıştır. Bu hükûmet son olaylar sebebiyle mâliye işlerini iyiden iyiye sakatlamış olduğu halde, barış zamanındaki askerin miktarına elli altı bin kişiyi ilave ediyor ve batı hududunda silah altında bulundurduğu askeri dört yüz bine çıkarıyor. Bu silahlanma Almanya ve Avusturya'dan başka kimin aleyhinde olabilir? Lehistan'da askerin toplam yığılması işinde gösterilen faaliyet dahi bu maksadı ispat eder. Bundan başka Rusya Harbiye Nâzırı asla ihtiyatlı bulunmaya hâcet görmeksizin Rusya'nın Avrupa ile bir muharebe için hazırlanması lâzım geleceğini alenen söylemedi mi?

“Böyle bir hal vukuunda Avrupa'da sulh ve selametın Rusya, yalnız Rusya tarafından ihlâl olunacağı fikrini ileri sürmekten ve iddia etmekten kendimi alamam. Bu hükûmet defaatle Avusturya aleyhinde bazı kararlar almaklığımızı tehdit-edici bir tavırla beyân etmiş ve hatta muvâfık cevap verilmediği takdirde iki memleket arasındaki münasebetlerin vahim neticelere yol açacağını öne sürmüştür. Nazarı dikkati son derecede çekmiş olan bu hal, Kont Andrassi'nin bu sırada işten el çekmesine¹³ rastlayınca endişelerimizin artması lâzım gelir. Rusya ile Avusturya'nın Almanya aleyhinde bir itilâf sureti akdetmiş oldukları birdenbire zihne doğmaz mı? Fakat bu korku o kadar esaslı

¹³ 1879 senesi Ağustos'unun on dördünde İmparator François Joseph, Kont Andrassi'nin istifasını esasen kabul etmiş ve fakat halefini tayin edinceye kadar bu istifâyâ kat'i bir nazarla bakamayacağını bildirmişti. Kont Andrassi, Almanya ittifakını tamamlamak için bir müddet daha idarenin başında kalmaya muvafakat etti. 8 Ekim'de istifası kat'i surette kabul olunmuş ve yerine Mösyo Heimerle tayin olunmuştur.

olamaz. Çünkü Avusturya dahi Rusya'nın karışık politikası karşısında bizim gibi biraz sıkıntıya uğruyor. Bundan dolayı Rusya'nın iki devletten birine yapacağı saldırıya karşı birlikte müdâfaada bulunabilmek için ittifak akdine âmâde gibi görünüyor.

Avusturya ile Almanya arasında böyle bir ittifakın akdini Avrupa'nın sulh ve selameti ve Almanya'nın âsâyişi için bir güç zamânı sayarım. Bu ittifak mûcibince eskisi gibi Rusya ile barış yanlısı münasebetler cereyân etmekle beraber, diğer taraftan, anlaşmaya taraf olan iki devletten biri taarruza uğrayacak olursa yek-diğerine yardım edilecektir. Almanya ve Avusturya karşılıklı olarak böyle bir teminâta mazhar olunca, eskisi gibi Üç İmparator ittifak meselesiyle ferih fahur iştigal edebilirler. Avusturya'nın müttefiki olmak haysiyetiyle Almanya Hükûmeti İngiltere'nin desteğinden mahrûm olmayacak ve iki milyon muhariplerle Avrupa'nın asâyişini emniyet altına almış bulunacaktır.

"Eğer Rusya Hükûmeti 'Ya beni ya Avusturya'yı seçiniz.' diye icbâr ederse, zannederim ki Avusturya ile akdedeceğimiz bir ittifak bizi barış yanlısı ve muhâfazakârca bir istikamete yöneltir. Bilakis Rusya ile yapılacak ittifakımız bize şüpheli ve tehlikeli bir yol açar. Siyasî maksatlarına vâkıf olduğum zât-ı haşmet-meâblarının bu fikirlerime iştirâk edeceğini ümide cesaret eder ve bundan emin olduğum takdirde pek ziyâde bahtiyar olacağımı arz eylerim. Uhdeme terettüp eden [üzerime düşen] vazifenin müşkilâtı haddizatında gâyet büyüktür. Fakat buradan o kadar karışık, geniş çaplı olan meselelerin müzâkerelerini yazılı olarak arz ederek cevaplarını almak mecburiyeti, bu müşkilâtı bir kat daha büyütüyor. Bundan dolayı İmparator Hazretleri nezdinde şifâhen bazı ifadelerde bulunarak mektuptaki haller şerh edilir ve onun tamamen iknâ'ına muvaffakiyet hâsıl olursa minnettarınız olurum."

Gerek bu mektupta yazılanlardan ve gerek mektuptan evvel aktardığımız hatıralarından açıkça anlaşılıyor ki o sıralarda Bismarck doğu komşusundan fevkalâde ürkmekte idi. Bu, dediğimiz gibi kendi tedbirsizliği semeresinden başka bir şey değildi. Hem-civâr bir devletin bu derece genişleyip yayılmasına ve kudret kazanmasına meydan vermek, hiçbir politikaca makul değilken, Bismarck'ın iki hükûmet arasındaki eski muhabbete kanarak bunun ilâ-nihâye

devam edeceğine inanmış olduğundan mı veyâhut İmparator Wilhelm ile Çar arasında mevcut olan samimiyete galebe edemediğinden mi, her nedense Almanya bakımından belki ilk defa olarak zararlı bir hareket hattı takip etmişti. Bunun verdiği zarar Bismarck zamanında iyiden iyiye göze çarptı ise de Bismarck'ın ömrünün sonunda Rusya-Fransa İttifakı ilan olunduğu vakit pek açık bir sûrette belli olmuştur.

Almanya-Avusturya İttifakı 1879 senesi Eylül'ünde Gastein'de Bismarck ve Kont Andrassi tarafından ilk önce beş sene için akd ve imza edildi. İttifaknâme, anlaşmayı imzalayan iki devleti müt-tehiden vuku' bulacak bir tecâvüze karşı masûn bulundurmak temel maksadı üzerine oturtulmuş idi. Gastein'de ittifaknâmenin mukaddimleri imza edilmişti. Bilâhare Viyana'da kat'ıyyet kesbetti. Bu vesile ile Bismarck Viyana'ya giderek orada parlak bir hüsnükabule mazhar oldu. Viyanalılar Sadowa'yı tamamen unutmuşlardı. Zaten Bismarck'ın Sadowa'dan sonra, yani tam buğz ve husûmet ateşi alevlendiği bir sırada Viyana'ya muzaffer olarak girmekten çekinmesi, daha sonra yapılacak böyle bir seyahat esnasında şevk ve meserretle alkışlanmak gibi bir ileri görüşlülüğe dayanıyordu. Bunu kendisi de bir münâsebet getirerek itiraf etmiştir. Bismarck Viyana'ya seyahati münasebetiyle oradaki Fransa sefirini de ziyaret etmeyi unutmamış ve ittifakın tedâfûi [savunmaya ilgili] bir tavrı hâiz olduğu hakkında sefire kuvvetli teminât vererek Fransa'nın hâtırını hoş tutmaya çalışmıştır. Hatta Fransa ile bir yakınlaşma ve uyuşma sağlanmasına fevkalâde istekli olduğunu dahi bildirmiştir. Bismarck'ın bu uyuşmacı emelleri Gambetta'nın vefâtından sonra daha ziyâde artmıştır. Bismarck, Gambetta'yı "*hasta odasında gürültü ile trampet çalan*" bir adama benzetirdi. Hakikaten henüz pek büyük bir felaketten yakayı kurtarmış, maddeten ve manen pek büyük ızdıraplar içinde koşar adım yürüyen bir memlekette Gambetta'nın o âteşin, yakıcı, kıskırtıcı nutukları olumlu bir tesirden ziyâde kötü tesir meydana getiriyordu. Hele Bismarck bu gürültülerden pek rahatsız oluyordu. Bismarck bu sırada Fransa'ya ümit edilmeyecek derecede muhabbet göstermiş ve hatta müstemlekelerini genişletmesini ve sömürge güçlerini arttırması ve güçlendirmesi için müsaadelerde bulunmuştur. Fransa'nın 1881'de Kuzey Afrika'daki icraatı Bismarck tarafından gösterilmiş olan böyle bir müsâadekârca

tutumun semeresidir. Şu kadar ki Bismarck bu müsaadelere mukabil, tecâvüzden daha ziyâde masûn olmak için İtalya ile tamamlayıcı bir uyum anlaşması akdetmiştir (1881).

Yine bu tarihte Almanya ile arası az çok bozulmuş olan Rusya İmparatoru II. Aleksandr vefât etmişti. Ölü bir halde bulunan Üç İmparator İttifakı'nın yeniden canlandırılacağı dillere düştü. Yeni İmparator III. Aleksandr'ın hükûmet sandalına oturmasından sonra Rusya Hâriciye Nazırı Mösyö de Giers'in mutad olduğu üzere resmî surette bütün devletlere hitaben gönderdiği umûmî yazıda, yeni Çar'ın münasebetlerde ve adalette sâbit-kadem olduğu ve *"öteden beri zamanın akmasıyla teyid edilmiş muhabbet izlerini ve yakınlık bağlarını"* sürdüreceği beyan olunmuştu. Gerçekten 1881 senesi Eylül'ünün beşinde Çar'ın Almanya İmparatoruyla Danzig'de vuku' bulan mülâkatı ortada dolaşan söylentilere bir hakikat rengi veriyordu. Fakat dıştan meşhûr olan samimiyet Bismarck'ın ileri görüşlülüğüne halel getirmedi! Avusturya ile akdedilmiş olan ittifakı yenilemiş ve İtalya'yı Almanya'ya bağlayan anlaşma bağlarını kuvvetlendirmiştir.

Bu haller Petersburg'da nazar-ı dikkatten uzak tutulmuyordu. Şu kadar ki Rusya'da bazı nev-zuhûr fikirler türemesi, bu hükûmetin savaş yanlısı bir yol seçmesine engel oluyordu. Bu sebepten dolayı Petersburg Kabinesi o sıralarda siyâset âleminin merkezi hükmünde olan Berlin'e bakışlarını çevirmeye mecbur bulunuyordu. Mösyö de Giers 1882 ve 1883 senelerinde Avrupa'ya yaptığı seyahati münasebetiyle Berlin, Viyana ve Roma kabinelerine birer defa başvurdu. Bu ziyaretler üç imparatorluk arasındaki yakınlaşmanın tekrar ortaya çıkacağını gösterir gibi oldu. Hatta o aralık Bismarck'a şahsî düşmanlığı olmakla beraber hilelerinden çekinen Prens Gorçakof'un vefâtı bu yakınlaşmayı daha da güçlendiriyordu. Hele 1884 senesi sonbaharında Skyerinedigz denilen mahalde üç imparator tarafından yapılan mülâkat bu konudaki şüphelerin hepsini ortadan kaldırıyordu. Özellikle her imparatorun refakatinde bir de hâriciye nâzırı bulunmaktaydı. Ertesi sene Rusya Çarı'nın, İmparator François Joseph'e Kremzih Sarayı'nda iade-i ziyaret eylemesi aradaki yakınlaşmayı dünyanın gözünde ispat etti. Çünkü bazı meselelerden ve bu cümleden olarak Panslavizm, yani Slav birliği gibi noktalardan dolayı en ziyâde Rusya ve Avusturya hükûmetleri arasında karşılıklı nefret bulunmak lâzım gelirken, bu sûretle karşılıklı samimi

ziyaretler tabîî derin bir dostluğa delâlet edecekti. Fakat aşağıda görüleceği gibi, dünyanın her şeyi gibi, bu muhabbet de az zaman içinde ortadan yok oldu.

Yine bu senenin sonbaharında idi ki Avusturalya'da olan Karolin Adaları'ndan dolayı Almanya ve İspanya arasında bir soğukluk ve gerginlik peydâ oldu. Lakin bunu söylemeden evvel, Prens Bismarck'ın sömürgeler politikasından bahsedelim:

Almanya siyasî ricali dâimî sûrette artarak taşkın bir hale geldikten sonra geçim sıkıntısından dolayı yabancı diyarlara göçmeğe mecbur olan fazla ahâlinin, daha doğrusu Alman unsurunun yok yere mahvolup başka milletlere karışmasına acıyan ve hayıflanan bir nazarla bakıyorlardı. Fakat Almanya'nın bir siyasî birliğe tâbi olmayarak parça parça bulunması, Alman unsurunun hâriçte milliyetini muhâfaza edecek sûrette müesseseseleşmesine mâni idi. Başka tabirle Almanya'nın müstemlekeler edinmek için uğraşmaya vakti yoktu. İşte bu sebepten dolayı Amerika'ya ve sâir mahallere hicret eden Almanlar az zaman içinde milliyetlerini kaybederek Amerikalılaşmaya yüz tutuyorlardı. Bundan başka Almanya kuvvetli bir büyük devlet olduğu halde bayrağını uzak denizlerde dalgalandıramaması Almanların millî gurur ve azametini dokunuyordu.

İşte bu duygular Bismarck'ın zihnine müstemlekeler politikasını yerleştirdi. Lakin en güzel yerler başka devletler tarafından zapt edilmiş olduğundan, Almanya'nın işine yarayacak sahipsiz hemen hiçbir arâzi kalmamıştı. Sahipsiz bir yer bulamayınca Bismarck elini sahiplisine uzatmakta bir beis görmedi. İşte bundan dolayıdır ki Zengibâr Hükûmeti'nin sahilde bir berzâh şeklinde gözlere çarpan arâzisinden başkasını, yani Afrika'nın içerisini mülkiyetine geçirdi. Bugün Almanya'nın batı ve doğu Afrika'da nispeten kıymeti az bazı sömürgeleri vardır. Bismarck Avusturalya'nın boş adalarından dahi gözünü ayırmadı. Bugün bu havâlide "Bismarck" adıyla Almanya'nın bazı adaları mevcuttur.

Bu sıralarda Bismarck, İspanya'nın zaafından istifâde ederek onun temellükü altında bulunan Karolin Adaları'nı işgal etmek ve kendi sömürgesi haline dönüştürmek sadedinde bulundu. Bu haberin İspanya'da duyulması üzerine ahâli galeyâna gelerek Madrid'deki Almanya Sefârethânesine hücum etmişler ve sefire hakaret yağdırmışlardır. Ne Bismarck ne de İspanya böyle ehemmiyetsiz

bir meseleden dolayı muharebe etmek niyetinde bulunmadıkları cihetle, işin barış yoluyla kapanacağı anlaşıyordu. Fakat sefirin aşağılanması üzerine Almanya kamuoyunu yatıştırmak için Bismarck, Kadiks Limanı'na Almanya savaş gemilerini göndermeye mecbur oldu. Bununla beraber, diğer taraftan meselenin kapanması için iki taraf da Papa'nın hakem tayin edilmesine razı oldular. Bismarck bu sûretle hem ihtilâfı halletmek ve hem de Katolikleri kendi tarafına çekmek istiyordu. Çünkü ertesi sene askerlik kanunu yenilenecekti. Papa'nın verdiği karar her iki cihetçe kabul olundu ve Karolin Adaları'nın büyük kısmı İspanya'nın elinde kaldı.¹⁴

Bismarck'ın sömürgeler politikası arâzi zaptından ziyâde ticarî işlemlerin genişlemesini hedeflemiştir. Sömürgeler edinmek en ziyâde mahallî ticarete ihraç yeri tedârik etmek ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Almanya'nın son senelerdeki ticareti ise o kadar ileri gidiyor ki İngilizleri bile düşündürüyor. Ticarî mahsuller için sömürgeler sûretiyle ihraç yeri tedârik etmek zahmetli bir iş olduğundan Bismarck bunun başka bir çaresini bulmuş, yani yabancı memleketlerde özellikle medeniyet, ticaret ve sanayii Avrupa'ya nispeten geride olan ülkelerde ticaret şirketlerinin işlerini kolaylaştırmıştır. Hatta muvaffak olacakları az çok umulmuş olan şirketler bilhassa İmparator'un himâyesi altına girerek ehemmiyet kazanmışlardır. Üyeleri on iki bin kişiden mürekkep olan "Deutsche Kolonial Verein", yani Alman Sömürgeler Birliği bunun için teşkil edilmiştir. Bundan başka ticaretin himâyesi işini temin etmek üzere kuvvetli bir donanma vücuda getirmeye gayret olunmuş ve denizasırlı işleyecek gâyet muntazam posta vapurlarının inşâsı için teşviklerde bulunulmuştur. Hatta posta vapurlarının muvaffakiyeti temin edilmek üzere hükûmetçe yardımcı olmaktan bile geri durulmamıştır. Bugün dünyanın en muntazam posta vapurları Almanlarda olduğu gibi, İngilizlerden sonra dünyanın en tüccar ve sanatkâr kavmi de Alman kavmidir.

¹⁴ İspanya-Amerika muharebesinden sonra Amerika Hükûmeti Filipin adalar topluluğunu cebren satın aldığı gibi, Karolin Adalarını dahi satın almak istiyor. Fakat Almanya'nın bu çekişme sebebiyle bahsedilen adalar üzerinde az çok bir hakkı olduğu için, daha sonra Karolin Adaları'nın Almanya'ya satılması için Madrid Kabinesi'ne başvurulduğu şuyû' bulmuştur.

1886'da Sırbistan Hükûmeti ile Bulgaristan Krallığı arasında patlak veren harp, Avusturya ve Rusya arasında öteden beri mevcut olan rekabet hissini uyandırarak, bir sene evvel ilan edilen dostluk ve samimiyet ilişkilerinin, karşılıklı ziyaretlerin tesiri mahvolmuştur. Yine bu sıralarda Yunanistan'ın malûm olan tecâvüzü vukua gelmiştir ki Fransa müstesnâ olmak şartıyla diğer devletlerin Yunan sâhillerini abluka ve her taraftan fiilen ve sözlü olarak bu hükûmeti tehdit etmeleri olayın yatışmasına hizmet etmiştir. İşte o vakitten beri Rusya ve Avusturya'nın arası bozularak ta geçen seneye kadar güzel münâsebetlerin eskisi gibi tekrar sağlanması mümkün olamamıştır.

1885 senesinden itibaren Bismarck'ın Fransa ile cereyân eden münâsebetleri yine gerginleşmeye başladı. 1885 senesi Kasım ayının yirmi sekizinde Reichstag Meclisi'nde bir nutkunda tekrar Fransa tehlikesini, Fransa'nın hazırlık görmekte olduğunu dile getirdi. Bir sene sonra Reichstag Meclisi'nin açılışında İmparator'un okunmuş olan açış nutkunda, Almanya'nın hâl-i hâzırını muhâfaza için Meclis'in her türlü yardımını esirgememesi ve dolayısıyla askerî kuvvetlerin küllî miktarda arttırılmasına muvafakat eylemesi lüzûmu ihtâr olundu. Meclis'in çekingenliği -mahallinde söylediğimiz gibi- dağıtılmasına yol açmış oldu. Ertesi sene yapılan yeni seçimlerin mahsûlü olan üyeler de öncekiler gibi mukavemete azmetmişlerdi. Bismarck Papa'ya başvurarak -evvel ve sonra belirttiğimiz üzere- yardımını sağladı. Hatta seçimler esnasında Kardinal Jakobin Almanya'daki piskoposlara ve sâir ruhanî reislere iki kıt'a umûmî yazılar göndererek uyuşmadan yana bir hareket izlemelerini tavsiye eylemiş ve bu sûretle Kilise taraftarları Bismarck'ın askerî lâyihasını desteklemişlerdi.

Bu esnâda Almanya-Fransa hududunda çıkan iki hâdise iki devlet arasında zaten mevcut olan soğukluğu bir kat daha arttırdı: Pagny-sur-Moselle ve Raon-sur-Plain mevkiindeki hudut çekişmeleri iki taraf basınıni fevkalâde işgal etti. Bu iki olay sebebiyle münâsebetler kesilecek derecede gerginleşti. Fakat Avrupa devletlerinin yarı resmî arabuluculukları tehlikenin önünü aldı. Bu olayların aslî sebebi Alsace-Lorraine'deki idâre şeklinin şiddeti idi:

Alsace-Lorraine kıt'asının idâresi 1874 senesine kadar Bismarck'a bırakılmıştı. 1874'ten sonra Mareşal Manteuffel oraya vali [staathalter] tâyin edilmişti. Alsace-Lorraine valisi yalnız İmparator'a

hesap vermeye mecburdu. Bu kıt'anın o vakitten beri idaresi hemen az bir farkla örfî idâreye benziyordu. Bunun da sebebi oradaki Fransız unsurunun yeni hükûmete bir türlü ısınamaması olmuştur. 1881'de yapılan genel seçimlerde Alsacelılar bunu fırsat bilerek bütün üyeleri muhalifler içinden seçmişlerdir. Seçilmiş üyelerden Antuan nâmında biri, valiye tahkir-edici bir mektup yazdığından taşımış olduğu üyelik hukukuna rağmen tevkif edildi. Vali Fransız tâbiyyetini seçerek hâlâ Alsace'ta kalan on yedi yaşını geçmiş Alsacelıları memleketten çıkardı. 1884 seçimleri yine eski neticeyi verdi. Vefât eden Manteuffel'in halefi Prens de Hohenlohe'nin¹⁵ idaresi zamanında da ahvâl iyiliğe yüz tuttu.

Alsacelıların 1886'daki seçimleri Bismarck'ı bütün bütüne hidetlendirdi. Yukarıki olayların abartılması bu seçimlerin darbesinin tesiriyle idi. Bismarck bununla da yetinmeyerek Fransa ile vuku' bulacak vâridat akışını sekteye uğratacak tedbirleri aldı. Fransız tebaasının Alsace-Lorraine'de yerleşmesi yasaklandı. Bazı siyasî cemiyetler dağıtıldı. Paris'teki "Ligue Des Patriotes" Cemiyeti'ne iştirâki olanlar cezaya çarptırıldı. Fazla olarak Alsace-Lorraine hududundan Almanya'ya girecek yabancıların elinde Paris'teki sefir tarafından vize edilmiş bir pasaport bulunmak mecburi tutuldu. Bu tedbirler 1888 senesi başından itibaren tatbik mevkiine konulmuştu.

Bismarck'ın Rusya ile cereyân eden münasebetleri bir daha eski halini, yani 1878'den evvelki samimiyet derecesini bulamadı. 1887 senesi Kasım'ının on sekizinde Çar III. Aleksandr her ne kadar Berlin'e gelerek Almanya İmparatoru'nu ziyaret ettiyse de bu ziyaret her türlü siyasî ehemmiyetten mahrûm gibi görünüyordu. Şu kadar ki Bismarck ile Çar arasında cereyân eden üç saatlik bir görüşme herkesin nazar-ı dikkatini çekmişti.

Bismarck alenen Avusturya'nın müttefiki olduğu halde gizlice Rusya'nın da müttefiki idi. Bu sır tâ iki sene evvel açık edilebildi. Bismarck Rusya ile bir ittifak akdetmekle Üçlü İttifak'a karşı bir denge buldum farz ediyordu. Bununla beraber böyle bir muameleden Almanya için birçok cephelerle faydalar elde ediyordu. Bunu yapmakla mümkün mertebe Almanya'nın istikbâlini emniyet altına almaktan başka, Rusya ile kurmak istediği râbitayı güçlendiriyor ve

¹⁵ Prens de Hohenlohe bugün Almanya Başbakanlığında bulunmaktadır.

diğer taraftan Üçlü İttifak'ta yüksek bir mevki kazanarak, hareketlerindeki serbestliği muhafaza ediyordu. Gizli ve alenî müttefikler bu sayede Almanya'nın az çok hükmüne boyun eğmiş oluyordu. Maamâfih bundan daha aşağıda bahsedeceğiz.

Şimdi 1888 senesine, yani otuz seneyi geçgin zamandan beri Bismarck'ı himâye eden ve her sûretle yardımından istifade eden İmparator Birinci Wilhelm'in vefât ettiği seneye geliyoruz. Bu olay Bismarck'ın hayatında en büyük bir teessür sahifesini teşkil etmekle beraber parlamakta olan ikbal yıldızının söneceğine delâlet ediyordu. Hakikaten İmparator Birinci Wilhelm'in oğlu ve halefi Friedrich öteden beri Bismarck'ın zorbaca tutumuna itiraz ediyordu ve Bismarck'tan daha mülâyim, daha insaniyet-perver, daha hayır-hâhça ve babaca bir idare tarzı kurmak hevesindeydi. Şu kadar ki Friedrich gâyet vahîm bir hastalığa tutulmuş olduğu cihetle pek az yaşayacağı herkesçe malûm olduğundan ve halefi olan İkinci Wilhelm ise henüz yirmi dokuz yaşında bir genç olmakla beraber büyük pederinin izine daha ziyâde uymuş bulunduğundan Bismarck ümidini kaybetmiyordu. Bununla beraber 1888'den sonra ne gibi olaylar meydana geldiğini ileriki bahislerde tafsilen beyân edeceğiz.

Sultan Abdülhamid Han ve Kayzer II. Wilhelm

- İmparator Wilhelm ile Bismarck'ın samimiyet derecesi •*
İmparator Friedrich'in sağlığının bozuk olması •
Onun Bismarck ile olan münâsebetleri •
Bismarck'ın ümidi genç Wilhelm'dedir. • Friedrich'in vefâtı •
İmparator II. Wilhelm • Bismarck'ın Rusya'ya karşı taassupkârca tutumu •
Gorçakof ve Bismarck • Hâricî ve dâhilî politika • İngiltere'ye uyma •
Ameleden dolayı İmparator ile Başbakan arasında fikir ayrılığı •
Bismarck'ın hasımları • İhtilafın artması • İmparator'un Caprivi ile mülâkatı •
Bismarck'ın Windthorst ile görüşmesi • İmparator Bismarck'ı
hânesinde ziyaret ve istifâ vermesini teklif eder. •
Bismarck'da tereddüt, nihayet istifâsını sunması •
İstifanâmenin sûreti • Kral beni tekrar görecektir! • Gazeteciler ve Bismarck •
Viyana'ya zelilâne bir seyahat • Bismarck'ın hastalığı • Prens de Hohenlohe •
Sekseninci yıldönümü • Fransa-Rusya ittifakı •
Bismarck'ın meşhur ifşaatları, tesirleri • Bismarck'ın vefâtı.

İmparator Birinci Wilhelm'in 1888'de vefâtı Bismarck'ın hayatında büyük bir teessür sahifesi teşkil eder demiştik. Bismarck yaklaşık otuz seneden beri sâhipliğini ve yardımını kendisinden hiçbir sûretle esirgemeyen en büyük hâmisini kaybediyordu. Müteveffâ İmparator ile arasında cereyân eden münâsebetler âmir ile memur arasında görülen hallerin derecesini pek ziyâde aşmış ve âdeta yek-diğerini samimî bir muhabbetle seven iki arkadaş mertebesini bulmuştu. Bismarck devletin genel durumu hakkında efendisine marûzatta bulunarak sözünü dinlettikten başka, ekseriyâ o İmparator'un husûsî hallerinde dahi isabetli yollar göstererek maksatlarını desteklettirebilmiştir. İmparator Wilhelm'in zevcesi Augusta açıktan açığa ve her münasebetle Bismarck aleyhinde bulunmakla beraber, Bismarck kazandığı emniyet ve itimad sayesinde bir gün olsun gözden düşmemiştir. İmparator, Başbakanı ile zevcesi arasında

bir düşünce ayrılığı mevcut olduğunu gördüğü günler en çok hid-det etse: “Bizim pek lütufkâr Başbakanımız bugün pek az lütufkârdır.” demekle yetinirdi.

İmparator’un oğlu Friedrich henüz pederi hayatta iken ölümcül bir hastalığa tutulmuştu. Birinci Wilhelm 1885’te şiddetli bir yaş-lılık hastalığına tutulduğu zaman Bismarck, İmparator’un torunu Wilhelm’in devlet işlerinde büyük pederine yardım ederek tecrübe kazanmasını tavsiye etmişti. Çünkü Prens Friedrich’in hükûme-tin başına geçecek kadar yaşaması şüpheli bir keyfiyetti. Bununla beraber İmparator Birinci Wilhelm oğlunun hatırı kırılmasın diye Bismarck’ın bu teklifini kabul etmemiş ve yalnız genç Prens Wil-helm’in nezâretlere devam ederek kendi gözleriyle işleri görmesini münasip görmüştü. Bundan dolayı Prens Friedrich’in Bismarck’a gücenik olduğu rivayet edilmektedir.

Fakat Bismarck vefâtından sonra neşredilen *Düşünceler ve Hâtıra-lar*’ında diyor ki:

İmparator Friedrich’in hükûmet makamına geçer geçmez bakan-ları da değiştireceğine dair yayılan söylentiler hakîkaten yersiz idi. Hatta birçok hususlarda Friedrich Hazretleri prens iken bana itimâd ve emniyet-nâmelerini göstermişlerdir. 1866’da Nikolsburg Barış Protokolü imzalanırken onu bundan geri döndürmek için pek çok teşebbüslerde bulunulmuş ise de aramızda vukua gelen tek bir mülâ-kat bütün şüpheleri, aykırılıkları, entrikaları ortadan kaldırmaya kâfi gelmişti. 1885’te İmparator Wilhelm’in sağlık durumu endişeyi davet eder görüldüğü zamanlar Prens Friedrich beni Potsdam Sara-yı’na çağırarak muhterem pederinin vefâtı takdirinde hizmetinde kalıp kalmayacağımı benden sual etti. Ben ise iki şartla, yani ilk ola-rak Fransa, İtalya ve sâir mahallerde olduğu gibi kabinelerin umûmî meclislere tâbi olmamasını ve ikinci olarak siyâsî işlerde yabancı nüfûzuna¹⁶ meydan verilmemesi şartlarıyla bu hizmeti kabule âmâde bulunduğumu bildirdim. Prens Hazretleri gâyet mânidar ve tasvibe delâlet eder sûrette eliyle işaret ederek: “Bu dediğiniz şeyler hatırıma bile gelmez.” demişti.

¹⁶ Bismarck’ın yabancı nüfûzundan maksadı İngiliz nüfûzudur. Çünkü Prens’in zevcesi İngiltere Kraliçesi’nin kızı olduğundan İngiliz politik tutumuna uyulması taraftarıydı.

Bununla beraber Prens Friedrich yaradılış olarak şiddet göstermekten ve tahakkümden nefret eder ve gâyet halîm olduğundan Bismarck ile aralarında her bakımdan uyuşma oluşması uzak ihtimaldi. Prenslik zamanında hâsıl olan uyuşma yeterli olmaz. Bu uyuşmanın kuvvet derecesi icraat zamanında belirgin hale gelir. Gerçekten yeni İmparator hükûmet makamına geçer geçmez, hasta olduğu halde, gerek dâhilî işlerde ve gerek hâricî işlerde bizzat kendi siyâsetini tatbik arzusunu gösterdi. Bu tutum birçok nokta-i nazarlardan Bismarck'ın siyâsetine muhâlifti. Mesela İmparator Friedrich İngiltere ile yakınlaşma sağlanmasına ve Rusya'dan mümkün mertebe uzaklaşmaya eğilimli iken, Bismarck yukarıdan beri verdiğimiz îzâhattan anlaşıldığı üzere, bunun aksi yönünü desteklemişti. Friedrich dâhilî işlerde dahi Bismarck'ın maksatlarına uygun olmayan bazı emeller beslemekteydi. Yumuşaklık ve tevazuu, tebaasının daha ziyâde refah ve saadet içinde yaşamasını hedeflemişti. Bundan dolayı mümkün mertebe serbestlik verilmesi ve yeni yeni türeyen bazı fikirlerin

önünü almak için cebir ve şiddet üretmekten ziyâde barış yanlısı bir hareket çizgisi tayin edilmesi onun en başta gelen emeliydi. 1888 senesi Mart'ının on ikisinde neşrettirdiği bir emirnâmede Bismarck'a sadakatkârcasına hizmetlerinden dolayı teşekkür beyan etmekle beraber takip edeceği hareket hattını îzâh ediyordu.

Bu esnada Prens Aleksandr de Battenberg ile Almanya İmparatoru'nun kızı Prenses Victoria arasında bir izdivâc akdi meselesi kıl ü kal başlangıcı olmaya başladı. Rusya Hükûmeti bu izdivâcı istemediğinden, Bismarck neticede bu hükûmet ile bir soğukluk hâsıl olmasından korkarak bu zor işin kesinlikle aleyhindeydi. Bismarck ısrar ve muhalefette az kalsın hüsrana uğrayacaktı. Hatta istifasını bile verdi. Fakat Bismarck'ın en şiddetli hasımları bile istifâsını desteklemeye cesaret edemediler. Çünkü herkes İmparator Friedrich'in hayatının geri kalan günleri sayılı ve sınırlı olduğuna şüphesi olmamakla beraber, yerine geçecek genç Prens Wilhelm'in ceddinin izinden giderek, Bismarck yolunu takip eyleyeceğine tamamen inanmıştı. İşte bu sebeple Bismarck'ın istifâsı kabul olunmadı. Maamâfih ölüm döşeğinde bulunan İmparator, hayatı terk etmeden birkaç gün önce Bismarck'ın yakınlarından ve aşırıları aleyhindeki icraatında en gayretli yardımcılarında olan Dâhiliye Nazırı Mösyö de Puttkamer'i görevi başından uzaklaştırmaya muvaffak oldu. İşte İmparator III. Friedrich'in son hareketi bu oldu.

Onun halefi şimdiki İmparator İkinci Wilhelm hükümdarlık makamına oturur oturmaz her münasebetle Alman birliğini oluşturan zâta itimad ve şükranını göstermek fırsatını kaçırmadı. Yeni hükûmet dönemi Bismarck'ın emellerine müsait görünüyor, ihtiyâr Başbakanın gelecekteki kısa süreli devamını pek parlak gösteriyordu. Yeni hükümdar pederinden ziyâde büyük pederinin bütün nite-lik ve hasletlerini miras olarak devralmış sayılıyordu. Zaten oğlunun kronik hastalığından gönlü yaralı olan Birinci Wilhelm, bütün ümidini torununa bağlamış, vefât ederken devletin, Almanya tacının yüksek istikbâlini yirmi dokuz yaşında bulunan Prens Wilhelm'e emanet etmişti. Birinci Wilhelm'in son sözlerinden biri de: *"Rusya İmparatoru'yla dâima iyi münâsebetlerde bulunmalıdır. O yönde niza çıkarak hiçbir şey yoktur."* kelimelerinden ibaretti. Bu vasiyetin harfiyen icrâ olunacağını zanneden Bismarck, mevkiinin sağlam olduğuna artık tamamen emin olabilirdi. Çünkü Bismarck'ın dış siyâseti hep

bu noktada toplanmıştı. Rusya'nın son imkân derecesine kadar hâtırını hoş tutmaya çalışmak Bismarck'ın hemen bütün hayatı müddetinde -her ne kadar Gorçakof ile "*menem diger nist*"¹⁷ davaları zuhûra gelerek iki hükûmet arasına biraz soğukluk düşmüş ise de- asıl tutumunu teşkil etmiştir. Yukarılarda îzâh eylediğimiz gibi, Bismarck, doğu komşusunun ifrâta varan bazı tahammül edilmez hallerine rağmen yine bu hükûmet ile yoldaş olmaktan çekinmemiş, Üçlü İttifak'ı umûmî meclislere tasdik ettirerek bir kat daha güçlendirmekle beraber bakışlarının yönünü Rusya'dan çevirememişti. Bütün korkusu, bütün endişesi bu hükûmetin Fransa ile ittifak akdetmesi düşünce ve ihtimalinden ileri geliyordu. Fazla olarak Almanya'nın coğrafi konumu ve üç taraftan hududun hücum ve tecâvüze açık olması hemen her an zihnini kurcalamaktaydı. Hatta 1877 senesinde Rusya siyâsî ricalinden Kont Şuvalov yalnız Rusya ile ittifak akdedilmek veya Rusya ve Avusturya hükûmetlerinden birinin ittifakı kabul olunmak şartıyla, Bismarck ile yapılan müzakereler ve görüşmelerinde Bismarck'ın Avusturya'yı feda edemeyeceğini söylemesi üzerine Şuvalov: "*Siz hakikaten aleyhinizde vuku' bulacak umûmî ittifaklar kâbusuyla muztarib görünüyorsunuz.*" demiş, Bismarck da: "*Tabii değil mi ya!*" cevabını verdikten sonra Almanya'nın coğrafi konumundan, hududunun açık bulunmasından, Rusya ile vuku' bulacak ittifakın şahsî olacağından vesâireden bahsetmişti. O sıralarda Rusya Hâriciye Nazırı Gorçakof pek yüksek perdeden dem vurmakta ve Almanya'yı Rusya politikasına hizmet eder bir derekeye indirmeye çalışmakta olduğundan, Bismarck eski üstadı olan bu adamdan soğumuştur.¹⁸

¹⁷ *În dem ki zî-şair-i eser nist/ Sultan-ı suhan menem diger nist* (Şairlikten eser bile bulunmayan bu zamanda/Söz ülkesinin sultanı benim başkası değil) (Şeyh Galib)

¹⁸ Bismarck Petersburg Sefâreti'nde iken Gorçakof ile karşılıklı dostluk ve yardımlaşma akdi yapmıştı. Âdeta o vakitler Gorçakof'un talâkatinin esiri olmuş, mahâretinden büyülenmişti. 1875 senelerine kadar Bismarck ile Gorçakof arasında gözlemlenen bu muhabbet birdenbire değişip yok oldu. 1875'te Almanya'nın Fransa üzerine hücum edeceği duyulması üzerine Gorçakof yabancı devletler nezdinde bulunan sefirlerle enel bir yazı göndererek güya harbin önünü almak istemişti. Hâsıl olan ârizî fırtına yerini sükûnete bıraktıktan sonra Gorçakof: "*Şimdi artık [yani Rusya'nın tazyiki sayesinde] sulh ve müsâlemet temin olunabildi.*" sözleriyle başlayan diğer bir genel yazı göndermiştir. Güya ki sulh ve müsâlemet daha evvel tehdit altında bulunuyordu. Bismarck bu olaydan sonra Gorçakof ile bir görüşmesinde:

Genç İmparator'un ikide birde Bismarck hakkında bol bol iltifat etmesi gerek pederi ve gerek vâlidesi tarafından Bismarck hakkında gösterilen soğukluğun tesirini mümkün merteye yok etmek maksadından ileri gelmiş olmalıdır. Bismarck'ın hasımları intikam almak fikriyle müteveffâ İmparator Friedrich'in prenslik ve muharebe zamanında Bismarck'ın hareketlerini azarlama yollu yazmış olduğu hatıraları neşrettiler. Bismarck büyük hakaretleri, büyük ve cüretkârca tedbirlerle ortadan kaldırır takımından olduğundan, bu defa da gâyet şiddetli bir harekete cüret etti. İkinci Wilhelm'e takdim eylediği bir raporda bu eseri neşreden Profesör Jefkin [?] aleyhinde kanunî takibât yapılmasını istirhâm eyledi. Bismarck'ın bu hareketi pek ziyâde kınanılacak bir durum olduğu için hemen herkesin nefretine mazhar oldu. Hakikaten böyle bir muâmeleye fena bir nazarla bakılır. Bununla beraber Birinci Wilhelm ilerideki tasavvurlarını ertelememek için Başbakan'ın isteğini yerine getirdi. Profesör Jefkin birkaç hafta hapiste kaldıktan sonra Almanya'da hiçbir mahkeme onu suçlama yoluna gidemediğinden, sebili [hiçbir şey yapılmadan] tahliye olunarak, Bismarck çıkardığı zahmetle kaldı. Fazla olarak herkes tarafından hakkında bir iğbirar [kırgınlık] hâsıl oldu.

Bismarck dâhilî politika nokta-i nazarından uğramış olduğu bu mağlubiyete rağmen dış işlerinde yine Avrupa'nın mutlak hâkimini addediliyordu. Üçlü İttifak en parlak bir devrinde bulunuyor, hükümdarlar ara vermeden karşılıklı ziyaretler ederek sulh ve müsâlemeti muhâfaza edeceklerini yek-diğerine karşı taahhüd ediyorlardı. Asırlardan beri münzevi bir hayat geçirmekte zevk ve menfaat arayan İngiltere bile Orta Avrupa'daki ittifaka meyleder gibi oldu.¹⁹

"Siz bize dost bir devlet muamelesinde bulunmuyorsunuz. Âdeta bizi çingirak çalındığı vakit derhal ispat-ı vücut eden hizmetkâr menzilesinde bulunduruyorsunuz." demiştir. Bismarck sonraları yayınlanan *Düşünceler ve Hâtıralar* adlı eserinde Gorçakof'u şu yolda tasvir ediyor: "Gorçakof gâyet nüktedân, parlak bir söz canbazı olmakla beraber bu niteliklerini bilhassa Petersburg'daki yabancı diplomatlar huzurunda ortaya koyup göstermeye fevkalâde can atardı. Fransızca ve Almanca'yı aynı talâkatla [akıcılıkla] söylerdi. Gerek sefir olduğum zamanlarda ve gerek daha sonra Hâricîye Nezâreti'ne geçerek kendisiyle hem-meslek [aynı tutumda] bulunduğum zamanlarda gâyet müfid ve belîğ sözlerini saatlerce dinler ve hiç usanç belirtisi hissetmezdim. En ziyâde kendisine haz veren cihet, dinleyicileri arasında dâima genç diplomatların, açık fikirli maslahatgüzârların mevcut bulunması idi."

¹⁹ İngiltere Hükûmeti bugün dahi hâlâ Chamberlain ve Higgs Biç [?] gibi kişiler akıcı üslûplarıyla Almanya ittifakı için can atmakta, nesli ve ırkı akrabalıklar ortaya sür-

Bismarck dış işlerinde her şeyi yaparım zannında bulunuyordu. 1888 senesinde Alman siyâsî zâbita memurlarından Wohlecmut (?) isminde fesatçı bir herif İsviçre'de gâyet iğrenç bir meseleden dolayı töhmet altına girmişti. Her ne kadar Almanya Hükûmeti meselede haksız bulunuyorduysa da, Bismarck -Fransa müstesnâ olarak- bütün devletlerin muvafakatiyle Bern'deki Federal Meclisi'ne tehdid-âmiz notalar göndermiş ve İsviçre'yi aşırı fikirler besleyenleri kâfi derecede tarassut altında bulundurmamakla ithâm etmiştir.

Bismarck Almanya için müstemlekeler edinme politikası taraftarı olmakla beraber İngiltere'nin gayz ve hiddetini gerektirecek her türlü hareketten geri durmak istiyordu. İşte bu sebeple 1888'de esir ticaretine mâni olmak üzere İngiltere ile müştereken Kuzey Afrika sahillerini abluka etmeye muvâfakat gösterdi. Yine bu sebebe dayanarak Almanyalı Doktor Peter tarafından Seyyah Emin Paşa'nın kurtarılması için gönderilen Alman sefer heyetini payladı. Avusturalya'da bulunan Samoa Adaları'nda Almanya Konsolosu İngiliz menfaatlerine engel olmak istediği için Bismarck, Konsolosu azarladı. Kezalik 1889'da esir ticaretinin kaldırılması ve bu hususta kesin ve etkili tedbirler alınması maksadıyla menfaattâr olan devletler tarafından Berlin'de akdedilen konferansta Bismarck İngiltere'nin emellerini desteklemiş ve bu hükûmet hakkında pek lütufkâr ve hâtır-nevâz [gönül okşayıcı] davranmıştır.

O senenin Mayıs'ında Ren Havzası'ndaki madenlerde işleyen amelenin çalışmayı bırakmaları [boykot etme] meselesi İmparator Wilhelm ile Başbakanı arasında doğan ihtilâfın kaynağı olmuştur. İmparator amele menfaatlerinin daha müessir bir sûrette himâye edilmesini arzu ediyor ve bunların durumları refah bakımından iyileştirilirse aşırılık taraftarlarının yaptıkları neşriyatı akım bırakmak için en mükemmel bir vâsıta elde edilmiş olacağını bihakkin takdir ediyordu. İktisat ve siyâset ilmindeki kapasitesi, zaman kadar dönüşüm geçirmiş ve değişikliğe uğramış Bismarck ise bilakis bu fikri tasvip etmiyor ve bu iktisadî yenilikleri bid'at sayıyordu. Bilhassa bu yeni durumların Alman ticaretine mazarratı dokunacağından korkuyor ve neticede Almanların daha az müteşebbis, [daha az]

mekte ise de Almanlar bu gibi davetleri büyük bir soğuklukla karşılamaktadırlar. Bununla beraber biraz zamanın geçmesiyle İngiltere siyâsî ricalinin bu tasavvurları fiili mevkiye çıkabilir.

faal ve ticaret âleminde ve sanayide [*daha az*] ileriye atılır bir kavim derecesine inmesinden çekiniyordu. Bundan önce Reichstag Meclisi tarafından bu mealde yapılan teklifleri hep bu hikmete dayanarak reddetmişti.

Şu kadar ki mevcut olan fikir ihtilâfına rağmen 1890 senesi Şubat'ının dördünde birçok ıslahatı içine alan meşhûr emirnâmeler resmî gazetede hayretle göze çarptı. Bismarck bu emirnâmelerin yayınlanmamasını arz ve tavsiye etmişti. Fakat İmparator Wilhelm bu nasihatları dinlemeyerek emirnâmeleri Bismarck'ın imzası olmadığı halde neşrettirmiştir.²⁰ Bismarck'ın bilâhare Mart'ın on sekizinde mecburen işten el çekmesini bu emirnâmeler çabuklaştırmıştır.

Zaten İmparator Wilhelm ile Bismarck'ın arasındaki fikrî zıtlaşma bu İmparator'un hükümranlılığının başından beri mevcuttu. İmparator Hazretleri kesin olarak Başvekâlet vazifelerini ele almak maksadında bulunduğunu ve bakanların yalnız çıkarılmış olan imparatorluk emirlerine itaat ederek bunları icrâ eylemeleri lâzım geleceğini defaatle söylemişti. Fakat Almanya birliğini vücuda getiren, XIII. Louis zamanında Richelieu ne ise İmparator Birinci Wilhelm zamanında da o kıratta, o iktidar derecesinde nüfuz ve tahakküm sâhibi olan Bismarck'ın, kendisine gösterilen böyle bir yola giremeyeceği şüpheden varesteydi. Bismarck, kendi varlığını mülk ve devlet nokta-i nazarından elzem addederek ve İmparator'un kendisine muhtaç olduğunu ve kendisinden ayrılmayacağını sanarak eski devirlerdeki harekât istiklâlinden vazgeçmedi.

Bismarck'ın hasımları büyük bir ustalıkla bu halden istifâde çaresini düşündüler: Dâhilde ticarete himâye usûlünün kabule mazhar olamaması, müstemlekelerde tutulan yol, Lehliler aleyhinde fiil mevkiine konulan zecrî tedbirler, aşırılık taraftarları hakkında yayınlanan kanunların kötü sonuçları, kısacası daha evvelleri münakaşa konusu olamayan birçok teferruat ele alınarak Başbakan aleyhinde şiddetli hücumlarda bulunuldu. Hâricte İmparator, Bismarck'ın bu gibi hasımlarına muhtaç değildi: Rusya'ya yapılmış olan birinci seyahati emellerine uygun çıkmamıştı. Petersburg'a bir ikinci seyahat yapması mevzubahs olduğu zaman Bismarck İmparator'un izzet-i nefsini okşayacak bazı tavırlarla bu seyahatin yapılmasını

²⁰ Almanya'da İmparator'un neşrolunan emirnâmeleri altında İmparatorluk Şansölyesinin, yani Başbakanının imzası dahi bulunur.

tavsiye etmişti. Fakat Bismarck'ın düşmesinden sonra bu seyahat yine icrâ edildi. İkinci seyahatten esas maksat Rusya-Fransa İttifakına mâni olmaktı. Hâlbuki Fransa hükûmet reisi Mösyö Felix Faure'ın Kronstadt'a gitmesine ve ittifakın ilan olunmasına bu seyahatin engel olamadığı malûmdur.

İmparator Wilhelm'in maiyetinde bulunan Bismarck'ın rakipleri istifâ işini daha ziyâde hızlandırdılar. Bismarck bütün hayatında bu rakiplerini affedememiştir. İmparator'un sâbık mürebbisi Mösyö Hinzpeter, Kont Douglas, Mösyö Lucanos ve Mösyö de Botinzer [?] amelenin himâyesi ve toplumsal meselelerde iyileştirmeler yapılması için İmparatorun emellerini desteklediler. İmparator amele-yi himâyesi altına almakla fukara sınıfının ıztırap ve ihtiyaçlarını ehvenleştirmek ve bu sûretle aşırılık yanlılarının elinden en kuvvetli propaganda silahını almak fikrindeydi. Bismarck ise bilakis bu aşırılırları mevcut insan topluluğunun uyuşma kabul etmez düşmanları sayarak toplumun meşru müdafaa halinde bulunduğu ve binâenaleyh müdâfaada bulunmak aslî vazifesi olduğu değerlendirmesinde bulunuyordu. İşte bu değerlendirmeye istinâden aşırılık yanlıları hakkındaki kanunların geçici olarak şiddetlendirilmesini ve eğer faydalı semereler elde edilirse, geçicilik kaydının sınırsız bir zamana dönüştürülmesini teklif ediyordu.

1889 senesi Kasım'ından itibaren Bismarck'ın ikbâl yıldızı sönmeye yüz tutmuştu. Yukarıdaki düşüncelerinden dolayı Reichstag'a teklif eylediği kanunu gelip bizzat müdâfaa edeceğine, Friedrichsruh uzletgâhına çekilmişti. Bismarck gâyet müşkül bir mevkide bulunuyordu. Çünkü yaptığı kanunu makul göstermek için deliller gösterse açıktan açığa İmparator'un fikirlerine muâriz olduğunu ilan etmiş olurdu. Bu ayrılış neticesinde kanun reddolundu: Kanunu himâyesi altına alacak kabine ortada yoktu.

Bu sıralarda Bismarck hakkında garip garip söylentiler dolaşmaya başladı. Afyon yutmaya müptelâ, bunamış bir zât olduğu, artık hükûmet işleri ile uğraşacak bir zindelikte olmadığı, yakın zamanda çar-nâ-çar memuriyetlerinden ferâgat edeceği havâdisleri bütün basına yayıldı. İmparator hemen husûsî tabibi Doktor Schachinger'i getirterek keyfiyeti soruşturmuş ve Schachinger ise bu yalan ve uydurmaların asıl ve esassız olduğunu ilan eylemiştir. Fakat İmpa-

ratorun böyle âdi masalları ciddiyet nazarıyla karşılaması oldukça mânidardı.

1890 senesi Ocak ayının yirmi dördünde Bismarck'ın oğlu Kont Herbert Friedrichsruh'da olan pederine bir mektup yazarak İmparator Hazretleri'nin riyâseti altında olağanüstü bir meclis toplanacağını ve bu mecliste tasarlanmış olan toplumsal ıslahatın ve amele himâyesi hakkındaki programın müzakere konusu yapılacağını bildirmişti. Bismarck hemen Berlin'e koşarak mecliste hazır bulunmuş ve gâyet uzun ve belîğ bir nutuk îrâd eylemiştir. Bu nutuk son muzafferiyeti oldu. Bazı muzafferiyetler vardır ki mağlubiyetten ziyâde zararlı olur. Bismarck'ın elde ettiği galebe de bu kabildendi. Çünkü îrâd eylediği nutuk üzerine İmparator doğum yıldönümü olan Ocak ayının yirmi yedisinde yayınlanması tasarlanan ıslahâtı başka bir zamana erteledi. Fakat daha yukarıda beyân ettiğimiz üzere, yine Şubat'ın dördünde buna dair olan emirnâmeleri resmî gazeteye tebliğden ferâgat etmedi.

Prens Bismarck bilâhare Friedrichsruh uzletgâhında bu mesele hakkında şu yolda konuşmuştur:

“İmparator Hazretleri'nin bu çıkmaz ve ölümcül yola sapmasını men edemediğimden dolayı emirnâmelerin tesirlerini imkân ölçüsünde ortadan kaldıracı üzere milletlerarası bir amele konferansı²¹ akdedilmesi fikrini ona telkin ettim.”

Yukarıda zikredilen emirnâmelerin yayınlanmasından evvel İmparator zaten Bismarck'a izin vermeyi tasarlamıştı. 1890 senesi Şubat'ının birinci günü General Caprivi'yi huzuruna getirterek: *“Büyük pederim, Bismarck vefât ettiği takdirde sizi onun yerine halef tayin etmişti; fakat görünüyor ki kendisinden daha evvel ayrılmaya mecbur olacağım, çünkü amele hakkında fikirlerime aykırı harekette bulunuyor.”* demiş ve Caprivi'yi hayret ve şaşkınlık içinde bırakmıştı. Caprivi cevaben tecrübesizliğini, siyâsî konularda beceriksizliğini özür makamında beyân etmesi üzerine İmparator: *“Zararı yok. Benim vereceğim talimâtı icrâ edersiniz.”* diye cevap vermişti.

²¹ Bu konferans Bismarck'ın istifâsından sonra Berlin'de toplanmıştır.

Bu andan itibaren İmparator, Bismarck hakkında gâyet soğuk muamelelerde bulunmaya başladı. Hatta bu hal o dereceye varmıştı ki Bismarck bir gün: *"Zat-ı haşmet-meâblarının tasavvurlarına bir engel isem şimdi çekilmeye hazırım."* demeye mecbur olmuştu. İmparator Hazretleri hiçbir mukabelede bulunmadı. Fakat birkaç gün sonra Ticaret Nezâreti'nden gerçekleşen istifâsını kabul etmiş ve yerine Mösyö Berlepsch'i tayin etmiştir.

Şubat ayı zarfında gazeteler Bismarck'ın iktidardan çekilmesi ihtimallerinden bahsettiler. Fakat genel seçimler zamanında bir kabine buhranına meydan verilmeyeceği ve Bismarck'ın tamamen, ya da kısmen işten el çekmesi sonbahara kadar erteleneceği zannolunmaktaydı. Şu kadar ki Mart başında henüz gizlilikte kalan buhrân birdenbire alevlendi. Bismarck maiyetindeki bakanlar ile devlet işleri hakkında haberi olmaksızın resmî müzakerelerde bulunulduğundan dolayı İmparator Hazretleri'ne şikâyetini beyan ediyordu. İmparator Esas Nizamnâme'yi bu şekilde yorumlamasını kötü tevil gibi telakki ederek fevkalâde hiddetlendi ve kendi siyasetini tesirsiz bırakmaya çalıştığını ve milletlerarası amele konferansının toplanmasına mâni olmak maksadıyla hile ve desiseler ürettiğini azarlayıcı bir tarzda söyledi. Bu olaydan birkaç gün sonra İmparator Brandenburg Diyet Meclisi tarafından verilen bir ziyafette meşhûr bir nutuk îrâd etmiştir. Nutkun sonu şöyle geliyordu; *"İcrâ edilecek her türlü yardımı büyük bir sevinçle kabul ederim, fakat maksadıma engel olmaya çalışanları berbat ederim."*

Bu andan itibaren olaylar yek-diğerine eklendi ve takip etti. Almanya'daki küçük hükûmetlerin ekser reisleri Berlin'e gittiler. Saxe-Weimar, Hessen Saxe-Coburg Grandükaları Bismarck'a şefaattiklikleri halde Bad Grandükası bilakis İmparator'un ıslahat politikasını destekledi ve ileride Başvekâlete Baron Mareşal'in²² tayinini tavsiye etti. Bismarck'ın kadim hasmı ve Merkez Fırkası reisi Windthorst ile meşhûr olan mülâkatı bu sıralara tesâdüf ediyor. Bu mülâkat siyâsî hayatına hâtime çekti. Bismarck Windthorst ile görüşerek Merkez Fırkası'nın tam anlamıyla desteğini mi kazanmak istiyordu, yoksa daha sonra derunundaki derdi döktüğü sırada kendisinin de

²² Baron Mareşal Von Bieberstein bugün Almanya'nın Dersaadet sefiridir. [1897-1912]

dediği gibi Merkez Fırkası'nın bir tuzağına mı düştü? Bu cihetler henüz iyice tahakkuk edememiştir.

Herhalde şurası muhakkaktır ki Bismarck'ın Windthorst ile iki saat kadar görüştüğü İmparator'un kulağına ulaşır ulaşmaz ertesi, yani Mart'ın on beşinci günü sabahla beraber Başbakan'ın ikametgâhına gitmiştir. Hatta vakit o kadar erken idi ki Bismarck henüz yataktan kalkmamıştı. İmparator ile Başbakan'ın yanında görüşme esnasında hiçkimse bulunmadığı için ne gibi fikirler ve görüşler teâtî edilmiş olduğu el'an meçhûldür. İmparator'un Bismarck'a istifâsını vermesini teklif ettiği rivayet edilir. İki gün sonra İmparator'un askerî maiyetinin reisi General Hanke Bismarck'ın nezdine giderek İmparator'un iki günden beri istifâ mektubunu beklemekte olduğunu söyledi. Bismarck mevcut durumun vehâmeti sebebiyle kendi varlığına lüzûm hissetmekte olduğunu, bundan dolayı kendi rızasıyla istifâsını vermek mümkün olamayacağını, İmparator Hazretleri arzu eylediği takdirde her zaman kendisine izin verebileceğini General Hanke'ye cevaben bildirdi. Ertesi günü İmparator Hazretleri yine istifâ mektubunu talep etmek üzere İmparator'un Sarayının mülkî idare âmiri Mösyö Lucanos'u Bismarck'ın ikametgâhına gönderdi ve bu istifâ mektubunun tanzim ve yazılması için yirmi dört saat mühlet verdi. Bismarck nihayet Mart'ın on dokuzunda meşhûr olan istifâ mektubunu kaleme almaya karar verdi. Mart'ın yirminci günü tarihî bir ehemmiyet taşıyan istifâ mektubu İmparator'un eline ulaştı. Birkaç saat sonra resmî gazete Prens Bismarck'ın bütün görevlerinden istifâ eylediğini ilan etti.

Bu istifâ mektubunun muhteviyatı Bismarck'ın vefâtına kadar kamuoyunda örtülü kalmıştı. Bismarck vefât ettikten bir gün sonra Mösyö Moris Bosch, *Lokal Anzeiger* gazetesinde şu tarihî sahifeyi neşrettirmiştir. İlk önce *Lokal Anzeiger* gazetesinin Bismarck'ın tavsiyesi ve çocuklarının rızasıyla bu neşriyatı yapmış olduğu zannedildi. Fakat Kont Herbert de Bismarck bir gün sonra bu söylentileri yalanladı. İstifa mektubu gâyet mühim olduğu için bazı parçalarını nakletmek münâsip görüldü:

“Mart'ın on beşinde takdim eylediğim tazimkârâne rapordan sonra zât-ı haşmet-meâbları bugüne kadar bakanlar kurulu reisinin diğer bakanlara karşı mevkiini belirleyen 18 Eylül 1852 tarihli

kraliyet emirnâmesini keen-lemyekün [yok] hükmünde tutacak bir emirnâme lâyihası kaleme almamı emir buyurdular. Telakki eylediğim bu emrin ehemmiyet ve tesiri hakkında aşağıda ihtirâm ile izâhât vermeye cüret ediyorum:

Eski zamanlarda bir başvekil tayin etmek ihtiyacı asla hissolunmazdı. Ancak 1847 senesinde Vilâyet Diyet Meclislerinin toplantısında Liberal üyelerden Mevissen mes'ûl bir bakanlar kurulunun siyâseten birliğini temin edecek bir başvekil tayiniyle bugünkü medenî ihtiyaçlara uygun bir yol takip edileceğini beyân etmişti. 1848 senesinde başvekil tayin etmek âdeti kabul olundu.

Kabine başkanlığına yek-diğerini müteâkiben Kont d'Arnim Kamphausen, Kont de Brandenburg, Baron Manteuffel ve Prens de Hohenzollern tayin olundu. Bunlar husûsî bir bakanlıkla iştilal etmeyecek umûmî politikayı ve binâenaleyh bütün bakanlıkları üstlenmişlerdi. Bunların çoğu ayrı bir bakanlık başında bulunmayıp yalnız reislik sıfatını taşıyordu. Benim idârenin başına geçmemi sağlayan son dördü dahi gerek Prens de Hohenzollern, gerek Mösyö Auerswald ve gerek Prens de Hohenlohe bu tarz hareketi tercih etmişlerdi. Fakat bütün bakanlar içinde hey'etin hükümdar ile olan münâsebetlerinde tam bir birlik göstermek vazifesi yalnız kabine reisine aitti. Çünkü böyle olmazsa hâl-i hâzır idâre şekillerinin ruhu mesâbesinde olan "kabinenin mesuliyeti" mühim kaidesinin tatbiki mümkün olmaz.

Eğer bakanların her biri daha evvel sâir arkadaşlarının muvâfakatini almadan Kralın emirnâmelerini şerh ve tefsir ederse siyâsî birliği sağlamak mümkün olamaz. Hâlbuki takip olunacak siyaset yolundan behemahal biri mes'ûl olmak lâzım gelir. Şu halde kabinenin gideceği yönü tayin etmek vazifesi bir reise ait olmalıdır. Bu nokta-i nazardan 1852 senesi emirnâmesi hükümlerini tatbik etmek en lüzumlu şey durumundadır. Bu bakımdan bütün bakanlar benimle aynı görüşte birleşmişlerdir. 1852 senesi emirnâmesinin kendilerine bahşeylediği salâhiyetten mahrûm olurlarsa haleflerimden hiçbirisi kabine reisliği mes'ûliyetini üstlenemez. Bu nokta hakkında dahi diğer bakanlar benim fikrimdedirler. Haleflerimden her biri için bu ihtiyaç daha kaçınılmaz ve zaruri olur. Çünkü bunlar iki muhterem İmparatorun uzun müddet şimdiye kadar benim hakkımda ibrâz eyledikleri itimâd sebebiyle hâiz olduğum nüfûz ve salâhiyeti yeniden kazanamazlar.

Şimdiye kadar bakanlara karşı 1852 Emirnâmesi'ne mürâcaat etmek lüzûmunu asla hissetmedim. Yalnız bu emrin haddizatında mevcut olması ve İmparator Birinci Wilhelm ile İmparator Friedrich'in tam emniyetine mazhar olmaklığım, bakanlar kurulundaki nüfûzumu temine kâfi geliyordu. İmdi bu sebeplerden dolayı hâiz olduğum emniyet, gerek benim için ve gerek arkadaşlarım için şimdiki halde mevcut değildir. Bundan dolayı zât-ı haşmet-meâblarına yapılacak hizmetlerde birliği temin etmek üzere 1852 Emirnâmesi'ne mürâcaata mecbur oldum. İşte açıklanan sebeplerden dolayı zât-ı haşmet-penâhları cânibinden son olarak çıkarılmış olan emri icrâ edecek bir halde değilim. Çünkü telakki eylediğim son emir mücibince 1852 Emirnâmesi'ni fesh edici diğer bir emirnâmeyi hem teklif ve hem sonra imza etmekliğim iktizâ eder. Hâlbuki bizzat bendeniz - bakanlar kurulu reisliği vazifesini yapmakta devam etmekle beraber- bu emirnâmeyi biraz zaman önce hatırlara getirmiştım.

Dün General Hanke ve Mösyö Lucanos tarafından tebliğ olunan emirlere nazaran hem 1852 Emirnâmesi'ni fesh etmek ve hem de kabine reisliğinde kalmak benim için mümkün olamayacağı zât-ı haşmet-simâtlarınca malûm olmak icap eder. Bununla beraber zât-ı haşmet-penâhları Mart'ın on beşinde i'tâ buyurdıkları emri geri almayarak, öne sürülen sebeplerden dolayı zarûret kesbeden istifânın kabul edileceğini duyurup işaret buyurdular. Hizmette kalmaklığımın hoşa gidip gitmeyeceği meselesini soruşturmak hususunda evvelce zât-ı haşmet-meâblarıyla vuku' bulan mülâkatlarım neticesinde Prusya hizmetinden çekilerek yalnız İmparatorluk maiyetinde kalmaklığımın (yani Prusya Başvekâleti'nden çekilmek ve yalnız İmparatorluk Şansölyeliğinde bulunmak) istendiği zannına düşmüştüm.

Fakat meseleyi daha ziyâde derinleştirip tetkik ettikten sonra vazifelerin bu sûretle taksiminden ne gibi vahim neticeler doğacağı hakkında tam bir ihtirâm ile zât-ı haşmet-meâblarının nazar-ı dikkatlerini çekmeye cüret eyledim. Özellikle Şansölye'nin Reichstag Meclisi önünde taşınması lâzım gelen nüfûz ve muazzam iktidar nokta-i nazarından bunun mazarrat derecesini arz ettim. Zât-ı haşmet-penâhları şimdilik herşeyin yerli yerinde kalmasına tenezzülen muvâfakat buyurdular. Fakat evvelce de arz ve iş'âr eylediğim üzere, zât-ı haşmet-penâhları defaatle 1852 Emirnâmesi'nin kaldırılmasını

emrederek Prusya Kabine Reisliği vazifelerini kısıtlayıp sınırlandırmalarından, bu kabine reisliğinde kalmam mümkün değildir.

Fakat İmparatorluk Şansölyesi'nin gerek Prusya gerek Bavyera ve gerek Saksonya politikasına karışmaması ve Bundersrat Meclisi'nin Reichstag'a karşı kuracağı yakınlaşmaya müdâhale etmemesi neticesi olarak İmparatorluğun hâricî politikasını Prusya'nın hâricî politikasından ayırmak mümkün olsa bile, bunun bendenizce icrâsı muhâldir. Çünkü eğer böyle bir vazifeyi kendime yüklesem (...) Devleti'yle otuz kırk seneden beri ceryân eden iyi münasebetler sayesinde Almanya için istihsâl edilen faydalı ve önemli semereler bozulmuş olur. Bu politika zât-ı haşmet-meâblarının iki selefi tarafından kabul edilmiş ve gâyet geniş çapta olmakla beraber beklenmeyen muazzam ehemmiyeti hakkında (...) cânibinden (P...'dan avdeti esnâsında bana kuvvetli teminât verilmiştir. Kraliyet hânedânına olan sadakat ve bağlılığım sebebiyle birçok yaşlarımdan beri sürüp gidecek zannettiğim bir hale alışmış bulunduğumdan zât-ı haşmet-penâhileriyle icrâsına alışmış olduğum münâsebetlerden vazgeçerek, gerek İmparatorluğun ve gerek Prusya'nın umûmî politikasına yabancı kalmaklığım bence derin bir hüznün ve teessürü mûcib oluyor. Fakat iktidâr makamında kaldığım takdirde harfiyen uygulamaya âmâde bulunduğum haşmet-penâhilerinin emel ve maksatlarını genişliğine ve derinliğine tetkik ettikten sonra şimdiye kadar yürürlükte olan hatt-ı hareketten sapamayacağımı arza mecbur oluyorum. Bundan dolayı İmparatorluk Şansölyesi, Prusya Başvekâleti, Prusya Hâriciye Nezâreti memuriyetlerinden af buyurulmakla beraber, kanunen muayyen olan maaşa mazhar edilmekliğimi zât-ı haşmet-penâhilerinden istirhâma cür'et ederim.

Son haftalarda hissettiğim hallere, dünkü gün General Hanke ile Mösyö Lucanos'un tebliğ eyledikleri emirlerden yapılmış olan istih râclar [çıkarsamalar] ve çıkardığım sonuçlara nazaran zât-ı haşmet-penâhilerinden işbu memuriyetlerden af buyurulmaklığımı istirhâm etmekle, imparatorca arzularını yerine getirmiş olacağımı ve binâenaleyh lütufkârca muvafakatlarının dinîğ buyurulmayacağına [esirgenmeyeceğine] itimâd edebileceğimi büyük bir hürmet ve tazim ile zan ve tahmin edebilirim. Zât-ı haşmet-penâhilerinin, büyük atalarının en sâdık bir hizmetkârı olan bir bendenin [kölenin] tecrübe ve iktidârını istifâde mevkiine koyacaklarını hissetmeseydim işbu memuriyetlerden affımı bildiren bir arzuhali çoktan beri takdim etmiş

olurdum. Fakat şimdi zât-ı haşmet-penâhilerinin bu sâdık bendeye ihtiyacı olmadığından emin bulunduğum cihetle istifâmın kamuoyu tarafından mevsimsiz olmak töhmetine uğramasından asla korkmayarak siyâset âleminde çekilebilirim.

Bismarck"

-Sekiz sene kadar gizlilik perdesi altında kalan bu istifâ mektubunun- bütün Almanların umûmî bir acı kayıpla müteessir oldukları bir sırada yayınlanması Almanya'da Bismarck hakkında büyük bir acımaya yol açmakla beraber oldukça da kötü tesir husûle getirmiştir. Hatta bunun Bismarck'ın vasiyetiyle neşredilmiş olduğuna inanlar pek çok olmuştur. Fakat yukarıda söylediğimiz gibi Bismarck âilesi hemen durumu tekzip etmiş ve diğer taraftan Bismarck'ın vefâtından birkaç ay sonra neşrolunan *Düşünceler ve Hatıralar* adlı eserinde istifâyla ilgili tek kelime bulunmaması bu tekdizi te'yid eylemiştir.

Şimdi yine sadedimize geri dönerek Bismarck'ın istifâsının ardından zuhûr eden olayları tetkik edelim. Bismarck'ın düşüşünün ertesi günü her ne kadar İmparator, onu iltifatına gark etmiş ve hatta geçmiş hizmetlerine mükâfâten kendisine "Lauenburg Dükalığı" pâyesini vermişse de bu hâdise bütün Almanya'da bir keder hissi oluşturmuştur.

Bismarck Berlin'den Friedrichsruh'a giderken ahâli tarafından gâyet parlak bir sûrette uğurlanmış ve binlerce kişiden mürekkep bir insan kalabalığının alkışına mazhar olmuştur. Bismarck ayrılışı esnâsında uğramış olduğu mahrûmiyetin acı tesiriyle "*Kral beni tekrar görecektir!*"²³ diye bağırmişti. Gerçi Almanya İmparatoru veya Prusya Kralı ondan sonra Bismarck'ı Friedrichsruh'da uzletgâhında defâatle ziyaret ettiyse de, İmparatorluk sıfatını taşımış olduğu

²³ Bismarck'ın bu sözden maksadı: Güya kendisi işin başından ayrılırsa İmparatorluk mahv olarak eskisi gibi yalnız Prusya Krallığı kalacaktı. Hâlbuki sekiz sene geçtiği halde bu gâibe ait sözlerin tesiri [gerçekleştiği] görülmedikten başka, İmparatorluk günden güne kuvvet kazanıyor. Bismarck bunu sırf hiddetine mağluben söylemiş olmalıdır. Çünkü söylediğine sahih ve ciddi nazarıyla bakılmak lâzım gelse, kendi eserini kendi çürütmüş olur. Yani kurduğu İmparatorluğun yalnız kendi şahsıyla kaim olacak derecede temelsiz ve tutarsız olduğunu teslim etmesi gerekir.

halde görmüştü. Bismarck geleceğe hiddet dürbünüyle bakmış ve müstakbel ufukları açıkça görememişti.

Bismarck çekilmiş olduğu Friedrichsruh inzivagâhında feylosof-ça bir tevekkül ve teslimiyet belirtileri gösterecek kadar kuvvet ve kalp metânetine sahip olamadı. Gerek halefi Kont Caprivi ve gerek diğer bakanlar aleyhinde gazetelerle şiddetli bir kalem münâkaşası açtı. Düşmesinin sebeplerini haklı haksız bunlara yüklediği için ne şekilde intikamını alacağını bilemiyordu. O vakit gazeteciler Sachsenwald Ormanı'nın bir köşesinde bulunan Friedrichsruh sayfiyesine gitmek için büyük bir istek gösteriyorlardı. Bismarck ise her gazeteci ile yapılan görüşmesinde idârenin tepesinde bulunan siyâsî ricâlin başına yıldırımlar yağdırır ve âdeta ortalığı rahatsız ederdi.

1891 senesi Nisan'ının otuzunda Bismarck Hannover Vilâyeti ahâlisi tarafından Reichstag Meclisi azâlığına seçildi. Fakat Bismarck hakkında ortaya konan bu teveccüh tesirsiz kaldı. Çünkü Reichstag'a gidip makamını işgale tenezzül etmedi. Bismarck için Reichstag'a üye sıfatıyla girmek hakikaten büyük bir zül olacaktı. Otuz seneden beri sille-i te'dibine uğrayan bir hey'et arasına arkadaş sıfatıyla dâhil olmak Bismarck için tahammül edilecek bir hal değildi. Maamâfih Reichstag'a gitse halefi olan Kabine'nin hareketlerini tamamen sekteye uğratacağı muhakkak bir iş idi. 1893'te ikinci defa olarak seçilmesi için Bismarck'a teklif yapılmışsa da bu defa da kabul etmemek cihetini tercih etmiştir.

Hemen dâimî sûrette Friedrichsruh'a özel hey'etler gidip geliyor, Friedrichsruh yolu âdeta Bismarck'ın ziyaretçileriyle doluyordu. Bismarck her hey'et gelişinde münâsebet getirerek bir nutuk çeker ve Kont Caprivi aleyhinde şiddetle kelâm ederdi. Her bir nutuk basın âlemine yayılınca büyük bir velveleye yol açıyor ve "*Bismarck böyle demiş, Bismarck şöyle demiş*" gibi birçok kıl ü kallere sebebiyet veriyordu. Nihayet Kont Caprivi Kabinesi bu ihtiyâr gevezenin hücumlarını tesirsiz bırakmak için ciddî tedbirler alınmasına, daha doğrusu intikam almaya karar verdi. Özel bölümümüzde beyân edildiği üzere 1892 senesi yaz mevsiminde Bismarck, oğlu Kont Herbert'in evlenmesinde hazır bulunmak için Viyana'ya gittiği zaman, Almanya Hükûmeti; onun Avusturya siyâsî ricali ve imparatorluk hânedânı tarafından âdeta karantina altına konulması hususuna muvaffak olabilmisti. Bundan başka Kont Caprivi resmî gazetede iki emirnâme

neşrettirerek bunların birinde Viyana'daki Almanya sefirinin Kont Herbert'in izdivâc töreninde hazır bulunması men edilmiş ve birkaç hafta önce Bismarck'ın gazetecilerle vuku' bulan bir mülâkatı î mâ edilerek ileride Almanya umûmî siyâsetinde hiçbir tesiri olamayacağı beyân olunmuştu. Diğerinde ise Bismarck'ın gazetelere vuku' bulan bazı tebligat ve açıklamaları kınanarak "*eski Bismarck ile şimdiki Bismarck*" arasında muazzam bir fark mevcut olduğu söylenmişti.

Bismarck'ın on üç sene önce Avusturya ittifakını yapmak için Viyana'ya seyahati esnasındaki parlak ve tantanalı kabul şekli ile şimdiki soğuk muamele yek-diğeriyle kıyaslanırsa biçâyeye acıma-mak mümkün olamaz. Otuz seneyi geçen zamandan beri varlığını Almanya'nın yükselmesine, birliğine, ilerlemesine hasreden, iki sene evveline varıncaya kadar siyaset âleminin kalbgâhı olan bir zât hakkında revâ görülen bu hakaretler, lüzûmunu kat kat aşmıştı. Bu hal inkılap gerçeklerinin haline en müessir bir ibret teşkil eder. Kont Caprivi Almanya'nın en fedakâr hizmetkârı hakkında bu muameleleri layık gördüyse de, iyiliği bihakkın takdir eden ve takdirlerinde yanılmak nedir bilmeyen birçok Almanlar, eski Başbakanlarının uğramış olduğu hüznü alkışlarla telafiye gayret ettiler: Münih'ten, Kissingen'den, İena'dan geçerken binlerce halk istikbâline koştular. Bismarck bu andan itibaren halefleri aleyhinde hiçbir paylamayı esirgemedi. En ziyâde Dâhiliye Nazırı Mösyö Botnicher (?) Bismarck'ın teskin kabul etmez buğz ve düşmanlığından zarar görüyordu.

Bismarck'ın 1892'de uğramış olduğu acı hakaretin teessürüyle bedenî sıhhati bozuldu. 1893'te tedavi için Kissingen'e gittiği zaman vahim bir sûrette hasta düştü. İmparator hemen sağlığına kavuşması temennilerini içine alan bir telgrafnâme çekerek kıymet-şinâslığını ispat etti. Fazla olarak nekahati esnasında ikamet etmesi için hükümdarlık saraylarından birisine gelmesini teklif eyledi. Bismarck derhal hükümdarına teşekkürü bildiren cevabî bir telgrafnâme yazmış ve fakat sağlık durumunun mekân değiştirmeye müsâit olmadığını beyânla imparatorun lütuflarından maatteessüf istifâde edemeyeceğini arz etmiştir.

1894 senesinde Bismarck, İmparator'un askerlik yoluna girişinin yirmi beşinci yıldönümü münâsebetiyle oğlu Kont Herbert'le beraber Berlin'e gitmiş ve İmparator Hazretleri cânibinden birçok iltifatlara mazhar olarak Yedinci Süvari Alayı fahri kumandanlığına

tayin olunmuştur. Birkaç gün sonra İmparator Hazretleri Friedrichsruh'da iade-i ziyaret eylemiştir.

Bu sıralarda Prens de Hohenlohe'nin iş başına geçmesi Bismarck'ın hiddet ve kırgınlığını bir dereceye kadar değiştirdi. Bismarck bir sene kadar hücum ve saldırılardan vaz geçti. Artık her iş yolunda gidiyor zannediliyordu. Fakat bir müddet sonra yalnız bir mütâreke -hem de neticesi bir yere varmayan bir mütâreke- akdedilmiş olduğu anlaşıldı. Çünkü Prens de Hohenlohe de bir müddet sonra Bismarck'ın zehir saçan lisanına hedef olmaya başladı.

1895 senesi Bismarck'ın sekseninci doğum yıldönümüne tesadüf ettiği cihetle Nisan'ın birinci gününde bütün Almanya şenlik içindeydi. Almanya İmparatoru büyük oğluyla birlikte Friedrichsruh'a giderek tebriklerini bildirmiş ve ihtiyâr bendesinin kalbini övgü ve teşekkürlerle doldurmuştur. Almanya Bismarck'ın özel gününü millî bir bayram telakki ederek her tarafta sevinç gösterileri yaptı. Binlerce hey'et seksenlik ihtiyâra tazimât ve tekrimât arz etmek üzere dalga dalga Friedrichsruh'a geliyordu. İhtimal ki Bismarck'ın hayatının en tatlı dakikası bu dakika olmuştur. Bismarck bu anda ölseydi mesuden âlem-i bekaya intikal etmiş olurdu.

Fakat ölmedi. Kaderinde daha acı günler görmek varmış ki üç sene daha yaşadı. Bismarck ile Hohenlohe arasında bir aralık hâsıl olan sükûnet muvakkaten yok oldu. Bismarck Caprivi'nin iktidardan düşmesi ve daha sonra Hâriciye Nazırı Baron Mareşal'in dahi ona iltihak edeceğini ve binâenaleyh makamının oğlu Herbert'e verileceğini umuyordu. Fakat ümidi boşa çıktı. Yalnız ikinci oğlu Wilhelm Doğu Prusya Umûmî Valiliğine tayin olundu. Bismarck bu kadar mükâfâtı az görüyordu. Binâenaleyh kendisine taraftar olan gazeteler yine eski şiddetle kabineye müşkilât çıkarmaya başladılar.

Bismarck işin başında iken doğusunda ve batısında bulunan iki devletin yek-diğerine yakınlaşmaması için bütün himmetini sarf etmişti. Kendi zamanında bu yakınlık oluşmadı, lakin Friedrichsruh uzletgâhında iken tarif kabul etmez bir elemle iki devletin ittifaka meylettiğini görüyordu. Çar II. Nikola'nın hükümdarlık makamına oturmasından sonra Paris'e vuku' bulan seyahati Bismarck'ı bütün bütün eleme düşürdü. Bundan dolayı fikirlerinin yayın vâsıtası olan *Hamburger Nachrichten* gazetesinde bazı ifşâatta bulunmayı münâsip addetti. Mezkûr gazetenin neşrettiği makale bütün diplomatları,

bütün Hâriciye Nezâretlerini hercümerc etti. Bismarck, [o yaşlı kurt] henüz ölmemiş olduğunu âleme gösteriyordu. Bir makale ile ortalığa dehşet veriyordu.

Bismarck bu makalesinde vaktiyle Almanya ve Rusya arasında gizli ittifak mevcut olduğunu ilan ediyordu. Daha ittifak gerçekleşmeden evvel Fransa'nın Rusya'dan emniyeti münselip [giderilmiş] olmaya yüz tutuyordu. Diğer taraftan Üçlü İttifak'ı oluşturan diğer iki devlet kendilerinin haberi olmaksızın Almanya'nın böyle bir harekete kalkışmasını kardeşlik ve dostluk üslubuna aykırı sayarak, onların da itimadı ortadan kalkıverdi. Bismarck Baron Mareşal'i büyük bir ıztırap daraltısına düşürmüştü. Almanya ahâlisi bile bu işten birşey anlamadılar.

Gerçekten Bismarck vaktiyle Almanya'nın selâmeti için tamamlayıcı teminât olmak üzere Rusya ile gizli bir ittifak akdetmişti. Bismarck Rusya'yı Üçlü İttifak'la tehdit edebildiği gibi Üçlü İttifak'ın ihtiyaç olduğunda yardımından istîğna edebilmesini güçlü bir teminat altına almıştı. Bunun neticesinde Almanya güya hiçbir ittifak ile bağlı değilmiş gibi hareket serbestliğini muhâfaza edebiliyordu. Bununla beraber bu hareket serbestliğinde birbirine zıt iki kuvvetin nüfûzunu kendine hâdim [hizmetli] kılıyordu.

Bismarck en büyük devlet sırlarından sayılan böyle bir meseleyi acaba niçin açık etti? İkili İttifak'a mâni olmak mı istiyordu? Yoksa sırf intikam sevdası ile kendi eseri olan Üçlü İttifak'ı bozmak mı arzu ediyordu? Veya daha akla yakını Baron Mareşal'i müşkül bir mevkie düşürüp de düşmesini ve bunun akabinde oğlunun onun yerine geçmesini mi tasavvur ediyordu? Herhalde *Hamburger Nachrichten* gazetesiyle yayınlanan makale bu üç muhtelif yönde de tesir etti. Almanya Hükûmeti hakîkaten büyük bir telaşa düşmüştü. Müttefiklerine karşı ne sûretle temize çıkacaktı? Maamâfih Baron Mareşal'in kişisel mahâreti bu vehâmeti imkân nispetinde ortadan kaldırdı.

Baron Mareşal'in Reichstag'da üyelerden birinin bu mesele hakkında sorduğu suale cevap verdiği sırada, gâyet âkilâne davranmış ve Almanya kurucusunun ebedî şöhretini alkışa boğmakla beraber bu açıklamaların Almanya'ya verebilmesi muhakkak olan mazarratını tamir edebilmiştir. İrâd eylemiş olduğu dikkate şâyân bir nutukta Almanya'nın endişesini ve müttefiklerinin emniyetsizliğini yatıştır-

maya muvaffak olduktan başka, Bismarck taraftarlarını da hoşnud eylemiştir.

Bununla beraber Avusturya, o vakitten itibaren Almanya'dan az çok kırgın olarak misliyle mukabele kaidesine riâyeten Rusya tarafına yanaşmış ve bazı siyasî noktalar hakkında bu hükûmetle bir itilâfnâme akdetmiştir. Bugün Prusya'dan Avusturya tebaasının çıkarılması ve uzaklaştırılması meselesi dahi iki hükûmet arasında soğukluk çıkmasına ve hatta bu soğukluk Avusturya başbakanı Kont Thun'un resmî lisanından bile işitmeye başladı. Bismarck'ın *Hamburger Nachrichten* gazetesıyla vuku' bulan ifşââtı bilâhare yine siyaset âlemine velvele veren İtalya'daki *Nuova Antologia* gazetesinin yarı-resmî neşriyâtıyla da kuvvet kazandı.

Bismarck'ın naaşı birleştirdiklerinin omuzlarında

HÂTİME

[Sonuç]

Bismarck'ın husûsî hayatını, siyasî icraatını tetkikten geçirdikten sonra vefâtı zamanında muhtelif memleketler matbuâtının müteveffâ hakkında ileri sürdükleri fikir ve düşüncelerle kendisinin en meşhûr söz ve değerlendirmelerinden bazılarını da şu hâtimede yazmayı münâsip gördük. Prens Bismarck, 30 Temmuz 1898 tarihinde vefât etmiş olduğundan, 31 Temmuz ve 1-2 Ağustos tarihli gazeteler muhtelif nokta-i nazarlardan yazılmış makalelerle doluydu. Bunlardan bazıları Bismarck'ı bütün yönleriyle övgü ve sitayişe değer görüyor, bazıları daha bî-tarafâne değerlendirmelerde bulunuyor, kimisi ise tenkide ve kusurlu göstermeye kalkışyordu. Bu makaleler o kadar çoktur ki içlerinden birkaçını seçmek hususunda hayli müşkilâta uğrayarak nihayet Alman gazetelerinden olup her ikisi de Nasyonal Liberal Fırkası'na, yani Bismarck'ın bütün hayatı müddetinde en kuvvetli dayanağı olan siyasî partiye mensup bulunan *Kolonia* gazetesi ile *Correspondens Nasyonal Liberal* gazetesi, bir de Bismarck'ın hâricî politikasına bir şey demeyip fakat dâhilî siyâsetini tenkit ve itiraza şâyân gören ve Liberal Demokratik Fırkası'nın yayın organı olan *Frankfurt* gazetesini seçtik. En muteber Fransız matbuâtı arasında siyasî ve hâricî meselelerde ihtisâsları teslim edilmiş bulunan *Deba* ve *Le Temps* gazetelerini, İngiltere matbuâtı arasında ise İngiltere ve belki de bütün dünya matbuâtının en mühimmi olduğundan şüphe edilemeyen *Times* gazetesini ayırdık. Bunlardan başka bî-taraf ülkelerde yayınlanan gazetelerin değerlendirmelerine bir nümûne olmak üzere de Brüksel'de yayınlanan *Independence Belj* ile Osmanlı matbuatının en muteber ve ciddisi olduğu teslim edilmiş bulunan *İkdam* gazetesini seçtik. İşte isimlerini saydığımız bu gazeteler tarafından Bismarck'ın vefâtını müteâkip yazılan makalelerin en dikkate değer olan fıkralarını aşağıda naklediyoruz:

31 Temmuz tarihli Kolonia gazetesinden:

“Sihhati çok zamandan beri bozulmuş olan bir ihtiyâr vefât etti. Yani tabiat kanunu yerini buldu. Her insan tabiat karşısında zayıf ve iktidarsız olduğundan bu hal fevkalâde birşey değildir. Lakin Bismarck'ın son nefesi asrımız tarihinin, umûmî tarihten mühim bir faslın hitâma erdiğine delâlet eder. Bismarck'ın vefâtıyla muhtelif büyük olaylara cevalângâh olan mühim bir devir mazinin karanlıklarına karışıp gitmiştir. Bir devir vücuda getiren, en mühim, en azîm olayları tertip eden Bismarck'tı. Biz Almanlar -hatta bu zâtı hayatı esnâsında en muazzez maksadı aleyhinde hareket ediyor zannetmiş olanlar bile- bu vefat haberi ile Almanya toprağının titrediğini, Alman kalplerinin müteessir olduğunu ve heyecanla çarptığını hissediyoruz, çünkü hepimiz biliyoruz ki memleket analarının doğurduğu en büyük bir adam şimdi ölüm döşegindedir. Almanya en büyük kahramanını kaybetmiştir. Hükümdarının en sâdik hizmetkârı olan bu büyük adamın nazarları bizim üzerimize bakılı kalmıştır. Bizi, bıraktığı mirası muhâfaza edeceğimize yemin etmeye davet ediyor.”

31 Temmuz tarihli Correspondens Nasyonal Liberal gazetesinden:

“... Almanya artık Bismarck'a mâlik değildir! Hükümdarına, memleketine hizmet etmek için ölümden korkmayan gözleri ebediyen kapandı. Memleketinin selâmetini, Almanya'nın birliğini maksadına gâye edinerek bir an bile tefekkürden hâli kalmayan dimâği ebedî olarak istirahatata daldı. Muazzez, mukaddes bildiği ulvî maksadına edilen taarruzları men'e çalıştığı zaman gazap ve hiddet çabası, “Almanların dünyada yalnız Allah'tan korktuklarını” bütün dünya nazarında ispat eylediği vakit meserret ve saadet hissi ile çarpıp duran kalbi sükûn ve rahat buldu.”

31 Temmuz tarihli Frankfurt gazetesinden:

“Bismarck'ın dış politikadaki muvaffakiyetleri her türlü itirazdan masûn ise de iç siyâset nokta-i nazarından ağır hatalar işlemiştir. Gerçi hâricen sulh ve müsâlemeti muhâfazaya, kendi tâbiriyle diğer devletlerin “namuslu simsarı” vazifesini yapmaya muvaffak oldu.

1872'de Üç İmparator İttifakı'nı vücuda getirdi. 1878 senesinde Berlin Kongresi'ni topladı. Üçlü İttifak kendi emek ve gayretinin semeresidir. Bir taraftan Üçlü İttifak mevcutken diğer taraftan Almanya ile Rusya arasında bir gizli anlaşma akdetti. Fakat Bismarck'ın icraatına iç siyaset nokta-i nazarından bakılırsa ahvâl ne kadar değişir! Bismarck rakipleri aleyhinde kullanmaya muktedir olduğu vâsıtaların hepsini kullanmaktan çekinmezdi. Nasyonal Liberal Fırkası'nın desteğine muhtaç olduğu birçok seneler zarfında ufak tefek müsaadelerle bu fırkayı Liberallere bağlamıştı. Hâlbuki bu müsaadelerle bu fırkayı Liberallere [bağlamak] görüldüğü kadar ehemmiyetli birşey değildi. Lakin Bismarck bu sûretle ileride vuku' bulacak daha mühim taleplerin meydana konulmasını tehir ediyordu. Bir müddet sonra 'Kulturkampf'ı meydana getirenin kendisi olduğunu inkâra kalkıştı ve Liberallere daha önce Katolikler aleyhinde gösterdiği husûmetin aynısını gösterdi. Hatta iktisâdî siyasette fikir değiştirmek istediği zaman Katolikleri kendi hizmetinde kullandı."

1 Ağustos tarihli Deba gazetesinden:

"... Bismarck'ın vefâtı -evvelce söylediğimiz gibi- mühim bir olay sayılamaz. Lakin bu vefât haberi zihinlerde bizim (Fransızlar) için pek acı verici ve uğursuz olan nice hatıralar uyandırıyor! Çünkü Bismarck'ın ikbâli memleketimizin felaketi yüzündendir. Fransa'ya bu derece fenalık etmiş bir adam daha bulmak için tarihin kadîm zamanlarına çıkmak icap eder. Maamâfih şu hal Bismarck'ın siyasî dehâsını, gayretini ve fıtraten faaliyetini, fikirlerindeki şiddet ve metâneti, kısacası bu asrın başından ve Birinci Napolyon'un düşüşünden beri hiçkimsenin nefsinde tamamıyla toplayamadığı fevkalade meziyet ve hasletlerini takdir etmemize mâni olamaz. Fransa'nın can düşmanı idi. Fakat bu can düşmanı Fransa'ya layık idi. Onun için Bismarck'ı küçük düşürmek istersek kendi kendimizi küçültmüş oluruz. İkinci İmparatorluğun hatalarından misli görülmemiş bir siyasî mahâret ile istifâde etti. İhtimâl ki bu hataların bazıları bizzat Bismarck'ın tahrik ve teşviki semeresi idi. Lakin herşeyden evvel Prusyalı, Alman, yani vatanperver olmasından dolayı kendisini kınamaya salâhiyetimiz yoktur. Bî-taraf bir müverrih hiç olmazsa bazı hareketlerinden dolayı Bismarck'ı ayıplasa gerektir. Zira Bismarck fikir ve değerlendirmele-

rini hemen dâima hayret edilecek bir samimiyet ve safvet ile söylediği halde, çok defa içindeki gayesini türlü türlü desiseler kullanarak, seçtiği vâsıtaların beğenilmiş veya ayıplanmış olduğunu asla düşünmeyecek fiilî mevkîe koymuştur. Âlicenaplık onun meçhulü idi. Bu ulvî ve necip his onun nazarında ahmaklık ve eblehlik gibiydi. Teşebbüsünde muvaffak oldu. Arkasında metin, sağlam esaslar üzerine kurulmuş muazzam bir eser bırakıp gitti. Maksadın gâyesi ulvî olduktan sonra, maksadın gerçekleşmesi yolunda haklı veya haksız her türlü vâsıtalar kullanılmasına cevaz verenler nazarında Bismarck bu asrın en parlak muvaffakiyetlerine nâil olmuştur. Bununla beraber insanları daha az hafife almış olsaydı büyüklüğü daha yüksek olurdu. Bismarck “Demirden Başvekil” lakabına bihakkın layıktır. Hilkatinde sertlik ve şiddet mevcuttu. Bazen bir fayda elde etmek için değil, sırf yaradılıştaki özel eğilime tâbi olarak şiddet gösterirdi.

“İşte şu meziyetleri, şu kusurları ile Almanya birliğini meydana getirdi. Şüphesiz bu birlik yalnız kendisinin emek ve gayreti mahsulü değildi. Çünkü böyle muazzam bir eseri bir adam tek başına vücudunda getirmekten âcizdir. İmparator Birinci Wilhelm’in, Mareşal de Moltke’nin yardımlarına şiddetle muhtaç oldu. Lakin Bismarck olmasaydı bu birlik bugün mevcut bulunmazdı. Bismarck kadar kendini tehlikelere atan, Bismarck kadar cüret gösteren pek az adam vardır. Kurduğu bu binayı yıkacak darbeleri, temellerini bozacak tehlikeleri evvelden hesap ederek bertaraf etmeye muvaffak olmuştur. Memleketinin selametini temin için akd ettiği ittifaklar, Avrupa’nın geri kalan devletleri arasında oluşturduğu bölünmüşlük hali diplomasinin eserlerinin en nefislerinden addolunsa sezâdır. Kendisine aidiyeti olmayan meselelere karışmaktan uzak dururdu. Dâima Alman menfaatleri ile meşgul olur, bu menfaatlerin mevcut olmadığı hallerde işe müdâhalede çekinirdi. Bununla beraber fırsat düşürdüğü zaman Alman menfaatleri hâricindeki işlerle meşgul olur ve kendi tâbiriyle “namuslu simsar” vazifesini icrâ ederdi.

“... Bismarck’ın icraatını tetkik etmek, hakkında bir hüküm vermek için bir gazete makalesi kifâyet etmez. Görevinin sonunda elem ve kederlere uğramış, genç İmparator’un emir ve arzusu üzerine işten çekilmiş, istifâsından sonra nisyân köşesine atılmış, fevkalâde faal ve gayretli olduğu halde işsizlik gibi bir beliiyyeye [felakete] uğramış, kısacası boş kalan kadehin dibinde acı bir tortu bulmuş olmakla

beraber Bismarck memnunen vefât etmiş olsa gerektir. Çünkü mak-sadını gerçekleştirmeye, vücuda getirdiği muazzam binayı temâşâyâ muvaffak olmuştur.”

Le Temps gazetesi 1, 2 ve 3 Ağustos tarihli nüshalarının siyasi başmakalelerini Bismarck’a hasrederek bir tarihçe yaptıktan sonra seri makalelerine aşağıdaki muhakemelerle son vermiştir:

“... Bismarck’ın mecbur ve çaresiz olarak Üç İmparator İttifa-kı makamına oturttuğu Üçlü İttifak, Alman Konfederasyonu’nun tahammül edemeyeceği ağır bir yük halini almış ve ne müttefikler ne Almanya ne de Avrupa bu ittifakı kuran müdâfilerinin verdikleri sözler mücibince, hiçbir faydalı semere elde edememiştir. 1870 gali-binin önünde bozguna uğrayan ve perişan olan Avrupa yine meydana çıktı. Fransa-Rusya İttifakı kurulduğu zamandan beri bir dereceye kadar muvâzeneyi buldu. Birçok zamanlar rûchân ve üstünlüğü asla itirâz kabul etmeyen Üçlü İttifak kuvvetlerine karşı zâhiren denk ve eşit yeni bir kuvvet doğdu. Meskûn karaların dörtte birinde ve hatta Avrupa’da cereyân eden gerçeklik ve olayların yönetilmesi işi, yavaş yavaş Bismarck’a halef olanların mahâretsiz, tereddütlü ellerinden kaçıyor, hatta bu eller yerli yersiz demir eldivenler giyse bile yine kaçıyor.²⁴

Avusturya, birliğini ve belki hayatını tehlikede bırakan dâhilî bir buhrân ile uğraşıyor. İtalya kendi arzusuna yaradılışça kabul eylediği ağır bir yük altında zebûn oluyor, Afrika muhârebelerinden sonra uğradığı mezelletlerin yansıyan sadmesini dâhilen hissediyor. Hâsılı yepyeni bir Avrupa’nın önünde yepyeni sosyal meseleler tecel-li ediyor. Afrika beynelmilel münâsebetlerin mihveri mesâbesinde bulunuyor. Buna uzak doğudaki ihtilâflar eklenince siyasî işlerin zemîninin başka bir noktada toplandığı, yeni ufuklara intikal eylediği anlaşılıyor. İngiltere bir takım birbirine zıt temayüller içinde müte-reddit bulunduğu, biraz daha önce Almanya İmparatoru tarafından Transval Reisine çekilen bir telgraftanmeden dolayı savaş girdabına hemen hemen atılmak üzere olduğu halde bî-taraflığı, atâleti saye-

²⁴ *Le Temps* gazetesi “demir eldiven” ile geçen sene İmparator Wilhelm’in Prens Hanry’yi Çin’e gönderirken irâd eylediği nutku imâ ediyor. İmparator: “Her kim Almanlara karşı gelirse onu demir eldivenli elinle vur.” demişti.

sinde az çok vücuda getirmiş olduğu Alman milletinde tehlikeli bir ticaret rakibi emârelerini müşâhede ediyor. 1866'dan 1870'e kadar Fransa'nın düştüğü korku ve endişeyi, azap ve işkenceyi çekiyor. Bu yeni hissi yok etmek için uğraşıyor. Fakat bu gibi duygular hemen dâima kuvvetin keyfî hükmüyle hallolunur ve nihayet muhârebelere yol açmış olur.

"Siyaset ufuklarının her yerinde korku bulutları gözüktüyor, her yerde Bismarck'ın keşfedemediği bazı fikrî kurallar peydâ oluyor, tesirini hesap edemediği yeni kuvvetler ortaya çıkıyor. Güya ki en büyük gayreti baht ve tâlihi yormamaya sarfetmiş olan büyük diplomat, ebediyet için değil yalnız zaman için çalıştı. Sırf maddî olan eseri haleflerine iki ibret dersi verecektir: Birincisi şu ki kuvvetin cisimleşmiş timsali olan Bismarck, sırf hakikî maddî olan bir siyâseti ancak bir fikre, bir hayalî gâyeye ışık ve parlaklık vererek, teşvik kırıbacı vurarak uygulamaya muvaffak olmuştur. Bir kan denizi içinden geçerek demir ve ateşle Alman birliğini, Prusya üstünlüğünü meydana getirdiyse, bunun sebebi, Roon ve Moltke'nin maiyetinde bulunan taburlarda, bölüklerde, bir asrı aşkın zamandan beri feylosofların, âlimlerin, şâirlerin, birleşme hayalleriyle yetiştirilmiş yeni bir neslin mevcudiyetiydi. 1864'te, 66'da, 70'te kazanılan muzafferiyetler, Fransa Muharebesi'nden evvel ve sonra takip olunan dâhilî ve hâricî yol hep bu sebepten dolayı imkân altında bulundu. Çünkü tedâriklerde bulunacak bakanlar, kumanda edecek generaller, emirleri icrâ edecek asker mevcut olmadan evvel, tefekkür ve tasavvurları kendilerine iş edinmiş hayalperestler vardı. Şu halde, kuvvet bile fikir mevcut olmayınca birşey değildir. İşte Bismarck'ın hayatından alacağımız birinci ders, birinci hisse budur.

"Bismarck'ın hayatından alacağımız ikinci derse gelince: yalnız başına; ahlak kanunu hâricinde; fertler gibi milletlerin, devletlerin varlık dayanağı, yaşama sebebi olan fazilet hesaba katılmaksızın kuvvetin, hatta en düzenbaz, en pervasız bir mahâretin insan elinden çıkan bir eseri tahribattan, ölümden sakınıp muhâfaza edememesidir."

1 Ağustos tarihli Times gazetesinden:

“Birinci Napolyon’un Saint Helen Adası’nda vefât ettiği zaman-
dan beri siyaset âleminde cumartesi günü Friedrichsruh’da hayatının
sayılı nefeslerini tamamlamış olan Bismarck kadar büyük bir adam
vefât etmemiştir. Prens de Bismarck dünyaya pek nâdir gelen adam-
lardan olup çağdaşları vücuda getirdiği eserin devam edeceğini tam
bir güvenle söyleyebilirler. Bismarck’ın eseri, dünyanın nazarına Ger-
men kavimlerinin Almanya İmparatorluğu himâyesi altında birleştiği
şeklinde görünür. Bu birliği pek çok Alman nesilleri tahayyül etmişti.
Hesapsız meslek sahipleri bu birleşmenin gerçekleşme sebeplerini
düşünmüşler, söylemişler, yazmışlardı. Yüzlerce zevât bu birlik uğru-
na kurban olmuşlardı. Çok senelerden beri hayatından eser kalmamış
gibi görünen kurumuş kemiklere bir taze hayat bahşetmek, Alman
nâmına Hohenstaufen zamanından beri misli görülmemiş bir kadir
ve kıymet derecesi vermek, Alman adını bir büyüklük ve ikbal hâlesi
ortasına almak için pek çok Almanlar senelerce müddet çalıştıkları ve
neticede muvaffak olamadıkları halde, Bismarck bu maksada yirmi
seneden az bir müddet içinde erişmiştir. Mensûp olduğu milletin
coşkun hislerini gaye edindiği noktaya doğru yöneltmek, belirsiz
emellerini bir hakikat şekline koyabilmek iktidarına yalnız Bismar-
ck mâlik idi. Bismarck memleketinin kurtarıcısıydı. Alman birliği,
siyasî ufuklarda yeni bir Almanya İmparatorluğu’nun doğuşu - bütün
büyük tarihî olaylar gibi- birçok ve birbirine muhalif gerekçelerin
neticesidir. Yoksa Germen ırkına mensup kavimlerin damarlarında
deverân eden kan aynı kan olmasa, bunların menfaatleri bir noktada
örtüşmese, lisanları, edebiyatları müşterek bulunmasaydı dünyada
hiçkimse Mukaddes Roma İmparatorluğu’nun muhârebeler ve zama-
nın tesiriyle bölünmeye uğramış olan parçalarını birleştirip de yeni
muazzam bir devlet vücuda getiremezdi. İşte Bismarck’ın liyâkat ve
meziyeti, mevcut milletler arasında Almanya’ya mümtâz bir mevki
temin etmek için bu parçaların hangi münasip vakitte birleştirilmesi
icap edeceğini layıkıyla tayin etmiş olmasıdır. Bütün hayatı müdde-
tinde üstlendiği vazifeyi muvaffakiyet ve galibiyet ile neticelendirmesi
Bismarck’ın hem meziyeti hem de tâlihi semeresidir. İsteddiği şeyin
hakîkatinin neden ibâret olduğunu pek güzel bilirdi. Teşebbüslerinde
asla tereddüt etmemiştir. Münâsip fırsatların çıkmasını [ya] sabır ve

tahammülle bekler, ya bu fırsatları bizzat ihdâs ederdi. İcraatında dâima aynı noktayı, yani kişisel istikbâlini, hükümdarının, Prusya ve Almanya'nın saadetini nazar-ı dikkate almıştır. Cenâb-ı Hakk'ın irâde-i ezeliyyesinin, hedeflediği gâyenin gerçekleşmesi yönüne taalluk etmiş olduğuna inandığı için bu maksada engel olmak isteyenleri merhamet etmeden mahvetmiştir."

1 Ağustos tarihli Independens Belj gazetesinden:

"Birinci Napolyon'un eserini yıkarak yeni bir bina vücuda getirmeye çalışan hükûmet ricali arasında ihtimâl ki yalnız Bismarck tamamen muvaffak olmuştur. Bismarck'ın teşebbüs ettiği iş Almanya'yı direnci güçlü muazzam bir devlet haline getirmekti. Muvaffak da oldu. Baştan ayağa kadar silahlanmış, âdeta dâimî bir ordugâh olan bugünkü Almanya mı; yoksa âlimleri, şâirleri, feylosofları ile Avrupa'ya mürebbilik eden bu asrın başındaki Almanya mı daha iyidir? Medeniyet âlemi hangisinden daha ziyade faydalanmıştır? Bunu tetkik edecek zaman değildir. İster iyi ister fena olsun birleşmiş, zengin, güçlü olan bugünkü Almanya, Bismarck'ın eseridir.

"... Bismarck makam hırsı ve ikbâlperestlik hislerinin geniş tasavvurlar ile küşâyış bulduğu [beslenip açıldığı] bir yaşta bile, yani genç iken dahi hayalperver değildi. Fikri kat'î ve metin idi. Hedeflediği gâyeye derhal ulaşmasını temin edecek vâsıtaları bulurdu. Avusturya'ya gâh dalkavukluk etti ve yağ çekti, gâh cebir ve şiddet gösterdi. Frankfurt Diyet Meclisi'nde sigarasını yakarak dumanını Avusturya murahhasının yüzüne doğru savurması meşhûrdur. Bu sigara mühim bir olay yerini tuttu. Bismarck bu hareketi ile Avusturya, Almanya'da kendisini nasıl bir mevkide tutuyor ise Prusya'nın da kesin olarak o mevkii kazanmak azminde bulunduğunu anlatmak istemişti. Bu gibi hallere Bismarck'ın hayatında çok defalar tesâdüf olunur. Bismarck'ın hiçkimse tarafından inkâr edilemeyecek bir meziyeti varsa, o da henüz 1858 tarihinde iken; yani memleketi zayıf, perişan, ümitsiz bir halde bulunduğu zaman Prusya'nın muazzam bir devlet haline gelmesi için ne yapmak lâzım geleceğini tamamen anlamış olmasıdır. 1858 senesinde haber verdiği şey sekiz sene sonra, 1866'da vukua geldi: Avusturya'nın hegemonyası Sadowa mağlubiyeti ile mahvoldu. Bu, Bismarck'ın kendi eseridir. Bismarck âdeta yalnız başına,

dâhilî ve hâricî düşmanlarına rağmen d'Arnim, Manteuffel, Grabof gibi rakiplerinin entrikalarını hükümsüz bırakarak, siyasî ricâlin muvaffakiyet ve ikbâle nâil olmasına yardım eden muvâfık ve müsâit fırsatlar meydanda yokken bu mes'ud neticeye erişmiştir. Prusya, Almanya'da hüküm ve nüfûz sâhibi olduğu günden beri Almanya birliği bir zarûret şeklini aldı. Tâlihi Sadowa'dan dört sene sonra Fransa-Almanya Muharebesi'nin 1858 ve 1866 planlarının kesin şekilde tamamlanmasına sebep olmasını istedi.

"Bugün hemen muhakkaktır ki Bismarck Fransa ile muharebeye hazırlanmış olmakla beraber, böyle bir muharebe açmayı ilk önce düşünen o değildir. Kesin olarak kararlaştırmış bir plan ile işe girişmiyordu. Bu muharebeyi arzu ettiği kadar korku ve dehşete uğruyordu. Yalnız muharebenin münâsip olacağına hükmettiği, Almanya'nın böyle bir harbe girişmekten fayda sağlayacağını gördüğü gün bir dakika bile tereddüt etmedi. Bütün haksızlıkları ne derece mâhirâne tertip edilmiş vâsıtalarla Fransa üzerine attığı; Almanya'yı Avrupa'nın nazarında taarruza uğramış gibi göstermek için nasıl entrikalar çevirdiği malûmdur. Machiavelli bundan daha iyi hareket edemezdi.

"Bu hususta Bismarck'ı hilekârlık, ikiyüzlülük ile kınar ve itham ederler. Fakat diplomasi esasen hile ve entrikadan, ikiyüzlülükten ibâret değil midir? Diplomatlık hakîkate aykırı birşeyi hakîkat şeklinde göstermek, hasmı yanlış bir yola sevk etmek, onu her fırsatta ezmek demek değil midir? Bismarck bu fende pek mâhirdi. Özellikle 1870'ten sonra siyâsî tutumunu başka bir noktaya yöneltmek, başkalarının birleşmesini dâima neticesiz bırakıp en faydalı işleri yalnız Almanya'ya hasreylemek hususundaki olağanüstü mahâreti kendisine müstesnâ bir mevki bahşetmiştir. Bismarck bir müddet Avrupa siyasî işlerine hükmeden Üç İmparator İttifakı'ndan sonra şu son on sene zarfında "sulh ve müsâlemetin metin bir istihkâmı" olan Almanya, Avusturya ve İtalya İttifakı'nı oluşturdu.

"Bismarck haddizatında -kim ne derse desin- harp yanlısı değildi. Harbi yalnız harp için, muzafferiyeti yalnız muzafferiyet için sevmeydi. Şu kadar ki kendisine ait olduğunu farz ettiği hakları hudut tanımaz bir iktidar ile kullanırdı. Bu hakları ihlâl etmek isteyen kim olursa olsun merhamet ve insaf göstermez ve ezerdi. Hâriçteki düşmanlarına karşı ne kadar cebir ve şiddet göstermiş, ne derece zulüm

ve gadirde bulunmuş ise, dâhilî düşmanları aleyhinde de aynı şekilde hareket etmiştir. Bedbaht Kont d'Arnim, daha sonra Jefkin, onlardan evvel Lasker, Windthorst, Beust büyük küçük daha birçokları Bismarck'ın hışım ve gazabına uğramışlardı. Bismarck'ın yüce maksadını halelden masûn bulundurmak fikriyle göstermiş olduğu bu kadar cebir ve şiddetin maatteessüf irticaî bir hareket oluşmasına sebebiyet verdiğini söyleyelim. Hakikaten 1825'ten 1848 tarihine kadar geçen seneler zarfında milletler ve kavimler arasında bir kardeşlik hissi oluşturulması tahayyül ediliyor, umûmî bir silah-bırakmadan bahs olunuyor, 1840'ta uygulamaya konulan ticaret serbestliğinden beynelmilel rekabet ve husûmet hissinin ortadan kaldırılması gibi büyük şeyler bekleniyordu. Kuzeyi güneye, doğuyu batıya yaklaştıran yeni nakliye vâsıtaları sayesinde bütün insanlar birbirlerini iyice tanıyacaklar, nihayet beynelmilel hakem usûlü harbin yerine geçecek zannediliyordu. Şâirlerin, ediplerin tavsiye ettikleri bu şeyler âlicenâp siyasî ricâlin dahi fikirlerini işgal ediyordu. Şimdi ise bunları düşünmek ne kadar uzak! Bu irticaî hareketin oluşmasına sebep Bismarck olmuştur. Bismarck haddizatında zamanımıza münâsip bir zât değildi. Bütün kusurlarıyla on sekizinci asra, bazı güzel meziyetleriyle zamanımıza layıktı..."

İkdam'ın 21 Temmuz Rumî ve 2 Ağustos Efrencî [Avrupaî] tarihli nüshasındaki siyasî makale şu yolda başlıyordu:

"Bugün Almanya serâpâ [baştan ayağa] matem içinde bulunuyor. Almanya kavmi şimdiye kadar yetiştirmiş olduğu en büyük dâhilerinden birini kaybetmekle cidden taziyeye şâyestedir. Asrımızın [yani on dokuzuncu asrın] son yarısında ortaya çıkmış olan bütün siyasî hâdiselerin, beşerî büyük olayların cisimleşmiş bir tarihi olan Bismarck gibi kişilere tarih nâdiren tesâdüf eder. Bu gibi büyük adamların şahsî emeklerinin mahsûlü olan semereleri kendi hayatlarında devşirmeleri en büyük saadetlerdendir ki Bismarck bu saadetten mahrûm kalmamıştır. Müteveffâ hayatta iken ebedî şöhretin lezzetlerini tattı. Ölümün korkunçluğu henüz hatırından geçmediği bir zamanda kendi nâmına heykeller dikildiğini gördü. Bu dar-ı fenada [dünyada] bulunan bir adamın nâil olabileceği bütün emellere mazhar oldu. Hâsılı Bismarck kendi tarihini kendi okudu..."

EKLEME

Ali Reşad Bey'in kitabı,
yukarıdaki hatime ve daha sonra, kitabın sonuna eklenen
Bismarck'ın seçilmiş sözleriyle bitiyordu. Fakat Osmanlı Devleti
ile ilgili olarak Bismarck'ın hangi siyaseti güttüğü, hangi yolu
tuttuğu hakkında yeterli bir kayıt düşülmediğini hissettik. Bu eksiği,
biyografisini ele aldığımız kişinin bizimle ilgili neler düşündüğünü
ve nasıl değerlendirmelerde bulunduğunu en kısa ve öz şekilde nasıl
tamamlayabiliriz diye düşündük ve yine yazarın çağdaşı olan, Dışişleri
Bakanlığı yapmış, Berlin Sefirliği'nde bulunmuş,
Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın oğlu Mahmud Muhtar Paşa'nın
Maziye Bir Nazar- Berlin Antlaşmasından
Harb-i Umûmiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri
(İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1341/1925) adlı eserinden parçalar
arak eksikliği giderdik.¹

* * *

... Romanofların menşeinden ve Almanlarla olan yakınlık ve
hısımlıklarından uzun uzun bahse lüzum yok. Yalnız şunu bilmeli
ki, Çar I. Nikola'nın zevcesi I. Wilhelm'in hemşiresi olduğundan,
yakın vakitlere kadar Petersburg ve Berlin hükümdarlık saraylarının
münasebetlerine bu hısımlığın pek büyük te'siri olmuştu. Zaten
Berlin'de idare dizginleri Muhafazakârlar elinde bulundukça, terci-
han Rus siyasetine tevessül ediliyordu. Zira bu fırka Çarın mutlak
hükûmetini Batı'nın ahrarcı [hürriyetçi] ve ihtilalci temayüllerine
karşı güçlü bir sed sayardı. Bu cihetle gerek Kırım muharebesi hen-
gâmında gerek o muharebeye yol açan vak'alar esnasında Berlin, hep
Petersburg'un câzibesine kapılmıştı. Friedrich Wilhelm'in Başvekili
Manteuffel Osmanlı meselelerinde Prusya'nın alakası olmadığını
söylerdi. Diğer Alman hükûmetleri de tamamıyla bigâne idiler.

¹ Mahmud Muhtar, *Maziye Bir Nazar Berlin Andlaşmasından Harb-i Umûmiye Kadar Avrupa ver Türkiye-Almanya Münasebetleri*, Sadeleştirerek ve eklerle yayına hazırlayan: Erol Kılınç, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1999. (Metinde s.39-55 arasındaki bahisten alınmış parçaları kullandık.)

Bununla beraber Frankfurt Andlaşması [10 Mayıs 1871] Berlin ile Petersburg arasındaki dostça münasebetleri hayli gevşetti. Zira Prusya'nın daha önceleri Danimarka'ya ve Avusturya'ya elde ettiği üstünlükler sayesinde, sür'atle yükselişi Rusya'nın kıskançlığını celb ettiği bu sırada, 1870-71 muharebesi [Sedan'la, Fransa yenilgisiyle sonuçlanan savaş] zuhura gelerek III. Napolyon'un mağlup oluşu ve Hohenzollern hanedanının kudreti altında Alman birliğinin gerçekleşmesi, kendini en birinci devlet sayan Rusya'nın gurur ve haşmetine pek ağır geldi. Çünkü Romanoflar'ın Hohenzollernler'e karşı besledikleri dostluk, Rus Çarına boyun eğmeleri şartına bağlı gibi idi.²

Saray mahfillerinde ve panislavist çevrelerde hayli yayılmış bulunan Fransız lisan ve irfanı, Rusya'da Fransa'ya hayranlık temâyülleri beslenmesine sebep oluyordu. Mağlubiyetlerinden doğan felaketler dolayısıyla bu meyil ve sempatinin yenilenmesi ve pekiştirilmesinden ve Almanlar karşı meydan alan rekabet hislerinden Fransızlar istifade yolunu tutarak, Almanya'yı kuşatmak için vaziyeti gayet müsait bulunan Çar devletiyle yakınlık kurmaya yöneldiler.

Geleceği kavrayarak realitedeki akışa uygun bir istikamet vermekte pek mâhir olan Bismarck, bu yakınlaşma tehlikesini önlemeye ve geciktirmeye kendini vakfederek, gücenmesinden çekindiği Rusya'ya karşı cemilekâr bir yol takip ederdi. Bu da başlıca Doğu'ya ait hususlarda Türkiye aleyhindeki Moskof niyetlerine yardımcı olmak mesleğinden [tutumundan] başka bir şey değildi.

İşte Fransa'yı tedrid edilmiş bir halde bulundurmak Bismarck'ın en büyük gayesi olduğundan, Rusya'yı okşamak ve kaabil olduğu derecede Rus menfaatlerini Avusturya ve İngiltere menfaatleriyle uyuşturmaya çalışarak bu iki devleti de Almanya'ya bend etmek, Bismarck siyasetinin motoru ve döndüğü merkez idi.

Gerçi uzak görüşlü bir nazarla bakan Bismarck, İtalya ile yakınlık sağlamaya ve bundan dolayı İrredentisme yani Avusturya İtalyanlarının kurtuluşu hususundaki emellerin hafifletilmesi ve izâlesine de çalışıyordu.

Türkiye'ye gelince: Onun indinde bu memleket, bir ta'vîz zemininden ibaretti.

² "I. Nikola Prusya'yı Rusya'nın peyki olmak üzere zayıf halde görmek isterdi." (Von Pagoved'den terc., *Ursachen und Ausbruch des Weltkrieges*, Berlin 1919, s.12).

Prusya'nın kudret ve üstünlüğü altında kurulmuş ve genç olan Almanya İmparatorluğu, tâlih peşinde tehlikeli yollara sapmakta atılğanlık göstermiş olsa, derhal aleyhinde vukua gelecek ittifaklardan dolayı tehlikeli ittifaklara maruz bulunacağından, o gibi tehlikeli durumlardan berî kalmak demir Alman Şansölyesi'nin siyasetinin temel prensibiydi. Bu siyaset, devlet gemisini doğuda, batıda kayalardan kollamak ve tehlike göz önünde dururken, uzak semte bakışını uzatmamaktan ibaret idi. Bu siyaseti Bismarck yüksek kiyasetiyle [zekâ kıvraklığıyla] tatbik etti: Lüzum gördüğü vakit karşısındakilere Osmanlı memleketlerinden büyük bir cömertlikle hisseler göstermekte tereddüt etmeyip, mesela Fransa'yı avutarak intikam almak fikrinden vazgeçirmek ve İtalya menfaatlarıyla çarpıştırmak için mümtaz bir Osmanlı eyâleti olan Tunus hakkındaki niyetlerinde cesaretlendirirdi. Bu hal ise Akdeniz muvâzenesinde değişmelere sebep olup, bilahare Mısır'ın İngilizler tarafından işgalini ve İtalyanların Trablusgarb hakkındaki ihtiraslarının şiddetlenmesini gerektirdiğinden, Bismarck'ın bu siyaseti, Osmanlı Devleti'nin parçalanma ve dağılma tohumlarını saçacak mahiyetteydi. Bismarck'ın bu nevi cömertliklerine dair diğer bir nümûne de Sinyör Crispi'nin hâtıratında görülür ki, o da İrredente emellerini yatıştırmak için 1877'de İtalya'ya taviz olarak Arnavutluğu teklif etmesidir. Lakin o esnada Arnavutluk, başvekil bulunan Crispi'yi tatmine kâfi gelmiyordu. (s. 41-44)

...İlk zamanlarında Doğu işleriyle ilgilenmekten çekinen Bismarck Almanya'sı, mevkiini sağlamlaştırmak için bu [Osmanlı Devleti üzerindeki] rekabetlerden istifade fırsatları aramaya koyuldu. Yeni Almanya Devletini Doğu meselelerine karıştırarak, bu rekabet çekişmelerini Almanya'ya da teşmil eden, İmparator II. Wilhelm oldu. Vaktâ ki Doğu meselesi Cerman muammasıyla aşılandı. Baş gösteren siyasî karışıklıklar da, Almanya'yı Türkiye için en tehlikeli âmiller zümresine soktu. Çünkü Avrupa'ca Alman nüfuzunun Doğu'da yayılmasını önlemek ve bu nüfuzun tehlikeli sonuçlarını tahdit etmek lüzumu hâsıl oldu. Hattâ iş o dereceye vardı ki, Osmanlı Saltanatının mukadderatını tasarrufları altında bulunduran devletler, taksim edilmesini bile öne sürdüler. Almanya'nın doğuda saldırgan siyaseti, Osmanlı Devleti'nin dağılmasına sebep olabilecek bir şekil aldı. Bu hal Edouard Driault'un *Fransa'nın Siyasî An'aneleri*

ve *Sulh Şartları* (*Des Traditions Politiques de la France et les Conditions de la paix*) adındaki eserinde izah edilmiş ve Mısır'ın vaktiyle İngiltere tarafından ilhakına ve İtalyanların da Trablusgarb'a tecavüzüne Fransa'nın muvafakatini, ancak Almanya'nın kudret ve şevketine gem vurarak bir gün olup Frankfurt Antlaşmasını fesh ettirebilmek fikrine dayandığı gibi, Fransa ile İngiltere'nin panislavist politikasına karşı -Rusların İstanbul hakkındaki emellerine muvafakat edinceye kadar- uyumluluk göstermeleri de, bu müellife göre, Almanya'nın güneye doğru iktisadî ve siyasî inkişafına mâni olmak maksadıyla vuku bulmuştur.

1877-78 Osmanlı-Rusya Muharebeleri sonrasında Rusya, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki çekişmeleri.
(Amerikalı Thomas Nast'ın 1877 tarihli bir karikatürü)

1870'deki Fransız-Alman muharebesi başladığı vakit, cennet-mekân Abdülaziz Han - gelecekte memâlik-i mahrusa (Osmanlı ülkeleri) üzerine yağacak olan belâ yağmurlarını keşfedercesine-Avrupa siyasetinin esas âmili addettiği Fransa'nın dönekliliklerine rağmen, III. Napolyon'a yardım teklifinde bulunmuştu.

Sultan Abdülaziz'in Paris'te Karşılması (1867)

“Umûmî Sergi”nin açılışı münasebetiyle Paris’e seyahat edip Coblenz tarîkiyle dönen bu Hâkan, Prusya ordusunda müşahede ettiği fevkalade intizama hayran kalmıştı. Bundan dolayı III. Napolyon’un mağlup olmasından endişeye kapılıp telgrafla ittifak ve yardımını teklif ederek, hemen bir ordu toplayıp gönderebileceğini iş’âr eyleyip Anadolu sahillerindeki redif askerlerini tahşide başlatmıştı. Fakat Pâdişah’ın bu niyeti kuvveden fiile çıkmadan, Fransız orduları hezimete uğradı. Fransa İmparatorluğu’na mezar olan Sedan esâreti vukua geldi. İşte 1856 senesinde Paris Anlaşması’nın tanziminde âmil olan fikri tamamıyla silip atan, bu keyfiyet oldu. Ve Almanya’nın kazandığı zaferler Rusya nazarında, Çar ordularına İstanbul yolunun artık geçişe açık bulunması içinde iyi bir başlangıç oldu. (s. 44-46)

.... İşte III. Napolyon’un imparatorluk tahtına çıkışıyla - başlangıcı ehl-i Salip (Haçlılar) devrine kadar varıp en son safhalarını Bonapart ordusunun Nil vâdisi ve Suriye’deki fütuhatchı hareketleri teşkil eden- Doğu siyaseti gelenekleri yeniden canlandı. Fransa için bu alaka ve an’anelerden doğan menfaatleri özel olarak Albert Vandal yazmıştır ki:

“Fransa, Bâbîâli ile olan münasebetleri sayesinde, Osmanlı ordusunu hasımlarının hücumlarına karşı kullanabilirdi; Türkiye’de oturan Katoliklere temin ettiği himâye, Hristiyanlık âleminde kendisini yükseltirdi. Ticarî münasebetleri ise kendi refahını garantileyen sebeplerden sayılırdı.”

Bu hakikatleri takdir eden I. Napolyon, Sultan Selîm ile kurduğu iyi münasebetler sayesinde Ruslar’a karşı tahrike muvaffak olmuştu. Yarım asır sonra III. Napolyon’un düşüşünü çabuklaştıran fecî haller vukua gelmeseydi, Almanya’ya karşı Fransa yine, Türkiye’nin I. François’dan beri art niyetsiz olarak gösterdiği askerî yardımdan istifade edebilecekti.

III. Napolyon, Osmanlı topraklarında oturan Katoliklerin himayesini Fransa’ya bahşeden eski anlaşmalardan istifade ederek Doğu’da Hristiyanlık âleminde nüfuzunu pekiştirdi ve yükseltmeye çalıştı. Bundan dolayı Ortodoks Kilisesinin hâmisî I. Nikola ile aralarında hâsıl olan çatışma, Kırım’da boy ölçüşmelerine sebebiyet verdi [Kırım Harbi].

Umumiyet itibarıyla İkinci Fransa İmparatorluğu’nun vaktiyle bir Villeneuve, bir Bonneval’in mülhem oldukları siyasete tevessül ederek Kardinal Fleury’nin *“Osmanlı Devleti’nin hudutlarını muhafaza keyfiyeti Fransa politikasının gayesidir.”* diye vasıflandırdığı esaslara dönülmesi gayelerini takip etmek istediği görülür. 1771’de Fransa Kralı XV. Louis’in subaylarından Baron de Tott, Elphiston’un kumanda ettiği Yunan âsileri donanmasına karşı Çanakkale’yi müdafaa ederken aynı siyasete uygun hareket ettiği gibi, 1807’de İstanbul’u tehdit için İngiliz donanması Çanakkale Boğazı’nı geçince General Sebastiani’nin pâyitahtın savunması hazırlıklarına katılmakta gösterdiği sür’at de yine aynı politikanın parlak bir göstergesi idi.

III. Napolyon’un Doğu siyaseti İngiltere’ce rekabet çekişmesine sebep olduğundan aralarında, Fransız Doğu siyasetine paralel olmak mecburiyetiyle, İstanbul’a karşı bir nüfuz mücadelesi başladı. Ve bu siyaset İngilizlerin 1854’te Kırım muharebesine iştirak etmelerine yol açtı. (s. 47-48)

.... Bismarck, İngiltere'ye mütemayil bulunduğuna ve İngiltere ile dostane münasebetlere pek ziyade ehemmiyet verdiğine dair kendisine atf olunan tutumu tasdikle beraber, İngiltere dostluğunun - nisbeten sıkça vukua gelen kabine değişikliğinden dolayı- devamlı olamadığını beyan ederek der ki:

“Her büyük devletin siyaseti, hâdiseler ve alakalar mecbur bıraktığı için değişmelere uğrar, fakat bunun hâricinde olarak İngiliz milleti her beş veya on senede bir, gerek Avam Kamarasınca, gerek kabinece ortaya konulmuş olan geçici değişmelere maruz kalır.”

Bismarck'ın şu sözleri, siyaset erbabı için mensup olduğu asrın ne mesud bir devir olduğunu gösterir. Onun nazarında bir kabine-nin beş, hatta on sene bile iktidar mevkiinde kalması, bir devletin sabit ve muhkem bir siyaset sahibi olması için yetersizmiş, bundan dolayı diğer imparatorluklara nispeten İngiltere'nin siyasî yapısı bu hususta müsait değilmiş. Acaba Almanya'nın bugünkü [1910'lu yıllardaki] haline şahit olsa Bismarck ne derdi? (s.48-49)

.... On dokuzuncu Asrın son yarısında meydana gelen askerî ve siyasî vak'alarla Avrupa'da husûle gelen değişiklikler, İngiltere'nin Türkiye'ye karşı siyasetine de tesirden geri kalmamıştı.

Frankfurt Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu için müsait olmayan bu değişikliklere yol açan sebeplerin başlıcalarındandı. Bu anlaşma bir Alman birliği ortaya koymak ve Avrupa'nın ortasında büyük bir Cermen kitlesi oluşturmak suretiyle yeni bir vaziyet ortaya çıkarıp, Paris Antlaşması'nın ikame ve olabildiğince idâme ettiği dengeyi kökünden bozuyordu. Bundan en evvel faydalanan Rusya idi: Zira Karadeniz'de donanma bulundurmaktan men' edilmişken, Bismarck'ın tavassut ve himmetiyle bu yasak derhal kaldırıldı. O, dostlarından birine yazmıştır ki:

“Biz Ruslara Karadeniz'de serbestî sağladık. Biz olmasaydık onlar bu serbestiyi ne Fransızlardan, ne de İngilizlerden kurtarabilirdi.”³

³ Mösyö Busch, *Tagebuch-Blaetter*, c.2, Leipzig 1899, s.553 (terc.)

Türkiye hakkında, Almanya İmparatorluğu'nun vücut bulmasından doğan pek mühim bir netice de Avusturya politikasının Balkanlara doğru kat'î bir surette yönünü döndürmesi olmuştur. Türkler için 1876-78'deki felaket getiren muharebelerin bir mukaddimesi olup Reichstadt'ta akdedilen Rus-Avusturya mukavelesi bu politikanın gerektirdiklerindendir.

O zamanlar Berlin siyaseti, 1870-71'deki hayırhah tarafsızlığı unutulmamış olan Rusya'ya karşı gayet tasvipkâr; nitekim Berlin Kongresi [13 Haziran 1878-13 Temmuz 1878] toplanınca Bismarck Habsburgların ve İngiltere'nin menfaatleri müsait olduğu mertebede Rusya Çarı'nın emellerine hizmete gayret etmişti. Kongre'nin toplanmasından önce de, Reichstag'ta cereyan eden müzakereler esnasında Bismarck, Doğu'da Almanya'nın hiçbir siyasî maksadı olmadığını ve Almanya'nın bütün mesaisini işde doğrudan doğruya alakadar olan dost devletlerin menfaatlerini te'lif için hasredeceğini beyan ve Almanya'nın bu vâdide Rusya politikasını bozmaktan uzak durmasının, siyasetleri gereği olduğunu ilave ediyordu. Osmanlı-Rus muharebesinin zuhurundan evvel de Bismarck Osmanlı Devleti aleyhindeki Rus niyetlerinin kışkırtıcısı idi. Bilinen Bosna-Hersek meselesinde Berlin Memorandumu mucibince Osmanlı Devleti'ni hâkimiyet ve emniyetiyle te'lifi kabil olmayan şartlar kabulüne zorlamak üzere, Almanya'yı Rusya ve Avusturya devletlerine ortak ediyordu. Bismarck'ın bu politikası, II. Friedrich'in en sonraki siyasî vasiyetnamesinde vardır. Adı geçen kral orada "*Rusya'yı, düşman olmaktansa dost edinmek tercih edilir; zira Rusya bize çok fenalıklar yapabilir, biz ise onun fenalığına mukabelede bulunamayız.*" mütalaasını ileri sürmüştür.

Bismarck'ın meşhur "*Bütün Balkan meselesi, Pomeranyalı bir tek neferin kemiklerine değmez!*" sözü, Doğu hakkındaki siyasetini açıklığa kavuşturmuş, ve Almanya'ya karşı Rusya tehditkâr bir konum almadıkça, Almanya'nın dostluk yolundan ayrılamayacağını izah eylemiştir. O, 12 Temmuz 1887 Bulgar karışıklığına dâir beyanatında dahi, Almanya'nın Doğu işlerinden dolayı Rusya aleyhinde hiçbir vakit harbe kalkışmayacağını ilan ediyordu.

Bismarck hâtıratının son bölümlerinde Doğu işlerinden bahsederken, gayet basiretli şekilde hareket edilmesini ve Rusya'yı İngiltere ile karşılaştırmak üzere Rusların - İstanbul ve Boğazlar dâhil

olduğu halde- güneye doğru ilerlemesine karşı destekleyici tarzda davranılmasını tavsiye eder. O, azledilerek inziva köşesine çekildiği zaman, kendi Doğu siyasetini kısaca hâtıratında yazmıştır ki:

“Rus kuvvetinin güneye doğru sarkmasıyla bizim menfaatlerimiz diğer devletlerinden daha ziyade te’lif edilebilir.”⁴

Şayet Rusya İstanbul’a tecavüz ederse Almanya’nın alacağı konuma, Avusturya ile İngiltere’nin Alman müzaheretine dayanıp dayanamayacaklarına dair Petersburg’dan nabız yoklaması ihtimalini öngören Bismarck, der ki:

“Kanaatimce böyle bir nabız yoklamasına verilecek cevap kat’î-yen men’fî olmamalıdır.”⁵

Harpten sonra yayınlanan bir eserde şu mühim satırlar görülür:

“Bir zamanlar Bismarck için, Rusya’nın Çanakkale Boğazına el koymasına yalnız müsait bulunmak değil, bunu mümkün mertebe kolaylaştırmak bile uzak bir düşünce değildi.”⁶

Almanya Hâriciye Nezâreti’nin mühim ricâlinden olan Von Hols-tein’in bir mektubundan alınmış olan bu fıkra ile 1887’de Almanya-Rusya arasında Karşılıklı Güvenlik Antlaşması’na işaret edilmek istenmiştir. Bu antlaşma ilk önce 1881’de imzalanan ve 1884’te yenilenen Üç İmparator İttifakı’nın, Petersburg ve Viyana arasında -Bulgaristan vak’aları dolayısıyla- ortaya çıkan ihtilaftan dolayı yerinde bırakılarak sürdürülmesine imkân kalmadığı zamana rastlar. Az önce belirtilen 1887 Antlaşması icabınca Rusya ve Almanya İmparatorları, üçüncü bir devlet tarafından tecâvüz vukuunda yahut Rusya tarafından doğuya doğru hudut genişletilmesi siyaseti tatbik edildikte, yekdiğerine karşı hayırhahane bir tarafsızlık vaadinde bulunmuşlardır. Bu antlaşmaya bağlı, gayet gizli bir protokol, antlaşmanın son fıkrasında açıklanmış olup, şu şekilde yazılmıştır:

⁴ Gedanken und Erinnerungen, c. 2, s. 299.

⁵ A.g.y.

⁶ Freiherr von Eckardstein, Die Isolierung Deutschlands, 1921, c. 3, s. 17.

"Birinci Madde- Almanya geçmişte olduğu gibi Bulgaristan'da muntazam, kanûnî bir hükûmet teşkili yolunda Rusya'ya müzâharette bulunacağını ve Prens de Battenberg'in geri dönmesine hiçbir surette muvafakat etmeyeceğini vaad eder.

*"İkinci Madde- Haşmetli Rusya İmparatoru Hazretleri, Rusya'nın menfaatlerini teminen Karadeniz medhalinin müdafaası vazifesini üzerine almak mecburiyetinde bulunursa, Zât-ı Haşmet-penâh'ın kendi ülkesinin anahtarını muhafaza maksadıyla alacağı tedbirler hakkında Almanya iyi niyetli tarafsızlığını ve manevî ve siyasî yardımlarını vaad eder."*⁷

Antlaşmanın bu iki maddesi, Üç İmparator İttifakı antlaşmasının aşağıda yazılı maddesine paralel idi. Orada denmiştir ki:

"Üç âkid devletten biri dördüncü bir büyük devlet ile harp halinde bulunacak olursa, âkid diğer devlet ona karşı iyi niyetli tarafsızlıkta bulunacak ve çıkan ihtilafın mahallî bir şekle münhasır kalmasına gayret sarf edecektir."

Bu şart, âkid üç devletten biriyle Osmanlı Devleti arasında muharebe zuhurunda dahi tatbik olunacaktır. Fakat bu tatbik, üç devlet arasında harbin netîcelerine dair daha evvelce anlaşma hâsıl olması şartına bağlıdır.

*"Üç âkid devletten biri, diğer iki müttefikin birinden daha müsbit [elle tutulur] bir yardım görebildiği takdirde işbu maddenin kıymet-i mecburiyesi üç müttefik devlet hakkında bütün kuvvetiyle geçerli olacaktır."*⁸

Demek ki Berlin Antlaşması'nın imzalanmasının ertesi günü bu üç büyük devlet yeni bir Osmanlı-Rusya muharebesi ihtimalini öngörmüşler. Merkezî Devletler'i düşündüren nokta, Avusturya-Macaristan'ın bu muharebeden ne gibi faydalar elde edebileceğinden ibaret olmuştur. Gerçekten yukarıda zikredilen antlaşmanın ikinci maddesi de şu yoldadır:

⁷ Nordwitsche Allgemeine Zeitung'un 12 Eylül 1919 tarihli ve c. 1, nu. 343, s. 12'den.

⁸ Dr. Pribram, Die politischen Geheimverträge, O.U., 1879-1911, Viyana 1920.

“Aralarında hiçbir zıtlasmaya mahal bırakmamak arzu eden üç büyük devlet, Balkan yarımadasında karşılıklı husûsî menfaatlerini nazar-ı ehemmiyetle görmeyi taahhüt ederler. Ve Rumeli'deki Osmanlı memleketlerine ait statükoda yeni değişiklikler yapılmasının aralarında hâsıl olacak muvafakata bağlı bulunacağını da karşılıklı olarak vaad ederler...”

Asgarî fedakârlıkla a'zamî fayda elde etmek ve ileride kendisine hasım olabilecekleri boşuna kuvvetlendirmekten çekinmek, demir mizaçlı Şansölye'nin hareket düsturu olduğundan, onu prensiplere ve geleneklere saplanmış kalmış saymak da hata olur. Nitekim onun görüşlerini yayan *Hamburger Nachtschriften* gazetesi 17 Aralık 1892 tarihli nüshasında demiştir ki:

“Prens [Otto von Bismarck], Alman siyasetinin Rusların İstanbul hakkındaki planlarının Almanya siyasetince desteklenmesine hiçbir vakitte razı değildi; lakin Rusya'yı kendi planlarını tatbikten men' etmek de Almanya'ya ait olamayacağı itikadındaydı.”

Hâtıratında bu Şansölye, Rusya'nın İstanbul'a el koyması, İngiltere ile aralarında ihtilaf sebep ve âmillerini pekiştireceği ve İngiltere'nin Berlin'e yakınlaşmasını gerektireceği cihetle, ihtiyaç halinde Almanya'nın tarafsız kalmasının muvafık olacağını beyan ettiğinden, Rus ihtiraslarını okşamakla Alman menfaatlerine hizmet edebilecek devletler arası ihtilafların öne çıkarılmasını da temenniden geri kalmadığı görülür. Bu temenni ve ümitler 1887'de -İngiltere'nin İtalya ve Avusturya ile anlaşması şeklinde- göz alıcı bir tarzda hâsıl oldu. Bu anlaşmanın gayesi ise, Rusya'nın Balkanlardaki nüfuz dâiresini tahdit etmek ve doğudaki statükoyu keyfine göre değiştirebilmesine mâni olmak idi. Almanlar'ca “Orientdreibund (Üçlü Doğu İttifakı)” tabir olunan bu antlaşmadan aşağıdaki bölümlerde bahsedeceğiz.

Bismarck'ın bu çok yönlü siyaseti 1880'de Sultan II. Abdülhamid'in talebine binaen, Osmanlı ordusunun düzenlenmesi ve mülkî idarenin ıslahı konusunda Almanya'dan subaylar ve memurlar göndermiş olmasıyla da açıkça görülür. Almanya'nın bu muvafakatı, tavşana kaç, tazıya tut demek nev'indendir. Veliâhd Friedrich Wilhelm'e 15 Temmuz 1880 tarihiyle gönderdiği bir mektupta

Bismarck, Alman subaylarıyla Alman memurlarının Dersaadet'e gönderilmesini şu şekilde yorumluyor:

“Rusya’daki milliyetçiler, panislavistler ve Almanya aleyh-darları bize hücum edince Osmanlı Devleti’nin bekasına ve askerî kıymetine lakayd bulunamayız. Türkler bizim için hiçbir zaman tehlikeli olamaz, fakat bazı haller tasavvur edilebilir ki, (o zaman) onların düşmanları bizim de düşmanımız olabilir.”⁹

Bismarck’ın bu fikrinin Abdülhamid Türkiye’si hakkında bir müddet sonra değişikliğe uğradığı anlaşılıyor. Hakikaten II. Wilhelm, hâtıratının başında Şansölye’nin nazarında Türkiye nâmında bir kuvvetin mevcut olmadığını uzun uzadıya anlatmaktadır. Fakat herhangi cihetten bakılırsa, ileride de görüleceği üzere, zayıf bir Türkiye, Bismarck siyasetine ve o siyasetin kurbanı olmaya mahkûm idi. (s. 49-55)

Otto von Bismarck

⁹ Prens Hohenlohe (hatıratı), *Die politischen Denkwürdigkeiten*, c. 2, s. 302.

**Bismarck'ın bazı düşünceleri ile
nutuklarından alınmış
birkaç meşhûr fıkrayı aşağıya alıyoruz.**

- İnsan söz söylediği vakit bazen, dinlediği zaman dâima hoşagider.

- Sevdiğimiz kimselerin bizi aldatmalarını affederiz. Hâlbuki en az affedilmeye şâyân olanlar bunlardır.

- İkbâl düşkünlüğü aşırı arzu ve heveslerin en pahalısıdır. Bereket versin ki bunun masraflarını başkaları öder.

- Düşmanların bize sebebiyet verdikleri en büyük fenalıklar bizzat kendimize yaptırdıkları fenalıklardır.

- İnsanlık cemiyeti bir merdivene benzetilebilir. Herkes bulunduğu basamak ile altındaki adam arasında daha birçok basamaklar olduğunu zanneder.

- Atâlet bütün kötülüklerin kaynağıdır.

- Derin bir suyun sathı dâima sâkindir. En büyük fenalık riyakârlık ile seçkinleşmiş olandır ki sath sâkin, fakat altında derin bir girdap olan su gibi insanı aldatır.

- Entrikacılar o kadar çoğalıyor ki yakın zamanda artık birbirlerinden korkmayacaklardır. Bunlar mesafenin azlığından dolayı sıkışık bir halde bulunup da silah kullanmaya mahal bulamayan askerlerden mürekkep bir orduya benzer.

- Güzel bir havada bir gemici Tanrı'nın kahredici azamet ve kudretini hatırna bile getirmez. Fakat fırtına çıkınca derhal diz çöküp dua etmeye başlar.

- [Dâimî ordular ile silah bırakmaktan bahsederken Fransızlara hitaben söylemiştir.] Evet! Bu büyük ordular büyük masrafları icap ettiriyor. Bu hal muharebenin başka bir şekli, âdetâ para muharebesidir. Fakat neden şikâyet ediyorsunuz? Sizin zengin memleketiniz bu masraflara daha uzun zaman tahammül eder. Muzafferiyet en ziyâde tahammül edenidir. Mevcut milletler sulh ve selâmetin muhâfazası için sigorta ücreti veriyor demektir. Biliyorum; bu ücret ağırdır, tahammülü aşıyordur. Ne kadar tahammül edilmez olursa olsun bir muharebenin icap ettireceği kapsayıcı esef haline kıyas edilebilir mi?.. Silah bırakmak mı?.. Hayal!..

Bir devlet komşusunun hulûs-ı safvetine [iyi niyetinin samimiye-tine] hiçbir zaman emniyet edemez. Bu konuda bir kontrol mü konulsun? İşte o zaman “harb sebepleri” dâima mevcut olur. Bu fenalık ile yaşmalıdır. Gelecek belki buna bir çare bulur.

- Almanya'nın vereceği korku ve dehşet, sulh ve selâmette olmak için en güzel bir teminâttır (6 Şubat 88 tarihli nutuktan).

Eğer Rusya ile harp edersek Fransa'nın bizim üzerimize hücum edeceği şüphesizdir. Fransa tam bir samimiyetle muhare-be etmemek kesin kararlılığında bile kuvvetli olmamalıdır (Keza).

- Fransa muhârip bir kavimdir. Fransızlara üstün cengâver adamlar olmamız sadece bir tesâdüftür (1887).

-Bavyeralı, “Avusturyalı” ile “insan” arasında mutavassıt [ortada] gibi bir şeydir!

Metinde İsmi Geçen Kaynaklar

Antonin Prost , "*Prens Bismarck'ın Husûsî Mektupları*"

Mösyö Buschan, "*Muharebede Bismarck ve Maiyeti*"

De Bucsh, "*Versailles Hatıraları*"

Emile Delerot, *Muhâsara Esnâsında Versailles (Versailles pendant l'occupation)*"

Herisson, "*Journal d'un officier d'ordonnance*"

Otto de Bismarck, "*Düşünceler ve Hâtıralar*"

Vilport, "*Mösyö de Bismarck'ın Eseri*"

BISMARCK

HUSÛSÎ VE SİYASÎ HAYATI

ALÎ REŞAD - İSMAİL HAKKI

Modern uluslararası ilişkilerin tarihi genellikle, Otuz Yıl Savaşları'nı bitiren Westfalia Antlaşması'na (1648) kadar uzatılır. Avrupa'nın uluslaşması süreci diyebileceğimiz bu yoğun dönemin nihayetinde Kont Cavour'un İtalya'da elde ettiği başarıyı Almanya'da tekrarlayan ise Prens Bismarck olmuştur. Her ikisi de ülkelerindeki şehir devletleri ve feodal hükümdarlıklar arasındaki sonu gelmez kavgaları, dış politikada elde ettikleri başarıların sağladığı karizma ile sona erdirmiş ve millî birliklerinin mimarı olmuşlardır. Adeta bir kuyumcu titizliği ile hazırladığı şartlar, Avrupa devletler dengesini Prusya'nın lehine çevirdiğinde harekete geçen Bismarck, Alman birliğinin önündeki en büyük iki engeli Sadowa (1866-Avusturya) ve Sedan (1870-Fransa) zaferleri ile aştıktan sonra iç politik sorunlar, güneş görmüş kar gibi erimiştir. Prusya Kralı I. Wilhelm İmparatorluk tacını takarken, tarih Alman ırkının Bismarck'ın omuzlarında yükselişine şahitlik etmiştir. Gerçekten de, öldüğünde Times gazetesinin yazdığı gibi, "Birinci Napolyon'un Saint Helen Adası'nda vefât ettiği zamandan beri siyaset âleminde cumartesi günü Friedrichsruh'da hayatının sayılı nefeslerini tamamlamış olan Bismarck kadar büyük bir adam vefât etmemiştir." 19. asrın ikinci yarısına siyasî dehasıyla damga vuran Bismarck'ın, ölümünün hemen ardından kaleme alınan elimizdeki biyografi, tarihte oynadığı rolün ülkemizde de takdir gördüğünün en mühim delilidir.

